

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y   p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

TOM LIV
NUMER 2

Teresa Rzepa – Psychologiczne aspekty legendy o Kazimierzu Twardowskim. – Teresa Danuta Woyciechowska: Katalog korespondencji K. Twardowskiego (Indeks). – Autoreferaty z odczytów i wykładów. – Recenzje i sprawozdania. – Z życia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. – Autobiogramy. – Przegląd czasopism (W. Mincer). – Zapiski bibliograficzne (W. Mincer). – Wiadomości bieżące.

SPIS RZECZY

Teresa Rzepa – Psychologiczne aspekty legendy o Kazimierzu Twardowskim	201
Teresa Danuta Woyciechowska – Katalog korespondencji K. Twardowskiego (Indeks osób, instytucji, tyt. czasop., miejscowości)	207
Autoreferaty z odczytów i wykładów	235
<p>J. Woleński: Czy istnieje filozofia polska?, s. 235. J. Woleński: Filozoficzna motywacja programu Hilberta, s. 237. W. Suchoń: L3 – rachunek zapoznany, s. 241. W. Suchoń: Sylogistyka Kraszewskiego, s. 255. J. Pietrzak: Nihilizm a Fryderyk Nietzsche, s. 265. J. Trąbka: O naturze świadomości, s. 271.</p>	
Recenzje i sprawozdania	273
<p>Roman Ingarden: Zur Grundlegung der Erkenntnistheorie (<i>Arkadiusz Chruzdzimski</i>), s. 273. Włodzimierz Tyburski: Seweryna Smolikowskiego obrona metafizyki i krytyka niemieckiej filozofii pesymizmu (<i>Marek Maciejowski</i>), s. 276. Platon: Protagoras (<i>Zbigniew Nerczuk</i>), s. 279. Richard M. Hare: Platon (<i>Agata Zwolińska</i>) s. 281. Roger Penrose: Nowy umysł cesarza. O komputerach, umyśle i prawach fizyki (<i>Ryszard Piszczek</i>), s. 283.</p>	
Z życia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego	289
<p>Protokół z Walnego Zgromadzenia Delegatów Polskiego Towarzystwa Filozoficznego odbytego w Warszawie w dniu 27 stycznia 1996 r., s. 289.</p>	
Autobiogramy	295
<p>K. Bał, s. 295. T. Batóg, s. 299. A. Bogusławski, s. 300. M. Bombik, s. 304. H. Borowski, s. 306. S. Borzym, s. 309. I. Bittner, s. 311. E. Borowiecka, s. 313.</p>	
Przegląd czasopism (W. Mincer).....	315
<p>Anuario Filosófico [wyd.] Universidad de Navarra, s. 315a. Ethics, s. 315a. Journal of Philosophical Logic, s. 315a. Mind, s. 315b. Philosophy, s. 316a. Revue de Synthèse, s. 316a. Revue Philosophique de Louvain, s. 316b.</p>	
Zapiski bibliograficzne (W. Mincer).....	317
<p>a) Prace opublikowane w Polsce, s. 317a. b) Piśmiennictwo obce, s. 324a.</p>	
Wiadomości bieżące	333
<p>Wiadomości wydawnicze: publikacje jednostkowe, s. 333a; publikacje zbiorowe, s. 337a; wydawnictwa ciągłe, s. 337b; czasopisma, s. 341a; bibliografie, leksykony, informatory, s. 342a. Odczyty i wykłady, s. 342b. Zjazdy i konferencje, s. 342b. Nauczanie, s. 345a. Wiadomości osobiste, s. 345a. Konkursy i nagrody, s. 345b. Nekrologia, s. 345b.</p>	

POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y   p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

TOM LIV
NUMER 2

Teresa Rzepa – Psychologiczne aspekty legendy o Kazimierzu Twardowskim. – Teresa Danuta Woyciechowska: Katalog korespondencji K. Twardowskiego (Indeks). – Autoreferaty z odczytów i wykładów. – Recenzje i sprawozdania. – Życia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. – Autobiogramy. – Przegląd czasopism (W. Mincer). – Zapiski bibliograficzne (W. Mincer). – Wiadomości bieżące.

wydawnictwo
adam marszałek

Komitet Redakcyjny
ZARZĄD POLSKIEGO TOWARZYSTWA FILOZOFICZNEGO

Redaktor
LEON GUMAŃSKI

Sekretarz Redakcji
RYSZARD WIŚNIEWSKI

Korespondenci
BOLESŁAW ANDRZEJEWSKI (Poznań), CZESŁAW GŁOMBIK (Katowice), MARIA
GOŁASZEWSKA (Kraków), JACEK J. JADACKI (Warszawa), RYSZARD KLESZCZ (Łódź),
TADEUSZ KWIATKOWSKI (Lublin), EUGENIUSZ ŻABSKI (Wrocław)

Adres Redakcji
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Instytut Filozofii,
ul. Podmurna 74, 87-100 Toruń

Wydano z pomocą finansową Komitetu Badań Naukowych

©Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek
Toruń 1997

Printed in Poland

WYDAWNICTWO ADAM MARSZAŁEK
87-100 Toruń, ul. Przy Kaszowniku 37/23
tel. 322-38, 282-46, 648-38-60
Wydanie I. Ark. druk. 6,75. Ark. wyd. 9,3.
Druk: Drukarnia Marszałek
87-100 Toruń, ul. Rydygiera 12^a
tel. 648-38-60

SPIS RZECZY

Teresa R z e p a – Psychologiczne aspekty legendy o Kazimierzu Twardowskim	201
Teresa Danuta W o y c i e c h o w s k a – Katalog korespondencji K. Twardowskiego (Indeks osób, instytucji, tyt. czasop., miejscowości)	207
Autoreferaty z odczytów i wykładów	235
J. Woleński: Czy istnieje filozofia polska?, s. 235. J. Woleński: Filozoficzna motywacja programu Hilberta, s. 237. W. Suchoń: L3 – rachunek zapoznany, s. 241. W. Suchoń: Sylogistyka Kraszewskiego, s. 255. J. Pietrzak: Nihilizm a Fryderyk Nietzsche, s. 265. J. Trąbka: O naturze świadomości, s. 271.	
Recenzje i sprawozdania	273
Roman Ingarden: Zur Grundlegung der Erkenntnistheorie (<i>Arkadiusz Chru- dzimski</i>), s. 273. Włodzimierz Tyburski: Seweryna Smolikowskiego obrona metafizyki i krytyka niemieckiej filozofii pesymizmu (<i>Marek Maciejowski</i>), s. 276. Platon: Protagoras (<i>Zbigniew Nerczuk</i>), s. 279. Richard M. Hare: Platon (<i>Agata Zwolińska</i>) s. 281. Roger Penrose: Nowy umysł cesarza. O kompu- terach, umyśle i prawach fizyki (<i>Ryszard Piszczek</i>), s. 283.	
Z życia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego	289
Protokół z Walnego Zgromadzenia Delegatów Polskiego Towarzystwa Filozoficznego odbytego w Warszawie w dniu 27 stycznia 1996 r., s. 289.	
Autobiogramy	295
K. Bał, s. 295. T. Batóg, s. 299. A. Bogusławski, s. 300. M. Bombik, s. 304. H. Borowski, s. 306. S. Borzym, s. 309. I. Bittner, s. 311. E. Borowiecka, s. 313.	
Przegląd czasopism (W. Mincer).....	315
Anuario Filosofico [wyd.] Universidad de Navarra, s. 315a. Ethics, s. 315a. Journal of Philosophical Logic, s. 315a. Mind, s. 315b. Philosophy, s. 316a. Revue de Synthèse, s. 316a. Revue Philosophique de Louvain, s. 316b.	
Zapiski bibliograficzne (W. Mincer).....	317
a) Prace opublikowane w Polsce, s. 317a. b) Piśmiennictwo obce, s. 324a.	
Wiadomości bieżące	333
Wiadomości wydawnicze: publikacje jednostkowe, s. 333a; publikacje zbiorowe, s. 337a; wydawnictwa ciągłe, s. 337b; czasopisma, s. 341a; bibliografie, leksykony, informatory, s. 342a. Odczyty i wykłady, s. 342b. Zjazdy i konferencje, s. 342b. Nauczanie, s. 345a. Wiadomości osobiste, s. 345a. Konkursy i nagrody, s. 345b. Nekro- logia, s. 345b.	

Teresa Rzepa

Psychologiczne aspekty legendy o Kazimierzu Twardowskim

Kazimierz Twardowski wyraźnie dzielił system wiedzy prawdziwego uczonego na dwie sfery: naukową i światopoglądową¹. Z wynikających z tego podziału dwóch możliwych ról lub sposobów funkcjonowania – czy to w roli uczonego czy też w roli człowieka o określonym światopoglądzie, wybierał rolę uczonego i z nią się utożsamiał. Pełnienie roli uczonego wiązało się, co logicznie wynika z przyjętego podziału, z odrzuceniem możliwości łączenia obu tych ról, a dokładnie – z odrzuceniem możliwości wplatania tez światopoglądowych w ramy wiedzy naukowej, jak również – z odrzuceniem możliwości narzucania komukolwiek własnego światopoglądu w sytuacji występowania w roli uczonego². W jednym z najbardziej znanych wykładów³, Twardowski podkreślał, że uczonego pełniący jednocześnie funkcje wychowawcze nie powinien urabiać młodzieńcych dusz na jakąkolwiek – polityczną czy też społeczną – modłę. Najistotniejszą kwestią jest bowiem formowanie w nich przekonania o wartości „prawdy obiektywnej” oraz wdrażanie do „pracy około jej zdobywania”.

Ten zbiór prostych zasad, ułatwiający – z jednej strony – dokonywanie moralnych wyborów w obliczu różnych form przymusu politycznego, a z drugiej – pozwalający na dokonywanie rzetelnej oceny (w sensie: nie „skażonej” światopoglądowo) kwalifikacji naukowych innych osób, został przejęty przez uczniów K. Twardowskiego. Na przykład Tadeusz Kotarbiński tak rozumiał przesłanie Mistrza⁴: „Miej sobie taki światopogląd, jaki sobie wypracujesz wedle własnych wewnętrznych konieczności życiowych, bylebyś filozofował odpowiedzialnie, byleby twoja technika pracy umysłowej była rzetelna. Oto hasło,

---

¹ K. Twardowski, *Przemówienie wygłoszone na obchodzie dwudziestopięciolecia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie dnia 12 lutego 1929*, w: K. Twardowski, *Wybrane pisma filozoficzne*, Warszawa 1965.

² T. Rzepa, *O postawie nieinterwencji*, „Ruch Filozoficzny” 1993, R.L., s. 316–323.

³ K. Twardowski, *O dostojęństwie uniwersytetu*, w: K. Twardowski, *Wybór pism psychologicznych i pedagogicznych*, wstęp i wybór: R. Jadcak, Warszawa 1992.

⁴ T. Kotarbiński, w: K. Twardowski, *Wybór pism...*, cyt. wyd., s. 484.

które skupiało koło mistrza młodych ludzi o predylekcjach bardzo odmiennych”.

Kazimierz Twardowski, postępując konsekwentnie i zgodnie z uznawanymi zasadami dotyczącymi funkcjonowania w roli uczonego, zdobywał rzeczywisty autorytet. Przekazując wiedzę wolną od światopoglądowych naleciałości, ucząc metod rzetelnej pracy naukowej, występował wszak w roli prawdziwego mistrza (uczonego i nauczyciela zarazem). Twórczy, jasno i dokładnie objaśniający zawile problemy, staranny i zorganizowany, uznający prawdę i dążenie do jej zdobycia za podstawową wartość i naczelny sens życia, wdrażający innych do systematycznej, wytrwałej i samodzielnej pracy, kształtujący młodych ludzi głównie przez formowanie ich moralności i woli. A wszystko to czynił poprzez oddziaływanie własnym przykładem. Warto powtórzyć, za Tadeuszem Czeżowskim⁵, że Twardowski wychowywał młodzież „przez nauczanie”. Jednakże twarda to była szkoła. Rygory, wprowadzane przez Mistrza budziły u wielu studentów sprzeciw i bunt. Nic więc dziwnego, że wytrzymywali tylko ci najbardziej wytrwali, obowiązkowi, solidni, zdyscyplinowani.

Twardowski niczego nie narzucał, lecz bardzo wiele wymagał. Miał do tego prawo, bowiem jeszcze więcej wymagał od siebie. Jednakże ci uczniowie, którzy potrafili sprostać jego wymaganiom, spotykali się z gotowością do niesienia im wszelkiej pomocy, z zainteresowaniem i życzliwością. Dlatego relacje jakie tworzyły się między Twardowskim a jego uczniami (z tymi, którzy na to zasługiwali), były oparte na silnej więzi. Z jednej strony, Twardowski potrzebował licznych i wiarygodnych dowodów merytorycznych na to by ocenić naukowe kwalifikacje danej osoby jako wystarczające do włączenia jej do ścisłego grona seminarzystów; z drugiej zaś – osoba ta musiała owych dowodów (pozostających na bardzo wysokim poziomie) dostarczyć. Obie strony relacji „nauczyciel–uczeń” wkładały zatem w jej formowanie wiele własnej pracy, wysiłku i czasu. To zrozumiałe, że towarzyszyć tym nakładom musiała cała gama motywów i czynników emocjonalno–uczuciowych, uruchamiających podejmowane działania. Tak, że tworząca się między Kazimierzem Twardowskim a jego uczniami więź, była oparta nie tylko na wspólnocie zainteresowań, metod i form aktywności naukowej, lecz także na związkach o charakterze psychologicznym.

Twardowski, jak byłby to wyjaśnił Władysław Witwicki na gruncie powołanej przez siebie teorii uczuć heteropatycznych⁶, stanowił doskonały przykład osoby o wyższej od innych „mocy życiowej”, a jednocześnie przejawiającej wobec innych życzliwą i przyjazną postawę. Zdaniem Witwickiego, takie osoby („silniejsze–życliwe”) wzbudzają u jednostek pozostających z nimi w relacjach społecznych przede wszystkim uczucia szacunku, podziwu, poważania, choćby i lęku. Jak każdy rzeczywisty autorytet.

⁵ T. Czeżowski, w: K. Twardowski, *Wybór pism...*, cyt. wyd., s. 465–466.

⁶ Por. W. Witwicki, *Psychologia*, t. 2, Warszawa 1963, s. 181 i n.

Na te, psychologicznie uzasadnione, elementy więzi istniejących między K. Twardowskim a jego uczniami, chciałabym zwrócić szczególną uwagę, głównie w świetle opublikowanej przez Ryszarda Jadcza reakcji Izydory Dąbskiej na „słynny” tekst Henryka Hollanda⁷. Reakcji tej nie można w pełni zrozumieć bez uwzględnienia psychologicznych aspektów więzi łączącej uczniów Twardowskiego z Mistrzem. I nie ma w tym psychologicznym fakcie czegokolwiek niedozwolonego, zdrożnego, czy godnego potępienia. I. Dąbska zareagowała na kanwie silnej i – rzecz można – „pełnej” relacji z Mistrzem. W jej ostrej wypowiedzi polemicznej znajdują się liczne akcenty emocjonalne, jednakże meritum krytyki pozostaje ściśle, logiczne, chłodne. Ze względu zatem na charakter więzi łączącej Izydorę Dąbską z Kazimierzem Twardowskim, była to reakcja uzasadniona i prawidłowa.

Autorytet rzeczywisty (a takim pozostawał Mistrz dla Dąbskiej) opiera się bowiem nie tylko na więzi merytorycznej, lecz musi być podbudowany związkami emocjonalno–uczuciowymi. Z psychologicznego punktu widzenia trudno sobie wręcz wyobrazić osobę uznającą danego uczonego za rzeczywisty autorytet, a jednocześnie pozbawioną jakiegokolwiek stosunku emocjonalno–uczuciowego wobec tego autorytetu. Niewyobrażalny w roli takiej osoby jest nawet sam George Moore.

Cytowana przez R. Jadcza wypowiedź Izydory Dąbskiej jest równocześnie dowodem siły więzi zarówno o merytorycznych, jak i psychologicznych aspektach, łączącej uczniów Kazimierza Twardowskiego z jego osobą. Dowodem o bardziej wyraźnym zabarwieniu psychologicznym tej więzi są wypowiedzi kierowane przez Izydorę Dąbską do – również uczniocy Twardowskiego – Heleny (Haliny) Słoniewskiej, przy okazji kolejnych rocznic imienin (4 marca), urodzin (20 października) i śmierci (12 lutego) Mistrza. Wszystkie poniżej prezentowane⁸ wypowiedzi Izydory Dąbskiej kierowane do koleżanki, mają znaczną wartość psychologiczną. Świadczą bowiem o niezwyklej sile, trwałości i niezmienności związków uczuciowych, łączących uczennice z nauczycielem. Pośrednio, mogą być także świadectwem doprawdy niecodziennej osobowości Kazimierza Twardowskiego oraz mocy jej oddziaływania na innych.

Aneks

Cytowane fragmenty zachowanych listów (od 1963 do 1982 r.) Izydory Dąbskiej do Heleny Słoniewskiej są zdeponowane w Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego.

*4 marca 1963: „[...] dziś znów szukam Cię myślą goręcej niż codzień – rozpatrując różne dawne imieninowe dni Profesora: i ten od radia i ten od ame-

---

⁷ R. Jadcza, *Jeszcze o „Legendzie o Kazimierzu Twardowskim” H. Hollanda*, „Ruch Filozoficzny” 1996, R. LIII, s. 9–12.

⁸ Zob. Aneks.

rykanki na książki i ten od zdjęć i tyle innych chwil, kiedy głowiliśmy się jak okazać Mu naszą miłość i wdzięczność, a On wychodził naprzeciw naszym uczuciom swym dobrym uśmiechem i mądrym wejrzeniem i wszystko rozumiejącym sercem. Tej pustki, która pozostała po śmierci Profesora, nic nie wypełniło już w życiu. Szukałam Go i szukam nieraz myślą w zaświatach czy we własnym sercu z jednaką rozterką i wątpieniem powtarzając „gdzieżeś jest, jeśliś jest”.

*4 marca 1966: „[...] wśród więzów, które nas łączą, a chyba jakoś bardzo u ich podstawy jawi mi się zawsze wspaniała osobowość Profesora”.

*20 października 1967: „[...] dzisiejsza data Profesora –jak zawsze myśl moja kieruje się do Niego z wdzięcznością i niegasnącą tęsknotą. [...] A myśląc o Nim myślę też zawsze o Tobie i o tym jak bardzo naszą przyjaźń naznaczyły lata młodości opromienione Jego światłem i kształtujące nas podług Jego wzoru życia”.

*17 lutego 1968: „Myślę, że przy całej swojej skromności bardzo świadomie rzeźbił swą osobowość tak by – zgodnie ze swym powołaniem uniwersyteckiego nauczyciela nauczać też a może głównie swoim przykładem. To nie znaczy, by chciał, abyśmy Go naśladowali w Jego poglądach, czy Jego indywidualnych upodobaniach czy sposobach bycia, ale byśmy się uczyli na codzien, jak by to czynić, pełnić uczciwie swoje obowiązki, służyć prawdzie i sprawiedliwości odważnie i bez kompromisów”.

*4 marca 1969: „[...] i Ty na pewno szukałaś Go dziś w myślach. Jakie to było zawsze wielkie wydarzenie – ten dzień Imienin – obchodzony zbiorowo i indywidualnie ukwiecony i przepojony wzruszeniem. Dziwne jak może powstać w życiu pustka, której nic wypełnić nie zdoła. Tylko On jeśli jest gdzieś w zaświatach. Ale czy jest? Trudno o tym pomyśleć coś sensownego.”

*9 lutego 1970: „[...] by w rocznicę śmierci Profesora – tak jak to kiedyś postanowiliśmy – spotkać się w rozpamiętywaniu dzieła Jego życia i nawiązywać do tego dzieła w naszej pracy. A mówiąc o „dziele życia” mam na myśli nie tylko to, co przekazał w swych pismach, ale to wszystko, co stworzył w ludziach i dla ludzi swą wspaniałą osobowością i całym trudem swego życia”.

*9 lutego 1972: „[...] aby Cię ten list doszedł 11-go lutego, w tę rocznicę, która miała być dniem spotkań – nas uczniów, spotkań poświęconych Jego pamięci a kontynuujących i inicjujących prace prowadzone w Jego duchu. Tyle lat minęło. Tyle zważyło się nieszczęść i kataklizmów, unicestwiających nawet porządne opracowanie i przekazanie Jego naukowego dorobku! Teraz w myślach spotykamy się w tym dniu. Ty, Czeżowski i ja – aby jakoś być razem z Profesorem i dać wyraz naszej miłości, która nieprzerwanie trwa i zobowiązuje. Ale o tych sprawach najgłębiej zakorzenionych w świadomości nie umiem pisać – są przynależne milczeniu⁹”.

---

⁹ Zapewne I. Dąbska miała tu na myśli jeden z rodzajów milczenia, który tak opisała w artykule *O funkcjach semiotycznych milczenia* (w: I. Dąbska, *Znaki i myśli. Wybór pism z semiotyki, teorii nauki i historii filozofii*, Warszawa–Poznań–Toruń 1975,

*18 października 1972: „W tym dniu, kiedy szczególnie żywo myśleć będziemy o Profesorze i o tym co nam przekazał i co z tego dziedzictwa udało się nam usłyszeć i ocalić. Myślę tu zarówno o dziedzictwie naukowym jak i moralnym – może o tym drugim szczególnie żywo [...]. Jest rzeczą pocieszającą – jeśli idzie o spadek naukowy – że wśród młodego pokolenia filozofów zaczyna się jakiś zwrot ku Twardowskiemu. Przed paru dniami dostałam list od doc. Pomiana (uczeń Kołakowskiego, usunięty z UW w 1968), który pisze jakąś książkę o filozofii polskiej XX wieku i jak zaznacza uważa, że cała ona wyrosła z myśli Twardowskiego, któremu chce dlatego poświęcić w swej pracy wiele miejsca”.

*8 lutego 1974: „Już dziś piszę, by te słowa doszły do Ciebie 11-go tj. w dniu, w którym od tylu lat spotykamy się myślami i wypowiedziami o Profesorze, rozpamiętując czym był dla nas, co Mu zawdzięczamy i jak mocna jest więź, która nas z Nim a także między sobą łączy. I robimy rachunek sumienia, co ze spraw, które nam przekazał, zdołaliśmy zrealizować i jak to robimy. [...] jeśli człowiek nie kapituluje, to chyba też z myślą o wspólnej naszej z Profesorem linii życia”.

*1 marca 1974: „Piszę z myślą o dacie 4.III., o imieninach Profesora. Pamięcią wracam do lwowskich lat, kiedy ten dzień był wielkim naszym świętem, troskliwie obmyślanym i przygotowywanym indywidualnie i zbiorowo. A On niby to gniewał się bardzo o te nasze szaleństwa, ale w głębi serca wiedział, że ta okazja okazania Mu naszych uczuć właśnie dla nas jest przede wszystkim radosnym świętem. [...] Jednym z motywów [mojego – dop. T.R.] zapisania się na filozofię była myśl, że może oto na tej drodze odnajdę zasadność teocentrycznego i spirytualistycznego poglądu na świat. To oczywiście się nie stało. Ale nie żałowałam nigdy wyboru studiów. A spotkanie Profesora było chyba jednym z najbardziej decydujących wydarzeń w moim życiu”.

*8 lutego 1976: „Ten list piszę już dziś z myślą o rocznicy śmierci Profesora. Jakże nie zagojone przez całe życie pozostają niektóre rany. To nieprawda,

---

s. 93–105; cyt. s. 94): „Powstrzymywanie się od mówienia sięga nieraz tak głęboko, że wiedzie do wygaszania czegoś, co moglibyśmy nazwać mową wewnętrzną, a więc do wygaszania myślenia dyskursywnego za pomocą stów i pojęć. Ten graniczny wypadek milczenia wydaje się być postulowany niekiedy przez intuicjonistów i mistyków, którzy sądzą, że wszelkie poznanie pojęciowe (słowne) deformuje przedmiot dany w bezpośrednim doświadczeniu. W *Enneadach* Plotyn, opisując proces jednoczenia się duszy ludzkiej z bytem absolutnym, pisze, że jest ona złączona «z Bogiem obecnym w milczeniu» [...] i że ogląda go wolna od wszelkiego dyskursu” [...]. «Es gibt allerdings Unaussprechliches – powtórzy Wittgenstein – dies zeigt sich, es ist das Mystische». Próba przetransponowania tego rodzaju doświadczeń czy intuicji na język wywodów pojęciowych wiedzie do deformacji przedmiotu. [...] Tego rodzaju milczenie jako wygaszanie mowy wewnętrznej – o ile w ogóle może zaistnieć – należy samo do rzędu spraw trudno komunikowalnego doświadczenia wewnętrznego, a w każdym razie nie ma charakteru znakowego w rozumieniu intersubiektywnym, który przysługuje milczeniu rozumianemu jako powstrzymywanie się od mówienia [...]”.

jakoby czas leczył ból po każdej stracie i jakoby nie było ludzi niezastąpionych. Są na pewno. I do nich właśnie należy Profesor. Nieraz myślę z żalem, jak mało z tego, co nam dał i w nas wpoił, potrafiłam przekazać w swojej pracy nauczycielskiej [...], w jak znikomym stopniu we własnej pracy realizować umiałam ten model życia, który On ucieleśniał.

Coraz mniej już nas uczniów Jego bezpośrednich. Ale 11-go – choć nie będzie „zjazdu” dorocznego jak kiedyś postanawialiśmy – spotkamy się myślami, by w ciszy i skupieniu być przy Nim wieczną pamięcią i miłością”.

*6 lutego 1977: „Tak się złożyło, że wczoraj otrzymałam odbitkę wydanych przez nasz Komitet odczytów Profesora¹⁰. Posyłam Ci je więc z tym listem, który – jak co roku – wysyłam, by spotkać się z Tobą 11. lutego w myślach o Nim i wciąż żywej Jego wśród nas obecności. Miłość silniejsza niż śmierć. – Ty pisząc teraz studium¹¹ o osobowości Profesora szczególnie żywo obcuje z Jego myślą. Ja w swoich pracach staram się w miarę sił iść drogą, którą nam wskazywał. «Światło czuć na powiekach, kiedy tak Twardowski przez kogoś z nas mówi» – napisał mi kiedyś w liście Witwicki jako pochwałę mego *Zarysu dziejów filozofii greckiej*. Dziwne to wszystko są sprawy i niełatwo o nich mówić czy pisać”.

*5 lutego 1980: „Piszę dziś z myślą o 11. b.m., a raczej o spotkaniu się naszym w tym dniu we wspomnieniach i w rozpatrywaniu tej przedziwnej więzi, która nas łączy z Profesorem mimo, że tyle lat minęło od Jego śmierci, i która **nas** łączy od młodości, nieprzerwanie. Myślę o tym z uczuciem wielkiej wdzięczności i ze wzruszeniem jak o świętym jakimś i pięknym misterium. Trudno to ująć w słowa”.

*1 lutego 1982: „Nie wiem, czy ten list dojdzie do Ciebie przed 11. b.m. ale wiem, że nawet jeśli go nie otrzymasz obie myślą i sercem będziemy szukać Profesora, wspominać to, co mu zawdzięczamy i to, co mu zawdzięcza rzetelna filozofia – jego *ethos* i *logos*. Jakże ich brak dzisiaj w tych czasach dantejskich”.

---

¹⁰ Chodzi najprawdopodobniej o *Wykłady z teorii poznania*. 1924/1925, przygotowane przez I. Dąborską i opublikowane w: „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 1975, t. 21, s. 241–299.

¹¹ por.: H. Słoniewska, *Kazimierz Twardowski, nauczyciel i wychowawca*, w: *Studia z teorii poznania i filozofii wartości*, red. W. Stróżewski, Warszawa 1978, s. 9–22.

Teresa Danuta Woyciechowska

Katalog korespondencji Kazimierza Twardowskiego (Rps PTF 01, 02, 03)

INDEKS OSÓB, INSTYTUCJI, TYT. CZASOP., MIEJSCOWOŚCI

- Abraham** Władysław] PTF 02.1
T.XXXVIII (Tow. Nauk.), 02.2
- Abramowski** Edward PTF 02.1 T.I
- Académie Latine, Paris PTF 02.1
T.XXIX (Rivain J.)
- Academische Revue*, München PTF 02.1
T.XXXI (Salvisberg P).
- Academische Verlag, München PTF 02.1
T.I
- Adamczewski** [Stanisław] PTF 02.1 T.I
- Ajdkiewicz** Kazimierz PTF 02.1 T.I,
T.XXVIII (Pol. Tow. Fil.)
- Ajdkiewicz** Zygmunt PTF 02.1 T.I
- Akademia Terezańska zob. Theresiansche Academie
- Akademia Umiejętności zob. Polska Akademia Umiejętności
- Akcyjny Bank Hipoteczny we Lwowie PTF 02.1 T.XXXIV (Stahl L.)
- Alcan Félix Librairie, Paris PTF 02.1 T.I
- Aleksandrowicz** (Alexandrowicz) Zenon PTF 02.1 T.I
- Altenberg H. Księgarnia we Lwowie PTF 02.1 T.I
- Ambros** Michał PTF 02.1 T.I
- Amsterdam** zob:
- Psychologisch Laboratorium der Universität
- Angielsko–Amerykańska Misja niesienia pomocy Polsce, Warszawa PTF 02.1 T.XXXIV (Society of Friends)
- Antoniewicz** Jan Bożo PTF 02.1 T.I,
T.XVI (Komitet uczniów)
- Antoniewicz** Karol Bożo PTF 02.1 T.I
- Appel** Karol PTF 02.1 T.I
- Archives de la Société Belge de Philosophie*, Bruxelles PTF 03.2
- Archiv für Geschichte der Philosophie*, Bern PTF 02.1 T.XXXIV (Stein A.)
- Arctowski** Henryk PTF 02.1 T.I
- Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster in Westfalen PTF 03.1
- Askenazy** [Felicja z Tykocinerów] PTF 02.1 T.I
- Askenazy** Szymon PTF 02.1 T.I
- Assmann** Emil PTF 02.1 T.I
- Ateneum Kapłańskie*, Włocławek PTF 02.1 T.I
- Auerbach** Walter PTF 02.1 T.I
- Babiński** Józef PTF 02.1 T.II
- Bad** [Hersz] PTF 02.1 T.II

- Baumker** Clemens PTF 02.1 T.II
Balasis [August] PTF 02.1 T.II
Baley Stefan PTF 02.1 T.II, T.XVI
(Konferencja)
Balzer [Oswald] PTF 02.1 T.II, T.III
(Berger A.), T.XXXVIII (Tow. dla
Papier., Tow. Nauk.)
Bandrowski [Bronisław] PTF 02.1 T.II
Bańkowska Cecylia z Ostachiewiczów
PTF 02.1 T.II
Bar Adam PTF 02.1 T.II
Baran [Alfons] PTF 02.1 T.II
Bartel Kazimierz PTF 02.2
Barth Johann Ambrosius Verlagsbu-
chhandlung, Leipzig PTF 02.1 T.II,
03.1
Barth Paul PTF 02.1 T.II
Bartoszewski Jan PTF 02.1 T.II
Barwińska R. zob. Łukasiewiczowa Regi-
na z Barwińskich
Barzin M. PTF 03.2 (Archiv.)
Batowski Zygmunt PTF 02.1 T.II
Bauch Bruno PTF 02.1 T.II
Baum Wilhelm PTF 02.1 T.XVI
(Koehler K.F. Buchhandlung)
Baumgarten-Tramer [Franciszka] PTF
02.1 T.II
Beck Adolf PTF 02.1 T.II
Beck Maximilian PTF 02.1 T.II
Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Mün-
chen PTF 03.1
Bednarski [Stanisław] PTF 02.1 T.III
Belgrad zob.:
– Gesellschaft *Philosophie*
Belza Władysław PTF 02.1 T.III
Benni Tytus PTF 02.1 T.III
Berger Adolf PTF 02.1 T.III
Berlin zob.:
– Gesellschaft für deutsche Erziehung und
Schulgeschichte
– Hegel-Kongres
– Heymans Carl Verlag
– Junker und Bünnhaupt Verlag
– *Lexikon der Philisophie*
– PAN-Verlagsgesellschaft
– Speyer u. Peter Buchhandlung und
Antiquariat
– Universität Friedrich Wilhelms
– Verlag der Philosophischen
– Verlag für Staatswissenschaften und
Geschichte
– Verlagsbuchhandlung Walter de Gruy-
ter
– *Vossischen Zeitung*
Bern zob.:
– *Archiv für Geschichte der Philosophie*
– Francke A.G. Verlag
Bernacki [Ludwik] PTF 02.1 T.III,
T.XLIV (Zakł. Nar. Ossol.)
Biach R.(?) PTF 02.1 T.III
Biała zob.:
– Krajowy Inspektorat Szkolny
Białobrzeski Czesław PTF 02.1 T.XIII
(Kalinowski S.)
Biblioteka Narodowa w Warszawie PTF
03.1
Biblioteka Polska. Instytut Wydawniczy
w Warszawie PTF 02.1 T.III
Biblioteka Tęczowa, wyd. Lwów PTF
02.1 T.XXV (Mirski J.)
Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie
PTF 03.1
Biblioteka Warszawska, wyd. PTF 02.1
T.V (Bogusławski W.)
Biblioteka Wyższej Szkoły Handlowej w
Warszawie PTF 03.1
Biegański Władysław PTF 02.1 T.III
Biegeleisen Bronisław PTF 02.1 T.III,
T.XLII (*Widnokreği*)
Biegeleisen Leon Władysław PTF 03.1
Bielecki Wojciech PTF 02.1 T.III
Bielska Maria [z Karpińskich] PTF 02.1
T.III
Biesiekierski Ludwik Pomian PTF 02.1
T.III
Bilczewski Józef PTF 02.1 T.III
Bilikiewicz Tadeusz PTF 02.1 T.III
Biliński [Leon], c.k. min. skarbu PTF
02.1 T.III, T.XXVI (Nacz. Kom.
Opieki)

- Bilski (?) PTF 02.1 T.III.**
Birkenmajer Aleksander PTF 02.1 T.III
Blaustein Eugenia PTF 02.1 T.III
Blaustein Leopold PTF 02.1 T.III
Bleiberg Jakub PTF 02.1 T.III
Blumental M[enedel] PTF 02.1 T.III
Błachowski [Konstanty] PTF 02.1 T.IV
Błachowski Stefan PTF 02.1 T.IV, 03.1
Bobrowska K[arolina] PTF 02.1 T.V
Bogusławski W[ładysław] PTF 02.1 T.V
Boloż–Antoniewicz zob. Antoniewicz
Boloż
Bonetti Paolo PTF 03.1 (Scientia)
Bonn zob.:
– Verlagsbuchhandlung Friedrich Cohen
Bonucci Alessandro PTF 02.2 (Univ. de Palermo)
Borkowska Stefania z Ciecielskich PTF 02.1 T.V
Bornstein Benedykt PTF 02.1 T.V, T.XXVI (Natason W.)
Borowski A[ntoni] PTF 03.1 (UW)
Borowski Maryan PTF 02.1 T.V
Borowy Waclaw PTF 02.1 T.V
Borudzka Wanda PTF 02.1 T.V
Bostel [Ferdynand] PTF 02.1 T.V
Bréhier Emile PTF 03.1 (Soc.Franc. de Phil.)
Brentano Franz PTF 02.1 T.V
Brentano–Gesellschaft, Prag **PTF 02.1 T.XV (Katkov G.), T.XVIII (Kraus O.)**
Bristol zob.:
– University
Brockdorff Cay von PTF 02.1 T.V
Brodowski Feliks PTF 02.1 T.V
Brokman Henryk PTF 02.1 T.V
Bruchnalski Kazimierz PTF 02.1 T.V
Bruchnalski [Wilhelm] PTF 02.1 T.V
Brudziński [Polikarp Józef], rektor UW PTF 02.1 T.V
Bruksela zob.:
– *Archives de la Société Belge de Philologie*
– *Revue Psychologie*
Brustvo Slovenskich profesorjev v Ljubljanie **PTF 02.2**
Brycki Bronislaw PTF 02.1 T.V
Buchhandlung Gustav Fock, Leipzig **PTF 02.1 T.V**
Budkiewiczówna Janina PTF 02.1 T.XLVI (Żebrowska M.), 03.1
Buek Otto PTF 02.1 T.X (Geistwissenschaften)
Buffalo zob.:
– Sociéte Intern. d'Hygiene Scolaire
Bujas R[amiro] PTF 02.1 T.V
Bujwid [Odo Feliks] PTF 02.1 T.V
Bulanda [Edmund] PTF 02.1 T.V
Buszkowski L[eon] PTF 02.1 T.V
Bykowski Ludwik Jaksa PTF 02.1 T.V
Bylicki Władysław PTF 02.1 T.V
Bystrzanowski [Antoni] PTF 03.1 (UJ)
Bystrzycki [Jan] PTF 02.1 T.V
Bzowiecki Alfred PTF 02.1 T.V
Calogero Guido PTF 02.1 T.VI
Calve'sche J.G. Universitäts–
Buchhandlung, Prag **PTF 03.1**
Campbell I.F.F. PTF 02.3
Cambridge zob.:
– Macmillan & Bowes
– University
– Ward James portrait Fund
Candioti Alberto M. PTF 02.1 T.VI
Carnap Rudolf PTF 02.1 T.VI
Carnovale Louigi PTF 02.2
Caro Leopold PTF 02.1 T.VI
Central European Times Publishing, Zurich **PTF 02.1 T.VI**
Centralblatt für Volksbildungswesen, Wien PTF 02.1 T.XIX (Lampa A.)
Cerlce Philosophique de Prague **PTF 02.1 T.X (Grube K.)**
Charwat F[anciszek] PTF 02.1 T.XXXVIII (Tow. Szkoły Lud.)
Chlamtacz Jan PTF 02.1 T.VI
Chlamtacz Marcelli PTF 02.2
Chlebek Lesław Juliusz PTF 02.1 T.VI
Chłapowski [Franciszek] PTF 02.1 T.VI

- Chmaj** Ludwik PTF 02.1 T.VI
Chodecki Władysław PTF 02.1 T.VI,
T.XXVI (Nitowski J.)
Chojecki Artur PTF 02.1 T.VI
Choloniewski A[ntoni] PTF 02.1
T.XXXVII (*Świat*)
Chomicz Paulin PTF 02.1 T.VI
Chorosz Jan PTF 02.1 T.XXVII
(Patronat)
Chrzanowski [Ignacy] PTF 02.1 T.VI
Chwistek Leon PTF 02.1 T.VI
Chybiński Adolf PTF 02.1 T.VI
Chyliński Konstanty PTF 02.1 T.VI
Ciechanowski Stanisław PTF 02.1 T.VI
Ciembroniewicz Józef PTF 02.1 T.VI
Cieszkowski A[ugust Adolf] PTF 02.1
T.VI
Cieszyn zob.:
– Polskie Towarzystwo Pedagogiczne
Cieszynska R. zob. Troczyńska–
Cieszynska Róża
Cieszynski Antoni PTF 02.1 T.V (Bru-
dziński P.), T.VI
Cohn PTF 03.1
Colard [Hermann], c.k. namiestnik PTF
02.1 T.VI
Colin Armand Librairie, Paris PTF 03.1
Conférence Internationale de Psycho-
technique, IV, Paris PTF 02.1 T.XIX
Congres International d'Education Morale,
Paris PTF 03.1
Congres, Ninth International Congres of
Psychology, Princeton PTF 02.1
T.XIX (Langfeld H.)
Congres VIII International de Philoso-
phie, Praha PTF 02.1 T.XXIX (Radl
E.)
Congres, X International Congres of Psy-
chology, Copenhagen PTF 02.1
T.XXXI (Rubin E.)
Cybulski [Napoleon] PTF 02.1 T.II
(Beck A.)
Czapczyński Tadeusz PTF 02.1 T.XLVI
(Zw. Nauk. Lit.)
Czas, Kraków PTF 02.1 T.XXXVIII
(Tomkowicz S.)
Czerbak Adam PTF 02.1 T.VI
Czermak W[iktor] PTF 02.1 T.VI
Czerniowce zob.:
– Towarzystwo Szkoły Ludowej
Czerny [Zygmunt] PTF 02.1 T.VI,
T.XXXVI
Czeżowski Tadeusz PTF 02.1 T.VII,
T.XXXVIII (PAU; Pol. Tow. Psycho-
log.), 03.2
Czołowski Aleksander Sas PTF 02.2
Czuruk Bolesław PTF 02.1 T.VIII
Czytelnia Akademicka we Lwowie PTF
02.1 T.VIII
Ćwikliński Ludwik PTF 02.1 T.VIII
Dangel Stanisław PTF 02.1 T.VIII
Danysz [Antoni] PTF 02.1 T.VIII
Darmstadt zob.:
– Gesellschaft für Freie Philosophie
Dawid [Jan Władysław] PTF 02.1 T.VIII
Dawidowski [Karol] PTF 02.1 T.XXV
(MWRiOP)
Dąbkowski [Przemysław Korczak] PTF
02.1 T.VIII, T.XXXVIII (Tow. Nauk.)
Dąbrowski Alfred PTF 02.1 T.VIII
Dąbrowski Wojciech PTF 02.1 T.VIII
Dąbrowski Zygmunt PTF 02.1 T.VIII
Dąmbska [Izydora] PTF 02.1 T.VIII,
T.XVII (Kotarbiński T.)
Della Valle Guido PTF 02.1 T.VIII
Deltour Clément PTF 02.1 T.VIII
Del Vecchio Giorgio PTF 02.1 T.VIII
Dembiński Bronisław PTF 02.1 T.VIII
Dembowski Ignacy PTF 02.1 T.VIII
Deutsche Bücherei, Leipzig PTF 02.1
T.VIII
Deutsche Philosophische Gesellschaft,
Jena PTF 02.1 T.II (Bauch B.)
Dębski Leon PTF 02.1 T.VIII
Dickstein [Samuel] PTF 02.1 T.VIII
Dickstein–Wieleżyńska J. zob. Wieleżyń-
ska Julia

- Diller** von, gen. PTF 02.1 T.VIII
Dobija Mieczysław PTF 02.1 T.VIII
Dobrzycki S[tanisław] PTF 02.1 T.VIII
Dobrzyńska [-Rybicka Ludwika] PTF 02.1 T.VIII
Doliński Aleksander PTF 02.1 T.VIII
Dollmayr Viktor PTF 02.1 T.VIII
Dom Książki Polskiej, Warszawa PTF 03.1
Dom Zdrowia (Sanatorium) Polskiej Młodzieży Katolickiej „Odrodzenie”, Zakopane PTF 02.1 T.VIII, T.XIII (Jelska K.)
Doroszewski [Witold] PTF 01
Dreas Kazimierz PTF 02.1 T.XLVI
Drechsel [Wiltrud U.] PTF 02.1 T.XLVI
Drexler Ignacy PTF 02.1 T.IX
Drexler Zofia [z Paślawskich] PTF 02.1 T.IX
Dromkovič Vlad. PTF 02.1 T.IX
Drukarnia, Pierwsza Związkowa Drukarnia we Lwowie PTF 03.1
Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków PTF 02.1 T.IX
Drzewiecki Józef PTF 02.1 T.IX
Drzewiecki [Konrad] PTF 02.1 T.IX
Dubiński Aleksander PTF 02.1 T.IX
Durdik [Josef] PTF 02.1 T.IX
Dürr Therese PTF 02.1 T.IX
Düsseldorf zob.:
- Schwann L. Drukerei und Verlag
Dworski [Emanuel] PTF 02.1 T.IX
Dydyński [Ludwik] PTF 02.1 T.IX
Dzieduszycki Wojciech PTF 02.1 T.IX
Dzierżyński [Ignacy] PTF 02.1 T.XXV (MWRiOP)
Dzik F[austyn] PTF 02.1 T.IX
Dzióbkówna Aleksandra PTF 02.1 T.XVI (Komitet uczniów)
Editions Spes, Paris PTF 03.1
Ehrenreich-Werner Ella PTF. 02.1 T.IX
Einhorn [Dawid] PTF. 02.1 T.IX
Ekkert [Józef] PTF 02.1 T.XXXIV (Stow. Kształc.)
Elsenhans [Theodor] PTF 03.1
Elzenberg Henryk PTF 03.1
Encyklopedia Wychowawcza, wyd. Warszawa PTF 02.1 T.XXVI (Nitowski J.), T.XXVIII (Plenkiewicz R.)
Estreicher [Stanisław] PTF 02.1 T.IX
Eucken [Rudolf] PTF 02.1 T.IX
Eydrygiewicz Adam PTF 02.1 T.IX
Federacja Wszechświatowa Akademików Chrześcijańskich, Warszawa PTF 02.1 T.XXVIII (Pomoc dla Stud. w Europie)
Feldkeller Paul PTF 02.1 T.IX
Feldman [Wilhelm] PTF 02.1 T. (Altenbreg H.)
Felhorska Felicja PTF 03.1 (Tow. Psych. J. Joteyko)
Fiedler Tadeusz PTF 02.1 T.XVI (Komitet Opieki)
Fierich [Franciszek Ksawery] PTF 02.1 T.IX
Fijalek [Jan Nepomucen] PTF 02.1 T.IX
Filipowski Józef PTF 02.1 T.IX (Drukarnia UJ)
Filomata, red. Lwów PTF 02.2
Filozofówna [późn.Schiller] Irena PTF 03.1
Finkel Ludwik PTF 02.1 T.IX
Fischer Adam PTF 02.1 T.IX
Fischer Gustav Verlagsbuchhandlung, Jena PTF 02.1 T.IX
Flatau [Michał Stanisław] PTF 02.2
Foerster Fr. Kommissions-Buchhandlung, Leipzig PTF 03.1
Francke A.G. Verlag, Bern PTF 03.1
Franz L. u.Co. Antiquariat für Wissenschaft. Zeitschriften, Leipzig PTF 02.1 T.IX
Frauenglas Edward PTF 03.1
Frąckiewicz A[leksander] PTF 02.1 T.XXXVIII (Tow. NSW)
Freiherr Alfred PTF 02.1 T.XLVI
Frenkel Karol PTF 02.1 T.IX
Freytag Lucjan PTF 02.1 T.IX

Fryburg zob.:

– Herder u. Co G.M.B.H. Verlagsbuchhandlung

Frycz Stefan PTF 02.1 T.IX

Fryling Jan PTF 02.1 T.IX

Fullerton George Stuart PTF 02.1 T.IX

Fundusz Kultury Narodowej, Warszawa
PTF 02.1 T.XXIV (Michalski S.)

Fundusz Zapomogowy Polskiej Młodzieży Akademickiej, Lwów **PTF 02.1 T.XXXVII** (Szydelski S.)

Gabryl Franciszek PTF 02.1 T.X

Galle Henryk PTF 02.1 T.XXIX (*Prz. Pedag.*)

Gamber J. Librairie, Paris **PTF 03.2**

Ganszyniec Ryszard PTF 02.1 T.X,
T.XLIII (Witwicki Wł.)

Garbowski Tadeusz PTF 02.1 T.X

Garfein–Garski Stanisław PTF 02.1 T.X

Gautsch [von Frankenthurn Paul], premier c.k. **PTF 02.1 T.X**

Gawecki Bolesław PTF 02.1 T.X

Gawroński Andrzej PTF 02.1 T.X

Gawroński F[ranciszek Rawita] **PTF 02.1 T.X**

Gayczak [Stanisław] **PTF 02.1 T.X**

Gazeta Poranna, red. Lwów **PTF 02.2**

Gdańsk zob.:

– Schopenhauer–Gesellschaft

– Wagner Günther Zwiggfabrik

Gebert [Bronisław] **PTF 02.1 T.X**

Gebethner, Wolf Librairie, Paryż **PTF 02.1 T.XXIX** (Pręgowski P.)

Gebethner i Wolf. Wydawnictwo w Warszawie **PTF 02.1 T.X, 03.1**

Geistwissenschaften, Berlin u. Leipzig **PTF 02.1 T.X**

Gemelli Agostino **PTF 03.1** (Univ. Cattolica, Milano)

Gerold u. Co, Universitätatsbuchhandler, Wien **PTF 03.1**

Gerstmann Adam, rektor UJK **PTF 02.1 T.X, T.XLVI** (Zw. Gosp.)

Gesellschaft für Deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte, Berlin **PTF 02.1 T.X**

Gesellschaft für Freie Philosophie, Darmstadt **PTF 02.1 T.X**

Gesellschaft *Philosophie*, Beograd **PTF 02.1 T.XIX** (Liebert A.)

Gielecki Wojciech **PTF 02.1 T.X**

Ginsberżanka Eugenia **PTF 02.1 T.X**

Giżycki [Georg] von **PTF 02.1 T.X**

Glassner Franziska **PTF 02.1 T.X**

Glossy Karl **PTF 02.1 T.XLVI**

Gluziński [Tadeusz] **PTF 02.1 T.X**

Głabiński [Stanisław] **PTF 02.1 T.X**

Głos Narodu, red. [Kraków] **PTF 02.2**

Gmytrasiewicz Jan **PTF 02.1 T.X**

Gniewosz W[ładysław] **PTF 02.1 T.X**

Godlewski Emil **PTF 02.1 T.X**

Goldwyn Julie **PTF 03.1** (*Modern Thinker*)

Golińska [I v. Daszyńska] Zofia **PTF 02.1 T.X**

Gomperz [Heinrich] **PTF 02.1 T.X**

Gomperz [Theodor] **PTF 02.1 T.X**

Goniec, red. Lwów **PTF 02.1 T.VIII** (Dąbrowski W.)

Goral Władysław **PTF 03.1**

Gościcki [Tadeusz] **PTF 03.1**

Gottlieb Zygmunt **PTF 02.1 T.VII** (Czeżowski T.)

Goupil–Vardon André **PTF 03.1**

Górka Olgierd **PTF 02.1 T.X**

Górski Artur **PTF 02.1 T.XLVI** (*Życie*)

Grabski Stanisław **PTF 02.2**

Graz zob.:

– Verein Deutsche Mittelschule

– Verlag Styria

Griesbach H. **PTF 02.1 T.X**

Gromska Daniela **PTF 02.1 T.XXVII**

(Ossowska M.), T.XXVIII (Pol. Tow. Fil.), **03.1** (Hosiasson J.), **03.2**

Gromski Edmund **PTF 02.1 T.X**

Grube Kurt **PTF 02.1 T.X**

Grudzińska Anna **PTF 02.1 T.X**

Grycz J[ózef] **PTF 03.1**

- Grydzewski** [Mieczysław] PTF 02.1
T.XLII (*Wiad. Lit.*)
- Grzegorzewska** M[aria] PTF 02.1 T.X
Gubrynowicz i Schmidt. Księgarnia we
Lwowie PTF 02.1 T.X
- Gubrynowicz** [Władysław] PTF 02.1
T.X
- Güntzberg** [Benedykt] PTF 02.1 T.X
- Gut** Franciszek PTF 02.1 T.X
- Guzman** (?) Alice PTF 02.1 T.X
- Habicht** Ernest PTF 02.1 T.XXVI (Nacz.
Komitet Opieki)
- Habura** F[ranciszek] PTF 02.1 T.XI
- Haczewski** W. PTF 02.1 T.XI
- Haga** zob.:
- Nijhoff N.V. Martinus Boekhandel
- Haigh** W.E. PTF 02.2
- Halban** Alfred PTF 02.1 T.XI,
T.XXXVIII (Tow. Szkoły Lud.)
- Halban** [Henryk] PTF 02.1 T.XI
- Halibej** Stefan PTF 02.1 T.XI
- Halle** zob.:
- *Internationale philosophisch-soziolo-
gische Literaturzeitung*
- *Kantstudien*
- Marhold Carl Verlagsbuchhandlung
- Niemeyer Max Verlag
- Halpern** [pierwotn.] I. zob. Myślicki
Ignacy
- Hamczyk** St. PTF 02.1 T.XI
- Hanaczów** zob.:
- Parafia (probstwo)
- Handelsman** Marcell PTF 02.1 T.XI,
T.XXVIII (Pol. Tow. Hist.)
- Hanslick** [Eduard] PTF 02.1 T.XI
- Harrasowitz Otto Buchhandlung, Leipzig
PTF 02.1 T.XI
- Hartmann** Helfried PTF 02.1 T.XI
- Hauer** Eugen PTF 02.1 T.XI
- Hauszyld** W[acław] PTF 02.1 T.XI
- Heczko** Bogusław PTF 02.1 T.XXVIII
(Pol. Tow. Pedagog.)
- Hegel-Kongres, Berlin PTF 02.1 T.XI
(Hartmann H.)
- Heidelberg** zob.:
- *Philosophie der Gegenwart*
- Heinrich** Władysław PTF 02.1 T.XI,
T.XLI (Weryho W.)
- Heitzman** Marian PTF 02.1 T.XLVI
(Zjazd, III Pol. Filoz.), 03.1
- Henning** Hans PTF 02.1 T.XI
- Henriquez** René PTF 02.2
- Herder u. Co G.M.B.H Verlagsbuchhan-
dlung, Freiburg PTF 03.1
- Herman** Jakób PTF 02.1 T.XI
- Herre** Paul PTF 02.1 T.X
(Geisteswissenschaften)
- Hertz** Friedrich PTF 02.1 T.XI
- Hessen** Sergiusz PTF 02.1 XI
- Hettler** August PTF 02.1 T.XI
- Heusler** [Andreas] PTF 02.1 T.XI
- Heymanns Carl Verlag, Berlin PTF 02.1
T.XI
- Hilarowicz J. zob. Nusbaum–Hilarowicz
Józef
- Hillebrand** [Franz] PTF 02.1 T.XI
- Hilton** Warren PTF 02.1 T.XXXIV
(Society of. Appl.)
- Himmelbauer** I. PTF 02.1 T.XI
- Hirzel S. Verlagsbuchhandlung, Leipzig
PTF 02.1 T.XI, 03.1
- Hłuszkiewicz** Eugeniusz PTF 02.1 T.XI
- Hohegger** [Rudolf] PTF 02.1 T.XI
Hochschul-Nachrichten, München PTF
02.1 T.XXXI (Salvisberg P.)
- Hoene Wroński J[ózef] M[aria] zob.
Komitet obchodu
- Hoffmann** [Josef Julius] PTF 02.1 T.XI
- Höfler** Alois PTF 02.1 T.XI
- Höfler** Karol PTF 02.1 T.XI
- Hölder Alfred K.K. Hof. und
Universitäts-Buchhandler, Wien PTF
02.1 T.XI
- Hölder–Pilcher–Tempsky A.G. Verlags-
buchhandlung, Wien PTF 02.1 T.XI
- Horodyski** Władysław PTF 02.1 T.XI
- Horowiczówna** Maryla PTF 02.1 T.VII
(Czeżowski T.)

- Hosiasson–Lindenbaumowa** Janina PTF 02.1 T.XVII (Kotarbiński T.), 03.1
Hoyer [Henryk Ferdynand] PTF 02.1 T.XI
Humanidades, La Plata PTF 03.1
Husserl Edmund PTF 02.1 T.XI
Huwniki zob.:
– Zarząd Dóbr Polskiej Akademii Umiejętności
- Ichkeiser** Edward (?) PTF 02.1 T.XI
Ingarden Roman PTF 02.1 T.XII
Instytut Popierania Nauki, Warszawa PTF 01
Instytut Psychotechniczny, Warszawa PTF 02.1 T.XI (Hauszylid W.)
Instytut Śląski w Katowicach PTF 02.1 T.IX (Lutman R.)
Internationale philosophisch-soziologische Literaturzeitung, Halle PTF 02.1 T.XI (Hettler A.)
Ippoldt Juliusz PTF 02.1 T.XIII
Istituto di Studi Romani, Roma PTF 03.1
- Jagetówna** [Ita] PTF 02.1 T.VII (Czeżowski T.)
Jakobson [Wanda] PTF 03.1 (Tow. Psych.)
Jakubowski [Kazimierz Stanisław] PTF 02.1 T.XIII
Janecki (?) D. PTF 02.1 T.XIII
Janet Ch. PTF 03.2
Jarecki Bolesław PTF 02.1 T.XIII
Jarecki Kazimierz PTF 02.1 T.XIII
Jarocki Adam PTF 02.1 T.XIII
Jarocki [Władysław] PTF 02.1 T.XIII
Jaroszyński Franciszek PTF 02.1 T.XIII
Jarra Eugeniusz PTF 02.1 T.XIII
Jasinowski [Bogumił] PTF 02.1 T.XIII
Jaszowski Błażej PTF 02.1 T.X (Gawecki B.), T.XIII
Jaworowski [Aleksander Roman] PTF 02.1 T.XVI (Komitet org. powsz. wykł. uniw.)
Jaworski Kazimierz PTF 02.1 T.XIII
- Jaworski** Władysław Leopold PTF 02.2
Jelska Klara PTF 02.1 T.XIII
Jena zob.:
– Deutsche Philosophische Gesellschaft
– Fischer Gustav Verlagsbuchhandlung
Jerozolima zob.:
– Jewish National and University Library
Jewish National and University Library, Jerusalem PTF 02.1 T.XLVI (Zipper-Pflaum H.), 03.1
Jeziński Wiesław PTF 02.1 T.XIII
Jodl [Friedrich] PTF 02.1 T.XIII
Jonak J. (?) PTF 02.1 T.XIII
Joteyko Józefa PTF 02.1 T.XIII, 03.1 (Tow. Psycholog. im. J.J.)
Journal of Philosophy, New York PTF 02.1 T.XIII
Junker und Bünnhaupt Verlag, Berlin PTF 02.1 T.XIII
Junk Victor PTF 02.1 T.XIII
Jurkowski Błażej PTF 02.1 T.XIII
Jurystowski [Edmund] PTF 02.1 T.XIII
Juss Ludwik PTF 02.1 T.XIII
- Kalina** [Antoni] PTF 02.1 XIII, T.XXXVIII (Tow. Ludozn.; Tow. Naucz.)
Kalinowski S[tanisław] PTF 02.1 T.XIII, T.XXVIII (Pol. Zw. Naucz.)
Kallenbach [Franciszka z d. Pittet] PTF 02.1 T.XIV
Kallenbach Józef PTF 02.1 T.XIV
Kamieniobrodzki K. PTF 02.1 T.XLIV (Zakrzewski I.)
Kamińska J. zob. Kotarbińska Janina
Kamiński L. J. PTF 02.1 T.XVI (Kongres)
Kant–Gesellschaft, Berlin PTF 02.1 T.XIX (Kuhn H.)
Kantstudien, Halle PTF 02.1 T.XL (Vaihinger H.)
Kapij Miroslaw PTF 02.1 T.XV
Kapuściński W[ładysław] PTF 02.1 T.XV
Karbowiak Antoni PTF 02.1 T.XV

- Kasa im. Mianowskiego, Warszawa PTF 01, 02.1 T.XXIV (Michalski S.), T.XLVI (Zw. Pol. Tow. Nauk.)
- Kasprowicz Jan PTF 02.1 T. XIII** (Jarocki W.), T.XV, T.XVI (Komitet daru; Komitet uczenia)
- Kasprowiczowa Maria [z Buninów] PTF 02.1 T.XV**
- Kasyno i Koło Literacko Artystyczne we Lwowie PTF 02.1 T.XL (Vogel A.)
- Kasznicza [Stanisław] PTF 02.2**
- Katkov Georg PTF 02.1 T.XV**
- Katowice** zob.:
– Instytut Śląski
- Katzer Ernest PTF 02.1 T.XV**
- Kautsky [Carl] PTF 02.1 T.XV**
- Kauzik [Stanisław] PTF 03.1**
- Kenprulian Bronisława PTF 02.1 T.XLIV** (Wójcikówna B.)
- Keynes J[ohn] M[aynard] PTF 02.1 T.XXXIX** (Univ. Cambridge)
- Kielski Bolesław PTF 02.1 T.XXV** (MWRiOP)
- Kierski Feliks PTF 02.1 T.XV**
- Kieszkowski Bohdan PTF 02.1 T.XV**
- Kilonia** zob.:
– Societas Hobbesiana
- Kisterówna Zofia PTF 02.1 T.VII** (Czeżowski T.)
- Klass Oktawyan PTF 02.1 T.XV**
- Klawek Aleksy PTF 02.1 T.XV**
- Kleiner Juliusz PTF 02.1 T.XV**
- Kligsberg M. PTF 02.1 T.XV** [Knauer] Wincenz PTF 02.1 T.XV
- Knossow Joachim PTF 02.1 T.XV**
- Kobierzycki Ludwik PTF 02.1 T.XV**
- Kobyliński Stanisław PTF 02.1 T.XV**
- Kobylecki [Stanisław] PTF 02.1 T.XV**
- Kochanowski Jan [Karol] PTF 02.1 T.XVI**
- Koehler K.F. Buchhandlung, Leipzig PTF 02.1 T.XVI
- Kokoszyńska–Lutmanowa Maria PTF 02.1 T.XVI**
- Kolbenhayer [Erwin Guido] PTF 02.1 T.XVI**
- Kończakowski Stefan PTF 02.1 T.XVI** Koło Filozoficzne Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków PTF 02.1 T.XXX (Rubczyński W.)
- Koło Filozoficzne stud. Uniw. Jana Kazimierza we Lwowie PTF 03.1
- Koło Filozoficzne stud. Uniw. Stefana Batorego w Wilnie PTF 02.1 T.XVI, 03.1
- Koło im. Adama Mickiewicza, XI we Lwowie PTF 02.1 (Tow. Szkoły Lud.)
- Koło Lubelskie Tow. Opieki nad Zabytkami Przeszłości PTF 02.1 T.XVI
- Koło Poselskie Polskie w Wiedniu PTF 02.1 T.XVI
- Koło Prawników stud. Uniw. Warszawskiego PTF 02.1 T.XVI
- Komarnicki Wacław PTF 02.1 T.XVI**
- Komenda Józef PTF 02.1 T.XVI**
- Komenda Związków Strzeleckich Obwodu Podhalańskiego w Zakopanem PTF 02.1 T.XIX (Legiony Polskie)
- Komendant Straży Obywatelskiej w Poroninie PTF 02.1 T.XIX (Legiony Polskie)
- Komisja Historii Pedagogiki, Kraków PTF 02.1 T.XXXV (Morawski K.)
- Komisja Pedagogiczna MWRiOP, Warszawa PTF 02.1 T.XVI
- Komitet daru honorowego dla Jana Kasprowicza, Lwów PTF 02.1 T.XVI
- Komitet Konsumentów we Lwowie PTF 02.1 T.XVI
- Komitet ku uczeniu działalności prof. Ludwika Finkla, Lwów PTF 02.1 T.IX (Finkel L.)
- Komitet obchodu J. M. Hoene Wrońskiego, Warszawa PTF 02.1 T.VI (Chomicz P.)
- Komitet obchodu jubileuszu Tomasza Sołtysika, Kraków PTF 02.1 T.XXXIII (Mazanowski A.)

- Komitet obywatelski uczczenia 80 roku życia Henryka Kubala, Lwów **PTF 02.1 T.XVI**
- Komitet Opieki nad Uchodźcami, Lwów **PTF 02.1 T.XVI**
- Komitet Organizacyjny Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich, Lublin **PTF 02.1 T.XVI**
- Komitet Polskiego Archiwum Wojennego w Wiedniu **PTF 02.1 T.XVI**
- Komitet Tow. Czytelni Ludowych, Witkowo **PTF 03.1**
- Komitet uczczenia jubileuszu prof. Leona Petrażyckiego, Warszawa **PTF 02.1 T.XXIII** (Makowski W.)
- Komitet uczczenia pamięci Jana Kasprowicza, Zakopane **PTF 02.1 T.XVI**
- Komitet uczniów Jana Bołozza Antoniewicza, Lwów **PTF 02.1 T.XVI**
- Komitet Wydawniczy Podręczników Akademickich przy MWRiOP, Warszawa **PTF 02.1 T.XXIX** (Przybyłowicz W.)
- Komitet Zarządzający Kasą Pomocy dla pracujących na polu naukowym, imienia Dr Medycyny Józefa Mianowskiego **zob.** Kasa im. Mianowskiego
- Konarski** [Jerzy] **PTF 02.1 T.XVI**, T.XLII (*Wied. Kur. Pol.*)
- Konegan Carl Verlag, Wien **PTF 02.1 T.XVI**
- Konferencja**, Pierwsza Ogólnopolska Konferencja Psychologów, Warszawa **PTF 02.1 T.XVI**
- Kongres, Drugi Międzynarodowy Kongres Badań Psychiczych w Warszawie **PTF 02.1 T.XVI**
- Kongres Matematyków Krajów Słowiańskich w Warszawie **PTF 03.1** (Leja F.)
- Konopczyński** W[ładysław] **PTF 02.1 T.XVI**
- Kontny** Piotr **PTF 02.1 T.XVI**
- Kopenhaga** **zob.:**
- Congres, X International Congres of Psychology
  - Kopia** Henryk **PTF 02.1 T.XXXVIII** (Tow. Naucz. Szk. Wyższych)
  - Korcik** Antoni **PTF 02.1 T.XVI**
  - Korczyński** Adam **PTF 02.1 T.XIII** (Ippoldt J.)
  - Korelski** Edward **PTF 02.1 T.XVI**
  - Kosiakiewicz J. i Ska, Warszawa **PTF 02.1 T.XLI** (Weryho W.)
  - Kostanecki** Antoni **PTF 02.1 T.XVI**
  - Kostecki** R[omuald] **PTF 02.1 T.XVI**
  - Kościelski** W[ładysław] **PTF 02.1 T.III** (Bibl. Polska)
  - Kot** Stanisław **PTF 02.1 T.XVI**
  - Kotarbińska** Janina **PTF 03.1** (Sztejnberg Dina)
  - Kotarbiński** Tadeusz **PTF 02.1 T.VII** (Czeżowski T.), T.XVII, T.XIX (Leśniewski S.), **03.1** (WTF)
  - Kotlinowska** Zofia **PTF 02.1 T.XVIII**
  - Kotlinowski** Władysław **PTF 02.1 T.VIII**
  - Kotula** [Rudolf] **PTF 02.1 T.XVIII**
  - Kowalski** Jerzy **PTF 02.1 T.XXVIII** (Pol. Tow. Filolog.)
  - Kowalski** Władysław **PTF 02.1 T.XVIII**
  - Kozłowski** Leon **PTF 02.1 T.XLIV** (Zarz. Powsz. Wykł.)
  - Kozłowski** [Władysław Mieczysław] **PTF 02.1 T.XVIII**, T.XXIV (Michalski S.)
  - Kółko Filozoficzne [stud. Uniw. Lwowskiego] **PTF 02.1 T.XVIII**
  - Krajowy Inspektorat Szkolny, Biała **PTF 02.1 T.V** (Bruchnański K.)
  - Kraków** **zob.:**
    - Akademia Umiejętności
    - Czas
    - Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego
    - *Głos Narodu*
    - Koło Filozoficzne Uniwersytetu Jagiellońskiego
    - Komisja Historii Pedagogiki
    - Komitet obchodu jubileuszu Tomasza Sołtysika
    - Krakowska Spółka Wydawnicza
    - *Kupiec Polski*
    - *Kwartalnik Filozoficzny*

- Naukowe Towarzystwo Pedagogiczne
- *Ognisko*
- Polski Słownik Biograficzny
- Polskie Archiwum Wojenne
- Polskie Towarzystwo Filozoficzne
- Powszechne Wykłady Uniwersyteckie
- *Przegląd Współczesny*
- Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej
- Towarzystwo Polskiego Instytutu Pedagogicznego
- Towarzystwo Wyższych Kursów Wakacyjnych
- Uniwersytet Jagielloński
- Wydz. Filozoficzny
- Wydz. Lekarski
- Wydz. Teologiczny
- Uniwersytet Ludowy im. Adama Mickiewicza
- Zarząd Wakacyjnych Kursów Uniwersyteckich
- Zjazd, III Polski Zjazd Filozoficzny
- Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych
- *Życie*
- Krakowska Spółka Wydawnicza PTF 02.1 T.XIII (Jaszowski B.), T.XVIII
- Krampnerówna Irena PTF 02.1 T.VII** (Czeżowski T.), T.XVIII
- Krappelin E. PTF 02.1 T.XVIII**
- Kraus Oskar PTF 02.1 T.XVIII**
- Krčęk Franciszek PTF 02.1 T.XVIII**, T.XXIV (Michalski S.)
- Krčękowa Aleksandra PTF 02.1 T.XXIV** (Michalski S.)
- Krechowiecki Adam PTF 02.1 T.XVIII**
- Kreczmar Jerzy PTF 03.1** (Sztejnberg D.)
- Kreibig [Josef Klemens] PTF 02.1 T.XVIII**
- Kretz [pierwotn.] J. zob. Mirski Józef**
- Kreutz Mieczysław PTF 02.1 T.XVIII**
- Kreutzowa W[iktoria] PTF 02.1 T.XVIII**
- Krokiewicz Adam PTF 02.1 T.XVIII**
- Kruczkiewicz Bronisław PTF 02.1 T.XVIII**
- Krypiakiewicz Leon PTF 02.1 T.XVIII**
- Krzemieniewski [Seweryn], rektor UJK PTF 02.1 T.XVIII**
- Krzowski Paweł PTF 02.2**
- Krzymuski [Edmund] PTF 02.1 T.XVIII**
- Krzywoszewski Stefan PTF 02.1 T.XXXVII** (*Świat*)
- Książnica–Atlas, Lwów PTF 02.1 T.XIX
- Księgarnia Naukowa we Lwowie PTF 02.1 T.XIX
- Księgarnia Polska Bernarda Połonieckiego we Lwowie PTF 02.1 T.XIX
- Księgarnia Wydawnicza L. Iglą, Lwów PTF 02.1 T.XIX
- Kubala Henryk zob. Komitet obywatelski**
- Kubicz Józef PTF 02.1 T.XIX**
- Kucharski [Paweł] PTF 02.1 T.XIX**
- Kucharszewski Feliks PTF 01**
- Kuczalska–Reinschmit [Paulina] PTF 02.1 T.XXVII** (Pachucka R.)
- Kuhn Helmut PTF 02.1 T.XIX**
- Kulczycki Włodzimierz PTF 02.1 T.XLVI** (Zw. Gosp.)
- Kulczyński Leon PTF 02.1 T.XIX**
- Külpe Oswald PTF 02.1 XIX**
- Kupiec Polski*, Kraków PTF 02.1 T.XIX
- Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego PTF 02.1 T.XIX
- Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego PTF 02.1 T.XIX (Lechicka J.)
- Kuratorium Okręgu Szkolnego Wołyńskiego, Równe PTF 02.1 T.XIX
- Kuratowski Kazimierz PTF 02.1 T.XIX**
- Kurjer Lwowski* PTF 02.1 T.XIX
- Kuszowa PTF 02.2**
- Kutrzeba Stanisław PTF 02.1 T.XXVIII** (PAU)
- Kuzik [Stanisław] PTF 03.1** (Pol. Zw. Wyd.)
- Kwartalnik Filozoficzny*, Kraków PTF 03.1
- Kwiatkowski R[emigiusz] PTF 02.1 T.XXVIII** (Pol. Tow. Pedagog.)

Kwietniewski K[azimierz] **PTF 02.1**
T.XIX

La Plata zob.:

– *Humanidades*

Lahy J.M. **PTF 02.1** T.XIX

Lakhovsky Georges **PTF 03.2**

Lamartin Maurice **PTF 03.1** (Archiv.)

Lam Stanisław **PTF 02.1** T.XIX,
T.XXXIX (*Tyg. Ilustr.*)

Lampa Anton **PTF 02.1** T.XIX

Lande Jerzy **PTF 03.1**

Lange A[ntoni] **PTF 02.1** T.XIX

Langfeld Herbert S. **PTF 02.1** T.XIX

Laskownicki Bronisław **PTF 02.1** T.XVI
(Komitet Opieki)

Lasswitz Kurd **PTF 02.1** T.XIX

Lastens (?) Th. **PTF 02.1** T.XIX

Lazarus [Moritz] **PTF 02.1** T.XIX

Lechicka Jadwiga **PTF 02.1** T.XIX

Ledl Artur **PTF 02.1** T.XL (Verein D.
Mitt.)

Ledóchowski [Włodzimierz Dionizy]
PTF 02.1 T.XIX

Legia Inwalidów Wojsk Polskich. 1 Lote-
ria Fantowa, Warszawa **PTF 03.1**

Legiony Polskie. Pow. Komisaryat
Wojsk. w Nowym Targu **PTF 02.1**
T.XIX

Leilair A., von **PTF 02.1** T.XIX

Leja [Franciszek] **PTF 03.1**

Lelesz H. **PTF 02.1** T.XIX

Leśniewski St[anisław] **PTF 02.1** T.XIX

Lévy–Bruhl [Lucien] **PTF 02.1** T.XIX

Lewicki Andrzej **PTF 03.1** (Koło Fil.
Stud. UJK)

Lewicki Bolesław **PTF 02.1** T.XIX

Lewicki Józef **PTF 02.1** T.XIX

Lewicki (?) Witold **PTF 02.1** T.XIX

Lewkowicz Jakób **PTF 02.1** T.XIX

Lexikon der Philosophie, Berlin **PTF 02.1**
T.XI (Hauer E.)

Libański [Edmund] **PTF 02.1** T.XIX

Librairie du Recueil Sirey, Paris **PTF 02.1**
T.XIX

Librairie Philosophique J. Vrin, Paris
PTF 03.1

Liebert Arthur **PTF 02.1** T.XIX

Liga Pomocy Przemysłowej, Lwów **PTF**
02.1 T.XIX

Limbouurg Maximillian **PTF 02.1** T.XIX

Linde M. **PTF 02.2**

Lindenbaumowa J. zob. Hosiasson–
Lindenbaumowa Janina

Lindenfeld Henryk **PTF 02.1** T.XIX

Lipińska M[elania] **PTF 02.1** T.XIX

Lipsk zob.:

– Barth Johann Ambrosius Verlagsbu-
chhandlung

– Buchhandlung Gustav Fock

– Deutsche Bücherei

– Foerster Fr. Kommissions–Buchhan-
dlung

– Franz L. u.Co. Antiquariat für Wis-
senschaft. Zeitschriften

– Geisteswissenschaften

– Harrassowitz Otto Buchhandlung

– Hirzel S. Verlagsbuchhandlung

– Koehler K.F. Buchhandlung

– Meiner Felix Verlagsbuchhandlung

– Pfeiffer Eduard Verlag für Orientalia
v. Religionsgeschichte

– Thieme Georg Verlag

– Verlagsbuchhandlung Philipp Reclam

Lisowski Franciszek **PTF 02.1** T.XIX

Lityński M[ichał] **PTF 02.1** T.XVI
(Komitet uczniów)

Ljubljana zob.:

– Brustvo Slovenskih Profesorjev

Locke John **PTF 02.1** T.XXIV (Michalski
S.)

Londyn zob.:

– Macmillan & Co Ltd.

– National Institute of Industrial Psycho-
logy of Great Britain

– *Who's who International*

Loria S[tanisław] **PTF 02.1** T.XIX

Lossky (Losskij) Nikolaj N. **PTF 02.1**
T.XIX

Loth Edward **PTF 02.1** T.XIX

Louvain zob.:

– *Revue Néo-Scholastique de Philosophie*

Lublin zob.:

– Koło Lubelskie Tow. Opieki nad Zabytkami Przeszłości

– Komitet Organizacyjny Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich

– *Szkola Polska*

Lubomirski Andrzej PTF 02.1 T.XIX

Lutman Roman PTF 02.1 T.XIX

Lutmanowa M. zob. Kokoszyńska–Lutmanowa Maria

Lutosławski Wincenty PTF 02.1 T.XX, T.XXIX (Radl E.), 02.3

Lutostański Karol PTF 01, 02.1 T.XXVIII (Pol. Komisja)

Lwów zob.:

– Akcyjny Bank Hipoteczny

– Altenberg H. Księgarnia

– *Biblioteka Tęczowa*, wyd.

– Biblioteka Uniwersytecka

– Czytelnia Akademicka

– Drukarnia, Pierwsza Związkowa Drukarnia

– *Filomata*

– Fundusz Zapomogowy Polskiej Młodzieży Akademickiej

– *Gazeta Poranna*

– Gubrynowicz i Schmidt. Księgarnia.

– Kasyo i Koło Literacko Artystyczne

– Koło Filozoficzne stud. Uniw. Jana Kazimierza

– Koło im. Adama Mickiewicza, XI

– Komitet daru honorowego dla Jana Kasprowicza

– Komitet Konsumentów

– Komitet ku uczczeniu działalności prof. Ludwika Finkla

– Komitet obywatelski uczczenia 80 r. życia Henryka Kubala

– Komitet Opieki nad Uchodźcami

– Komitet uczniów Jana Bołozza Antoniewicza

– Kółko Filozoficzne [stud. Uniw. Lwowskiego]

– Książnica–Atlas

– Księgarnia Naukowa

– Księgarnia Polska Bernarda Połonieckiego

– Księgarnia Wydawnicza L. Igła

– Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego

– *Kurier Lwowski*

– Liga Pomocy Przemysłowej

– Miejskie Zakłady Elektryczne

– Naczelny Komitet Narodowy. Delegacja

– *Nauka i Sztuka*

– Okręgowa Komisja Oszczędnościowa

– Państwowy Bank Rolny

– Patronat nad Młodzieżą Rękodzielniczą

– *Placówka*

– Polskie Towarzystwo Filologiczne

– Polskie Towarzystwo Filozoficzne

– Polskie Towarzystwo Historyczne

– Polskie Towarzystwo Pedagogiczne

– Polski Związek Muzyków Pedagogów

– Prywatne Gimnazjum Żeńskie im. Słowackiego

– Rada Szkolna Krajowa

– *Ruch Filozoficzny*

– Sąd Okręgowy Karny

– *Słowo Polskie*

– Stadtkommando

– Stowarzyszenie Kształcącej się Młodzieży „Wspólna Sprawa”

– Towarzystwo Kultury Akademickiej

– Towarzystwo Ludoznawcze

– Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wzszszych

– Towarzystwo Naukowe

– Towarzystwo Politechniczne

– Towarzystwo Prawnicze

– Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, Komitet Organizacyjny

– Towarzystwo Rygorystów

– Towarzystwo Szkoły Ludowej

– Towarzystwo Żydowskich Studentów Filozofii

- Uniwersytet Jana Kazimierza
- Wydz. Filozoficzny
- Wydz. Teologiczny
- *Widnokreghi*
- *Wiek Nowy*
- Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich
- Zakład Narodowy im. Ossolińskich
- Zaks. T. Wytwórnia Łóżek Metalowych
- Zarząd Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich
- Związek Gospodarczy profesorów Uniwersytetu i Akademii Weterynaryjnej
- Związek Naukowo–Literacki
- Związek Polskich Towarzystw Naukowych
- Związkowy Bank Ziemiński

Łaskiewicz Józef PTF 02.1 T.XXI

Łempicka Wanda PTF 02.1 T.XXI

Łempicki S[tanisław] PTF 02.1 T.XXI

Łempicki Zygmunt PTF 02.1 T.XXI

Łojek Franciszek PTF 02.1 T.XXI

Łopuszański Tadeusz PTF 02.1 T.XXI

Łódź zob.:

- Miejska Pracownia Psychologiczna
- Towarzystwo Psychologiczne

Łubieński Zbigniew PTF 02.1 T. XXI

Łuburder (?) PTF 02.1 T.XXI

Łukasiewicz Antoni PTF 02.1 T.XXII

Łukasiewicz Jan PTF 02.1 T.XXII, T.XL
(War. Inst. Filoz.)

Łukasiewicz Regina z Barwińskich PTF
02.1 T.XXII

Łysakowski Adam PTF 02.1 T.XXIII

Machek [Emanuel] PTF 02.1 T.XXXIV
(Society of Friends)

Macmillan & Bows, Cambridge PTF
02.1 T.XXIII

Macmillan & Co Ltd., London PTF 02.1
T.XXIII

Madeyski [Jerzy] PTF 02.1 T.XXIII

Madryd zob.:

– *Revista de Occidente*. Biblioteka

Majchrowicz [Franciszek] PTF 02.1
T.XXIII

Makowski Waław PTF 02.1 T.XXIII

Malacinowie Jan i Maria PTF 02.1
T.XXIII

Mally [Ernst] PTF 02.1 T.XXIII

Mansion Augustin PTF 02.1 T.XXIX
(*Revue Néo–Scol.*)

Manthey [Franciszek] PTF 02.1 T.XXIII

Mańkowski [Bolesław] PTF 02.1
T.XXIII, T. XIX (Książnica–Atlas)

Marcholt, red. Warszawa PTF 03.1

Marhold Carl Verlagsbuchhandlung,
Halle PTF 02.1 T.XXIII

Mars Antoni PTF 02.1 T.XIII (Jaszowski
B.), T.XXIII

Martinak [Eduard] PTF 02.1 T.XXIII

Martius Goetz PTF 02.1 T.XXIII

Marty Anton PTF 02.1 T.XXIII

Masaryk Tomasz PTF 02.1 T.XXIII

Masson–Oursel P. PTF 03.2

Massonius M[arian] PTF 02.1 T.XXIII

Matłachowski Bolesław PTF 02.1
T. XXIII

Mazanowski Antoni PTF 02.1 T.XXIII

Mazurkiewicz Władysław PTF 02.1
T.XXIII

Mazurkówna Anna PTF 02.1 T.XXV
(Myćka S.)

McHardy Elisabeth PTF 02.1 T.XXXIV
(Society of Friends)

Mediolan zob.:

– *Rivista di Filosofia*

– *Scientia*

– Università Cattolica del Sacro Cuore

Mehlberg Henryk PTF 02.1 T.XXIII

Mehlbergowa [Józefina] PTF 02.1
T.XXIII

Meiner Felix Verlagsbuchhandlung,
Leipzig PTF 02.1 T.XXIV

Meinong Aleixius PTF 02.1 T.XXIV

Meinong D. (?) PTF 02.1 T.XXIV

Mendl (?) PTF 02.1 T.XXIV

- Mendys** Michał **PTF 02.1 T.XXIV**
Metallman Joachim **PTF 02.1 T.XXIV**
Meyers Charles S. **PTF 02.2**
Mękarski Stefan **PTF 02.1 T.XXIV**
Mianowski Józef zob. Kasa im. Mianowskiego
Miaskowska Maria **PTF 02.1 T.XXIV**
Michalski Konstanty **PTF 02.1 T.XXIV**
Michalski Stanisław **PTF 02.1 T.XXIV**,
T.XXVI (*Nauka Polska*)
Miejska Pracownia Psychologiczna w Łodzi **PTF 03.2**
Miejskie Zakłady Elektryczne we Lwowie **PTF 02.2**
Mikeš, dr **PTF 02.1 T.XXV**
Mikulowski Tadeusz **PTF 02.1 T.XXV**
(MWRiOP)
Mikulowski-Pomorski [Józef] **PTF 02.1 T.XXV**
Milkowski Jan **PTF 02.1 T.XXV**
Ministerium [für Kultus Unterricht] K.K.,
Wien **PTF 02.1 T.XXXV** (Strużewski K.), **02.2**
Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) **PTF 02.1 T.XXV** zob. też Borowski M.; Buszkowski L.; Bykowski L.; Chyliński K.; Dzik F.; Komisja Pedagog. MWRiOP; Łopuszański T.; Mendys M.; Michalski S.; Nawroczyński B.; Przybyłowicz W.; Wrzosek A.
Minkowska Eugenia **PTF 02.1 T.XXV**
Mirčuk (Mirtschuk) Ivan **PTF 02.1 T.XXV**
Mirski Józef **PTF 02.1 T.XXV**
Mirtyński Zygmunt **PTF 02.1 T.XXV**
Mischke [Tadeusz Adam] **PTF 02.1 T.XXV**
Missona K[azimierz] **PTF 02.1 T.XXV**
Młynarski Feliks **PTF 02.1 T.XXV**
Modern Thinker, New York **PTF 03.1**
Mogilnicki A[leksander] **PTF 02.1 T.XIII**
(Kalinowski S.)
Monachium zob.:
– *Academische Revue*
– Academische Verlag
– Beck'sche Verlagsbuchhandlung
– *Hochschul-Nachrichten*
Morawski Kazimierz **PTF 02.1 T.XXV**
Morawski [Zdzisław] **PTF 02.1 T.XXV**
Moszyński Kazimierz **PTF 02.1 T.XXV**
Mryc Michał **PTF 02.1 T.XXV**
Münster zob.:
– Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung
– Universität, Philosophische und Naturwissenschaftliche Fakult.
Münsterberg Hugo **PTF 02.1 T.XXV**
Muračko A. **PTF 02.1 T.XX**
(Lutosławski W.)
Murchison Carl **PTF 02.2**
Muzeum Podolskie w Tarnopolu **PTF 02.2**
Mycielski Jerzy **PTF 02.1 T.XXV**
Myčka Stanisław **PTF 02.1 T.XXV**
Mysłakowski Zygmunt **PTF 02.1 T.XXV**
Myślicki (Halpern) Ignacy **PTF 02.1 T.XXV**, T.XXXIII (Skiwski J. E.)
Naczelny Komitet Narodowy **PTF 02.1 T.XXVI**, T.XXVIII (Pol. Kurs)
Naczelny Komitet Opieki nad byłymi Legionistami oraz wdowami i sierotami po poległych legionistach, Wiedeń **PTF 02.1 T.XXVI**
Nagy [Geza] **PTF 02.1 T.XXVI**
Nancy zob.:
– Université
Natanson Władysław **PTF 02.1 T.XXVI**
National Institute of Industrial Psychology of Great Britain, London **PTF 02.2**
(Meyers C.S.)
Natorp Paul **PTF 02.1 T.XXVI**
Nauka i Sztuka, Lwów **PTF 02.1 T.XXVIII** (Pini T.)
Nauka Polska, Warszawa **PTF 02.1 T.XXVI**
Naukowe Towarzystwo Pedagogiczne w Krakowie **PTF 02.1 T.XI** (Heinrich W.)

- Nawroczyński Bogdan [Roman] PTF 02.1 T.XXVI, T.XVI (Komisja Pedagog.), T.XXXIV (Sosnowski P.)**
- Neisser Karol PTF 02.1 T.XVI (Komitet Pol. Arch. Woj.)**
Neue Freie Presse, Wien **PTF 03.1**
Neurologia Polska, Warszawa **PTF 02.1 T.IX (Dydyński L.)**
- Niemczycki Stanisław PTF 02.1 T.XXVI**
Niemeyer Max Verlag, Halle **PTF 03.1**
- Niemojewski Andrzej PTF 02.1 T.XXVI**
- Niemojewski Z. PTF 02.1 T.XXVI**
Nijhoff Martinus N.V. Boekhandel, Haag **PTF 02.1 T.XXVI**
- Nowe Tory*, Warszawa **PTF 02.1 T.IX (Drzewiecki K.)**
- Nowicki [Adam] PTF 02.1 T.XXVI**
- Nowicki Witold PTF 02.1 T.XLVI (Zw. Pol. Tow. Nauk.), 02.2**
Nowiny Wiedeńskie **PTF 02.1 T.XXVI (Nowicki A.)**
- Nowy Jork** zob.:
– *Journal of Philosophy*
– *Modern Thinker*
– Universum Book Export
- Nowy Targ** zob.:
– Legiony Polskie. Pow. Komisaryat Wojsk.
- Nusbaum–[Hilarowicz Józef] PTF 02.1 T.XXVI**
- Oberhard Izydor G. PTF 02.1 T.XXVI**
- Ochenkowski Andrzej PTF 02.1 T.XXVI**
- Ochorowicz Julian PTF 02.1 T.XXVI**
Ognisko, Kraków **PTF 02.1 T.IX (Estreicher S.)**
- Oko Jan 1913 PTF 02.1 T.XXVI**
Okręgowa Komisja Oszczędnościowa, Lwów **PTF 02.1 T.XLII (Wierzbicki W.)**
- Olejniczak Tadeusz PTF 02.1 T.XXVI**
- Olszewski Józef PTF 02.1 T.XIX (Liga)**
- Olszewski Witold PTF 02.1 T.XXVI**
- Opolski Stanisław PTF 02.1 T.XXVII**
- Opuszyński Karol PTF 02.1 T.XXVII**
- Orłowski Bolesław PTF 02.1 T.XXVII**
- Orzechowski PTF 02.1 T.XXVII**
- Osiecki Wiktor PTF 02.1 T.XXVII**
- Ossowska Maria [z Niedźwieckich] PTF 02.1 T.XXVII**
- Ossowski Stanisław PTF 02.1 T.XXVII**
Österreichische Rundschau, Wien **PTF 02.1 L.XLVI**
- Ostrowski Aleksander PTF 02.2**
- Oziębło Franciszek PTF 02.1 T.XXXVIII (Tow. SSiW)**
- Pachucka Romana PTF 02.1 T.XXVII**
- Palermo** zob.:
– Università
- Pannenkowa Irena [z Jawiców] PTF 02.1 T.XXVII**
PAN – Verlagsgesellschaft, Berlin **PTF 02.1 T.XXVII**
- Państwowy Bank Rolny. Oddział we Lwowie **PTF 02.1 T.XXVII**
- Państwowy Instytut Pedagogiczny, Warszawa **PTF 02.1 T.XXXIV (Sosnowski P.)**
- Papée [Fryderyk] PTF 02.1 T.XXVII**
Parafia (Probostwo) w Hanaczowie **PTF 02.1 T.XXVII**
- Parczewska W. PTF 02.1 T.XXVII**
- Parczewski Tomasz PTF 02.1 T.XXVII**
- Paryz** zob.:
– Académie Latine
– Alcan Félix Librairie
– Colin Armand Librairie
– Conférence Internationale de Psychotechnique, IV
– Congres International d'Education Morale
– Editions Spes
– Gamber J. Librairie
– Gebethner, Wolf Librairie
– Librairie du Recueil Sirey
– Librairie Philosophique J. Vrin
– *Psychologie et la Vie*
– *Revue Philosophique*
– Société Française de Philosophie

- Paslawski Stefan** PTF 02.1 T.XXVII
Patronat nad Młodzieżą Rękodzielniczą
we Lwowie PTF 02.1 T.XXVII
- Pawlicki Stefan** PTF 02.1 T.XXVII
- Pawlikowski Jan** PTF 02.1 T.XXVII
- Pawłowski** PTF 02.1 T.XXXIV (Spółka
Pedagog.)
- Pazdro Zdzisław** PTF 02.1 T.XXVII
- Pazurkiewicz Stanisław** PTF 02.1
T.XXVII
- Peano G[iuseppe]** PTF 02.1 T.XXVIII
- Pechnik A[leksander Józef]** PTF 02.1
T.XXVIII
- Peretiatkowicz Antoni** PTF 02.1
T.XXVIII
- Pernerstorfer [Engelbert]** PTF 02.1
T.XXVIII
- Petrażycki Leon** PTF 02.1 T.XXIII
(Makowski W.)
- Pfeiffer Eduard Verlag für Orientalia v.
Religionsgeschichte, Leipzig PTF
02.1 T.XXVIII
- Phaidon-Verlag, Wien PTF 02.1
T.XXVIII
- Phildius Eberhard** PTF 02.1 T.XXVIII
Philosophie der Gegenwart, Heidelberg
PTF 02.1 T.XXXI (Ruge A.)
- Philosophische Gesellschaft an der Unive-
rsität zu Wien PTF 02.1 T.XI (Höfler
A.), T.XXVIII
- Piasecki Eugeniusz** PTF 02.1 T.XXVIII
- Piątkowski K[azimierz]** PTF 02.1
T.XXVIII
- Pieter J[ózef]** PTF 02.1 T.XXVIII
- Pietruszczyński Zygmunt** PTF 02.1 T.IV
(Błachowski S.)
- Piękoś Karol** PTF 02.1 T.XXVIII
- Piękiewicz Maryan** PTF 02.1 T.XLVI
(Zw. Nauk.–Lit.)
- Pilat [Roman]** PTF 02.1 T.XXVIII
- Pilat Tadeusz** PTF 02.1 T.XXVIII
- Piltz Jan** PTF 02.1 T.XXVIII
- Pini Tadeusz** PTF 02.1 T.III (Bibl. Pol-
ska), T. XXVIII
- Piotrowski [Szymon Tadeusz]** PTF 02.1
T.XVI (Komitet org.)
- Pisz Adam** PTF 03.1
- Pius XI**, papież PTF 03.1 (Univ., Milano)
- Placówka*, Lwów PTF 02.1 T.XXVIII
- Plenkiewicz Roman** PTF 02.1 T.XXVIII
- Plewak Zygmunt** PTF 03.1
- Plewiński Stefan** PTF 02.1 T.XXXV
- Podgórski Zygmunt** PTF 02.1 T.XXVIII
- Podlacha [Władysław]** PTF 02.2
*Politische und Volkswirtschaftliche
Chronik*, Wien PTF 02.1 T.XVI
(Kom. Pol. Arch. Woj.)
- Polska Akademia Umiejętności
(Akademia Umiejętności), Kraków
PTF 02.1 T.XXVIII
- Wydz. Historyczno-Filozoficzny, PTF
02.2
- Polska Komisja Międzynarodowej
Współpracy Intelktualnej, Warszawa
PTF 02.1 T.XXVIII
- Polski Akademicki Komitet „Wzajemnej
Pomocy” w Zakopanem PTF 02.1
T.XXVIII
- Polski Kurs ekonomiczno społeczny
N.K.N. w Wiedniu PTF 02.1
T.XXVIII
- Polski Słownik Biograficzny*, red. Kraków
PTF 03.1
- Polski Związek Muzyków Pedagogów we
Lwowie PTF 02.1 T.XXVIII
- Polski Związek Nauczycielski, Warszawa
PTF 02.1 T.XXVIII
- Polski Związek Wydawców Dzienników
i Czasopism, Warszawa PTF 03.1
- Polskie Archiwum Wojenne, Kraków
PTF 02.1 T.XXVIII
- Polskie Towarzystwo Filologiczne, Lwów
PTF 02.1 T.XXVIII
- Polskie Towarzystwo Filozoficzne we
Lwowie PTF 01, 02.1 T.XXVIII
- Polskie Towarzystwo Historyczne, Lwów
PTF 02.1 T.XXVIII
- Polskie Towarzystwo Pedagogiczne,
Lwów PTF 02.1 T.XXVIII

- Polskie Towarzystwo Pedagogiczne w Cieszynie **PTF 02.1** T.XXVIII
- Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa **PTF 02.1** T.XXVIII
- Polskie Towarzystwo Psychotechniczne, Warszawa **PTF 02.1** T.XXVIII
- Pomoc dla Studentów w Europie. Federacja Wszechświatowa Akademików Chrześcijańskich, Warszawa **PTF 02.1** T.XXVIII
- Popielski** L[eon] **PTF 02.1** T.XXVIII
- Poratyńska** Zofia **PTF 02.1** T.XXVIII
- Porębowicz** Edward **PTF 02.1** T.XXVIII
- Poronin** zob.:
– Komendant Straży Obywatelskiej
- Porzeziński** [Wiktor Jan] **PTF 01, 02.1** T.XXVIII
- Poselstwo Austriackie w Warszawie **PTF 02.1** T.XXVIII (Post N.)
- Postępski** Władysław **PTF 02.1** T.XXVIII
- Post** [Nicolas] **PTF 02.1** T.XXVIII
- Powszechnie wykłady uniwersyteckie w Krakowie **PTF 02.1** T.VI (Czermak W.)
- Poznań** zob.:
– Poznańskie Towarzystwo Filozoficzne
– Spółka Pedagogiczna
– Towarzystwo Przyjaciół Nauk
– Uniwersytet Poznański
- Poznańskie Towarzystwo Filozoficzne **PTF 02.2**
- Praga** zob.:
– Brentano-Gesellschaft
– Calve'sche J.G. Universitäts-Buchhandlung
– Cercle Philosophique
– Congres VIII International de Philosophie
– *Prager Rundschau*
– *Slavische Rundschau*
– Taussig-Akademisches Antiquariat
- Prager Rundschau* **PTF 03.1**
- Pręgowski** Piotr **PTF 02.1** T.XXIX
- Princeton** zob.:
– Congres, Ninth International Congres of Psychology
- Próchnicki** Zdzisław **PTF 02.1** T.XXXIII (Skarbiński E.)
- Prywatne Gimnazjum Żeńskie im. Słowackiego we Lwowie, Zarząd **PTF 02.1** T.VI (Chlamtacz J.)
- Przegląd Filozoficzny*, Warszawa **PTF 02.1** T.XLI (Weryho W.)
- Przegląd Humanistyczny*, Warszawa **PTF 02.1** T.XXIX
- Przegląd Pedagogiczny*, Warszawa **PTF 02.1** T.XXIX
- Przegląd Warszawski* **PTF 02.1** T.V (Borowy W.)
- Przegląd Współczesny*, Kraków **PTF 02.1** T.XXIX
- Przemysł** zob.:
– Towarzystwo Przyjaciół Nauk
- Przybyłowicz** Wojciech **PTF 02.1** T.XXIX
- Przychocki** [Gustaw] **PTF 02.2** (UW)
- Przysiecki** Ludwik **PTF 02.1** T.XXIX
- Psychologie et la Vie*, Paris **PTF 03.2**
- Psychologisch Laboratorium der Universiteit van Amsterdam **PTF 02.1** T.XXIX (Révész G.)
- Ptaśnik** Jan **PTF 02.1**, T.XXIX, T.XXXVIII (Tow. Nauk.)
- Rabus** [Leonhard] **PTF 02.1** T.XXIX
- Raciborski** A[leksander] **PTF 02.1** T.XXIX
- Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy, Warszawa **PTF 03.1**
- Rada Szkolna Krajowa, Lwów **PTF 02.1** T.VIII (Dembowski I.)
- Rada Szkolna Okręgowa Miejska we Lwowie **PTF 02.1** T.XXIX
- Radl** E[manuel] **PTF 02.1** T.XXIX
- Radlińska** H[elena] **PTF 02.1** T.XXIX, T.XXXVIII (Tow. Pol. Inst. Ped.)
- Radlow** Waldemar **PTF 03.1**
- Radziszewski** [Idzi] **PTF 02.1** T.XXIX
- Radziwonowicz** W[acław] **PTF 03.2**

- Rajchman** Ludwik PTF 02.1 T.XXXVIII
(Tow. Wyższ. Kursów)
- Rataj** [Maciej], marszałek Sejmu RP PTF 02.1 T.XXIX
- Rehman** Antoni PTF 02.1 T. XXIX
[Rehmke Johannes] PTF 02.1 T.XXIX
- Reich** Emil PTF 02.1 T.XXIX
- Reinhold** Józef PTF 02.1 T.XXIX
- Reininger** R[obert] PTF 02.1 T.XXIX
- Reinschmit P. zob. Kuczalska–Reinschmit Paulina
- Remer** Tadeusz PTF 02.1 T.VII
(Czeżowski T.)
- Rencki** Roman PTF 02.1 T.XXIX
- Révész** G[éza] PTF 02.1 XXIX
- Revista de Occidente*. Biblioteca, Madrid PTF 03.2
- Revue Néo-Scolastique de Philosophie*, Louvain PTF 02.1 T.XXIX
- Revue Philosophique*, Paris PTF 02.1 T.XIX (Lévy–Bruhl L.)
- Revue Psychologie*, Bruxelles PTF 02.1 T.XIII (Joteyko J.)
- Reynax** M. PTF 03.2
- Richter** Izidor PTF 02.2
- Riehl** [Aloys] PTF 02.1 T.XXIX
- Riehl** Anton S. PTF 02.1 T.XXIX
- Rignano** Eugenio PTF 03.1 (*Scientia*)
- Rittner** Eduard PTF 02.1 T.XXIX
- Rittner** Tadeusz PTF 02.1 T.XXIX
- Rivain** Jean PTF 02.1 T.XXIX
- Rivista di Filosofia*, Milano PTF 03.1
- Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* PTF 02.1 T.XLIII (Witwicki W.)
- Rodkiewicz** P. PTF 02.1 T.XXIX
- Rollé** Michał PTF 02.1 T.XXIX
- Romanowska** Jadwiga PTF 02.1 T.XXIX
- Romanowski** Juliusz PTF 02.1 T.VII (Czeżowski T), T.XXIX
- Romer** Adam PTF 02.1 T.XXIX
- Romer** Eugeniusz PTF 02.1 T.XXIX
- Rongier** (?) L. PTF 03.1 (WTF)
- Rosenfeld** Edwin PTF 02.1 T.XXIX
- Rosbacher** Heinrich PTF 03.1
- Rossowski** Stanisław PTF 02.1 T.XXXIII
(*Słowo Polskie*)
- Rowid** [Henryk] PTF 02.1 T.XLVI (Zw. Pol. Naucz.)
- Rozenfeld** [pierwotn.] K[arol] PTF 02.1 T.XXIX
- Rożkowski** K. zob. Rozenfeld Karol
- Równe** zob.:
– Kuratorium Okręgu Szkolnego Wołyńskiego
- Rubczyński** Witold PTF 02.1 T.XXX, T.XLVI (Zjazd, III Pol. Zjazd Filoz.), 03.2
- Rubin** Edgar PTF 02.1 T.XXXI
Ruch Filozoficzny, Lwów PTF 01, 03
- Rudniański** Stefan PTF 02.1 T.XXXI
- Ruge** Arnold PTF 02.1 T.XXXI
- Ruhrig** (?) Hugo PTF 02.1 T.XXXI
- Rutkiewicz** B[ohdan] PTF 02.1 T.XXXI
- Rutkowska** Eugenia PTF 02.1 T.XXXI
- Rutkowski** [Maksymilian] PTF 03.1 (UJ)
- Rutkowski** Tadeusz PTF 02.1 T.XVI (Koło Prawników)
- Rutowska** [Jadwiga z Bogdańskich] Tadeuszowa PTF 02.2
- Rutski** [Jan] PTF 02.1 T.XXXI
- Ruziewicz** [Stanisław] PTF 02.1 T.XXXI
- Rybicka** L. zob. Dobrzyńska–Rybicka Ludwika
- Rybicki** Stanisław PTF 02.1 T.XXXI, T.XLVI (Zw. Pol. Tow. Nauk.)
- Rydel** Józef PTF 02.1 T.XXVIII (PAU)
- Rydygier** [Ludwik] PTF 02.1 T.XXXI
- Ryniewicz** [Antoni] PTF 02.1 T.XXXI
- Rzym** zob.:
– Istituto di Studi Romani
– Zmartwychwstańcy, Ojcowie (fot.)
- Saar** Josef (?) PTF 02.1 T.XXXI
- Salvisberg** Paul von PTF 02.1 T.XXXI
- Samuelson** Z. PTF 02.1 T.XXXI
- San Francisco** zob.:
– *Society of Applied Psychology*
Sanatorium zob. Dom Zdrowia, Zakopane
- Šaunova** Iza PTF 02.1 T.XXXI

- Sawicki Jan Stella** PTF 02.1 T.XXXI
Sąd Okręgowy Karny we Lwowie PTF
02.1 T.XXXI
- Schaarschmidt [Karl]** PTF 02.1 T.XXXI
- Schayer Stanisław** PTF 02.1 T.XXXI
- Schiller Irena** PTF 03.1 (Filozofówna I.)
- Schlenther Paul** PTF 02.1 T.XXXI
- Schmidkunz Hans** PTF 02.1 T.XXXII
- Schmierer Zygmunt** PTF 02.1 T.XXXIII,
03.1 (Koło Stud. UJK)
- Schnöpf H. I.** PTF 02.1 T.XXXIII
- Schnürer Franz** PTF 02.1 T.XXXIII
- Scholz Heinrich** PTF 02.1 T.XXXIII
- Schopenhauer–Gesellschaft, Danzig PTF
02.1 T.XXXIII
- Schramm [Wiktor]** PTF 02.1 T.XXXIII
- Schreiber [Witold]** PTF 02.1 T.XXXIII
- Schuppe [Wilhelm]** PTF 02.1 T.XXXIII
- Schwann Hans** PTF 02.1 T.XXXIII
- Schwann L. Druckerei u. Verlag, Düssel-
eldorf PTF 02.1 T.XXXIII
- Schwarz H[ermann]** PTF 02.1 T.XXXIII
- Scientia*, Milano PTF 03.1
- Sechehaye Albert** PTF 02.1 T.XXXIII
- Sedlaczek St[anisław]** PTF 03.1 (Tow.
Psych. J. Joteyko)
- Segal J[akub]** PTF 02.1 T.XXXIII
- Seibt Anton** PTF 02.1 T.XXXIII
- Seibt von Ringenhardt Gottfried** PTF
02.1 T.XXXIII
- Semkowicz Wł[adysław]** PTF 02.1
T.XVI (Komitet Pol. Arch. Woj.),
T.XXVIII (Pol. Arch. Woj.),
T.XXXIII
- Serini K[arol]** PTF 02.2
- Sędziemirowa Michalina** PTF 02.1
T.XXXIII
- Siciński [Michał]** PTF 02.1 T.XXXIV
(Stow. Chrz.–Nar.), T.XXXV (*Szkola*)
- Siedlecki Michał** PTF 02.1 T.XXXIII
- Siemiradzki [Józef]**, rektor UJK PTF
02.1 T.XXXIII
- Sieradzki Włodzimierz** PTF 02.1
T.XXXIII
- Sierpiński W[acław]** PTF 02.1
T.XXXIII, T.XXXVIII (Tow. SSiW)
- Sigwart [Christoph]** PTF 02.1 T.XXXIII
- Sikorski W.** PTF 03.1
- Silberstein Ada** PTF 02.1 T.XXXIII
- Sinko Tadeusz** PTF 02.1 T.XXXIII
- Siwecki Jerzy** PTF 02.1 T.XXXIII
- Siwek Paweł** PTF 02.1 T.XXIV
(Michalski S.), T.XXXIII
- Skalkowski [Adam Mieczysław]** PTF
02.3
- Skarbiński Edmund** PTF 02.1 XXXIII
- Skibniewski Stefan Leon** PTF 02.1
T.XXXIII
- Skibniewski Wiktor** PTF 02.1 T.XXXIII
- Skiwski J[an] E[mil]** PTF 02.1 T.XXXIII
- Skokowski Zbigniew** PTF 02.1 T.XXXIII
- Skorski (Skórski) Aleksander** PTF 02.1
T.XXXIII
- Skrzywan–Żebrowska M. zob. Żebrowska
Maria
- Slavische Rundschau*, Prag PTF 02.1
T.XXXI (Šaunova I.), T.XXXIII
- Sławek Walery** PTF 02.1 T.XLVI (Zw.
Pol. Tow. Nauk.)
- Słomnicka Zofia** PTF 02.1 T.XXXIII
- Słoniewska Helena** PTF 02.1 T.VII
(Czeżowski T.), T.XXXIII
- Słowo Polskie*, Lwów PTF 02.1
T.XXXIII
- Smoleńska Kazimiera** PTF 02.1
T.XXXIII
- Smolka Franciszek** PTF 02.1 T.XXXIII
- Smoluchowska Z[ofia]** PTF 02.1
T.XXXIII
- Smoluchowski Maryan** PTF 02.1
T.XXXIII
- Sobeski M[ichał]** PTF 03.1
- Sobiński [Stanisław]** PTF 02.1 T.XIX
(Kuratorium)
- Sobociński Bolesław** PTF 03.1
- Sochaniewicz Kazimierz Roman** PTF
02.1 T.XXXIV

- Societas Hobbesiana in Kiel **PTF 02.1**
T.V(Brockdorff C.), T.XXI (Łubieński Z.)
- Societas Spinozana Polonica, Warszawa **PTF 02.1** T.XXV (Myślicki I.)
- Société Française de Philosophie, Paris **PTF 03.1**
- Société Intern. d'Hygiene Scolaire a Buffalo **PTF 02.1** T.X (Griesbach H.)
- Society of Applied Psychology*, San Francisco **PTF 02.1** T.XXXIV
- Society of Friends. Stowarzyszenie Przyjaciół. Angielsko–Amerykańska Misja niesienia pomocy Polsce, Warszawa **PTF 02.1** T.XXXIV
- Sokolowski S.** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Sokolowski Tadeusz** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Sołtys Adam** **PTF 02.1** T.XXVIII (Pol. Zw. Muz. Pedagog.)
- Sołtys Joachim** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Sołtysik Tomasz** **PTF 02.1** T.XXIII (Mazanowski A.)
- Sosnowska [Halina]** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Sosnowski P[awel]** **PTF 02.1** T.XXXIV, (Stow. Naucz. Pol.), T.XXXVIII (Tow. SSiW)
- Sośnicki Kazimierz** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Spar- und Vorschuss-Konsortium, Wiener-Neustadt **PTF 02.1** T.XXXIV
- Speyer & Peters Buchhandlung und Antiquariat, Berlin **PTF 02.1** T.XXXIV
- Spitta Heinrich** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Spitzer Hugo** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Spółka Pedagogiczna, Poznań **PTF 02.1** T.XXXIV
- Sroczyński Karol W.** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stadtkommando in Lemberg **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stahl Leonard** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stamm E[dward]** **PTF 02.1** T.XIV (Kallenbach J.), T.XXXIV
- Stanisławów** zob.:
– Związek Naukowo–Literacki im. J. Słowackiego
- Starzyński St[anisław]** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stefanowicz Antoni** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stein Arthur** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stein Ludwig** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Steinberg W[itold]** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Steinthal [Heymann Heinrich]** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stendig S.** **PTF 03.1**
- Sterling W[adysław]** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stern Wilhelm** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Sterneck R[obert] von** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Sternberg S.** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stögbauer Adam** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stöhr Adolf** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stowarzyszenie Chrześcijańsko–Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, Warszawa **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stowarzyszenie Kształcącej się Młodzieży „Wspólna Sprawa”. Lwów **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stowarzyszenie Przyjaciół zob. Society of Friends
- Stożek [Włodzimierz]** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Straszewski M[aurycy]** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Strenger Henryk** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Strengerowa Elżbieta** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Stroński Stanisław** **PTF 02.1** T.XXXIV
- Strumiłło Tadeusz** **PTF 02.1** T.XXXV
- Strümpell Ludwig** **PTF 02.1** T.XXXV
- Struve Henryk** **PTF 02.1** T.XXXV
- Struve Maria** **PTF 02.1** T.XXXV
- Strużewski Ksawery** **PTF 02.1** T.XXXV
- Strycharski [Ignacy]** **PTF 02.1** T.XXXV
- Stryjeński Karol** **PTF 02.1** T.XVI (Komitet uczcz.)

- Stumpf** [Carl] **PTF 02.1** T.XXXV
Stypiński [Józef] **PTF 02.1** T.XXXIV
(Stow. Naucz. Pol.)
Suchodolski Bogdan **PTF 02.1** T.XXV
(MWRiOP), **03.2**
Suchorzewska Janina z Kiersnowskich
PTF 02.1 T.XXXV
Suchowiak Jan **PTF 02.1** T.XXXV
Sülzner Arthur **PTF 02.1** T.XXXIII
(Schopenhauer Ges.)
Surkow Andrzej **PTF 02.1** T.XXXV
Syroczyński L[eon] **PTF 02.1** T.XXXV
Szczepański Józef **PTF 02.1** T.XX
(Lutosławski W), T.XXXV
Szczepański [Ludwik] **PTF 02.1** T.XIX
(*Kupiec Polski*)
Szczudłowski Józef **PTF 02.1** T.VII
(Czeżowski T.), T.XXXV
Szelański Adam **PTF 02.1** T.XV
(Kasproicz J.)
Szkoła, red. Warszawa **PTF 02.1**
T.XXXV
Szkoła Handlowa we Włocławku **PTF**
02.1 T.XXXV (Szczepeński J.)
Szkoła Polska, Lublin **PTF 02.1** T.XXXV
Szkoła Realna imienia Staszica, 7–
klasowa, Warszawa **PTF 02.1** T.XLVI
(Zydlar J.)
Szpilewicz Ferdynand **PTF 03.1**
Szobler Stanisław **PTF 02.1** T.XXXV
Szober–Treterowa **PTF 02.1** T.XXXVIII
(Treter M.)
Szpilman J[ózef] **PTF 02.1** T.XXXV
Szreter [Jerzy] **PTF 02.1** T.XXXV
Sztampke Maria **PTF 02.1** T.XXXV
Sztejnberg Dina [późn. J. Kamińska;
Janina Kotarbińska] **PTF 03.1** T.II,
T.III (WTF)
Sztejn Witold **PTF 03.1**
Szuman J.N. **PTF 02.1** T.XXVIII (PAU),
03.1
Szuman Stefan **PTF 02.1** T.XXXV
Szumowski Władysław **PTF 02.1**
T.XXXV
- Szybalska** Zofia **PTF 02.1** T.XXXV,
T.XXXVIII (Tow. Pol. Inst. Ped.)
Szybiński Adolf **PTF 02.1** T.XXXV
Szycówna Aniela **PTF 02.1** T. XXXVI
Szydelski [Szczepan] **PTF 02.1**
T.XXXVII
Szyłkarski Włodzimierz **PTF 03.1**
- Śniadecki** Jędrzej **PTF 02.1** T.II (Beck
A.)
Świat, red. Warszawa **PTF 02.1**
T.XXXVII
Świeżawski Stefan **PTF 02.1** T.XXXVII
Święcicki Hilary **PTF 02.1** T.XXXVII
Świrski Ignacy **PTF 03.1** (USB)
Świtkowski Józef **PTF 02.1** T.XXXVII
- Tarnopol** zob.:
– Muzeum Podolskie
Tarnowski S[tanisław] **PTF 02.1**
T.XXXVIII (PAU)
Tarski Alfred **PTF 02.1** T.XXXVII
Tatarkiewicz Władysław **PTF 02.1**
T.XXXVII, **03.1**
Taussig–Akademisches Antiquariat, Prag
PTF 02.1 T.XXXVIII
Taylor Millicent **PTF 02.1** T.XXXVIII
Telders B.M. **PTF 02.2**
Tenner Juliusz **PTF 02.1** T.XXXVIII
Tenner Roman **PTF 02.1** T.XXXVIII
Teodorowicz Józef **PTF 02.1** T.XXXVIII
Theresianische Akademie, Wien **PTF**
02.1 T.VIII (Dąbrowski A.),
T.XXXVIII
Thieme Georg Verlag, Leipzig **PTF 03.1**
Till Ernest **PTF 02.1** T.XXXVIII
Till St[anisław] **PTF 02.1** T.XXXVIII
Tolłoczko [Stanisław] **PTF 02.1**
T.XXXIX (Uniw. JK)
Tomiczek Stanisław **PTF 02.1**
T.XXXVIII
Tomkowicz St[anisław] **PTF 02.1**
T.XXXVIII
Tommay M. de **PTF 02.1** T.XXXVIII

- Tönnies** Ferdinand **PTF 02.1** T.XXI
(Łubieński Z.)
- Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej, Kraków **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Domu Zdrowia uczącej się młodzieży polskiej „Pomoc Bratnia” w Zakopanem **PTF 02.1** XXXVIII
- Towarzystwo Kultury Akademickiej, Lwów **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Ludoznawcze we Lwowie **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, Warszawa **PTF 02.1** T.VIII (Dembowski I.), T.XXXVIII
- Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Naukowe Warszawskie **PTF 02.1** T.XXII (Łukasiewicz J.)
- Towarzystwo Naukowe we Lwowie **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Politechniczne we Lwowie **PTF 02.2**
- Towarzystwo Polskiego Instytutu Pedagogicznego w Krakowie **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Prawnicze we Lwowie **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu **PTF 02.2**
- Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyśle **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, Komitet Organizacyjny, Lwów **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Psychologiczne im. Józefy Joteyko, Warszawa **PTF 03.1**
- Towarzystwo Psychologiczne w Łodzi **PTF 02.1** T.V (Brycki B.), **03.1**
- Towarzystwo Rygorystów, Lwów **PTF 02.2**
- Towarzystwo Szerzenia Sztuki Polskiej wśród obcych, Warszawa **PTF 02.1** T.XXXVIII (Treter M.)
- Towarzystwo Szkoły Ludowej w Czerniowcach **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Szkoły Ludowej. Zarząd Główny, Lwów **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Wydawnicze *Bluszcz*, Warszawa **PTF 02.1** T.V (Borudzka W.)
- Towarzystwo Wyższych Kursów Wakacyjnych, Kraków **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Towarzystwo Żydowskich Studentów Filozofii we Lwowie **PTF 02.2**
- Tramer F. zob. Baumgarten–Tramer Franciszka
- Treter** Jan **PTF 02.1** T.XIX (Książnica–Atlas)
- Treter** Mieczysław **PTF 02.1** T.XXXVIII
- Trexler** Wilhelm **PTF 02.1** T.XXXIX
- Troczyńska–Cieszyńska** Róża **PTF 02.1** T.VI (Cieszyński A.)
- Türk** Filip **PTF 02.1** T.XXXIX
- Twardowski** Bolesław **PTF 02.1** T.XXXIX
- Twardowski** Juliusz **PTF 02.3**
- Twardowski** Kazimierz Jerzy Adolf **PTF 01, 02, 03**
- biogram (praca naukowa) **PTF 02.1** T.XXXVIII (Theresianische Akad.)
  - dot. biogr. **PTF 02.1** (Legiony Polskie)
  - oświadczenie **PTF 02.1** T.XIII (Jaszowski B.)
  - podziękowanie za tytuł dr *h.c.* **PTF 02.1** (UW)
  - przemówienie **PTF 02.1** T.XXVIII (Pol. Tow. Fil.)
  - rachunki (honorarium, wpłata) **PTF 02.1** T.XI (Hölder), T.XXXIX (Univ. of Cambridge)
  - recenzje **PTF 02.1** T.I (Altenberg H.), T.II (Beck A.), T.XIX (Limbourg), T.XXIV (Michalski S.), T.XXVIII (Pol. Tow. Pedagog.)
  - wyc. pras. dot. K. Twardowskiego **PTF 02.1** T.XXVIII (Postępski W.), T.XLI (Weryho W.)

- zbiorowe życzenia od stud. **PTF 02.1** T.XVI (Koło stud.), T.XVIII (Kółko Filoz.), T.XXVIII (Pol. Tow. Filoz.), T.XLVI, **03.1** (Zbiorowe)
- Tygodnik Ilustrowany*, Warszawa **PTF 02.1** T.XXXIX
- Tymczasowy Komitet org. Tow. gimnazjum klasycznego dla kobiet, Warszawa **PTF 02.1** T.XXVII (Pachucka R.)
- Tymowski Witold Sas PTF 02.1** T.XXXIX
- Ueberhorst [Karl] PTF 02.1** T.XXXIX
- Uhma Stefan PTF 02.1** T.XXXVIII (Tow. Szkoły Lud.)
- Ujejski Józef PTF 01, 02.1** T.XXXIX
- Uklejska Marja PTF 02.1** T.XXXIX
- Ulanowski Bolesław PTF 02.1** T.XXVIII (PAU), T.XXXIX
- Ułaszyn Henryk PTF 02.1** T.XXXIX
- Umschweif Juliusz PTF 02.1** T.XXXIX
- Ungerówna PTF 02.1** T.VII (Czeżowski T.)
- Universita Cattolica del Sacro Cuore, Milano **PTF 03.1**
- Universita di Palermo **PTF 02.2**
- Universität Friedrich Wilhelms, Philosophische Fakultät, Berlin **PTF 02.1** T.XXXIX
- Universität, Philosophische und Naturwissenschaftliche Fakultät, Münster **PTF 02.1** T.XXXIX
- Université de Nancy **PTF 03.1**
- University of Bristol **PTF 02.1** T.XXXVIII (Taylor M.)
- University of Cambridge **PTF 02.1** T.XXXIX
- Universum Book Export, New York **PTF 03.2**
- Uniwersytet Jagielloński, Kraków (Wydział: Filozoficzny, Lekarski, Teologiczny) **PTF 03.1**
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie **PTF 02.1** T.XXVIII (Pomoc.), T.XXXVIII, T.XLVI (Zbiorowe), **02.2**
- Wydz. Filozoficzny **PTF 02.1** T.XXXIX
- Wydz. Teologiczny **PTF 03.1** Uniwersytet Ludowy im. Adama Mickiewicza w Krakowie **PTF 02.1** T.XXVII (Pawlikowski J.), T.XXXIX (Radlińska H.)
- Uniwersytet Poznański **PTF 02.1** T.IV (Błachowski S.)
- Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie **PTF 02.1** T.XX (Lutosławski W.)
- Wydz. Teologiczny **PTF 03.1** Uniwersytet Warszawski **PTF 02.1** T.XXXIV (Society of Friends), **02.2, 03.1**
- Wydz. Filozoficzny **PTF 02.1** T.XXXIX
- Uniwersytet we Lwowie zob. Uniwersytet Jana Kazimierza
- Uphues Goswin PTF 02.1** T.XXXIX *Urzędowy Wykaz Druków*, Warszawa **PTF 03.2**
- Utitz Emil PTF 02.1** T.XXXIX
- Vaihinger H[ans] PTF 02.1** T.XL Vecchio G. zob. Del Vecchio Giorgio Verein Deutsche Mittelschule in Graz **PTF 02.1** T.XL Verlag der Philosophischen Hefte, Berlin **PTF 02.1** T.II (Beck M.) Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte, Berlin **PTF 03.1** Verlag Styria in Graz **PTF 02.1** T.XL Verlagsbuchhandlung Friedrich Cohen, Bonn **PTF 03.1** Verlagsbuchhandlung Philipp Reclam, Leipzig **PTF 02.1** T.XL Verlagsbuchhandlung Walter de Gruyter, Berlin **PTF 03.1**
- Vogel Aleksander PTF 02.1** T.XL
- Vogelówna [Debora] PTF 02.1** T.VII (Czeżowski T.)
- Vojinovič Bronislav PTF 02.1** T.XL
- Vortimmer Henryk PTF 02.1** T.VII (Czeżowski T.)

Vossischen Zeitung, Berlin **PTF 02.1**
T.XXXI (Schlenter P.)

Wagner E.L PTF 02.1 T.XL

Wagner Günther Zweigfabrik, Danzing
PTF 02.1 T.XL

Wahle Richard PTF 02.1 T.XL

Wais Kazimierz, rektor UJK **PTF 02.1**
T.XL

Wallaschek [Richard] PTF 02.1 T.XL

Walfisz [pierwotn.] M. zob. Wallis Mieczysław

Wallis Mieczysław PTF 03.1

Ward James portrait Fund **PTF 02.1**
T.XXXIX (Univ. of Cambridge)

Warszawa zob.:

- Biblioteka Narodowa
- Biblioteka Polska. Instytut Wydawniczy
- *Biblioteka Warszawska*, wyd.
- Biblioteka Wyższej Szkoły Handlowej
- Dom Książki Polskiej
- *Encyklopedia Wychowawcza*, wyd.
- Fundusz Kultury Narodowej
- Gebethner i Wolf Wydawnictwo
- *Goniec*
- Instytut Popierania Nauki
- Instytut Psychotechniczny
- Kasa im. Mianowskiego
- Koło Prawników stud. Uniw. Warszawskiego
- Komisja Pedagogiczna Min. Wyznań Rel. i Oświec. Publ.
- Komitet obchodu J. M. Hoene Wrońskiego
- Komitet uszczenia jubileuszu prof. Leona Petrażyckiego
- Komitet Wydawniczy Podręczników Akademickich przy MWRiOP
- Konferencja, Pierwsza Ogólnopolska Konferencja Psychologów
- Kongres, Drugi Międzynarodowy Kongres Badań Psychiczych
- Kongres Matematyki Krajów Słowiańskich

- Kosiakiewicz J. i Ska
- Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego
- Legia Inwalidów Wojsk Polskich. 1 Loteria Fantowa
- *Marcholt*
- *Nauka Polska*
- *Neurologia Polska*
- *Nowe Tory*
- Państwowy Instytut Pedagogiczny
- Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelektualnej
- Polski Związek Nauczycielski
- Polski Związek Wydawców Dzienników i Czasopism
- Polskie Towarzystwo Psychologiczne
- Polskie Towarzystwo Psychotechniczne
- Pomoc dla Studentów w Europie. Federacja Wszechświatowa Akademików Chrześcijańskich
- Poselstwo Austriackie
- *Przegląd Filozoficzny*
- *Przegląd Humanistyczny*
- *Przegląd Pedagogiczny*
- *Przegląd Warszawski*
- Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy
- *Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*
- Societas Spinozana Polonica
- Society of Friends. Stowarzyszenie Przyjaciół. Angielsko–Amerykańska Misja niesienia pomocy Polsce
- Stowarzyszenie Chrześcijańsko–Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych
- Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego
- *Szkoła*
- Szkoła Realna imienia Staszica, 7–klasowa
- *Świat*
- Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych

- Towarzystwo Naukowe Warszawskie
- Towarzystwo Psychologiczne im. Józefy Joteyko
- Towarzystwo Szerzenia Sztuki Polskiej wśród Obcych
- Towarzystwo Wydawnicze *Bluszc*
- *Tygodnik Ilustrowany*
- Uniwersytet Warszawski
- *Urzędowy Wykaz Druków*
- Tymczasowy Komitet org. Tow. gimnazjum klasycznego dla kobiet
- Warszawska Szkoła Handlowa
- Warszawski Instytut Filozoficzny
- Warszawskie Towarzystwo Filozoficzne
- *Wiadomości Literackie*
- *Wiedza i Życie*
- Wojskowa Kontrola Generalna
- Zjazd wychowanków Akademii Tereziańskiej w Wiedniu
- Zjednoczenie Pracowników Niewidomych RP w Warszawie
- Warszawska Szkoła Handlowa **PTF 02.1** T.XXXV (Strużewski K.)
- Warszawski Instytut Filozoficzny **PTF 02.1** T.XL
- Warszawskie Towarzystwo Filozoficzne **PTF 03.1**
- Sekcja logiczna **PTF 03.1** (Sobociński B.)
- Sekcja propedeutyki filozofii **PTF 02.1** T.XXV (Myślicki I.)
- Sekcja teorii poznania **PTF 02.1** T.X (Gawecki B.)
- Wartenberg** Mściśław **PTF 02.1** T.XL
- Wasilewski** Zygmunt **PTF 02.1** T.XL, T.XLVI (Zw. Nauk. Lit.)
- Wayda** J. **PTF 02.1** T.XL
- Waygart** Jan **PTF 02.1** XL
- Wąsik** Wiktor **PTF 02.1** T.XXIX (*Prz. Human.*)
- Weihenbach** Georg **PTF 02.1** T.XL (Verein D. Mitt.)
- Weiner** Gisela **PTF 02.1** T.XL
- Weitzmann** Zygmunt **PTF 02.1** T.VII (Czeżowski T.)
- Weltsch** Felix **PTF 02.1** T.XL
- Werner** Anna **PTF 02.1** T.XLI
- Werner E.. zob. Ehrenreich–Werner Ella
- Werner** R[ichard] M[aria] **PTF 02.1** T.XL
- Werner–Silberstein A. zob. Silberstein Ada
- Wertheimer** [Max] **PTF 02.1** T.XL
- Weryho** Władysław **PTF 02.1** T.XLI
- Weyberg** Zygmunt **PTF 02.1** T.XLII
- Who's Who International*, London **PTF 02.1** T.VI (Central Europ.)
- Wiadomości Literackie*, Warszawa **PTF 02.1** T.XLII
- Widnokreghi*, Lwów **PTF 02.1** T.XLII
- Wiedeń** zob.:
  - *Centralblatt für Volksbildungswesen*
  - Gerold u. Co, Universitätsbuchhändler
  - Hölder Alfred K.K. Hof. und Universitäts–Buchhändler
  - Hölder–Pilcher–Tempesky A.G. Verlagsbuchhandlung
  - Koło Poselskie Polskie
  - Komitet Polskiego Archiwum Wojennego
  - Konegan Carl Verlag
  - Ministerium [für Kultus Unterricht], K.K.
  - Naczelny Komitet Opieki nad byłymi Legionistami oraz wdowami i sierotami po poległych legionistach
  - *Neue Freie Presse*
  - *Nowiny Wiedeńskie*
  - *Osterreichische Rundschau*
  - Phaidon – Verlag
  - Philosophische Gesellschaft an der Universität
  - *Politische und Volkswirtschaftliche Chronik*
  - Polski Kurs ekonomiczno społeczny N.K.N.
  - Theresianische Akademie
  - *Wiedeński Kuryer Polski*

- Zentralstelle der für die Flüchtlinge aus Galizien und der Bukowina
Wiedeński Kuryer Polski PTF 02.1 T.XLII
- Wiedza i Życie*, Warszawa PTF 03.1
- Wiegner Adam** PTF 02.1 T.IV (Błachowski S.), T.XLII
- Wiek Nowy*, Lwów PTF 02.1 T.XLII
- Wieleżyńska Julia** [z d. Dickstein] PTF 02.1 T.XLII
- Wiener–Neustadt** zob.:
  - Spar– und Vorschuss–Konsortium
- Wierczyński Stefan** Vrteľ PTF 02.1 T.XLII
- Wierzbicki W.** PTF 02.1 T.XLII
- Więckowska [Maria]** PTF 03.1 (Tow. Psych.)
- Wilder W.** PTF 02.1 T.XIII (*Journal of Philosophy*)
- Willy [Rudolf]** PTF 02.1 T.XLII
- Wilno** zob.:
  - Koło Filozoficzne studentów U.S.B.
  - Uniwersytet Stefana Batorego
  - Wydz. Teologiczny
- Wirth Wilhelm** PTF 02.1 T.XLII
- Wirtinger, prof.** PTF 02.1 T.XLII
- Witasek S[tefan]** PTF 02.1 T.XLII
- Witkiewicz Stanisław Ignacy (Witkacy)** PTF 02.1 T.XLII
- Witkowo** zob.:
  - Komitet Tow.Czytelni Ludowych PTF 03.1
- Witwicka Helena** [z Dubieńskich] PTF 02.1 T.XLIII
- Witwicki Tadeusz** PTF 02.1 T.XLII
- Witwicki Władysław** PTF 02.1 T.XLIII
- Wize Kazimierz** PTF 02.1 T.XLIV
- Włocławek** zob.:
  - *Ateneum Kapłańskie*
  - Szkoła Handlowa
- Włodek [Ludwik]** PTF 02.1 T.X (Gebethner i Wolf)
- Wojciechowski J[an]** PTF 02.1 T.XXVIII (Pol. Tow. Psychotechn.)
- Wojciechowski Konstanty** PTF 02.1 T.XLIV
- Wojciechowski Zygmunt** PTF 02.1 T.XLIV
- Wojdakowski Aleksander Józef** PTF 02.1 T.XLIV
- Wojskowa Kontrola Generalna PTF 02.1 T.XL (Waygart J.)
- Wolff E[manuel]** PTF 02.1 T.XLIV
- Wolff Johann** PTF 02.1 T.XLIV
- Wolska Wacławowa** PTF 02.1 T.XLIV
- Wolski Wacław** PTF 02.1 T.XLIV
- Wołowicz [Leopold]** PTF 02.1 T.XXIX (Rada Szkol.)
- Woczyńska W[iesława]** PTF 03.1
- Wójcicki [Zygmunt]** PTF 02.1 T.XLIV
- Wójcikówna Jadwiga** PTF 02.1 T.XLIV
- Wójcikówna [późn. Kenprulian]** Bronisława PTF 02.1 T.XLIV
- Wróblewska J.** PTF 02.2
- Wróblewski S.** PTF 02.1 T.XLIV
- Wróblewski Waleryan** PTF 02.1 T.XLIV
- Wrzosek Adam [Jan]** PTF 02.1 T.XLIV
- Wulf Maurice de** PTF 02.1 T.XXIX (*Revue Néo–Scol.*), T.XLIV
- Wyczółkowska Anna** PTF 02.1 T.XLIV
- Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Lwowie PTF 02.1 T.XLIV
- Wysocki Alfred** PTF 02.1 T.XLVI (*Życie*)
- Wyszyński Michał** PTF 03.1 (UJK)
- Wytyczak Leon** PTF 02.1 T.XLIV
- Zabielski Stanisław** PTF 02.1 XLIV
- Zachariewicz Julian** PTF 02.1 T.XLIV
- Zagajewski [Karol]** PTF 02.1 T.XLIV
- Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie PTF 02.1 T.XLIV
- Zakopane** zob.:
  - Dom Zdrowia (Sanatorium) Polskiej Młodzieży Katolickiej „Odrodzenie”
  - Komenda Związków Strzeleckich Obwodu Podhalańskiego
  - Komitet uczczenia pamięci Jana Kasprowicza

- Polski Akademicki Komitet „Wzajemnej Pomocy”
- Towarzystwo Domu Zdrowia uczące się młodzieży polskiej „Pomoc Bratnia”
- Zakrzewski Ignacy PTF 02.1 T.XLIV**
- Zakrzewski St. PTF 02.1 T.XLIV**
- Zaks. T. Wytwórnia Łóżek Metalowych we Lwowie **PTF 02.2**
- Zaleski W[acław] PTF 02.1 T.XLIV**
- Zamorski Jan PTF 02.1 T.XLIV**
- Zaremba [Stanisław] PTF 02.1 T.XXVIII (PAU)**
- Zarząd Dóbr Akademji Umiejętności, Hawniki **PTF 02.1 T.XLIV**
- Zarząd Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich i Politechnicznych, Lwów **PTF 02.1 T.XLIV**
- Zarząd Wakacyjnych Kursów Uniwersyteckich, Kraków **PTF 02.1 T.XLVI (Zw.Pol.N.S.P.)**
- Zarzecki [Lucjan] PTF 02.1 T.XXXIV (Sosnowski P.), T.XLIV**
- Zawiliński R[oman] PTF 02.1 T.XLIV**
- Zawirski Kazimierz PTF 02.1 T.XLV**
- Zawirski Zygmunt PTF 02.1 T.XVII (Kotarbiński T.), T.XLV**
- Zdziarski Stanisław PTF 02.1 T.XLVI**
- Zembrzуска Wanda PTF 02.1 T.XLVI**
- Zentralstelle der für die Flüchtlinge aus Galizien und der Bukowina, Wien **PTF 02.1 T.XLVI**
- Zieleńczyk Adam PTF 02.1 T.XLVI**
- Zieliński Tadeusz PTF 02.1 T.XLVI**
- Zint Hans PTF 02.1 T.XXXIII (Schopenhauer Ges.)**
- Zipper–Pflaum Helena PTF 02.1 T.XLVI**
- Zjazd, III Polski Zjazd Filozoficzny w Krakowie **PTF 02.1 T.XLVI, 03.1 (Heizman M.)**
- Zjazd [maturzystów w Wiedniu] zob. Theresianische Akademie
- Zjazd wychowanków Akademii Tereziańskiej, Warszawa **PTF 02.1 T.VIII (Dąbrowski A.), T.XXIX (Romer A.)**
- Zjednoczenie Pracowników Niewidomych RP w Warszawie **PTF 02.1 T.XLVI**
- Zmartwychwstańcy, Ojcowie, Rzym(fot.) zob. Olejniczak Tadeusz
- Znamierowski Czesław PTF 02.1 T.XLVI**
- Znani Alex. PTF 02.1 T.XLVI**
- Znanięcki Florian PTF 02.1 T.XLVI**
- Zoll Fryderyk PTF 02.1 T.XLVI**
- Zuber Juliusz PTF 02.1 T.XLVI**
- Zuber Rudolf PTF 02.1 T.XVI**
- Zurich** zob.:
- Central European Times Publishing
- Związek Gospodarczy profesorów Uniwersytetu i Akademii Weterynaryjnej, Rada Nadzorcza we Lwowie **PTF 02.1 T.XLVI**
- Związek Naukowo–Literacki im. J. Słowackiego w Stanisławowie **PTF 02.1 T.XLVI**
- Związek Naukowo–Literacki we Lwowie **PTF 02.1 T.XLVI**
- Związek Polskich Towarzystw Naukowych, Lwów **PTF 02.1 T.XLVI**
- Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych. Zarząd Wakacyjnych Kursów Uniwersyteckich, Kraków **PTF 02.1 T.XLVI**
- Związkowy Bank Ziemi we Lwowie **PTF 02.1 T.XXXIII (Skarbiński E.)**
- Zydler Jan PTF 02.1 T.XLVI**
- Żebrowska Maria [z d. Skrzywan] PTF 02.1 T.XLVI**
- Żebrowski Władysław PTF 02.1 T.XLVI**
- „Żegota” zob. Zakrzewski Jerzy
- Żelechowski Jerzy PTF 02.1 T.XLVI**
- Żłobicki W[ładysław] PTF 02.1 T.XLVI**
- Żółtowski Adam, PTF 03.1**
- Żórawski Kazimierz PTF 02.1 T.XLVI**
- Żychiewicz Emil PTF 02.1 T.XIX (Książnica–Atlas)**
- Życie, Kraków PTF 02.1 T.XLVI**

Autoreferaty z odczytów i wykładów

Jan Woleński

Czy istnieje filozofia polska?

(Polskie Towarzystwo Filozoficzne,
Oddział w Częstochowie, 13 XI 1996)

Polskie Towarzystwo Filozoficzne odegrało wyjątkową rolę w rozwoju i pielęgnowaniu kultury filozoficznej w Polsce. Jest więc rzeczą uzasadnioną, aby odczyt inauguracyjny działalności nowego oddziału PTF dotyczył filozofii polskiej. Tytuł odczytu jest prowokujący. W istocie rzeczy, pytanie czy istnieje filozofia polska wydaje się absurdalne. Trzeba jednak zdać sobie sprawę z dwuznaczności terminu „filozofia polska”, podobnie jak każdego innego, w którym po słowie „filozofia” stoi przymiotnik określający narodowość.

Termin „filozofia polska” może po pierwsze oznaczać sumę dokonań filozoficznych uzyskanych w Polsce, lub raczej filozofów polskich. Po drugie, termin ten może desygnować jakiś szczególny rodzaj filozofii charakteryzujący się polsnością. Gdy kupujemy książkę *Historia filozofii polskiej*, to możemy przypuszczać, że jej autor (autorzy) stworzył (stworzyli) dzieło o filozoficznych ideach powstałych w Polsce lub stworzonych przez Polaków. Kiedy jednak w tejże książce czytamy rozdział „Polska filozofia narodowa”, to mam prawo spodziewać się informacji o filozofii jakoś szczególnie związanej z polskimi problemami politycznymi XIX w.

Po tych wyjaśnieniach, pytanie, czy istnieje filozofia polska musi się wydać jeszcze bardziej podejrzaną, bo przecież filozofia polska istnieje w obu zarysowanych rozumieniach. Wszelako jest i pewien ogólniejszy powód dla rozważania tytułowej kwestii, teraz traktowanej bardziej retorycznie niż dosłownie. Trzeba sobie zdać sprawę z tego, że istnieją centra i prowincje kulturowe. Los prowincji, jest jaki jest. Historycy sztuki i literatury powiadają, że gdyby np. Wyspiański żył w Paryżu, a nie w Krakowie, byłby na pewno jednym z największych artystów przełomu XIX i XX w. Żył i tworzył jednak w Krakowie i stał się artystą lokalnym. Dialektyka, jeśli można tak powiedzieć, centrum i prowincji, dotyczy również i filozofii. Gdy czytamy dzieło Wundta *Die Natio-*

nen und ihre Philosophie mowa jest tam o filozofii angielskiej, niemieckiej i francuskiej, a autor starał się przypisywać narodowościom jakieś charakterystyczne idee, np. Anglikom empiryzm. Mniejsza o to, czy takie zabiegi są sensowne z historycznego punktu widzenia. Ważne jest to, że podział filozofii wedle nacji preferuje centra, a nie prowincje. Na ogół nie ma miejsca na filozofię „prowincjonalną” w podręcznikach historii filozofii dzielących filozofię wedle narodowości. Można to łatwo sprawdzić na przykładach bardziej współczesnych.

W 1911 r. Henryk Struve i Kazimierz Twardowski wymienili w I tomie „Ruchu Filozoficznego” myśli na temat polskiej filozofii narodowej. Nie mieli przy tym na myśli tego, co rozumie się na ogół jako polską filozofię narodową, tj. mesjanizmu i nurtów pokrewnych. Chcieli, aby filozofia polska, właśnie jako suma dokonań filozofów, znalazła poczesne miejsce w filozofii światowej. Struve miał bardzo dobre zdanie o filozoficznych zdolnościach Polaków i uważał ich za powołanych do zbudowania jakiejś wielkiej syntezy. Nawoływał przy tym do ciągłości filozofii polskiej. Twardowski był skromniejszy. Zwrócił uwagę na to, że to już tak jest, iż jeśli filozofia małego narodu będzie orientować się na jedną i tylko jedną z filozofii wielkich, to na pewno zostanie przez nią zdominowana. Cóż należy tedy czynić, aby tak się nie stało? Zdaniem Twardowskiego trzeba utrzymywać niejako równy dystans od filozofii wielkich narodów i brać od nich to, co najlepsze. Wtedy będzie można zachować własną tożsamość i stworzyć tę ciągłość, o którą zabiegał Struve.

Twardowski stworzył w Polsce szkołę filozoficzną, mianowicie Szkołę Lwowsko-Warszawską. Jest rzeczą interesującą, że była ona otwarta na rozmaite źródła: angielskie (Russell), francuskie (konwencjonalizm), niemieckie (Frege) i austriackie (Brentano). Wprawdzie jest rzeczą w Polsce sporną, ale z drugiej strony, jest też faktem, że Szkoła Lwowsko-Warszawska znalazła poczesne miejsce na światowej mapie filozoficznej. Jest to lekcja godna uwagi. W każdym razie, jak się zdaje, filozofia „małego” narodu staje się prowincjonalną, o ile jest filozofią specyficznie narodową.

Jan Woleński

Filozoficzna motywacja programu Hilberta

(XLII Konferencja Historii Logiki, Kraków, 19 XI 1996)

Program Hilberta był jednym z przejawów nowej sytuacji w podstawach matematyki, powstałej w pierwszych latach naszego stulecia. Wedle von Neumanna zmiana polegała na tym, że kwestia prawomocności matematyki klasycznej przekształciła się z filozoficzno-epistemologicznej w logiczno-matematyczną. Niemniej jednak, problemy motywacji epistemologicznej pozostały.

Hilbertowi przypisywano i przypisuje się najrozmaitsze poglądy filozoficzne: formalistyczny konwencjonalizm, pozytywizm czy instrumentalizm. Oczywiście, niemal wszyscy zwracają uwagę na kantyzm Hilberta, którego on sam, wykształcony w Królewcu, wcale nie ukrywał. Hilbert nie był filozofem i nawet nie pretendował do takiej roli. Jego uwagi filozoficzne były, jak się zdaje, refleksem ogólnego klimatu filozoficznego, w którym funkcjonował. Otóż, wydaje mi się, że filozoficzna, a dokładniej epistemologiczna motywacja programu Hilberta była związana z sytuacją problemową teorii poznania na przełomie XIX i XX w., szczególnie drastyczną w Getyndze.

Co najmniej trzy okoliczności związane z rozwojem matematyki i logiki w XIX i początku XX w. Miały wpływ na powstanie programu Hilberta. Były to: powstanie i formalizacja geometrii nieuklidesowej, arytmetyzacja analizy i paradoksy teorii mnogości. Pierwsza okoliczność wskazała na wagę aksjomatycznej systematyzacji matematyki i formalnie własności teorii matematycznych, przede wszystkim niesprzeczność, druga na możliwość redukcji matematyki do elementów prostych, a trzecia na potrzebę krytycznego traktowania nawet najbardziej fundamentalnych pojęć. Wszelako owe trzy okoliczności nie generowały, by tak rzec, jednoznacznego rozwiązania problemu podstaw. Pomijając tutaj intuicjonizm, który od początku szedł własną drogą, negując po prostu prawomocność, matematyki klasycznej, zarówno logicyzm i jak i formalizm mogły się powoływać w wyjaśnianiu swego rodowodu na postępy w aksjomatyzacji i formalizacji matematyki, dokonania Weierstrassa i Dedekinda w realizacji postulatu arytmetyzacji oraz potrzebę zabezpieczenia się przed paradoksami. Jakoż, zarówno redukcja matematyki do logiki jak i redukcja matematyki idealnej do realnej może być pojęta jako kontynuacja projektu arytmetyzacji, tj. sprowadzenia matematyki do czegoś najprostszego.

Program Hilberta daje się podsumować w dwóch punktach. Po pierwsze, trzeba absolutnie udowodnić niesprzeczność matematyki klasycznej, a po drugie

zadośćuczynić tzw. zasadzie zachowawczości: każde zdanie realne mające dowód infinitystyczny, ma też dowód finitystyczny. Matematyka infinitystyczna jest więc konserwatywnym rozszerzeniem matematyki finitystycznej względem zdań realnych; Kreisel wykazał, że rozwiązanie problemu niesprzeczności metodami finitystycznymi daje od razu rozwiązanie problemu zachowawczości.

Idea Hilberta była taka. Tylko zdania (ich paradygmatem są stwierdzenia finitarnej teorii liczb) realne mają samoistny sens, bo dotyczą przedmiotów konkretnych, których własności dadzą się kompletnie ująć. Nie można jednak wyrazić całej matematyki w zdaniach realnych. Obok nich występują zdania idealne, traktujące o nieskończoności, a więc czymś, co nie daje się ująć pogładowo. Możemy jednak sformalizować matematykę idealną, a wtedy otrzymujemy konkretny przedmiot badania: ciągi napisów. Po takim zabiegu twierdzenia idealne mogą być, wedle Hilberta, potraktowane jako narzędzia dowodów twierdzeń matematyki realnej.

Pokusa pozytywistycznej lub/i instrumentalistycznej wykładni idei Hilberta jest oczywista. Wszelako jego język jest bardzo daleki od pozytywizmu i instrumentalizmu. Hilbert często mawiał o naoczności, pogładowości i bezpośredniości. Jest to język kantowski. Bliższa analiza pokazuje, że terminologia Hilberta była dość bliska tej, której używał J.F. Fries, który zaproponował tzw. antropologiczną krytykę czystego rozumu. Pośrednikiem pomiędzy Kantem i Hilbertem był zapewne Leonard Nelson, bardzo wpływowy filozof przełomu XIX i XX w., z którym Hilbert utrzymywał bliskie kontakty w Getyndze. Współpracownikami Nelsona byli również Paul Bernays, Gerhard Hessenberg i Kurt Grelling.

Nelson odnowił idee Friesa i zmierzał do ich rozwinięcia w alternatywną (wobec szkoły badeńskiej i marburskiej) wersję neokantyzmu. Centralnym problemem dla Friesa i Nelsona był stosunek poznania nienaocznego do naocznego. W szczególności, zdaniem obu mamy coś takiego jak nienaoczną, ale bezpośrednio intuicję rozumu. Owej intuicji nie można bowiem zredukować do poznania naocznego, ale inaczej jest z prawomocnością. Otóż, prawomocność poznania rozumowego można wykazać przez jego dedukcję do bezpośredniej naoczności. Dedukcja jest tutaj rozumiana po kantowsku, a nie jako dedukcja w sensie logiki. Fries i Nelson nazywali ją również rozumowaniem regresywnym. Ostatecznie, uzasadnić coś można przez pokazanie, dowód lub dedukcję. Nie jest możliwa przy tym epistemologia jako nauka, ale mimo to poznanie daje się uprawomocnić. Główna różnica pomiędzy Kantem a Friesem i Nelsonem polegała na tym, że pierwszy nie uznawał bezpośredniej nienaocznej intuicji intelektu, a także nie negował epistemologii.

Elementy kantyzmu są widoczne w kilku punktach u Hilberta, m.in. w traktowaniu nieskończoności jako pojęcia rozumu i traktowaniu matematyki jako niezależnej od logiki. Niemniej jednak, idee Friesa-Nelsona stanowią interesujący klucz interpretacyjny. Potraktowanie zdań realnych jako odwołujących się do pokazywania jest naturalne. Redukcja problemu prawomocności do

kwestii stosunku zdań idealnych do realnych przypomina dedukcję w sensie Friesa-Nelsona (sam Hilbert używał terminu rozumowanie regresywne). Hilbert, co prawda, nie wspomina o nienaocznej intuicji rozumu, ale chyba nie ma innego wyjścia dla określenia epistemologicznego fundamentu zdań idealnych. Są one problematyczne i należy wykazać ich prawomocność. Jest rzeczą godną uwagi, że Hilbert był nie tyle zainteresowany kantowskim problemem możliwości matematyki, ile właśnie friesowsko-nelsonowską kwestią prawomocności wiedzy, w tym przypadku matematycznej.

Nie chcę twierdzić, że Hilbert świadomie kierował się ideami Friesa. Zaczęłam od stwierdzenia, że Hilbert tkwił w filozoficznym klimacie Getyngi początków naszego stulecia. Atmosfera ta była w dużej mierze rezultatem działalności Nelsona. Innym przykładem jest Husserl, skądinąd zacięty przeciwnik Nelsona. Husserla manifest *Filozofia jako nauka ścisła* (1911) jest niewątpliwie odpowiedzią na zarzuty Nelsona wobec teorii poznania; Nelson w swym fundamentalnym dziele *Über das sogenannte Erkenntnisproblem* uznał Husserla za jednego z dogmatyków w teorii poznania. Wiele więc wskazuje na to, że fundamentalizmy epistemologiczne rodem z Getyngi, a więc program Hilberta i fenomenologia były motywowane przez idee Nelsona. To one sprawiły, że problemy prawomocności wiedzy były tak drastycznie postrzegane w Getyndze.

Wojciech Suchoń

L3 – rachunek zapoznany

(VI Polski Zjazd Filozoficzny, Toruń 8 IX 1995)

I. WSTĘP

W ramach dyskusji podejmowanej z okazji Zjazdów przez polskich filozofów i logików zazwyczaj pojawiał się nurt dotyczący spraw związanych z nauczaniem filozofii i logiki; właśnie w tym nurcie lokuje się moje wystąpienie, mając charakter przyczynku do propozycji programowej dla kursów podstawowych z logiki formalnej.

Utarty obecnie zwyczaj przewiduje umieszczanie w takich kursach wyłącznie elementów rachunku klasycznego, bądź to z całkowitym pominięciem logik nieklasycznych, bądź z uwzględnieniem informacji o nich w formie marginalnej wzmianki. Jednym z motywów takiego postępowania jest, w moim mniemaniu, obawa przed nadmierną komplikacją „techniczną” wykładu, który obejmowałby tę problematykę. Ta trudność daje się ominąć, jeśli wykorzystamy dla wyjścia poza logikę klasyczną trójwartościowy rachunek zdań Łukasiewicza.

Jest to – zgodnie z tytułem mojego wystąpienia – rachunek prawdziwie zapoznany: wszyscy o nim słyszeli, ale zarazem wydaje się być tylko historyczną ciekawostką. Pamięta się o nim zazwyczaj, że był jednym z pierwszych rachunków odpowiadających dzisiejszym standardom formalnego ujmowania praw rządzących spójnikami modalnymi, że powstał z początkiem lat dwudziestych bieżącego stulecia, stworzony przez Jana Łukasiewicza. Warto jednak także pamiętać, że opublikowanie w 1920 r. wersji semantycznej rachunku L3 zapoczątkowało badania nad logikami wielowartościowymi w których znacząco uczestniczyli liczni logicy polscy (np. M. Wajsberg, A. Tarski, J. Śłupecki, B. Sobociński, S. Jaśkowski) i że był to znaczący impuls dla rozwoju logiki formalnej jako całości. Na ostatecznie ukształtowanej, nieco lekceważącej, opinii o L3 zaciążyły nadmierne oczekiwania¹, których rachunek ten nie spełnił: jego powstanie nie zapoczątkowało przełomu ani w filozofii, ani w matematyce.

Z punktu widzenia dydaktyki ma jednak rachunek L3 zasadniczą zaletę: jest – z uwagi na bliskie związki z KRZ – łatwy do opanowania. Oczywiście ta

---

¹ Sam J. Łukasiewicz pisze o tym w [3] s. 161. Przegląd opinii – np. w [2].

zaleta nie ma żadnego znaczenia, jeżeli nie wskażemy istotnych zagadnień, które moglibyśmy poruszyć w podstawowym kursie logiki, posługując się L3 jako wygodną ilustracją, nie naruszającą elementarnego charakteru wykładu. Podaniem kilku przynajmniej takich kwestii chciałbym się tutaj zająć:

2. INTENSJONALNOŚĆ

Ograniczając się w wykładzie do klasycznego rachunku zdań, ograniczamy tym samym prezentację dorobku współczesnej logiki formalnej do teorii spójników ekstensjonalnych, a przecież próby stworzenia teorii kodyfikującej sposoby poprawnego użycia spójników intensjonalnych, w szczególności modalności aletrycznych, przewijają się w rozważaniach logików i filozofów od starożytności aż do czasów współczesnych. Usiłowania te okazały się na tyle kłopotliwe, że zyskały sobie w średniowieczu miano *crux logicorum*. Warto więc chyba w kursach elementarnych pokazywać sposoby radzenia sobie z intensjonalnością spójników modalnych, proponowane przez współczesną logikę. To zadanie trójwartościowy rachunek zdań Łukasiewicza jest w stanie spełnić znakomicie, jako że trzy podstawowe techniki w tym celu wykreowane mogą być, z uwagi na prostotę L3, przekonywująco na jego przykładzie przedstawione i zestawione.

Owe trzy techniki polegają na zwielokrotnieniu – w porównaniu z klasyczną koncepcją wartościowania boolowskiego – uwzględnianych w procesie ustalania oceny formuły:

- A) wartości logicznych jej przypisywanych;
- B) wartościowań współuczestniczących w ustalaniu jej oceny;
- C) podformuł współuczestniczących w ustalaniu jej oceny.

2.1. Wartościowania „lukasiewiczowskie”

Istotą oryginalnej koncepcji Łukasiewicza jest dopuszczenie do roli wartościowań logicznych odwzorowań przypisujących formułom nie dwie (1,0), a trzy (1, $\frac{1}{2}$, 0) oceny. Łukasiewicz wykazał przy tym², że przy takich wartościowaniach podstawowe prawa dotyczące modalnych spójników zdaniowych są tautologiami, a sam sposób konstrukcji rachunku jest analogiczny do stosowanego w KRZ. Pomysł Łukasiewicza należy zatem uznać za ekstensjonalizację spójników modalnych przeprowadzoną względem nie dwóch ocen (prawda, fałsz), lecz trzech (prawda, **możliwość**, fałsz); bowiem przy wartościowaniu lukasiewiczowskim każdy spójnik w stały, właściwy tylko dla niego sposób, wiąże ocenę logiczną formuły złożonej z ocenami jej podformuł. Przynotujemy definicję wartościowania lukasiewiczowskiego (dla oznaczenia wartości logicznych przyjmujemy symbole **1** – prawda, $\frac{1}{2}$ – możliwość i **0** – fałsz):

---

² Dyskusja tej problematyki u samego Łukasiewicza [3].

DEFINICJA 1.

Wartościowaniem lukasiewiczowskim nazywamy każdą funkcję v ze zbioru wszystkich formuł języka modalnego Σ_{JMZ} w trójelementowy zbiór ocen logicznych $\{0, \frac{1}{2}, 1\}$ j taką, że dla dowolnych formuł α, β zachodzą równości:

- (1) $v(A\alpha\beta) = \max(v(\alpha), v(\beta))$;
- (2) $v(C\alpha\beta) = \min(1, 1 + v(\beta) - v(\alpha))$;
- (3) $v(K\alpha\beta) = \min(v(\alpha), v(\beta))$;
- (4) $v(L\alpha) = (\max(2 \cdot v(\alpha), 1) \cdot \max(2 \cdot v(\alpha) - 1, 0))/2$;
- (5) $v(M\alpha) = (\min(2 \cdot v(\alpha), 1) \cdot \min(2 \cdot v(\alpha) + 1, 2))/2$;
- (6) $v(N\alpha) = 1 - v(\alpha)$.

Przegląd tych równości pozwala nam stwierdzić, że dla spójników A, C, K i N są one identyczne z tymi, przy pomocy których definiujemy wartościowanie boolowskie. Z tej obserwacji wynika, że Łukasiewicz nie chciał modyfikować charakterystyki prawdziwościowej funktorów podstawowych (A, C, K, N), lecz rozszerzyć język o funktory modalne, podobnie jak to ma miejsce w rodzinie logik Lewisa, logik chętnie przedstawianych jako nadrachunki KRZ. Warto skomentować tę konstatację uwagą, że Łukasiewicz tego celu nie osiągnął – co ujawnia (trywialna) nietautologiczność w L3 prostych praw KRZ (np. prawa wyłączonego środka i prawa niesprzeczności).

2.2. Wiązki „urquhartowskie”

Najpopularniejszą techniką stosowaną przy budowie rachunków modalnych są semantyki relacyjne (Kripkego). Ich istotą jest uzależnienie oceny (klasycznej: **0** lub **1**) przypisywanej formule przez dane wartościowanie od ocen, które uzyskała przy innych wartościowaniach, w pewien sposób z tym wartościowaniem skojarzonych, zwanych wartościowaniami pomocniczymi. Każdorazowo proces ustalania oceny dokonuje się więc z wykorzystaniem pewnego ustrukturyzowanego przez relację pomocniczości zespołu wartościowań, który będę nazywał wiązką. Dla L3 wiązki takie nazwę „urquhartowskimi”, od nazwiska Alasdaira Urquharta, który pierwszy³ zaproponował wykorzystanie wiązek wartościowań do budowy semantycznej wersji rachunków wielowartościowych Łukasiewicza.

Wiązki takie składają się z dokładnie dwóch wartościowań, z których jedno wyróżniamy jako pierwsze. Określa ono ocenę zdań przed pewnym, arbitralnie obranym, momentem czasowym, natomiast drugie – po nim. Jeżeli zdanie dotyczyło stanu rzeczy zrealizowanego przed owym momentem wartościowanie pierwsze przypisuje mu **1** i konsekwentnie (tak, jak w wiązce intuicjonistycznej) wartościowanie drugie też tę ocenę musi mu przypisać. Jeżeli zdanie

³ Informacje na temat pracy A. Urquharta zaczerpnąłem z [1].

dotyczyło „zdarzenia przypadkowego”, które zaszło właśnie w owym wybranym momencie, to pierwsze wartościowanie przypisuje mu **0** – bo zdanie mówiące o jego zajściu (nim faktycznie zaszło!) nie może być uznane za prawdziwe, zaś drugie wartościowanie przypisuje mu **1** – skoro zdarzenie o którym mowa się zrealizowało. Wreszcie zdania pozostałe, mówiące o zdarzeniach nie zrealizowanych ani przed, ani po „cezurze”, są przez oba wartościowania ocenione **0**. Z grubsza biorąc odpowiada to intuicjom, jakie w swoim czasie na temat **możliwości** traktowanej jako ocena logiczna, rozwijał Łukasiewicz.

Zdefiniowana niżej⁴ wiązka wartościowań precyzuje na pewien sposób podane wyżej intuicje:

DEFINICJA I.

Wiązką wartościowań urquhartowskich nazywamy każdy dwuelementowy zbiór W funkcji przeprowadzających zbiór wszystkich formuł języka modalnego Σ_{JMZ} w dwuelementowy zbiór ocen logicznych $\{0,1\}$, w którym określona jest – będąca porządkiem – relacja pomocniczości R , a nadto dla każdej funkcji v należącej do W , dla dowolnych formuł α, β zachodzą równości:

Jeżeli istnieje różna od v funkcja $w \in W$, pomocnicza względem v (vRw), wówczas:

- (1') $v(A\alpha\beta) = \min\{\max(w(\alpha), w(\beta)) : w \in W\};$
- (2') $v(C\alpha\beta) = \min\{\min(1, 1 + w(\beta) - w(\alpha)) : w \in W\};$
- (3') $v(K\alpha\beta) = \min\{\min(w(\alpha), w(\beta)) : w \in W\};$
- (4') $v(N\alpha) = \min\{1 - w(\alpha) : w \in W\};$
- (5') $v(\alpha) = \min\{w(\alpha) : w \in W\}.$

natomiast w przeciwnym przypadku (a więc, gdy v jest pomocnicza tylko względem samej siebie):

- (1'') $A\alpha\beta = \max\{\max(w(\alpha), w(\beta)) : w \in W\};$
- (2'') $v(C\alpha\beta) = \max\{\min(1, 1 + w(\beta) - w(\alpha)) : w \in W\};$
- (3'') $v(K\alpha\beta) = \max\{\min(w(\alpha), w(\beta)) : w \in W\};$
- (4'') $v(N\alpha) = \max\{1 - w(\alpha) : w \in W\};$
- (5'') $v(\alpha) = \max\{w(\alpha) : w \in W\}.$

Jak przebiega w praktyce obliczanie wartości zgodnie z tymi równościami? Liczymy (jak w KRZ!) wartości formuły złożonej dla ocen jej podformuł podanych przez każde z wartościowań z osobna i przypisujemy formule jako całości dla wartościowania pierwszego minimum tych wartości, a dla drugiego ich maksimum. Punkty 5' i 5'' gwarantują, że także zmienne są oceniane tylko w układach $\langle 00 \rangle$, $\langle 01 \rangle$ i $\langle 11 \rangle$.

„Przekład” ocen łukasiewiczowskich na sekwencje ocen przypisywanych przez wartościowania z wiązki jest oczywisty: $1 \rightarrow \langle 11 \rangle$, $1/2 \rightarrow \langle 01 \rangle$, $0 \rightarrow \langle 00 \rangle$.

⁴ Definicja tu podana modyfikuje nieznacznie warunki oryginalnie podane w [1].

2.3. Wartościowania „Suszkowskie”

Kolejna możliwość rachunkowego owdładnięcia intensjonalnością polega na uzależnieniu oceny (znowu wchodzą w grę **0** i **1**) przypisywanej danej formu-
le przez wartościowanie od ocen, jakie uzyskały przy tym samym wartościowa-
niu nie tylko jej podformuły, ale także pewne inne formuły z tymi podformułami
skojarzone. Proces ustalania oceny rozważanej formuły dokonuje się zatem
z wykorzystaniem pewnego zespołu formuł szerszego od zbioru bezpośrednich
podformuł. Jeżeli ten sposób obliczania wartości formuły ma stanowić istotne
novum względem wartościowań boolowskich, to oczywiście oceny tych
„dodanych” formuł muszą być – przynajmniej częściowo – niezależne od ocen
właściwych podformuł. Wartościowania skonstruowane w ten sposób dla L3
nazwę „suszkowskimi”, gdyż właśnie Roman Suszko zaproponował⁵ wykorzy-
stanie tego typu wartościowań do budowy semantyki rachunku trójwartości-
wego Łukasiewicza.

Zasadniczy pomysł Suszki polega na wprowadzeniu intensjonalnej ne-
gacji, ocenianej częściowo niezależnie od oceny jej argumentu – mianowicie,
gdy argument negacji jest oceniany **1**, to formuła zanegowana musi przyjąć
wartość **0**, lecz w przypadku argumentu ocenianego **0** formuła zanegowana mo-
że być oceniona zarówno **0**, jak i **1**. Wybór jednej z tych ewentualności – na-
wiążmy tu do rozważań samego Łukasiewicza – zależy od tego, czy w zdaniu
zaprzeczanym była mowa o zdarzeniu, które nie zaszło, czy też o przyszłym
„zdarzeniu przypadkowym”. W konsekwencji: formułami o które rozszerzamy
bazę obliczeń dla ustalenia ocen formuł budowanych za pomocą poszczegól-
nych spójników i (niezależnie traktowanych) ich zaprzeczeń, są zaprzeczenia
argumentów.

Poniższa definicja precyzuje te intuicje:

DEFINICJA 1.

Wartościowaniem suszkowskim nazywamy każdą funkcję v ze zbioru
wszystkich formuł języka modalnego Σ_{JMZ} w dwuelementowy zbiór ocen logicz-
nych $\{0,1\}$ taką, że dla dowolnej formuły α zachodzi nierówność:

$$v(\alpha) \leq 1 - v(N\alpha),$$

a nadto dla dowolnych formuł α, β zachodzą równości:

- (1) $v(A\alpha\beta) = \max(v(\alpha), v(\beta));$
- (2) $v(C\alpha\beta) = \min\{\min(1, 1 + v(\beta) - v(\alpha)), \min(1, 1 + v(N\alpha) - v(N\beta))\};$
- (3) $v(K\alpha\beta) = \min(v(\alpha), v(\beta));$
- (4) $v(L\alpha) = \min(v(\alpha), 1 - v(N\alpha));$
- (5) $v(M\alpha) = \max(v(\alpha), 1 - v(N\alpha));$
- (6) $v(NA\alpha\beta) = \min(v(N\alpha), v(N\beta));$

⁵ W pracy [5].

- (7) $v(NCa\beta) = \min(v(\alpha), v(N\beta))$;
(8) $v(NKa\beta) = \max(v(N\alpha), v(N\beta))$;
(9) $v(NLa) = \max(1-v(a), v(N\alpha))$;
(10) $v(NMa) = \min(1-v(\alpha), v(N\alpha))$;
(11) $v(NN\alpha) = v(\alpha)$.

W praktyce obliczanie wartości zgodnie z tymi równościami polega na sporządzaniu tabelki w których obok kolumn zmiennych pojawiają się kolumny ich negacji. Układy wartości, które wypada rozważyć dla pojedynczej pary: zmienna – jej negacja są następujące: $\langle 10 \rangle$, $\langle 00 \rangle$ i $\langle 01 \rangle$, a ich przekład na oceny lukasiewiczowskie jest oczywisty: $\mathbf{1} \rightarrow \langle 10 \rangle$, $\frac{1}{2} \rightarrow \langle 00 \rangle$, $\mathbf{0} \rightarrow \langle 01 \rangle$.

Dalej w tabelce coraz bardziej rozbudowanym podformułom towarzyszą ich negacje. Proces obliczania wartości w poszczególnych kolumnach przebiega standardowo, zgodnie z wzorami podanymi w definicji.

3. NAWIĄZANIA DO KRZ

Inne korzyści z wprowadzenia w toku wykładu rachunku L3 są może mniej doniosłe, ale również zasługują na odnotowanie: prezentacja L3 pozwala na pogłębienie dyskusji niektórych zagadnień uwzględnianych przy omawianiu KRZ, albo przynajmniej zasygnalizowanie istnienia dla tych zagadnień szerszej perspektywy. Wspomnę pokrótce o paru:

3. 1. Twierdzenia o dedukcji

Poruszając zagadnienie wynikania zazwyczaj wspomina się o jego związkach z funktorami występującymi w języku rachunku, zwłaszcza z implikacją i negacją. Te związki dla wynikania syntaktycznego (inferencji) noszą nazwę twierdzeń o dedukcji; nic wszakże nie stoi na przeszkodzie, aby rozpatrywać je dla wynikania semantycznego i mówić o „semantycznych odpowiednikach” twierdzeń o dedukcji. Żadne ze znanych z KRZ „semantycznych” twierdzeń o dedukcji, jak wiadomo, w swej podstawowej postaci nie zachodzi w L3. Świadczą o tym trzy proste kontrprzykłady:

KONTRPRZYKŁAD 1.

Mimo, że $\{CpCpq, p\} \Rightarrow_{L3} \{q\}$, to jednak z $\{CpCpq\}$ nie wynika w sensie L3 formuła Cpq .

KONTRPRZYKŁAD 2.

Mimo, że $\{CpNp, p\} \Rightarrow_{L3} \{\beta, N\beta\}$, to jednak z $\{CpNp\}$ nie wynika w sensie L3 formuła Np .

KONTRPRZYKŁAD 3.

Mimo, że $\{CNpp, Np\} \Rightarrow_{L3} \{\beta, N\beta\}$, to jednak z $\{CNpp\}$ nie wynika w sensie L3 formuła p .

Skoncentrujmy się dalej tylko na „semantycznym” twierdzeniu o dedukcji wprost: ujęta w nim zależność między wynikaniem a implikacją jest w L3 istotnie słabsza od znanej z KRZ. Jeżeli chcemy zachować standardowy kształt wypowiedzi tezy twierdzenia, musimy przyjąć jakieś ograniczenia co do klasy formuł przenoszonych ze zbioru założeń do poprzednika wniosku. Rezygnacja z takiego ograniczenia pociąga za sobą konieczność dwukrotnego powtórzenia (iterowania) poprzednika implikacji we wniosku. Oto wypowiedzi obu dopuszczalnych na gruncie L3 osłabionych wersji semantycznego odpowiednika twierdzenia o dedukcji wprost:

TWIERDZENIE 4.

Jeżeli $C\alpha L\alpha$ jest tautologią L3, to:

$\Phi \cup \{a\} \Rightarrow_{L3} \beta$ wtedy i tylko wtedy, gdy $\Phi \Rightarrow_{L3} C\alpha\beta$.

TWIERDZENIE 5.

$\Phi \cup \{a\} \Rightarrow_{L3} \beta$ wtedy i tylko wtedy, gdy $\Phi \Rightarrow_{L3} C\alpha C\alpha\beta$.

Dowód każdego z tych twierdzeń jest bardzo prosty i wzoruje się na podobnym dowodzie przeprowadzanym w KRZ.

3.2. Sprawdzanie tautologiczności metodą niewprost

W rachunku KRZ bardzo wydatną metodą ustalania tautologiczności formuł jest metoda niewprost, odwołująca się do reguł dekompozycji formuł i występująca w wielu wariantach realizacyjnych – zazwyczaj z powołaniem się na Betha, jako twórcę jej podwalin. W L3 możliwe jest również ustalanie tautologiczności formuł na drodze rozumowania niewprost, ale pewną komplikację wnosi fakt istnienia nie dwóch, a trzech wartości logicznych. Można oczywiście zaproponować tworzenie trójkolumnowych diagramów rozkładu; można wszakże pozostać przy diagramach dwukolumnowych, gdy przy pomocy funktorów modalnych formuły trójwartościowe przekształcimy w dwuwartościowe. Z definicji wartościowania łukasiewiczowskiego widać, że funktor L „skleja” oceny 0 i $1/2$ w 0, natomiast funktor M – $1/2$ i 1 „skleja” w 1. Reguły dekompozycji będą dotyczyły w związku z tym nie samych funktorów A, C, K, L, M, N, lecz zestawów LA, LC, LK, LL, LM, LN, MA, MC, MK, ML, MM, MN. Nie jest to jedyna zmiana w stosunku do KRZ: pojawia się bowiem reguła trójwariantowa.

Punktem wyjścia do rozumowania mającego na celu badanie tautologiczności formuł metodą niewprost w L3 jest – jak zwykle – hipoteza, że sprawdza-

na formuła α przy pewnym wartościowaniu nie przyjmuje wartości **1**, co znaczy, że α może mieć wartość **0** bądź $1/2$. To zaś równoważne jest stwierdzeniu, że przy tymże wartościowaniu formuła $L\alpha$ przyjmuje wartość **0**. Budowę stosowanego diagramu rozpoczynamy więc od umieszczenia formuły $L\alpha$ w kolumnie fałszu. Dalej – zgodnie z regułami rozkładu – ustalamy wartości jakie należy przypisać jej zmodalizowanym podformułom. O ile wartościowanie obalające da się rekonstruować na kilka różnych sposobów, należy każdą z dróg rekonstrukcji rozważyć oddzielnie. Badana formuła jest tautologią tylko wtedy, gdy każda próba odtworzenia wartościowania fałszyfikującego prowadzi do sprzeczności. Sprzeczność przejawia się bezpośrednio w równoczesnym przypisaniu pewnej formule różnych wartości logicznych lub pośrednio, przez przypisanie $L\beta$ oceny **1**, a $M\beta$ oceny **0**.

Dyrektywy rządzące rozmieszczeniem podformuł wynikają bezpośrednio z definicji wartościowania; jest ich łącznie dwadzieścia cztery (w tym sześć dwuwariantowych i jedna trójwariantowa).

Oto reguły dotyczące formuł modalizowanych funktorem możliwości (M):

(MA1) ¹ 1 < > 0 MA $\alpha\beta$ M α
(MA1) ² 1 < > 0 MA $\alpha\beta$ M β
(MC1) ¹ 1 < > 0 MC $\alpha\beta$ L α
(MC1) ² 1 < > 0 MC $\alpha\beta$ M β
(MK1) 1 < > 0 MK $\alpha\beta$ M α M β
(ML1) 1 < > 0 ML α L α
(MM1) 1 < > 0 MM α M α

(MA0) 1 < > 0 MA $\alpha\beta$ M α M β
(MC0) 1 < > 0 MC $\alpha\beta$ L α M β
(MK0) ¹ 1 $\leq$ > 0 MK $\alpha\beta$ M α
(MK0) ² 1 < > 0 MK $\alpha\beta$ M β
(ML0) 1 $\leq$ > 0 ML α L α
(MM0) 1 < > 0 MM α M α

(MN1)		
$1 \leq$		≥ 0
MN α		
		L α

(MN0)		
$1 \leq$		≥ 0
		MN α
		L α

Z kolei reguły dotyczące formuł rozpoczynających się od funktora konieczności L:

(LA1) ¹		
$1 <$		> 0
LA $\alpha\beta$		
L α		
(LA1) ²		
$1 <$		> 0
LA $\alpha\beta$		
L β		
(LC1) ¹		
$1 <$		> 0
LC $\alpha\beta$		
		M α
(LC1) ²		
$1 <$		> 0
LC $\alpha\beta$		
		L α
M β		
(LC1) ³		
$1 <$		> 0
LC $\alpha\beta$		
L β		
(LK1)		
$1 <$		> 0
LK $\alpha\beta$		
L α		
L β		

(LA0)		
$1 <$		> 0
		LA $\alpha\beta$
		L α
		L β
(LC0) ¹		
$1 <$		> 0
		LC $\alpha\beta$
M α		
		M β
(LC0) ²		
$1 <$		> 0
		LC $\alpha\beta$
L α		
		L β
(LK0) ¹		
$1 <$		> 0
		LK $\alpha\beta$
		L α
(LK0) ²		
$1 <$		> 0
		LK $\alpha\beta$
		L β

(LL1)		
1 <		> 0
LL α		
L α		
(LM1)		
1 <		> 0
LM α		
M α		
(LN1)		
1 <		> 0
LN α		
		M α

(LL0)		
1 <		> 0
		LL α
		L α
(LM0)		
1 <		> 0
		LM α
		M α
(LN0)		
1 <		> 0
		LN α
		M α

3.3. Wzajemna definiowalność funktorów

Jedną z podstawowych, zazwyczaj omawianych własności KRZ jest funkcyjna pełność zestawu funktorów podstawowych (A,C,K,N). Przy tej okazji przeprowadza się też sporo ćwiczeń polegających na definiowaniu jednych funktorów przy pomocy innych. Powrót do tych zagadnień na terenie L3 prowadzi do (łatwego) ustalenia funkcyjnej niepełności tego rachunku – idąc dalej można wskazać na sposoby uzupełniania zestawu funktorów tak, aby tę własność odzyskać: zwłaszcza zaleca się tu funktor T Słupeckiego, pozwalający na powtórzenie konstrukcji postaci normalnych w kształcie wysoce zbliżonym do znanych z rachunku klasycznego KAPN i AKPN.

Jeśli zaś idzie o wzajemną definiowalność, to standardowym ćwiczeniem jest podanie implikacyjno–negacyjnych definicji konieczności (L) i możliwości (M):

L α	$\Leftrightarrow$	NC α N α	M α	$\Leftrightarrow$	CN $\alpha\alpha$
00		01010	00		0100
0 ^{1/2}		01 ^{1/2} 1 ^{1/2} 1 ^{1/2}	1 ^{1/2}		1 ^{1/2} 1 ^{1/2} 1 ^{1/2}
11		10101	11		1011

Rezultatem jego przeprowadzenia jest stwierdzenie, że formuły implikacyjno–negacyjne NC α N α oraz CN $\alpha\alpha$ mają takie same charakterystyki prawdziwościowe, jak odpowiadające im funktory modalne. A skoro właściwe dla rachunku L3 tabelki funktorów modalnych dają się zrekonstruować przy pomocy wyłącznie implikacji i negacji możemy zasadnie utrzymywać, że charakterystyka modalności proponowana przez Łukasiewicza jest chybiona.

3.4. Interpretowalność KRZ w L3

Wiadomo – i łatwo to pokazać – że rachunek L3 (część niemodalna) jest podrachunkiem KRZ. Warto przy tej okazji zwrócić uwagę na zjawisko paradoksalne: istnienia transformacji zanurzającej język podstawowy w język L3, przy której możemy testować tautologiczność w sensie KRZ środkami rachunku „słabszego” – L3.

Oto dla przykładu dwie takie transformacje – jedna nawiązuje do transformacji zanurzającej INT w modalną część S4; drugą posłużymy się, gdy nie traktujemy L3 jako rachunku modalnego.

Niech T oznacza odwzorowanie z Σ_{JPZ} w Σ_{JMZ} spełniające równości:

$$\begin{aligned}T(\xi) &= L\xi \text{ (dla dowolnej zmiennej zdaniowej } \xi\text{);} \\T(A\alpha\beta) &= AT(\alpha)T(\beta); \\T(C\alpha\beta) &= CT(\alpha)T(\beta); \\T(K\alpha\beta) &= KT(\alpha)T(\beta); \\T(N\alpha) &= NT(\alpha).\end{aligned}$$

Niech S oznacza odwzorowanie z Σ_{JPZ} w Σ_{JPZ} spełniające równości:

$$\begin{aligned}S(\xi) &= \xi \text{ (dla dowolnej zmiennej zdaniowej } \xi\text{);} \\S(A\alpha\beta) &= CCS(\alpha)S(\beta)S(\beta); \\S(C\alpha\beta) &= CS(\alpha)CS(\alpha)S(\beta); \\S(K\alpha\beta) &= NCCNS(\alpha)NS(\beta)NS(\beta); \\S(N\alpha) &= CS(\alpha)NS(\alpha).\end{aligned}$$

LEMAT 1.

- a) *Formuła języka podstawowego α jest tautologią KRZ wtedy i tylko wtedy, gdy $T(\alpha)$ jest tautologią L3.*
- b) *Formuła języka podstawowego α jest tautologią KRZ wtedy i tylko wtedy, gdy $S(\alpha)$ jest tautologią L3.*

Na pierwszą z tych transformacji można spoglądać jako na operację gwarantującą dostęp tylko „chryzypowych” (tzn. przyjmujących tylko wartości **1** i **0**) argumentów do wszystkich formuł złożonych, na drugą zaś jako na konsekwentne zastąpienie – przy pomocy właściwych dla L3 definicji funktorów „klasycznych” – poszczególnych funktorów w formułach złożonych. Tym samym wspomniany przed chwilą paradoks okazuje się pozornym.

3.5. Zupełność

Nadmieńmy też, iż po wykazaniu zupełności (Post-zupełności) KRZ warto powrócić do tej kwestii na terenie L3. Niezupełność trójwartościowego

rachunku zdań – oczywista, skoro L3 jest podrachunkiem KRZ – może stanowić dogodny punkt wyjścia dla wprowadzenia pojęcia stopnia zupełności rachunku, a na konkretnym przykładzie L3 stopień ten może być łatwo wyliczony techniką przedstawioną w [4].

4. ZAKOŃCZENIE

Zauważmy na zakończenie, że rachunek L3 jest idealnym punktem wyjścia dla najrozmaitszych kształcących dygresji (choćby: założenia filozoficzne jako inspiracja dla budowy rachunku logicznego; sens wartości logicznych; spójność formalizacji intuicji). Wszystkie wspomniane wyżej względy (a niewątpliwie nie wszystkie pożytki płynące z uwzględnienia L3 w dydaktyce zostały tu wyliczone) wskazują na celowość włączenia – także w kursy elementarne – szerszej informacji o trójwartościowym rachunku zdań Łukasiewicza, przywrócenia temu zapoznanemu rachunkowi należnego mu miejsca w nauczaniu logiki.

5. BIBLIOGRAFIA

- [1] E. Capińska, *O semantyce Urquharta dla logik wielowartościowych Łukasiewicza*, [praca magisterska napisana pod kierunkiem S. J. Surmy w Instytucie Matematyki UJ – niepublikowana], Kraków 1975.
- [2] J. Ładosz, *Wielowartościowe rachunki zdań a rozwój logiki*, PWN, Warszawa 1961.
- [3] J. Łukasiewicz, *Uwagi filozoficzne o wielowartościowych systemach rachunku zdań* [w:] *Z zagadnień logiki i filozofii*, Warszawa 1961, s. 144–163.
- [4] W. Suchoń, *An elementary method of determining the degree of completeness of n -valued Łukasiewicz propositional calculus*, Bulletin of the Section of Logic vol. 13/4, s. 226–229.
- [5] R. Suszko, *Remarks on Łukasiewicz three-valued logic*, Bulletin of the Section of Logic vol. 4/3, s. 87–90.

Wojciech Suchoń

Sylogistyka Kraszewskiego

(XLII Konferencja Historii Logiki, Kraków 19–20 XI 1996)

Rozwój badań nad sylogistyką doprowadził w wieku XIX do pojawienia się sylogistyk różniących się od sylogistyki Arystotelesowej doбором spójek. Różnica polega na wprowadzeniu obok albo zamiast spójek tradycyjnie rozważanych także spójek nowych, z zachowaniem wszakże klasycznego ograniczenia dopuszczającego wyłącznie niepuste i nieuniwersalne nazwy ogólne do roli terminów. Zapoczątkowały ten nurt badań prace W. Hamiltona nad tzw. kwantyfikacją orzecznika, a najciekawszą bodaj tego typu sylogistykę, zwracającą uwagę zarówno oryginalnością podejścia, jak i elegancją formalną, zaproponował na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych T. Czeżowski¹. Szerzej przedstawiłem ją na XXVIII Konferencji Historii Logiki, poświęconej w całości przeglądowi dorobku profesora Czeżowskiego w zakresie logiki.

W tym artykule omawiam inną interesującą sylogistykę w której pojawiają się spójki nieklasyczne, stanowiącą rozwinięcie pomysłu Zdzisława Kraszewskiego opublikowanego w artykule [6]. Forma jej prezentacji odpowiada nowoczesnym standardom przedstawiania sylogistyki.

Wspomniany artykuł [6] jest niewątpliwie znaczącym wkładem w rozwój badań nad sylogistyką. Od połowy XIX wieku kształtował się pogląd, że właściwą, naturalną semantyką dla sylogistyki są stosunki zakresowe między terminami zdań kategoriycznych; pogląd, który od czasów J. Venna jest uważany przez logików za swego rodzaju truizm. Otóż Z. Kraszewski jasno wyartykułował stanowisko, które każe traktować Arystotelesową sylogistykę jako jeden z kilkudziesięciu sekstylionów rachunków zdań zakresowych i postawił kwestię systematycznej eksploracji tej rodziny logik. Wśród szkicowo potraktowanych kilku przykładowych sylogistyk jedna jest szczególnie interesująca. Bezpośrednią inspiracją dla jej skonstruowania był – dokonany z pozycji konsekwentnie rozwijanej interpretacji zakresowej – krytyczny przegląd zestawu zdań kategoriycznych występujących w rozumowaniach sylogistyki klasycznej. Wynikało z niego, że w przesłankach – oprócz czterech tradycyjnie odnotowywanych typów zdań kategoriycznych – występują jeszcze dwa dodatkowe, wprowadzane pośrednio, bez jawnej deklaracji spójek wiążących ich terminy: mianowicie konwersy zdań

---

¹ T. Czeżowski przedstawił swoją propozycję w pracach [1], [2] i [3]. Rozwinięcie jej do pełnego systemu sylogistyki znaleźć można w pracy [11].

ogólnotwierdzących i szczegółowoprzeczących. Naturalną konsekwencją tej obserwacji było dołączenie do zestawu spójek klasycznych (a, e, i, o) dalszych dwóch spójek (oznaczamy je: $\tilde{a}$, $\tilde{o}$ ²) pozwalających na bezpośredni zapis tych zdań, a tym samym na dokonywanie konwersji prostych wszystkich zdań kategoriycznych. Możemy więc scharakteryzować sylogistykę Kraszewskiego, jako sylogistykę „domkniętą na konwersję”.

Przy konstruowaniu wszelkich sylogistyk rozszerzonych zawsze wymaga rozważenia sprawa zwrotów językowych, których nowowprowadzane spójki miałyby być odpowiednikami. W rozpatrywanym rachunku spójki **a**, **e**, **i**, **o** mają oczywiście językowe odpowiedniki identyczne, jak w sylogistyce klasycznej, natomiast spójkom dodanym odpowiadają zwroty:

spójce	odpowiada zwrot
$\tilde{a}$	Tylko _ jest _.
$\tilde{o}$	Nie tylko _ jest _.

Język symboliczny dla sylogistyki Kraszewskiego budujemy standardowo:

DEFINICJA 1.

Alfabet języka symbolicznego dla sylogistyki Kraszewskiego tworzą dwie grupy symboli:

- (1) Spójki: **a**, **e**, **i**, **o**, $\tilde{a}$, $\tilde{o}$;
- (2) Terminy: **S**, **P**, **M1**, **M2**, **M3**,... tworzące zbiór przeliczalny.

DEFINICJA 2.

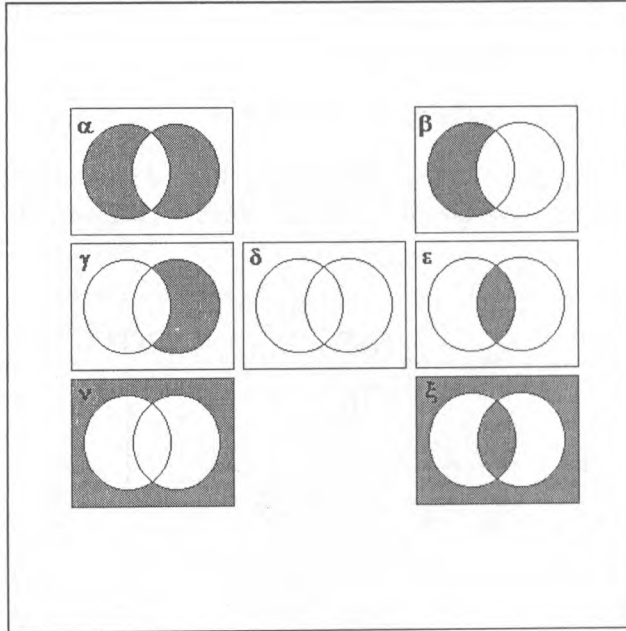
Formułami sylogistyki Kraszewskiego będą tylko i wyłącznie ciągi trójznakowe zbudowane zgodnie z wzorcami:

*<termin>a<termin>, <termin>i<termin>, <termin> $\tilde{a}$ <termin>,
<termin>e<termin>, <termin>o<termin>, <termin> $\tilde{o}$ <termin>.*

Ponieważ zdania kategoriyczne traktujemy jako zdania zakresowe, rozpoznamy od przypomnienia kompletu stosunków zakresowych, w których mogą pozostawać względem siebie dwie nazwy niepuste i nieuniwersalne. Przy okazji wprowadzimy, służące później jako dogodny skrót, ich oznaczenia za pomocą liter greckich:

---

² Oryginalne oznaczenia Z. Kraszewskiego to: $\acute{a}$, $\acute{o}$.

Dla zapisywania charakterystyk prawdziwościowych spójek posłużymy się wygodną konwencją (tzw. *konwencją Sleszyńskiego*³), polegającą na wyliczeniu (w postaci ujętej w nawiasy kwadratowe listy) stosunków zakresowych, dla których zdania budowane z użyciem owych spójek są uznawane za prawdziwe.

Oto podane przez Kraszewskiego charakterystyki spójek jego sylogistyki, zapisane w konwencji Sleszyńskiego:

$$\begin{array}{lll} \text{SaP} \Leftrightarrow \text{S}[\alpha\beta]\text{P}; & \text{SeP} \Leftrightarrow \text{S}[\varepsilon\xi]\text{P}; & \text{S}\bar{\text{a}}\text{P} \Leftrightarrow \text{S}[\alpha\gamma]\text{P}; \\ \text{SiP} \Leftrightarrow \text{S}[\alpha\beta\gamma\delta\nu]\text{P}; & \text{SoP} \Leftrightarrow \text{S}[\gamma\delta\varepsilon\nu\xi]\text{P}; & \text{S}\bar{\text{o}}\text{P} \Leftrightarrow \text{S}[\beta\delta\varepsilon\nu\xi]\text{P}. \end{array}$$

Takie charakterystyki prawdziwościowe spójek $\bar{\text{a}}$ oraz $\bar{\text{o}}$ zapobiegają sytuacji, w której występowanie tylko jednego z niesymetrycznych stosunków zakresowych (β , γ) w charakterystykach prawdziwościowych spójek **a** oraz **o** powodowało niemożność ich konwertowania.

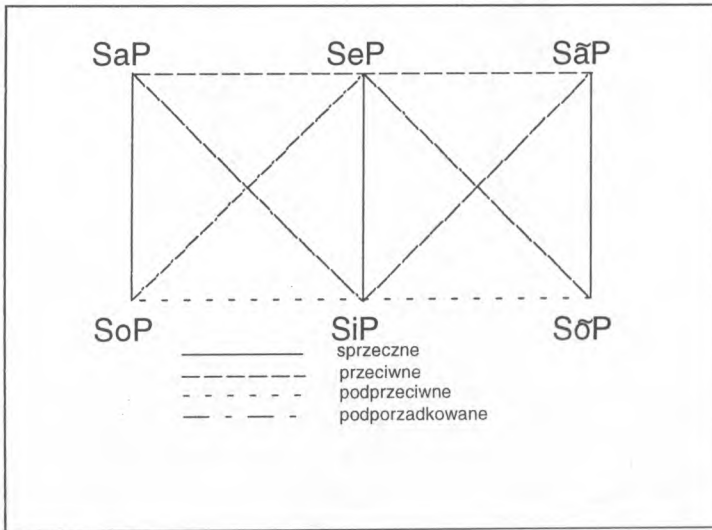
W sylogistyce Kraszewskiego zachowujemy tradycyjne podziały wg ilości i wg jakości: zdania ogólne to te, w których pojawiają się spójki **a**, $\bar{\text{a}}$, **e** – szczególnie natomiast tworzone są przy pomocy **i**, **o**, $\bar{\text{o}}$, zaś podział spójek na twierdzące i przeczące wygląda tak: **a**, $\bar{\text{a}}$, **i** / **e**, **o**, $\bar{\text{o}}$.

³ Po raz pierwszy ten sposób zapisu spójek zdań zakresowych pojawia się bodaj w pracy J. Łosia [7] jako rozwinięcie pomysłu J. Sleszyńskiego z pracy [9]. Ten sam pomysł, w nieco zmienionej formie, przedstawia Z. Kraszewski w pracy [6].

W zdaniach kategoriycznych sylogistyki Kraszewskiego rozłożone są następujące, podkreślone, terminy:

SaP SiP SeP SoP SāP SōP.

Ilustracją teorii opozycji dla zdań sylogistyki Kraszewskiego jest podany niżej prostokąt logiczny⁴, zestawiający związki między zdaniami różniącymi się tylko spójką:

Przejdźmy do analizy rozumowań na gruncie sylogistyki Kraszewskiego. W roli definicji trybu sylogistycznego omawianej sylogistyki może funkcjonować definicja 3, o ile występujący w niej zwrot „zdanie kategoriczne” będziemy rozumieli jako dowolną formułę spośród wprowadzonych definicją 2:

DEFINICJA 3.

Trybem sylogistycznym n-przesłankowym nazywamy ciąg n+1 zdań kategoriycznych, z których ostatnie nazywamy wnioskiem, a pozostałe przesłankami. W zdaniach tych występuje n+1 różnych terminów, przy czym każde następujące po sobie dwa zdania połączone są jednym terminem wspólnym. Również zdanie pierwsze połączone jest z wnioskiem terminem wspólnym, który we wniosku pełni rolę orzecznika.

⁴ Podany w pracy [6] oryginalny diagram Z. Kraszewskiego swym kształtem różni się od tu przedstawionego, ilustrując sens dokonanego rozszerzenia na tle klasycznego kwadratu logicznego. Prostokąt przez nas użyty ma przede wszystkim uczytelnić sieć opozycji swoistą dla omawianej sylogistyki.

Wprowadzimy jeszcze, w zasadzie nieznaną sylogistyce klasycznej, pewne określenia trybów, użyteczne przy systematycznym poszukiwaniu trybów ważnych sylogistyki Kraszewskiego:

DEFINICJA 4.

- (1) Tryb nazywamy **ograniczającym**, gdy ma wniosek szczegółowy mimo braku szczegółowej przesłanki;
- (2) Tryb nazywamy **prostym**, gdy albo ma wniosek szczegółowy, a wśród przesłanek co najmniej jedną szczegółową, albo wniosek ogólny, a wśród przesłanek nie ma szczegółowej.

Poza tym, mówiąc o trybach w sylogistyce Kraszewskiego, będziemy posługiwali się standardową, znaną z sylogistyki Arystotelesa, terminologią.

DEFINICJA 5.

Figurą n-przesłankową nazywamy schemat rozmieszczenia terminów średnich w trybie sylogistycznym n-przesłankowym.

Definicja 5 zapożyczona została z sylogistyki klasycznej, stąd liczba figur o danej liczbie przesłanek w sylogistyce Kraszewskiego, tak jak w sylogistyce Arystotelesa wyraża się wzorem 2^n . Wszystkie figury, w przeciwieństwie do sylogistyki klasycznej, są konkluzywne⁵, z uwagi na to, że każda przesłanka jest odwracalna za pomocą konwersji prostej.

Zasady budowy trybów gwarantujące poprawność wnioskowań, czyli prawa sylogizmu dla sylogistyki Kraszewskiego, pokrywają się z prawami znanymi z sylogistyki klasycznej⁶. Korzystając z nich ustalimy liczbę i kształt trybów ważnych. Rozpocznijmy od szczegółowej analizy figury znanej z sylogistyki Arystotelesa jako „figura pierwsza”, którą potraktujemy jako figurę wyjściową. Najpierw skonstruujemy wszystkie jej ważne tryby **proste**. Jako pierwszy rozpatrzmy tryb, w którego przesłankach, jak i we wniosku pojawia się tylko spójka **a** (a...a/a). Jest on ewidentnie trybem prostym, a dobór spójek zaspokaja w sposób oczywisty wymogi wszystkich praw odnoszących się do ilości i do jakości. Dalejsza kontrola praw sylogizmu dotyczy praw 3.1 oraz 3.2. Każdy z terminów średnich pojawia się na pozycji podmiotu zdania ogólnotwierdzącego, a więc w pozycji rozłożonej, czyli tryb spełnia prawo 3.1. We wniosku rozłożony jest wyłącznie termin mniejszy; jako podmiot zdania ogólnotwierdzącego jest on

⁵ Figury konkluzywne wyróżnił po raz pierwszy C.A. Meredith w pracy [8].

⁶ Z. Kraszewski nie podał praw sylogizmu dla swej sylogistyki, ograniczając się do przytoczenia sześciu przykładów rozumowań bezpośrednich i piętnastu sylogizmów „figury pierwszej” (z pominięciem trybów osłabionych).

rozłożony także w przesłance mniejszej – to zaś oznacza, że ostatnie z kontrolowanych praw jest również spełnione.

Zastanówmy się nad takimi wymianami spójek w rozważanym trybie, które nie naruszają żadnego z praw sylogizmu. Po pierwsze można rozłożyć równocześnie termin P we wniosku i w przesłance większej, z zachowaniem statusu wszystkich pozostałych terminów oraz bez naruszania praw dotyczących ilości i jakości. W tym celu wymienimy spójkę **a** na **e** zarówno we wniosku, jak też w przesłance większej: ea... a/e. Teraz, poczynając od przesłanki większej, w przesłankach sąsiadujących odwracamy rozłożenia terminów średnich: jeżeli w przesłance w której termin średni M jest podmiotem występuje spójka **e**, to zastępujemy ją spójką **ã**, zaś w następnej przesłance (w której M jest orzecznikiem) spójką **e** zastępujemy **a**. Tak zmodyfikowanych trybów jest tyle, ile terminów średnich, tj. $n-1$ (kolejno: $\tilde{a}ea... a/e, \dots, \tilde{a}... \tilde{a}e/e$). Ostatni z tych trybów pozwala na równoczesną rezygnację z rozłożenia S; daje to tryb o układzie spójek $\tilde{a}... \tilde{a}/\tilde{a}$. Łącznie mamy więc trybów prostych o przesłankach ogólnych $n+2$.

Tryby proste mogą mieć jednak również jedną przesłankę szczegółową. Oczywiście wniosek takiego trybu również musi być szczegółowy. Z trybu wyjściowego możemy tego typu tryby proste uzyskać na n sposobów (tyle mianowicie, ile jest przesłanek). Poszczególne taki tryb jest kształtu $a... \tilde{o}...a/\tilde{o}$. Teraz, poczynając od przesłanki w której pojawia się spójka $\tilde{o}$, w przesłankach sąsiadujących odwracamy rozłożenia terminów średnich. W tej szczególnej przesłance wprowadzamy spójkę **i**, zaś w następnej **a** zastępujemy spójką **e**. W dalszych przesłankach postępujemy tak, jak to opisaliśmy dla trybu prostego o przesłankach ogólnych: w przesłance w której występuje spójka **e**, zastępujemy ją spójką **ã**, zaś w kolejnej – spójką **e** zastępujemy **a** (co daje: $a... iea... a/\tilde{o}, \dots, a... i\tilde{a}... \tilde{a}/i$). Ostatni z tych trybów pozwala na równoczesne rozłożenie (dotychczas nierozłożonego) terminu P: $ea... ai\tilde{a}... \tilde{a}/\tilde{o}$. Znowu powracamy do procedury odwracania rozłożeń terminów średnich, poczynając od przesłanki większej: $\tilde{a}ea... ai\tilde{a}... \tilde{a}/\tilde{o}, \dots, \tilde{a}... \tilde{a}o\tilde{a}... \tilde{a}/\tilde{o}$. W ten sposób uzyskujemy $n+2$ tryby ważne dla każdego z wariantów wprowadzenia przesłanki szczegółowej, czyli $n \times (n+2)$ tryby proste o wniosku szczegółowym.

Ważnych trybów prostych jest więc w sumie $(n+1) \times (n+2) = n^2 + 3n + 2$.

Przejdźmy do konstrukcji ważnych trybów **ograniczających** figury wyjściowej. Jako pierwsze rozpatrzmy tryby wywodzące się od osłabienia trybu wyjściowego polegającego na przyjęciu wniosku szczegółowego przy ogólnotwierdzących przesłankach: $a... a/i$.

W trybie tym, nie naruszając żadnego z praw sylogizmu, można rozłożyć termin P jednocześnie we wniosku i w przesłance większej wymieniając spójkę **i** we wniosku na **o**, natomiast w przesłance większej **a** na **e**: $ea... a/o$. Teraz, poczynając od przesłanki większej, w przesłankach sąsiadujących odwracamy rozłożenia terminów średnich wg wzoru trybu prostego: w przesłance w której występuje spójka **e**, zastępujemy ją spójką **ã**, a w następnej przesłance spójkę **a** zastępujemy przez **e**. Tak zmodyfikowanych trybów jest tyle, ile terminów śred-

nich, tj. $n-1$ (kolejno: $\tilde{a}ea... a/o, \dots, \tilde{a}... \tilde{a}e/o$). Trybów ograniczających pochodnych wobec $a... a/i$ (licząc wraz z tym ostatnim) jest łącznie $n+1$.

Kolejna grupa trybów ograniczających wywodzi się od trybu $ea... a/\delta$. Możemy, tak jak w przypadku poprzednim odwracać rozłożenia kolejnych $n-1$ terminów średnich otrzymując $e \tilde{a}a... a/\delta, \dots, \tilde{a}... \tilde{a}e/\delta$. Ostatni z tych trybów pozwala na równoczesną rezygnację z rozłożenia S ; daje to tryb o układzie spółek $\tilde{a}... \tilde{a}/i$. Łącznie mamy więc trybów ograniczonych tego typu $n+1$.

Wreszcie grupa ostatnia w której z trybu wyjściowego uzyskujemy tryby ograniczające na $n-1$ sposobów (tyle, ile jest terminów średnich w pozycji orzecznika). Poszczególne tryby ma kształt $a...e...a/\delta$. Zaczynając od przesłanki w której pojawia się spółka e , odwracamy rozłożenie kolejnych terminów średnich tak, jak to opisaliśmy dla trybu prostego o przesłankach ogólnych: spółkę e zastępujemy spółką $\tilde{a}$, a w przesłance następnej – spółkę a zastępujemy spółką e (i dostajemy: $a... \tilde{a}ea... a/\delta, \dots, a... \tilde{a}... \tilde{a}e/\delta$). Ostatni z tych trybów pozwala na rezygnację z rozłożenia (dotąd rozłożonego) terminu mniejszego: $a... \tilde{a}... \tilde{a}/i$. Znowu powracamy do odwracania rozłożenia terminów średnich, wychodząc od przesłanki większej: $ea... a\tilde{a}... \tilde{a}/o, \dots, \tilde{a}... \tilde{a}e\tilde{a}... \tilde{a}/o$. Mamy zatem $n+1$ trybów ważnych dla każdego z wariantów wprowadzenia przesłanki ogólnoprzeczącej, czyli $(n-1) \times (n+1) = n^2 - 1$ trybów ograniczających tej grupy.

Ważnych trybów ograniczających jest w sumie $(n+1) \times (n+1) = n^2 + 2n + 1$.

W rozpatrywanej przez nas figurze ostatecznie doliczyliśmy się $2n^2 + 5n + 3$ trybów ważnych. Gdy zajmiemy się dowolną inną figurą, to – ponieważ każda figura jest uzyskiwalna z wyjściowej za pomocą konwersji pewnej liczby przesłanek i możemy opisać standardową wymianę spółek, której należy dokonać w przesłankach podlegających konwersji ($a \leftrightarrow \tilde{a}, e \leftrightarrow e, i \leftrightarrow i, o \leftrightarrow \delta$), aby tryb ważny z figury wyjściowej pozostał trybem ważnym figury rozpatrywanej – każdy z trybów ważnych figury wyjściowej ma swój odpowiednik w tej figurze. Tym samym w każdej figurze jest tyle samo trybów ważnych: $2n^2 + 5n + 3$.

*

Poniżej znajduje się tabela zestawiająca wyprowadzone wzory; stanowi ona analogon zestawienia, które dla sylogistyki klasycznej bywa przedstawiane pod nazwą liczb Mereditha. Rzucającymi się w oczy odmiennościami względem tego pierwowzoru są: brak (wobec powszechnej konkluzywności figur) wyodrębnienia ich typów oraz uzależnienie w każdej figurze liczby trybów ważnych od liczby przesłanek.

Kolejna tabela, następująca po tabeli z wzorami na „liczby Kraszewskiego”, zawiera wartości z niej wynikające i pozwala zorientować się, jak dalece zmienia się liczba tautologii sylogistycznych, rozumowań bezpośrednich, czy też sylogizmów, przy przejściu od sylogistyki klasycznej do sylogistyki Kraszewskiego.

Liczby Kraszewskiego	
przesłanek	n
terminów	$n + 1$
figur ogółem	2^n
figur konkluzywnych	2^n
trybów w pojedynczej figurze	6^{n+1}
trybów ważnych w figurze	$2n^2 + 5n + 3$
trybów ogółem	$2^{2n+1} \times 3^{n+1}$
trybów ważnych ogółem	$2^n(2n^2 + 5n + 3)$

przesłanek	figur (=konkluzywnych)	trybów	ważnych
0	1	6	3
1	2	72	20
2	4	864	84
3	8	10368	288
5	32	1492992	2496

Przechodzimy teraz do redukcji trybów sylogistyki Kraszewskiego. Ta specyficzna dla sylogistyki wersja dowodu założeniowego będzie w rozpatrywanym rachunku korzystać z listy trybów zero-, jedno- i dwuprzesłankowych stanowiącej naturalne rozszerzenie stosownej listy właściwej dla sylogistyki klasycznej. Zestaw środków dowodowych na nią wpisanych jest nadmiarowy, gdyż pewne tryby znajdujące się na liście mogą być uzasadnione przy użyciu pozostałych. Wystarczy za to do przeprowadzenia redukcji dowolnego trybu, bez potrzeby korzystania z któregokolwiek trybu spoza listy.

Poniżej wymienione zostały tryby, przy użyciu których przeprowadzać można redukcje w sylogistyce Kraszewskiego:

ZEROPRZESŁANKOWE:

SaS

JEDNOPRZESŁANKOWE:

PaS	PiS	PāS
SiP	SiP	SiP
PaS	PeS	PāS
SāP	SeP	SaP
PoS	PiS	PōS
SōP	SiP	SoP

DWUPRZESŁANKOWE:

MaP	MeP	MaP	MeP	MaP
SaM	SaM	SiM	SiP	SōP
SaP	SeP	SiP	SoP	SōP

Przebieg redukcji, niezależnie od wykorzystywanej metody (wprost, czy niewprost) nie ulega żadnym modyfikacjom względem znanego z sylogistyki klasycznej standardu, oczywiście oprócz zwiększenia liczby trybów z których korzystamy w toku dowodu. Zdań sprzecznych poszukujemy zgodnie z ustaleniami zapisanymi w prostokącie logicznym. Należy pamiętać, że pewne tryby mogą być zredukowane wyłącznie metodą niewprost.

Sylogistyka Kraszewskiego ma swoje antycypacje w rozpatrywanym przez J.N. Keynesa w pracy [4] fragmencie sylogistyki De Morgana. Charakterystyki prawdziwościowe podane przez J.N. Keynesa w sekcji 146 wspomnianej pracy dla spójek **a, e, i, o, y, η** stanowią zawężenia (do stosunków $\alpha\beta\gamma\delta\epsilon$) charakterystyk zaproponowanych przez Kraszewskiego, a podjęta w sekcji 329 próba dokonania systematycznego przeglądu trybów dwuprzesłankowych tej sylogistyki nie doprowadziła do przedstawienia kompletnej ich listy.

LITERATURA:

- [1] T. Czeżowski, *Klasyczna nauka o sądzie i wniosku w świetle logiki współczesnej*, Wilno 1927.

- [2] T. Czeżowski, *O pewnym uogólnieniu logiki klasycznej*, Księga pamiątkowa PTF we Lwowie (169-181), Lwów 1931
- [3] T. Czeżowski, *Logika – podręcznik dla studiujących nauki filozoficzne*, Warszawa 1968.
- [4] J.N. Keynes, *Studies and Exercises in Formal Logic*, London 1906.
- [5] M. & W. Kneale, *The Development of Logic*, Oxford 1962.
- [6] Z. Kraszewski, *Logika stosunków zakresowych*, *Studia Logica* IV (63-116), 1956.
- [7] J. Łoś, *Próba aksjomatyzacji logiki tradycyjnej*, *Annales Universitatis M. Curie-Skłodowska* I-3 (211-228), 1946.
- [8] C.A. Meredith, *The Figures and Moods of the n-Term Aristotelian Syllogism*, *Dominican Studies* VI (42-47), 1953.
- [9] J. Sleszyński, *O logice tradycyjnej*, Kraków 1921.
- [10] J. Sleszyński, *Teoria dowodu*, Kraków 1925.
- [11] W. Suchoń, *Sylogistyka. Interpretacja zakresowa*, Kraków 1996 (seria *Dialogikon*).

Józef Pietrzak

Nihilizm a Fryderyk Nietzsche

(Odczyt na Wydziale Humanistycznym w Słupsku – 20.02.1996)

Nietzsche podaje liczne określenia nihilizmu, który – uogólniając – należy rozumieć jako postępujący proces degradacji kultury europejskiej i człowieka. Proces ten wiedzie do nieuchronnej katastrofy, która nastąpi na przestrzeni XX–XXI w. Jedne z jego kilkudziesięciu określeń nihilizmu brzmią następująco: „nihilizm jest konsekwencją dotychczasowej interpretacji wartości bytu” (2.III,493)¹. Nadto nihilizm jest: rezultatem doprowadzonej do końca logiki pesymizmu (2.III,533); negacją rzeczywistego świata; konsekwencją religijnego sposobu myślenia (2.III,555); dewaluacją najwyższych wartości, utratą celu, brakiem odpowiedzi na pytania „skąd?, dokąd?, po co?” (2.III,557); skutkiem utraty wiary w moralność (2.III,855); odrzuceniem wartości, sensu życia, pragnień (2.III,881); idealizmem dotychczasowej ludzkości (2.III,882).

Nietzsche dostrzega mnożące się i potężniejące objawy nihilizmu, i na tej podstawie zapowiada katastrofę europejskiej kultury. Jak pisze, przemyślał i przeżył ten proces w eksperymencie myślowym, ma go już poza sobą, co upoważnia go – jego zdaniem – do postawienia diagnozy i określenia terapii, do przeciwdziałania. Jego diagnoza jest następująca: Europa pogrąża się w nihilizmie ze względu na szkodliwe dla niej systemy wartości: „unsre bisherigen Werte selbst es sind, die in ihm ihre letzte Folgerung ziehn (...) der Nihilismus die zu Ende gedachte Logik unsrer grossen Werte und Ideale ist (...) Wir haben, irgendwann, neue Werte nötig...” (2.III,635). Zapobiec temu można poprzez przewartościowanie tych wartości, tzn. ustanowienie innej ich hierarchii: jedne wartości byłyby wtedy zastąpione nowymi, inne albo pozostałyby na dotychczasowym miejscu, albo zmieniłyby miejsce w tej hierarchii.

Proces przewartościowania wartości w przyszłości zneutralizuje, a następnie zlikwiduje nihilizm, początkowo jednak oba te procesy muszą iść w parze, gdyż postęp immoralizmu jest uwarunkowany postępem nihilizmu: by nowe wartości ustanowić, trzeba przeżyć nihilizm, tzn. trzeba dostrzec szkodliwość istniejących wartości ocenianych obecnie jako „dobre”. Z tego powodu proces przewartościowania wartości musi przebiegać poza aktualnym rejestrem

---

¹ Niemianowane liczby w nawiasie odsyłają do wykazu literatury cytowanej. Pierwsza liczba wskazuje na pozycję, następne – na tom (liczba rzymska) i strony. Podkreślenia w cytatach pochodzą od autorów cytowanych tekstów.

„dobra i zła”. W *Jutrzence* wyjaśnia to Nietzsche następująco: „są dwa rodzaje negacji moralności. – «Negować moralność» – może oznaczać: neguję, że motywy moralne, podawane przez ludzi, były rzeczywiście motywami ich czynów, – jest to więc twierdzenie, że moralność polega jedynie na słowach i jest grubym bądź subtelnym oszustwem (mianowicie samooszustwem) ludzi, być może tych właśnie, których uważa się za najbardziej cnotliwych. Następnie może oznaczać negację prawdziwości sądów moralnych. W tym wypadku przyznaje się, że motywy czynów są prawdziwe, ale że **błędy**, jako zasada ocen moralnych, są przyczyną moralnych czynów ludzi. Jest to mój punkt widzenia” (I.III,91).

W logicznym i psychologicznym przeżyciu nihilizmu tkwi antidotum: nowe wartości, a to znaczy nowa moralność, ale ciągle i ciągle moralność, nie negacja wszelkiej moralności.

Za najgroźniejsze zjawisko – obok instytucji państwa i nacjonalizmów – wiodące do nihilizmu, uważa Nietzsche pesymizm, co nie było ani przypadkowe, ani przesadne. Źródłem pesymizmu według niego były religie hinduskie, zwłaszcza buddyzm i filozofia Schopenhauera. Spostrzeżenia i obawy Nietzschego były prekursorskie i był on – także w tym przypadku – odosobniony. Później jego spostrzeżenia i uwagi okazały się przydatne m.in. publicystom katolickim, by wymienić tylko w Polsce ks. W.M. Dębickiego. Odkrywczość tych publicystów polegała jednak na „otwieraniu otwartych drzwi”.

W rzeczywistości korzenie europejskiego pesymizmu sięgały do chrześcijańskiej mistyki średniowiecza, która stworzyła pojęcie „rozkoszy cierpienia”, siała lęk przed potępieniem wiecznym. Do niej i do religii hinduskich zwrócili się romantycy, którym przydatni okazali się liczni językoznawcy, tłumaczący teksty hinduskie na języki europejskie (11.262). Filozofie i religie Wschodu zaczęły w ten sposób docierać do Europy w drugiej połowie XVIII w.: *Bhawangadgitę* przetłumaczono w 1785 r., *Siakuntali* w 1783 r., *Upaniszady* w 1803 r. Grono złych duchów, z Szatanem na czele, znanych z religii chrześcijańskiej, wzbogaciło się złem tkwiącym w religiach Wschodu: walka dobra ze złem, światła z ciemnością. Motywy pesymizmu mazdejskiego, gdzie Aryman jest determinantą ontologicznego zła, demonizm i satanizm, coraz częściej i jaskrawiej przesycały literaturę i sztukę. Poznanie dualizmu mazdejskiego umożliwiło Europejczykom tłumaczenie *Zend-Awesty* w drugiej połowie XVIII w., gdzie ma miejsce odwieczna walka Ormuzda z Arymanem, rozszarpująca świat i człowieka, rodząca lęk i pesymizm na skutek dualistycznego, wewnętrznego rozdarcia i niesprawiedliwego porządku świata, w dodatku – zwłaszcza w wersji Schopenhauera – rządzonego wolą. Za prazródło pesymizmu uważa się jednak nie *Zend-Awestę*, lecz niektóre hymny *Rigweddy*, przeniknięte ontologiczną pustką, nie mówiące nic o sensie życia i świata.

Europejczycy byli zafascynowani religiami hinduskimi do tego stopnia, że ukuli hasło „ex oriente lux”. W Paryżu w 1814 r. otwarto katedrę sanskrytu. Romantycy szukali natchnienia nie tyle w europejskim antyku, co w kulturze Indii, czym odróżniali się od klasyków. W mitach hinduskich doszukiwali się

Arkadii, złotego wieku ludzkości, monizmu. Główne postacie *Orienttraumu* to J.G. Herder, F. Schlegel, F. Majer, Novalis, Görres, Schelling. Zdaniem Herdera i F. Schlegla odrodzenie humanizmu może mieć miejsce dzięki wpływom Wschodu, gdzie nie została zerwana więź człowieka z przyrodą. Prawdą jest jednak, że wymienieni autorzy, zwłaszcza Herder, zachwycający się trendami *Orienttraumu*, nie dostrzegali w nim głębokiego pesymizmu.

W pełni pesymizm miał ukazać swoje oblicze dopiero w filozofii Schopenhauera, w której bez trudu, zwłaszcza w *Świecie jako wola i wyobrażenie*, spotykamy mit Mai, twórczą magię atmana stwarzającego świat, samopożerającą się wolę, wizję świata jako iluzji kosmicznej. Trzeba przy tym zauważyć, że Schopenhauer dobrze znał mistykę chrześcijańską i pesymizm średniowiecza wykorzystał przy konstrukcji swojej filozofii, co jest wyraźne m.in. w jego rozprawie *O religii*. Wpływy chrześcijańskie były jednak niewspółmierne z wpływami hinduskimi. Pojawienie się filozofii i religii hinduskich w epoce romantyzmu Schopenhauer porównywał do odrodzenia antyku w okresie Renesansu.

Schopenhauer swoim pantragizmem ontologicznym pesymistycznie wartościował świat jako wolę, która pożera samą siebie, co ma miejsce przede wszystkim w człowieku, który rodzi się z określonym własnym bagażem bólu, cierpienia, śmierci. Nie można zmienić swego charakteru, jest on zdeterminowany prawami materii, z której jest zbudowany, by żyć musi pożerać innych i wzajemnie być pożeranym. Jediną energię, jaką człowiek posiada, to jego – otrzymany przy urodzeniu – posag, złożony z bólu, cierpienia, śmierci. Świat to piekło, przerażająca otchłań ontologicznego zła i ontologicznej pustki istnienia, a człowiek to wyobcowana egzystencja, pozbawiona oparcia tak w sobie, jak poza sobą. Istnieniu rzuconemu w granice bólu i monotonii trudno o optymizm, pozostaje mu ratunek w nicości. Życie jest tylko cierpieniem. Nawet saobójstwo – ze względu na reinkarnację – się nie opłaca.

Stare, w rzeczywistości ontologiczne pytanie o sens istnienia, Schopenhauer postawił na płaszczyźnie pesymistycznego wartościowania. Mówiąc, że „świat jest tylko moim wyobrażeniem”, stał on właściwie na gruncie solipsyzmu. Jednakże korzenie tego rozumowania sięgały nie tyle do myśli europejskiej, co do religii hinduskich, a oddziaływanie pesymizmu jego filozofii dokonywało się głównie przy udziale buddyzmu.

Pesymizm eskalował od czasu romantyków, jednakże jego nasilenie ma miejsce w latach 1870–1900. To w tych latach, na oczach Nietzschego, zyskuje posłuch filozofia E. Hartmanna, A. Schopenhauera, E. Renana, buddyzm. Przeciwno Hartmanowi i Renanowi Nietzsche występował zawsze, z Schopenhauerem (i Wagnerem) zerwał w połowie lat siedemdziesiątych (10).

Filozofię Schopenhauera, a raczej jego buddyjski pesymizm, propagowali liczni filozofowie i pisarze, by wymienić N. Hartmanna, T.A. Ribota, E. Zolę, Ch. Baudelaire’a, R. Wagnera, parnasistów, symbolistów, H. Taine’a, L. Tolstoję, F. Dostojewskiego, H. Ibsena. O inwazji hinduizmu na myśl europejską może świadczyć i to, że w Polsce pojawia się w 1861 roku przekład *Siakuntali* H.J.

Grabowskiego, w 1872 roku *Gramatyka sanskrytu*, w 1873 r. *Filozofia zasady bezwiednej* H. Goldberga.

Wraz z upowszechnianiem się filozofii Schopenhauera i religii hindujskich, zwłaszcza buddyzmu, rozwija się literatura spirytystyczna, magiczna i teozoficzna oraz mediumizm, zwolenników znajdują nurty takie jak demonizm i satanizm, któremu uległ m.in. St. Przybyszewski. Nie krępowano się ani w literaturze, ani w sztuce gloryfikować nicości i śmierci. Motywy eschatologicznego katastrofizmu, śmierci, rezygnacji, pustki, samobójstwa i beznadziei przepajają literaturę i sztukę drugiej połowy XIX w., co znajduje swój wyraz także w publikacjach polskich przełomu wieków.

W latach Nietzschego w obiegu międzynarodowym był katechizm buddyjski H.S. Olcott'a (*A buddist catechism according to the canon of the southern church*). Znani Nietzschego myśliciele tej miary co Taine i J.S. Mill, uważali pesymizm buddyjski za nurt umysłowy, za naukę (9.172).

Ostrzeżenia Nietzschego, że pesymizm doprowadzony do granic konsekwencji nieuchronnie prowadzi do nihilizmu, zostały po nim podjęte i niekiedy – co wręcz typowe dla tego filozofa – zwrócone nie tylko przeciwko Schopenhauerowi, ale także przeciwko niemu, Nietzschego, który czynił dostojnie wszystko, by ostrzec Europę przed nadciągającym niebezpieczeństwem. Łatwo to można znaleźć w polskiej literaturze przełomu wieków, by wymienić Struvego i Smolikowskiego.

Nietzsche szukał ratunku w systemie wartości, w moralności, co tłumaczył następująco: „pytanie o genezę wartości moralnych jest dla mnie dlatego pytaniem **zasadniczym**, ponieważ ono warunkuje przyszłość ludzkości” (I.VI,330).

Analizy wartości oraz norm chrześcijańskiej i burżuazyjnej moralności, niekiedy bardzo krytyczne, mogły sprawiać wrażenie totalnego ataku Nietzschego na moralność w ogóle, jako na sferę kultury, a tym samym stawiać go w szeregu anarchistów aksjologicznych, amoralistów. Jednakże badacz jego filozofii tej miary, co K. Jaspers, pisze: „Nietzsche nie walczy przeciwko «moralności», lecz walczy o wyższą moralność” (6.339).

Można niekiedy spotkać twierdzenia, zwłaszcza ze strony autorów katolickich, widzących wszystko w dwu kolorach, jakoby Nietzsche był nihilistą, pragnącym zniszczenia całego dorobku ludzkości. Sam Nietzsche jednakże mówi następująco: „kultowi geniusza i potęgi musi – jako uzupełnienie i środek leczniczy – towarzyszyć kult kultury, który potrafi z pełnym zrozumieniem uszanować rzeczy materialne, małe, mizerne, niepokażne, słabe, niedoskonałe, jednostronne, połowiczne, nieprawdziwe, pozorne, a nawet złe i przerażające; **potrafi nadto wykazać, że to wszystko jest konieczne**. Harmonia i zgodność wszystkiego, co ludzkie, a zdobyte dzięki pracy godnej podziwu i szczęśliwym przypadkiem, dzieło wspólne cyklopów, mrówek i geniuszy, nigdy nie powinno zostać zniszczone” (I.II,461–462).

W opinii najznakomitszych nietzscheanologów Nietzsche podejmuje walkę z nihilizmem z pozycji moralizmu. Np. zdaniem M. Heideggera wszystko istniejące, jak nauka, sztuka, państwo, religia, kultura – dla Nietzschego stanowi jedynie jakąś wartość moralną, którą umieszcza w tym lub innym miejscu swej hierarchii, zależnie od jej oceny, tzn. jej „wartości”: lecz jest to czynność ograniczona wartościowaniem moralnym (5.II,107). „Nietzsche niewątpliwie wszystko odnosi do «życia» – «biologiczność»; ale czy myśli on również «biologicznie» o samym życiu, o biologiczności, a więc tak, by wyjaśnić istotę życia na podstawie zjawisk świata roślinno-zwierzęcego? **Przez «biologiczność» rozumie on istotę żyjącą, nakierowaną na rozkazywanie i tworzenie, perspektywizm i horyzontalność: na wolność.** Mówiąc o biologiczności chce powiedzieć, że istota żyjąca nie jest biologiczna. Myśl Nietzschego jest tak mało zagrożona biologizmem, że jest on skłonny raczej odwrotnie wyjaśniać, a więc **niebiologicznie**, tzn. przede wszystkim po **ludzku**, także to, co we właściwym i ścisłym sensie jest biologiczne – świat roślinny i zwierzęcy – poprzez ustanawianie perspektywy, horyzontalności, rozkazywania i tworzenia, w ogóle przez wyobrażenie tego, co się staje” (5.I,615).

J. Granier w tym względzie podziela opinię Heideggera i pisze, że Nietzsche wszystko analizuje w świetle wartości moralnych, w tym wolę, intelekt, uczucia, a nawet czysto biologiczne życie jest u niego zjawiskiem moralnym (4.154,157,451).

Według T. Kunnasa „moralność Nietzschego jest etyką nadziei (...) Nietzsche poszukuje prawdopodobnie bardziej szczerze i bardziej sceptycznie od wszystkich swoich poprzedników sensu życia” (7.140–148).

Podobnie jak wymienieni, P. Balmer utrzymuje, że dla Nietzschego istnieją tylko zagadnienia moralne, poprzez które ogląda on całą panoramę kultury (3.28n).

E. Mounier z aprobatą wyraża się o intelektualnym eksperymencie Nietzschego, zgadza się z nim, że łagodność wynika z siły i wręcz cytuje jego liczne przedmiotowe wypowiedzi, akceptuje nietzscheańskie postulaty koniecznej walki i mówi, że „wszystko, co dotyczy człowieka, rozwija się poprzez kryzysy, których negacja musi być zupełna po to, żeby odrodzenie było bardziej zadziwiające (...) Forte i piano Wcielenia; forte i piano Transcendencji. Z jednej fazy wychodzimy tylko po to, żeby wejść w drugą” (8.151–198).

Polemizując z obrońcami istniejącej moralności chrześcijańskiej Nietzsche odrzucił biblijną wersję Boga, a wraz z nim pojęcie „prawdy”, polegające na zgodności myśli, języka i rzeczy, lecz musiał tak postąpić, ponieważ – jak wykazał M. Scheler – pojęcie to jest nierozdzielne od spirytualistycznej idei Boga (12.163).

Negatywne procesy, polegające na dewaluacji europejskich wartości grecko-rzymskich proveniencji, niszczące człowieczeństwo w człowieku, miały swoje źródło w ówczesnej pesymistyczno-nihilistycznej filozofii europejskiej i w programowo wrogim europejskiej kulturze ustroju społeczno-ekonomicz-

nym: w kapitalizmie (11.169n). I nie tyle przeciwko konającemu chrześcijaństwu występował Nietzsche, co przeciwko nadciągającej chmurze nihilizmu. „My zaprzeczamy i musimy zaprzeczać, ponieważ coś w nas **chce** żyć i potwierdzać siebie” (1.III,545). Te intencje Nietzschego dobrze rozumiał Mounier, który nie tylko popierał rozwiązania Nietzschego, lecz szedł dalej niż Nietzsche: widział potrzebę rewolucji zwróconej przeciwko burżuazyjnej aksjologii.

LITERATURA:

1. Nietzsche F., *Sämtliche Werke*, Kritische Studienausgabe in 15 Bänden, hg. von G. Colli und M. Montinari, Berlin–New York 1980.
2. Nietzsche F., *Werke in drei Bänden*, hg. von K. Schlechta, München 1966.
3. Balmer P.H., *Freiheit statt Teleologie*, Freiburg–München 1977.
4. Granier J., *Le problème de la vérité dans la philosophie de Nietzsche*, Paris 1966.
5. Heidegger M., *Nietzsche*, Pfullingen I–II, 1961.
6. Jaspers K., *Nietzsche. Einführung in das Verständnis seines Philosophierens*, Berlin–New York 1974.
7. Kunnas T., *Nietzsche ou l'esprit de contradiction*, Paris 1980.
8. Mounier E., *Co to jest personalizizm?*, Kraków 1960.
9. Pawlicki S., *Studia nad pozytywizmem*, Kraków 1885.
10. Pietrzak J., *Bazylejski profesor Nietzsche*, Ruch Filozoficzny 1986, nr 2.
11. Pietrzak J., *Pozytywny program etyczny Fryderyka Nietzschego. Idea naczłowieka*, Warszawa 1989.
12. Scheler M., *Pisma z antropologii filozoficznej i teorii wiedzy*, Warszawa 1987.

Jan Trąbka

O naturze świadomości

(Oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Olsztyn 4 XII 1996)

1. W obrachunkach z przeszłością referent powołał się jedynie na dwa wydarzenia: na Sympozjum sponsorowanym przez Fundację „Ciba”, a odbytym w Londynie w 1992 roku, omówiono wszystkie aspekty świadomości: doświadczalno-teoretyczny, praktyczno-kliniczny oraz psychologiczno-filozoficzny. Z dyskusji na Sympozjum wynikał jeden pewny wniosek, że od 1992 roku nikt nie ma podstaw wątpić w rzeczywistość świadomości i że tylko krok dzieli świat od znalezienia ostatecznego wytłumaczenia i zrozumienia fenomenologii oraz noumenów świadomości. Drugi fakt dotyczył publikacji Jay Ingrama: „Płonący dom. Wchodząc w tajemnicę mózgu” (1996), która ze względu na trudność w usuwaniu rozlicznych sprzeczności dobitnie wskazuje, że jeszcze długa droga czeka badaczy chcących zbliżyć się do tajemnicy świadomości, czyli „psychicznego eteru”, będącego deterministyczną funkcją zespolonego układu mózg–umysł.

2. Cały współczesny postmodernizm, czyli Nowa Era (*New Age*), rozpaczliwie woła o nową świadomość, jakkolwiek nikt nie wie, czego ma dotyczyć to wołanie i jakich cech nowych należy oczekiwać. W rozważaniach o naturze świadomości myśli się tylko o dwóch aspektach: podmiotowym tj. *selfu*, jaźni i współtworzącego świat „ego”, czyli o świadomości we właściwym tego słowa znaczeniu *con-scientia*, a więc nauce – wiedzy społecznej powszechnie dostępnej – oraz przedmiotowym, czyli o obiektach, stanach i procesach psychicznych. Gdy natomiast chcemy poczynić rzeczywisty postęp, w rozumieniu istoty świadomości należy przywołać trzeci element, łączący podmiot z przedmiotem, czyli eter lub światło psychiczne, będące odbłaskiem – analogią światła fizycznego. Świadomość bowiem dzięki mechanizmom mózgowym zmienia relację między podmiotem, a przedmiotem, co stanowi nowość w rozważaniach neurofizjologii mózgu.

3. Mózg pracuje w sposób wysoce nieliniowy. Idealnym więc rozwiązaniem byłoby wyrazić każdą myśl jako soliton, czyli pierwiastek nieliniowego równania różniczkowego. Obecnie ów pierwiastek można wyliczyć dzięki komputerowej empirii, operującej potężnym równoległym sposobem przetwarzania danych. Ale niestety matematyka to „nieludzkie” narzędzie; daje tylko jedno rozwiązanie, jeden pierwiastek, a do natury i obyczaju człowieka należy operowanie jednością przeciwieństw (*coincidentia oppositorum*). Oczywiście opowie-

dzenie się za wyborem tylko jednej alternatywy, stanowi problem decyzyjny, ostatni etap myślenia, które przechodzić ma już w stan realizacji. Na wszystkich wcześniejszych etapach świadome myśli ulegają zwijaniu albo rozwijaniu, zagęszczeniu czyli implikacji, i esencjalizacji, jak astronomiczne czarne dziury lub białe karty, albo rozproszeniu, rozwijaniu lub rozwadnianiu czyli eksplikacji i egzystencjalizacji. Przyjąwszy koncepcję chaotyczną mózgu można wyróżnić objawy mózgowej stabilizacji w dwóch postaciach: pierwotnie elementalistycznej (fraktalowej) lub pierwotnie całościowej, holistycznej (hologramy lub holofony). Myślenie fraktalowe lub holistyczne odpowiada kwantowości lub falowości świata fizycznego. Do chwili obecnej wyróżniono w nieliniowej dynamice mózgu wiele zachowań uwarunkowanych konstelacjami atraktorów i repulsatorów. Niestety atraktory nie przenikają do świadomości, bo nie są przedmiotem doznań, choć stanowią najgłębsze dno rzeczywistości mózgowej.

4. Wobec tak encyklopedycznej „uczony głupoty” (*stultitia docta* Mikołaja z Kuzy) musimy nadal posługiwać się liniowymi modelami pracy mózgu, doświadczając ich niedoskonałości i sprzeczności, czyli zadawalając się jedynie przybliżeniami. Mam świadomość, że nie podałem gotowej recepty na zdobywanie nowej świadomości, ale nakreśliłem horyzont, do którego musimy zdążać oraz mając przekonanie, że jesteśmy dopiero u początku drogi podałem koordynaty bazy wypadowej.

Recenzje i sprawozdania

ROMAN INGARDEN: *Zur Grundlegung der Erkenntnistheorie* (Gesammelte Werke, Bd. 7), herausgegeben und übersetzt von Włodzimierz Galewicz, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1996.

Ukazał się kolejny tom niemieckojęzycznych dzieł zebranych Romana Ingardena, serii opracowywanej we Fryburgu szwajcarskim pod naczelną redakcją R. Fiegutha oraz G. Künga¹.

Omawiany tom, ze względu na swą objętość (700 stron), został podzielony na dwa osobne półtomy. Pierwszy przynosi przekład podstawowego epistemologicznego dzieła Ingardena *U podstaw teorii poznania*², drugi stanowi wybór niepublikowanych rękopisów związanych z tąże książką.

U podstaw teorii poznania jest, jak wiadomo, ostatnią pracą Ingardena, którą sam autor przygotował do druku. Dzieło to ma jednak bardzo długą historię, a w zamierzeniach miało mieć również kontynuację. W Ingardenowskim archiwum w Krakowie znajduje się manuskrypt obejmujący dwa pierwsze paragrafy planowanej drugiej części *U podstaw teorii poznania*³ oraz sześć różnych manuskryptów kolejnych redakcji tego tomu, z których pierwsza pochodzi z 1926 roku⁴. Wybór z tych właśnie pism stanowi zawartość drugiego półtomu *Zur Grundlegung*

---

¹ Dotychczas ukazał się tom czwarty: *Einführung in die Phänomenologie Edmund Husserls*, hrsg. von G. Haefliger, Tübingen 1992, oraz tom szósty: *Frühe Schriften zur Erkenntnistheorie*, hrsg. von W. Galewicz, Tübingen 1994.

² PWN, Warszawa 1971.

³ Po polsku tekst ten wydał ostatnio A. Węgrzecki w tomie pism Ingardena pt. *Studia z teorii poznania*, PWN Warszawa 1995.

⁴ Historię tę przedstawia dodatek edytorski w omawianym tomie. Warto też zauważyć, że *U podstaw teorii poznania* ma również swoją „prehistorię”, do której należą najwcześniejsze prace Ingardena. Chodzi przede wszystkim o doktorat o Bergsonie z 1921 roku oraz o dwa wczesne artykuły: *O niebezpieczeństwie „petitionis principii” w teorii poznania*, pisana przez Ingardena po niemiecku we wczesnych latach dwudziestych, wydana jednak dopiero w roku 1994, w szóstym tomie *Gesammelte Werke* przez W. Galewicza. Por. przypis 1.

Kolejne redakcje *U podstaw teorii poznania* ilustrują następujące po sobie stadia procesu powstawania dzieła. Proces ten miał charakter zasadniczo kumulatywny. Począwszy od wczesnego artykułu *Psycho-fizjologiczna teoria poznania i jej krytyka*⁵, stanowiącego, zgodnie ze słowami Ingardena, pierwszą część redakcji pierwszej⁶, aż do redakcji piątej, która stanowi w zasadzie podstawę druku *U podstaw teorii poznania*, Ingarden bardzo niewiele skreślał czy korygował, dużo natomiast uzupełniał. Części starych redakcji zostają z reguły przejęte bez zmian, pojawiają się natomiast nowe akapity, przypisy oraz paragrafy.

Z tych powodów duża część wcześniejszych redakcji nie nadawała się do wykorzystania jako *teksty uzupełniające* drugiego półtomu *Zur Grundlegung*. Odpowiednie informacje dotyczące sukcesywnego rozrastania się tekstu, oraz pewne, merytorycznie ciekawe, starsze warianty dodane zostały w formie przypisów edytorskich. Pozwalają one wyrobić sobie pojęcie o historii powstania książki.

Części starych redakcji były wprawdzie, jak napisaliśmy, z reguły przejmowane do redakcji następnych, od tej reguły istnieją jednak dwa ważne wyjątki. Pierwszy stanowi manuskrypt, który w archiwum oznakowany jest jako *Kontynuacja I redakcji z 1926 roku*. Zawiera on wczesne analizy fenomenologiczne, które nie znajdują swojego odpowiednika w żadnej z późniejszych redakcji. Używana aparatura pojęciowa odbiega nieco od znanej z późniejszych pism. Nie znajdujemy tu np. jeszcze, tak charakterystycznej dla dojrzałego Ingardena, rozwiniętej teorii przedmiotów intencjonalnych⁷. Zamiast tego mówi się o analizie „zawartości przedstawieniowej” (*Darstellungsgehalt*), która to analiza odpowiadać ma z grubsza Husserlowskiej noematyce oraz *Er-scheinungslehre* Hedwig Conrad-Martius⁸. Prawdopodobnie z tych powodów maszynopis ten nie został później przez Ingardena wykorzystany. Stanowi on jednak ważny dokument wczesnej fazy badań autora. Drugim wyjątkiem jest maszynopis, który w archiwum nie został jednoznacznie sklasyfikowany, pochodzący prawdopodobnie z lat 1931–46. Zawiera on analizy odpowiadające treściowo ostatnim paragrafom (§§ 24–26) *U podstaw teorii poznania*. Ujęcie problematyki jest jednak na tyle odmienne, że tekst ten znalazł się również, oznaczony jako „Redaktion II/III (1931–46?)”, w drugim półtomie *Zur Grundlegung*. Tekst ten obejmuje ważne, końcowe fragmenty *U podstaw teorii poznania*, gdzie Ingarden stara się sformułować ostateczną, prawidłową definicję teorii poznania. Opublikowana w roku 1971 wersja nie zawsze jest całkiem jasna. W szczególności zagadkowe jest odróżnienie pomiędzy *fenomenologią*

⁵ *Księga pamiątkowa im. K Szajnochy*, Lwów 1930.

⁶ Por. R Ingarden, *U podstaw teorii poznania*, s. 7.

⁷ Teoria ta, w swej dojrzałej postaci, sformułowana została prawdopodobnie dopiero przy okazji pracy nad książką *Das literarische Kunstwerk*, Halle 1931.

⁸ Por. *Zur Grundlegung*, s. 491 /2.

istoty poznania a ontologią idei poznawczej oraz właściwy charakter Ingardenowskiego podziału epistemologii na czystą oraz stosowaną. Omawiany manuskrypt pozwala rozjaśnić niektóre z tych wątpliwości. Zawiera on poza tym ważną krytykę *transcendentalnej koncepcji teorii poznania* wymierzoną przeciw późnym ujęciom Husserla. Krytyka ta nie pojawia się w innych znanych piśmismach epistemologicznych Ingardena⁹ i stanowi ważny przyczynek nie tylko do badań nad rozwojem epistemologicznych poglądów autora, ale też nad jego stosunkiem do filozofii Husserla.

Trzecim ważnym tekstem, który wszedł w skład *tekstów uzupełniających* jest niedokończona Ingardenowska kontynuacja *U podstaw teorii poznania*¹⁰. Wybór zamyka pięć niewielkich fragmentów z redakcji II oraz IV. W sumie *teksty uzupełniające* obejmują około 250 stron druku.

Każdy, kto choć trochę zna epistemologię Ingardena, wie że w istocie pozostała ona na zawsze *metaepistemologią*. Substancjalnych epistemologicznych badań nie zdążył Ingarden nigdy przeprowadzić¹¹, do końca zajmował się właściwym określeniem natury samej teorii poznania. Dudatkowo jest to ten fragment jego filozofii, gdzie wpływy Husserla wydają się najsilniejsze. W swej ontologii głosi Ingarden wyraźnie obiektywistyczne, antyhusserlowskie stanowisko, w (meta)epistemologii jednak jest inaczej. Trzy charakterystyczne rysy Ingardenowskiej koncepcji to: (1) podział teorii poznania na dwie dyscypliny: epistemologię *czystą* oraz *stosowaną*, z których pierwsza ma mieć absolutystyczny bezzałożeniowy charakter, druga jednak stanowić ma dyscyplinę częściowo przynajmniej empiryczną; (2) ujęcie czystej teorii poznania jako ontologii, oraz (3) wyróżnione stanowisko, jakie w teorii jego zajmuje szczególnego rodzaju samoreferencyjny stan świadomościowy nazwany *intuicją przeżywania* (*Intuition des Durchlebens*). Wzajemny stosunek tych trzech aspektów nie jest bynajmniej jasny. Ujęcie czystej teorii poznania jako ontologii ilustruje zasadnicze obiektywistyczne nastawienie, charakterystyczne dla całej twórczości Ingardena. Uwzględnienie czynników empirycznych w stosowanej teorii poznania sygnalizuje istotne osłabienie absolutystycznych postulatów przejętych z filozofii Husserla. Wyróżnione miejsce intuicji przeżywania zdaje się jednak wskazywać na wciąż obecną, silną tendencję w kierunku Husserlowskiego immanentyzmu.

Teksty uzupełniające zebrane w drugim półtomie *Zur Grundlegung* nie rozwijają niestety wszystkich tych wątpliwości. Mają one ten sam, tak charakte-

---

⁹ Choć problem zasygnalizowany, jest w niedokończonej kontynuacji artykułu *O niebezpieczeństwie „petitionis principii” w teorii poznania*, którą znaleźć można w tomie szóstym omawianej edycji. Por. przypis 1.

¹⁰ Por. przypis 3.

¹¹ Ważny wyjątek stanowią oczywiście analizy poznawania dzieła literackiego. Por. *Vom Erkennen des literarischen Kunstwerks*, Tübingen 1968 (polska wersja: *O poznaniu dzieła literackiego*, Warszawa 1976).

rystyczny dla całej dotychczas znanej (meta)epistemologicznej twórczości Ingardena, przygotowawczy charakter. Jednak takie aspekty, jak wzajemny stosunek czystej i stosowanej teorii poznania, czy różnica pomiędzy Ingardenowską ontologią idei poznawczej a Husserlowską eidetyczną fenomenologią, pytania, które notorycznie spędzają sen z powiek wszystkim ingardenologom, zostały w manuskryptach nieco pełniej omówione.

Teksty drugiego półtomu pozwalają poza tym nieco lepiej zobaczyć wahania towarzyszące Ingardenowi przy badaniach teoriopoznawczych. Liczne pytania, które pojawiają się na marginesach manuskryptów w stosunku do własnych tez autora, i które przytoczone zostały w przypisach edytorskich, najlepiej zdają sprawę z charakteru duchowego niepokoju, towarzyszącego Ingardenowi w tej pracy. Sugerują one nawet, że być może (meta)epistemologia Ingardena powinna być interpretowana raczej jako zbiór pytań niż odpowiedzi.

Jedna jednak sprawa, która często irytuje czytelników Ingardena, będzie przy lekturze omawianego tomu wyjaśniona. Chodzi o kwestię źródeł. Ingarden nie podaje ich z reguły, cytuje poza tym często z pamięci i niezbyt dokładnie. Wszystko to zostało w obecnym wydaniu starannie skorygowane lub uzupełnione.

Arkadiusz Chrudzimski

WŁODZIMIERZ TYBURSKI: Seweryna Smolikowskiego obrona metafizyki i krytyka niemieckiej filozofii pesymizmu, *Courier. exe*, Toruń 1995, 22. 102.

Wśród prac dotyczących polskiej tradycji filozoficznej warta jest odnotowania monografia, jaką postaci Seweryna Smolikowskiego i jego poglądom poświęcił Włodzimierz Tyburski.

Sam Smolikowski nie należał do pisarzy płodnych. Jego największe dzieła filozoficzne powstały w latach osiemdziesiątych XIX stulecia, później publikował raczej prace mniejszego formatu. Filozof ten był również współautorem haseł do Wielkiej Encyklopedii Powszechnej Ilustrowanej, a fachowość ich opracowania dowodzi jego dobrego przygotowania z zakresu historii filozofii.

Aktywność filozoficzna Smolikowskiego koncentrowała się zasadniczo na trzech głównych obszarach tematycznych:

- obronie metafizyki oraz próbie konstruowania jej nowego modelu,
- polemice z głównymi założeniami teoretycznymi pozytywizmu,
- prezentacji koncepcji Artura Schopenhauera, Eduarda von Hortmanna i Artura Mainländera oraz ich krytycznej analizie.

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż w drugiej połowie XIX wieku Smolikowski należał do czołowych znawców problematyki pesymizmu. Prace jego

na ten temat nie ograniczały się wyłącznie do sprawozdań albo płytkich interpretacji, jakie przeważały w piśmiennictwie tego okresu, lecz dawały pełną prezentację założeń pesymizmu uzupełnioną o rzeczową krytykę.

Polemikę z podstawowymi tezami pozytywizmu prowadził Smolikowski z pozycji swej filozofii uniwersalizmu. Pozytywizm i jego hasła minimalizmu poznawczego oraz oczyszczenia nauki z wszelkich nienaukowych spekulacji postulowały odrzucenie metafizyki, która – w rozumieniu pozytywistów – opierała się na nieweryfikowalnych faktach. Smolikowski starał się natomiast wykazać, iż metafizyka leży u podstaw wszelkiej wiedzy. Naistotniejszym założeniem filozofii uniwersalizmu było przekonanie o istnieniu wszystko jednoczącego, wszechogarniającego „absolutu” jako zasady rzeczywistości. Świat przenika rozumność, „absolut” jest obecny we wszystkich rzeczach, wszelkich zjawiskach, również i w człowieku. Ma on swoje odbicie w ludzkim umyśle, co przejawia się skłonnością do uogólnień i poszukiwania prawd bezwzględnych. To właśnie przeświadczenie o istnieniu idei uniwersalnej, która jednoczy rzeczywistość z umysłem człowieka, stanowi według filozofa podstawę do uznania prawomocności rozważań metafizycznych.

Z tego również względu pozytywizm – głosił Smolikowski – kierując się hasłem antymetafizyki, popada w wewnętrzną sprzeczność. Rugując metafizykę z obrębu dociekań naukowych, równocześnie przyjmuje on *a priori* ukryte przesłanki metafizyczne. Konsekwentny pozytywizm – jako koncepcja filozoficzna – nie jest zatem możliwy do utrzymania, ponieważ „eliminowanie zagadnień metafizycznych sprawia, że pozytywizm przechodzi na pozycje materializmu, lub wpada w mistycyzm, czego szczególnie wymownym przykładem jest twórczość Comte’a z okresu religii pozytywnej”¹.

Stosunkowo wiele miejsca w swej pracy poświęca autor recenzowanej monografii stanowisku Smolikowskiego wobec pesymizmu. Tematyka ta była jednak tą, która wysuwała się na czoło rozważań filozoficznych twórcy filozofii uniwersalizmu. W pracach dotyczących niemieckiego pesymizmu filozof ten nie ograniczał się jedynie do prostej prezentacji poglądów, lecz starał się o ich głębszą analizę. I tak wymienia on dwa rodzaje pesymizmu: pesymizm potoczny oraz pesymizm filozoficzny lub bezwzględny. Pierwszy głosił, że w świecie panuje przewaga cierpienia nad przyjemnością, zła nad dobrem. Jest to pesymizm, który jest raczej podstawą życiową, światopoglądem, ale nie koncepcją filozoficzną. U podstaw drugiego tkwi natomiast założenie, że zło nie jest celowe, lecz ma charakter bytu samoistnego, jest celem samym w sobie.

Smolikowski próbował również dać odpowiedź na pytanie, jakie były przyczyny powstania pesymizmu jako podstawy życiowej. Doszedł do wniosku, że nastroje i przekonania pesymistyczne „wyrastają z faktu każdorazowego

---

¹ Tyburski W., *Seweryna Smolikowskiego obrona metafizyki i krytyka niemieckiej filozofii pesymizmu*, Courier exe, Toruń 1995, s. 27-28.

stwierdzenia przepaści, jaka istnieje między rzeczywistością a ideałem, z przekonania o możliwości zrealizowania ideału w praktyce”².

W systemach pesymistycznych Schopenhauera, Hartmanna i Mainländera wyróżnił Smolikowski dwa ważne momenty. Są nimi moment teoretyczny (pesymizm teoretyczny) i praktyczny (pesymizm praktyczny). Teoretyczny jest opisem świata, którego immanentnym składnikiem jest cierpienie. Praktyczny pesymizm natomiast jest nauką o wyzwoleniu z cierpień tego świata.

Prowadzona przez Smolikowskiego analiza krytyczna koncepcji pesymistycznych koncentrowała się przede wszystkim na wyszukiwaniu niespójności i wewnętrznych sprzeczności systemu. Oto zarzuty, jakie najczęściej formułował pod adresem pesymizmu:

- pesymiści nie są wolni od koncepcji absolutu (absolutem jest tu wola), chociaż negowali pojęcie absolutu u Hegla,
- w koncepcjach pesymistycznych pojęcie absolutu jest wewnętrznie sprzeczne, nie jest on wieczny, gdyż nie ma początku, ale ma wyraźny punkt końcowy (działanie woli zanika np. w stanie nirwany),
- wbrew deklaracjom pesymizm jest koncepcją optymistyczną, bo możliwym jest urzeczywistnienie ideału, co gwarantuje nam nauka o wyzwoleniu (nirwana, nicość).

Całkiem odrębny zarzut kierował Smolikowski, i nie był w swym stanowisku odosobniony, wobec poglądów społecznych Hartmanna. Spowodował to cykl artykułów twórcy filozofii nieświadomego pod wspólnym tytułem „Der Rückgang des Deutschtums”. Głosił on w nich potrzebę stworzenia silnego państwa totalitarnego oraz między innymi postulował asymilowanie lub, gdy nie jest to możliwe, wyniszczanie mniejszości narodowych. Można sobie wyobrazić, jaka była reakcja Polaków na te postulaty. W okresie zaborów, nasilania się pruskiego ekspansjonizmu, praktyk germanizacyjnych. Mogli się oni czuć zagrożeni w swojej tożsamości narodowej. Był to również jeden z ważnych powodów, dla którego filozoficzna koncepcja Hartmanna nie została życzliwie przyjęta w polskich kręgach intelektualnych. Widziano w Hartmannie „ideologa pruskiego ekspansjonizmu” i dlatego też „społeczno-polityczne aspekty filozofii pesymizmu w połowie lat osiemdziesiątych nabrały u nas szczególnego rozgłosu i wyraźnie zaciążyły na ocenach całej koncepcji filozoficznej”³.

Co jeszcze można uznać za zaletę tej monografii, oprócz oczywiście kompetentnego przedstawienia poglądów filozoficznych Seweryna Smolikowskiego? Prezentacja ta nie odbywa się w próżni. Tyburski umieszcza poglądy twórcy filozofii uniwersalizmu na tle intelektualnych dyskusji epoki. Przedstawia inne rozwiązania kwestii, którymi interesował się Smolikowski, nie stronił również od prezentowania głosów krytycznych, które były odpowiedziami na

---

² Tamże, s. 52.

³ Tamże, s. 76.

prace filozofa. Tyburski ukazuje czytelnikowi całe spektrum intelektualnych rozważań nad najbardziej żywymi problemami tego okresu.

Praca ta, chociaż pomyślana jako monografia, stanowi również cenne źródło informacji na temat E. von Hartmanna, filozofa obecnie zupełnie zapomnianego a kiedyś budzącego swymi poglądami ożywione spory i dyskusje, tak wśród polskich czytelników jego pism, jak i w kręgach filozofów niemieckich.

Marek Maciejowski

PLATON: Protagoras, Przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył Leopold Regner, Wydawnictwo Naukowe PWN 1995.

W serii „Biblioteka Klasyków Filozofii” ukazał się nowy przekład platońskiego *Protagoras* dokonany przez Leopolda Regnera. Jest on drugim przekładem platońskiego dialogu sporządzonym przez L. Regnera, po licznych przekładach prac Arystotelesa oraz tłumaczeniu *Fajdrosa* (BKF 1993). Jest on również kolejnym przekładem platońskiego dzieła, który ukazuje się w krótkim czasie, po wielu latach translatorskiej ciszy trwającej od publikacji przekładów W. Witwickiego. Przypomnijmy, że w ciągu ostatnich lat ukazały się tłumaczenia *Fajdrosa* (L. Regner), *Gorgiasza* i *Menona* (P. Siwek), aż dwa przekłady *Kratylosa* (W. Stefański i Z. Brzostowska) oraz *Sympozjonu* (E. Zwolski) i *Fedona* (R. Legutko). Jakkolwiek by nie oceniać pracy W. Witwickiego, możliwość wyboru wśród wielu przekładów Platona jest bardzo istotna.

Książka składa się ze wstępu, przekładu dialogu wraz z komentarzem oraz tłumaczenia anonimowego traktatu *O sprawiedliwości* zamieszczonego jako uzupełnienie problematyki poruszanej w dialogu. Wstęp autora przekładu jest ubogi, bowiem zawiera tylko streszczenie dialogu. Wielka to szkoda, że nie ma w nim omówienia szerszego, takiego choćby jak w niemieckich, XIX-wiecznych, szkolnych wydaniach tekstów, gdzie znaleźć można obszerny zarys sytuacji historycznej, kulturowej, przedstawienie osoby Protagorasa oraz nurtu sofistycznego czy opracowanie podstawowych kwestii filologicznych, takich jak czas napisania dialogu oraz opis jego scenerii. Wstęp napisany przez Regnera zawiera jednak pewne echa dyskusji na temat głównego pojęcia dialogu, jakim jest „arete”. Tłumacz decyduje się w swoim przekładzie na słowo „cnota”, w ten sposób odstępując od tłumaczenia Witwickiego, który w swoim przekładzie posługiwał się słowem „dzielność”.

Wstęp do tłumaczenia zawiera także niewątpliwie słuszne założenia przedstawione w „Uwagach o przekładzie”, wedle których język dialogu winien być potoczny, a konstrukcja zdań winna odpowiadać w miarę możliwości oryginalnej. Wierność oryginałowi, a zarazem wzgląd na urodę przekładu są w przypadku platońskich dialogów – których język i styl stawia tłumaczom najwyższe wymagania – ogromnie trudne do realizacji. Styl Platona jest bowiem szczególnie, chociaż pozornie prosty, to jednak operujący całym bogactwem języka

greckiego wraz z potocznością, zmiennością, dużą ilością partykuł, przeskokami myśli, niedopowiedzeniami typowymi dla języka mówionego. Charakterystyczna jest też jego aluzyjność i zmienność stylistyki – dla przykładu, cytaty home-ryckie niejednokrotnie zestawiane są z sytuacjami komicznymi. Dodatkową trudność sprawić może tłumaczom zindywidualizowanie stylu postaci, a przede wszystkim dowcip Platona, często tak subtelny i zawoalowany, że swój pełny wyraz osiągać wydaje się tylko w języku oryginału.

Każdy tłumacz Platona zdaje sobie sprawę z trudności, w obliczu których staje. Nie ulega wątpliwości, że świadomy był ich również L. Regner, którego przekład dowodzi, że potrafił trudności te pokonać. Styl jest bowiem wielką zaletą tłumaczenia. Przekład *Protagorasa* dokonany przez Regnera jest nienaganny językowo. Język tłumaczenia jest prosty, jasny i zrozumiały, wolny od zbędnych uduźwień, archaicznej stylizacji czy neologizmów. Sokrates Regnera mówiący współczesną polszczyzną jest zatem innym Sokratesem niż Sokrates Witwickiego.

Ponadto, zgodnie z zapowiedzią tłumacza przekład jest tak wierny oryginałowi, że nawet pozostawia istniejące w tekście greckim trudności. Również najbardziej komiczne fragmenty dialogu takie jak jedna z najsłynniejszych, satyrycznych scenek rodzajowych mianowicie moment wtargnięcia Sokratesa i Hipokratesa do domu Kalliasa oraz opis zebrania sofistów – przedstawiona jest pięknie, wiernie i dowcipnie.

Mniej zadowolająco wypadają pozostałe elementy książki. Wprawdzie L. Regner opatruje swój przekład notkami do pewnych fragmentów tekstu, są one jednak bardzo ogólne, wręcz ascetyczne. Trudno jest też odgadnąć, jakie względy decydowały o umieszczeniu komentarza do danego fragmentu. Niejednokrotnie komentowane są bowiem miejsca, które nie zasługują niczym na osobny komentarz, natomiast pomijane te, które komentarza bezwzględnie wymagają. Podobne uwagi, jak w odniesieniu do komentarza, można poczynić w przypadku bibliografii. Trudno jest określić, jakie względy kierowały wyborem umieszczonych w niej pozycji, a odnosi się wrażenie, iż cechuje ją duża przypadkowość. Nie jest to bez wątpienia zbiór najważniejszych tekstów na temat Platona ani też dialogu Protagoras, natomiast składają się nań teksty podstawowe, stanowiące punkt wyjścia do badań nad Platonem w ogóle, ale i prace, których związek z dialogiem, a nawet Platonem, jest nikły, a przynajmniej nie ma większego znaczenia dla niniejszego dialogu.

W załączeniu do przekładu platońskiego dialogu znajdujemy pseudoplatońskie dziełko *O sprawiedliwości*. Tłumacz uzupełnia o nie przekład dialogu ze względu na zbliżoną tematykę. Pojawiają się w nim charakterystyczne motywy znane z dialogów platońskich, jest ono jednak tylko typową wprawką.

Książka jest starannie wydana i zredagowana, nie ma błędów literowych ani w polszczyźnie, ani w grece. Tak jak i inne pozycje z tej serii książka zaopatrzona jest w indeks pojęć i imion pojawiających się w dialogu.

Zbigniew Nerczuk

RICHARD M. HARE: *Platon*, Wydawnictwo Michał Urbański 1996, s. 93.

Platon jest postacią tak wielką, że nie ma chyba osoby, która śmiałaaby zakwestionować jego znaczenie dla dziejów kultury europejskiej. Mimo dwu i pół mileniów, które upłynęły od czasu, gdy w gaju Akademosy powstawała platońska szkoła, filozofowie wciąż rozprawiają nad ideami, które nurtowały Platona, a filologowie w poszukiwaniu nowych interpretacji zastanawiają się nad skomplikowanymi strukturami platońskich dialogów – arcydzieł utkanych z refleksji filozoficznej wtłoczonej w nowatorską formę. Mimo tej niewątpliwej wszechobecności Platona, którego pytania są podejmowane w coraz to nowych kontekstach, wydaje się, że znajomość Platona nie wykracza poza stosunkowo wąskie grono badaczy. Jak daleko sięga bowiem wiedza o Platonie wśród szerszego grona tzw. „odbiorców kultury”? Czy nie ogranicza się ona przypadkiem do znajomości zwrotu „miłość platońska”? Wielką byłaby to strata, gdyby sylwetka najbardziej wpływowej postaci filozoficznej w dziejach, miała całkowicie zaniknąć w świadomości nawet wysoko kształconych osób. Z tego względu należy cieszyć się, że pojawiają się na polskim rynku wydawniczym książki o filozofach, które pozwalają na przybliżenie ich dokonań tym ludziom, którzy specjalistami w dziedzinie filozofii nie są, właśnie takie opracowania jak książka R. Hare’a.

Polskie tłumaczenie książki poświęconej Platonowi jest kolejną (obok prac na temat Arystotelesa, Hegla, Kanta i Hume’a) pozycją w serii wydawanej przez Oxford University Press, zatytułowanej w oryginale „Past Masters”, a w wersji polskiej „Nasi mistrzowie”. Sam pomysł wydania tej serii jest zatem doskonały, ponieważ autorami tych popularnych monografii są albo wybitni specjaliści w dziedzinie historii filozofii, albo też wybitni filozofowie. W przypadku książki o Platonie jej twórcę – R. Hare’a jako jednego z najważniejszych etyków XX wieku zaliczyć można do tej drugiej grupy. Jako filozof podejmuje on też pracę godną filozofa. Ma przy tym świadomość, że zadanie stworzenia popularnego opracowania twórczości filozofa nie jest zadaniem łatwym, zwłaszcza w przypadku myśliciela tak wielkiej rangi, autora dialogów, które częstokroć, jak pisze, jedynie łudzą czytelnika swoją jasnością.

W dziesięciu rozdziałach autor przedstawia główne zagadnienia platońskiej nauki – epistemologię, etykę, teorię umysłu i państwa, koncentrując uwagę głównie na wcześniejszych i średnich dialogach. Ze zrozumiałych względów nie ma w omówieniu wszystkich aspektów intelektualnej działalności Platona. Brak jest w książce Hare’a rozdziałów poświęconych tak ważnym zagadnieniom jak sztuka i miłość. Autor rezygnuje z tych wątków ze względu na ograniczenia wynikające z charakteru książki zmuszające go do dokonywania wyboru spośród różnorodności poruszanych przez Platona zagadnień.

Jeden z pierwszych rozdziałów zawiera krótki przegląd dziejów kształtowania się myśli filozoficznej w okresie presokratejskiej. Autor zrezygnuje w teorii pitagorejczyków, Empedoklesa, Heraklita, Parmenidesa czy Anak-

sagorasa te wątki, które mogły być źródłem inspiracji dla samego Platona lub zostały przez niego wprost podjęte. R. Hare zawiera także w swej książce, oprócz opisu zagadnień *stricto* filozoficznych, dużo uwag poświęconych rzeczywistości Aten V i IV wieku – historii i tradycji, które kształtowały twórcę idei. Autor podkreśla ich ogromne znaczenie dla narodzin platońskiej myśli. Spośród wielu bodźców, które oddziaływały na Platona, Hare szczególne znaczenie przypisuje: „pragnieniu postawienia właściwej diagnozy” niedostatków wychowania moralnego ludzi uczestniczących w życiu publicznym „oraz znalezienie nań lekarstwa”(s. 27).

W rozdziale zatytułowanym „Rozumienie Platona” Hare porusza kolejne, niezwykle ważne dla platońskiej myśli zagadnienie. Autor opisuje tu ogromne trudności jakie rodzą się podczas odczytywania dzieł filozofa, które wynikają ze specyfiki i idiomatyki języka greckiego. Hare podkreśla w tym miejscu konieczność stosowania zasady zabraniającej wkładania w usta Platona tych zdań, które nie byłyby przekładalne na język Greków.

Wykład myśli filozofa Hare opatruje zrecznie własnym komentarzem, ze swojej własnej filozoficznej perspektywy uwypuklając trudności i starając się wskazać, jak sądzi, błędy platońskiego rozumowania oraz wyjaśnić ich przyczyny. Z rozdziału „Poznanie rzeczy” dowiadujemy się między innymi, że najprawdopodobniej sam Platon stał się ofiarą wspomnianych już pułapek językowych swej rodzimej mowy. W rozdziale tym autor opisuje sposób, w jaki właśnie język grecki mógł skłonić filozofa do hipostazowania przedmiotów wiedzy, a przez to do postulowania istnienia „bytów niebiańskich”.

Osobny rozdział poświęcony został omówieniu znaczenia filozofii Platona dla rozwoju późniejszej tradycji filozoficznej. Hare, jako etyk filozofujący w duchu tradycji anglosaskiej, przedstawia swoją propozycję listy najważniejszych osiągnięć myśli platońskiej, wśród których znajduje się wyodrębnienie czterech różnych rodzajów odpowiedzi na pytanie „dlaczego”, teza głosząca uniwersalność zasad moralnych oraz uniwersalność wiedzy matematycznej i logicznej, zainicjowanie kierunku badań nad „umysłem” (czyli według polskiej tradycji badań nad duszą). Jak zauważa Hare, wiele z tych zagadnień zachowało swoją aktualność po dzień dzisiejszy i w dalszym ciągu stanowi istotną, chociaż nie zawsze popularną, propozycję intelektualną, jak, dla przykładu, platońska myśl polityczna, która według Hare'a jest wyzwaniem dla współczesnego liberala.

Zaletą książki Hare'a jest zrozumiale prowadzona narracja, jasna myśl i przejrzysta struktura opracowania. Te względy decydują o wartości książki, należącej do tych nielicznych w polskiej literaturze, które próbują przyswoić myśl Platona szerszemu gronu czytelników. Niestety z niewiadomych przyczyn nie podano w książce nazwiska tłumacza.

Książkę kończy zestawienie bibliograficzne zawierające polskie przekłady dialogów oraz wskazówki do dalszej lektury.

ROGER PENROSE: Nowy umysł cesarza. O komputerach, umyśle i prawach fizyki. Przełożył Piotr Amsterdamski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 505.

NIC NOWEGO

Roger Penrose – to jeden z najwybitniejszych współczesnych fizyków–relatywistów, a także filozofujący matematyk i kosmolog. W 1989 roku ukazała się jego książka *Nowy umysł cesarza. O komputerach, umyśle i prawach fizyki*. W ciągu kilku lat zyskała ona ogromną popularność i stała się dziś pozycją klasyczną w kanonie literatury filozoficzno–popularno–naukowej.

Zasadniczym celem książki – deklarowanym wprost przez autora – są próby odpowiedzi na pytania takie, jak: czym jest ludzki umysł? czym jest świadomość? kiedy się pojawia? w jaki sposób można opisać ich działanie? czy przy tym opisie pomocny będzie aparat matematyczny i pojęciowy współczesnej fizyki? co to jest „zdolność myślenia”? co znaczy myśleć lub czuć? czy umysły mogą istnieć niezależnie od mózgu? Ponieważ celem książki są tylko próby odpowiedzi, definitywnych i ostatecznych rozwiązań nie będzie. Penrose chce jedynie zwrócić uwagę na te problemy i na różne możliwości ich rozwiązywania. Prezentuje stanowiska, które są mu bliskie oraz te, które są dla niego nie do przyjęcia. Niestety, moim zdaniem, mamy tu do czynienia z pozorną uczciwością intelektualną. Sposób stawiania pytań i konstrukcje różnych możliwości odpowiedzi wynikają z wyznawanych przez Penrose'a poglądów. A założenia tych poglądów – jawne i ukryte, mniej lub bardziej uświadamiane – wyznaczają pole dociekań i możliwości analiz problemów. Jest to o tyle istotne, że poglądy Penrose'a są dyskusyjne, a ich autor wymaga od czytelnika, aby je podzielał. Nie jest to łatwe ze względu na ich kontrowersyjność, konieczność przyjmowania na wiarę oraz pojawiającą się czasami wewnętrzną sprzeczność. Toteż spróbuję odtworzyć podstawowe jego poglądy, gdyż odgrywają one zasadniczą rolę w zrozumieniu całości książki.

I) ŚWIAT MATEMATYKI

„Jak «realne» są obiekty ze świata matematyków”? Moim zdaniem odpowiedź na to pytanie ma zasadnicze znaczenie, gdyż generuje stanowisko i poglądy Penrose'a, przesądza kolejne pytania i kolejne odpowiedzi. Dlatego pytanie to powinno być postawione na początku książki, a nie dopiero na 116 stronie.

Penrose pisze o trzech głównych stanowiskach we współczesnej filozofii matematyki: formalizmie, platonizmie i intuicjonizmie. Spór między tymi stanowiskami jest znany od kilkudziesięciu lat. Uczestniczyli w nim uczeni tej miary, co Frege, Russell, Whitehead, Quine, Hilbert, Curry, Brouwer, Heyting. Dyskusja obrosła ogromną literaturą. Penrose relacjonuje ten spór w kilkunastu

zdaniach. Uproszczenia były konieczne, ale czytelnik nie znający go wcześniej może się tylko dziwić, że trwa on tak długo i że zwolennicy formalizmu i intuicjonizmu jeszcze istnieją.

Penrose nie ukrywa, że najbliższy jest mu „platonizm, zgodnie z którym matematyczna prawda jest absolutna, wieczna i zewnętrzna wobec podmiotu oraz nie zależy od kryteriów ustalonych przez ludzi. Uważam [tzn. Penrose – R.P.] również, że matematyczne obiekty istnieją poza czasem i nie zależą ani od konkretnego społeczeństwa, ani od jakichś konkretnych obiektów fizycznych” (s. 138). Ponieważ istnieją różnice poglądów, jak daleko należy posunąć się w platonizmie, Penrose deklaruje się jako „dość zdecydowany platonik” (s. 135). Oznacza to, iż powyższa charakterystyka dotyczy tylko ważnych obiektów i pojęć, istotnych i niebanalnych prawd matematycznych oraz zbiorów w miarę konstruktywnie określonych. Nieco odmienne stanowisko to, według Penrose’a, „skrajny platonizm” (np. Gödla) – który głosi, że w wyżej opisany sposób istnieją wszystkie obiekty i struktury matematyczne. Penrose nie podziela tego poglądu, gdyż zdarzają się – zwłaszcza w teorii mnogości – zbiory tak ogromne, mgliście skonstruowane oraz wątpliwie i zawile zdefiniowane, że nie sposób przypisać im platońskie istnienie (por. s. 135).

Przez chwilę Penrose dopuszcza do głosu „nieplatoński” punkt widzenia: być może matematyczne obiekty to tylko pojęcia, umysłowe idealizacje, twory matematyków, nie mające żadnych własności pozwalających przypisać im realność (por. s. 116)? Może elegancja, harmonia, porządek, bogactwo struktury i treści konstrukcji matematycznych tak dalece ogłupiają nawet ich twórców, że wierzą oni w ich realność, zdecydowanie wykraczającą poza ich umysły? Argumenty Penrose’a za odrzuceniem takiego punktu widzenia są następujące:

Argument I. Istnieją pewne obiekty matematyczne, których struktura jest o wiele bogatsza i daje znacznie więcej wyników, niż można by sądzić na podstawie początkowych założeń. Można wówczas powiedzieć, że obiekty te zostały odkryte, a nie wymyślone, że matematycy natrafili na „dzieło boże” (por. s. 118).

Argument II. Artyści często mają uczucie, że ich najwspanialsze dzieła odkrywają pewne odwieczne, absolutne prawdy, istniejące uprzednio w jakiś eteryczny sposób. Wielkie dzieła sztuki są rzeczywiście „bliższe Bogu” niż prace poślednie. Niektóre rozwiązania techniczne, wykazujące piękną oszczędność środków i pozwalające na ogromne osiągnięcia dzięki wcieleniu w życie jednej, niespodziewanej idei, również zasługują na nazwę odkrycia, nie zaś tylko wynalazku.

Argument III. Penrose nie może „oprzeć się wrażeniu, że w matematyce uzasadnienie wiary w istnienie odwiecznych bytów absolutnych, przynajmniej w odniesieniu do najważniejszych pojęć matematycznych, ma znacznie solidniejsze podstawy niż w innych dziedzinach. Niektóre z idei matematycznych wydają się daleko bardziej wyjątkowe, jednoznaczne i uniwersalne niż cokolwiek, z czym można się zetknąć w sztuce lub technice”. (s. 118).

Penrose nie ukrywa, że przyjęcie jego stanowiska jest bardzo ważne w dalszych wywodach. Moim zdaniem jest, niestety, fundamentalne. Nie zarzucam Penrose'owi, że opowiada się za platonizmem. Zarzucam, iż nierzetelnie przedstawia odmienne stanowiska i żąda, aby podzielać jego własne. Zarzucam, że argumentacja Penrose'a za przyjęciem platonizmu jest bardzo słaba, ma jedynie wartość ekspanacyjną, psychologiczną, wyjaśniającą, a nie filozoficzną czy naukową.

II) ŚWIAT FIZYCZNY

„Zgodnie z fizyką klasyczną, i zdrowym rozsądkiem” Penrose zakłada istnienie „obiektywnego świata zewnętrznego” i nazywa go „rzeczywistością fizyczną” (*physical reality*) (por. s. 254). Wszelkie subiektywistyczne poglądy są tylko „pozornie poważne” (s. 334). Zdaniem Penrose'a rzeczywistość fizyczna idealnie zgadza się z pewnymi bardzo precyzyjnymi teoriami matematycznymi i fizycznymi, nazwanymi przez niego teoriami DOSKONAŁYMI. Autor przyznaje, że trudno mu uwierzyć, by takie teorie powstawały wyłącznie wskutek doboru naturalnego spośród całego zbioru przypadkowych idei. Dlatego, jego zdaniem, musi istnieć jakaś głębsza przyczyna „idealnej zgodności” (nazywanej czasem „tożsamością”) świata matematyki i świata fizycznego. Tą przyczyną jest „pierwszeństwo” rzeczywistości matematycznej przed fizyczną. Odwrotną kolejność Penrose odrzuca – gdyż w świetle teorii względności i mechaniki kwantowej (dwóch doskonałych mglista i nieokreślona. Teorie te – przy całej swej precyzji i ścisłości – zdają się odbierać rzeczywistości fizycznej walor konkretności, określoności i jednoznaczności. Zwłaszcza świat opisywany przez teorię kwantów nabiera cech abstrakcyjnego bytu matematycznego. Dlatego rzeczywistość fizyczna jest zależna, określona przez matematyczną – o takim wniosku świadczą stwierdzenia w rodzaju: „gdy wewnątrz sfery znajduje się materia [...] pojawia się dodatkowe przyśpieszenie skierowane do środka **wywołane przez tensor Ricciego**” (s. 234, podkreślenie – R.P). „Efekty pływowe w pustej przestrzeni są **spowodowane wyłącznie przez tensor Weyla**” (s. 239, podkreślenie – R.P.)¹

Czyli tensory Ricciego czy Weyla nie opisują pewnych zjawisk w świecie, ale je wywołują! „Gdy poznamy prawa lub zasady, które rzeczywiście **rzadzą zachowaniem wszechświata**, a nie tylko cudowne przybliżenia, które składają się na nasze DOSKONAŁE teorie” (s. 390, podkreślenie – R.P.)

Teza „utożsamienia – uzależnienia” świata fizycznego od świata matematyki oczywiście nie jest. Sam Penrose wielokrotnie podkreśla, że mechanika

---

¹ W dostępnym mi wydaniu angielskim (Oxford University Press, 1989) podkreślone części zdań ze stron 234 i 239 nie występują, są jednak jak najbardziej zgodne z duchem całego rozdziału.

kwantowa w zastosowaniu do ciał makroskopowych jest po prostu złą teorią. A „obiektywny”, „zewnątrzny”, „zdroworozsądkowy” świat fizyczny to świat ciał makroskopowych, toteż nieprawomocne jest przenoszenie „mglistości”, nieokreśloności i niekonkretności zjawisk kwantowych na zjawiska fizyczne skali makro. Także wielokrotnie Penrose pisze znacznie mniej entuzjastycznie o „idealnej zgodności” teorii doskonałych ze światem fizycznym, pokazuje ich słabości w opisie świata i nazywa je przybliżeniami. Przesłanki przyjęte „ad hoc” również szybko zostają porzucone.

Żałuję, że Penrose nie napisał chociaż kilkunastu zdań o Teorii Strun (jest jednym z jej autorów), która na poziomie głębszym niż „zwykła materia” interpretuje świat fizyczny, jako tożsamy ze strukturami matematycznymi.

Sądzę, iż przedstawiona argumentacja nie zachęca do przyjęcia założeń Penrose'a. A jest to istotne, gdyż „utożsamienie – uzależnienie” platońskiego świata matematyki i świata fizycznego przesądza kierunek badań nad istotą umysłu i jego działaniem: „Być może **działanie naszych umysłów wynika z pewnych tajemniczych i cudownych cech praw fizycznych, które rzeczywistość rządzi naszym światem**” (s. 255, podkreślenie – R.P.) Dlatego należy przejrzeć dotychczasowe teorie fizyczne i ich prawa, a następnie ocenić, czy może z nich wynikać działanie naszych umysłów. Moim zdaniem, aby tej oceny dokonać, dobrze byłoby wcześniej ustalić (lub chociaż założyć), czym nasze umysły są i jak działają. Niestety, Penrose obiera inną metodę. W oparciu o wybrane teorie fizyczne stara się wywnioskować, czym musiałby być umysł i jak działać.

III) PRZEGLĄD TEORII FIZYCZNYCH

Penrose dokonuje podziału teorii fizycznych na 3 rodzaje: DOSKONAŁE, użyteczne i próbne. Teorie DOSKONAŁE nie muszą bezwzględnie stosować się do wszystkich znanych fenomenów tego świata, lecz ich dokładność i zakres stosowności powinny być „fenomenalne”². Zalicza do nich: geometrię euklidesową, statykę, dynamikę Newtona, teorię Maxwella, ogólną i szczególną teorię względności Einsteina, mechanikę kwantową, elektrodynamikę kwantową.

Teorie użyteczne, to teorie dobrze potwierdzone doświadczalnie, ale wykazujące poważne niedostatki teoretyczne. Nie mają też tej „fenomenalnej” dokładności i siły przewidywania, co teorie DOSKONAŁE. Są to np. teoria standardowego modelu cząstek elementarnych, teoria wielkiego wybuchu.

---

² Penrose używa przymiotnika „fenomenalny” (*phenomenal*) zawsze w cudzysłowie i w znaczeniu: wyjątkowy, niezwykły, nadzwyczajny, a nie: odnoszący się do fenomenu. Niestety, tłumacz raz pisze „fenomenalny” kursywą, a raz nie – niezgodnie z intencją autora (por. s. 176 i 179).

Teorie próbne – różnią się od użytecznych przede wszystkim tym, że brak im jakiegokolwiek potwierdzenia doświadczalnego.

Kryteria podziału musza, budzić wątpliwości. Zwłaszcza „fenomenalność” zakresu i dokładności można by przypisać również innym teoriom (np. kinetyczno–molekularnej teorii materii, termodynamice klasycznej, mechanice płynów, fizyce statystycznej). Z kolei niektórym teoriom DOSKONAŁYM sam Penrose zarzuca w innych miejscach niedoskonałość, nieściśłość, ograniczoność itp. Podział wprowadza autor „ad hoc” – tylko po to, by „uzasadnić” dlaczego zajmuje się w swojej książce tymi kilkoma teoriami, które zalicza do DOSKONAŁYCH: tylko one warte są przeglądu, gdyż dostarczają nam zdumiewająco pewnego opisu i sposobu rozumienia świata fizycznego. Ale czy mają dostatecznie dobre konsekwencje – pyta Penrose – by „mogły rządzić” działaniem ludzkiego umysłu ?

IV) METODA

Metoda oceny przydatności mechaniki klasycznej, teorii względności i mechaniki kwantowej do opisu działania umysłu również budzi wątpliwości.

Teorie, które bada Penrose, są tak „pojemne”, że można z nich wywnioskować różne sposoby działania umysłu. Penrose wybiera arbitralnie jeden z możliwych opisów, jeden z możliwych sposobów działania umysłu, oraz eksplikuje jego konsekwencje. Gdy konsekwencje są „niekorzystne” – dyskwalifikuje to daną teorię jako nieprzydatną. Konsekwencje „niekorzystne” dla teorii – to znaczy niezgodne, bądź sprzeczne z autorską koncepcją umysłu i jego działania. Dlatego należałoby tę koncepcję przedstawić czytelnikowi od razu, a nie dwieście stron później – gdy pole teoretyczne jest już odpowiednio „oczyszczone” z odrzuconych wcześniej teorii.

Należałoby się również zastanowić, czy podobnie „niekorzystne” byłyby konsekwencje wszystkich możliwych do wywnioskowania sposobów działania umysłu. Jeżeli tak – to dopiero wtedy można by odrzucić teorię jako nieprzydatną.

• V) KWANTOWA TEORIA GRAWITACJI

Krytyki Penrose'a nie wytrzymują ani mechanika klasyczna, ani teoria względności, ani mechanika kwantowa. Dlatego „musimy stworzyć teorię kwantową opisującą strukturę czasu i przestrzeni, czyli – kwantową teorię grawitacji”. Ta „poprawna kwantowa teoria grawitacji” (CQG) rozwiąże wszystkie problemy. Opisz przebieg zjawisk na granicy między światem kwantowym a światem klasycznym. Pomoże zrozumieć, w jaki sposób te światy łączą się ze sobą. Korzystając z niej uda nam się wyjaśnić problem świadomości, oraz zmienić i dostosować do niej opis naszego dotychczasowego, konwen-

cyjnego, czasoprzestrzennego obrazu rzeczywistości. Dopiero wtedy będzie mogło wystąpić w nim zjawisko świadomości akceptowane przez Penrose'a.

Tego typu pogląd nie jest w filozofii niczym nowym. Jest to redukcjonizm, ściślej – redukcjonizm w rozumieniu Nagla.

Przyjmijmy, że T_1 oznacza mechanikę kwantową i teorie względności Einsteina. Niech T_2 oznacza teorię umysłu, a raczej opis umysłu, przedstawiony przez Penrose'a. Zwróćmy uwagę, że ten opis wyrażony jest w języku fizyki, biologii, matematyki, psychologii. Przyjmijmy, że T_3 oznacza przewidywaną i wyczekiwana CQG.

Penrose wierzy w możliwości stworzenia teorii T_3 , która „wchłonie” T_1 i objaśni T_2 . Wiara ta jest o tyle łatwa, że u Penrose'a część języka T_2 to język T_1 . A nie jest to wcale oczywiste, że jest to dobry język do opisu umysłu i zjawisk świadomości. Można próbować opisywać umysł w języku T_1 i uważać, że T_2 da się kiedyś sprowadzić do T_1 . Będzie to redukcjonizm fizykalistyczny. Można też próbować opisywać umysł i świadomość w języku zupełnie innym niż język T_1 – a wtedy optymizm redukcjonisty i jego wiara w pojawienie się T_3 nie są wcale oczywiste.

Nazwisko Nagel nie pada w książce ani razu. Podobnie nie są wymienieni Duhem, Schlick, Neurath, Carnap, Popper, Lakatos, Kuhn, Quine, Feyrabend. Najprawdopodobniej ich prace nie są autorowi znane – i stąd wiara Penrose'a w istnienie „surowych faktów obserwacyjnych”, niezależnych od teorii, w ramach której obserwacji czy doświadczenia się dokonuje. Penrose zdaje się wierzyć nawet w istnienie eksperymentów jednoznacznie potwierdzających lub obalających daną teorię. Tak można było pisać jeszcze 80 lat temu – przed konwencjonalistami i późnym Kołem Wiedeńskim. Dzisiaj – to irytuje.

Ryszard Piszczyk

Z życia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

PROTOKÓŁ Z WALNEGO ZGROMADZENIA DELEGATÓW POLSKIEGO TOWARZYSTWA FILOZOFICZNEGO ODBYTEGO W WARSZAWIE W DNIU 27 STYCZNIA 1996 R.

Walne Zgromadzenie Delegatów PTF (dalej: Zgromadzenie) otworzył o godz. 12.20 Przewodniczący PTF, Władysław Stróżewski, witając licznie przybyłych Delegatów. Przypomniął proponowany porządek obrad, który wobec niezgłoszenia poprawek został przyjęty.

Następnie Przewodniczący PTF przypomniiał sylwetki naukowe zmarłych w 1995 r. członków PTF: dr Jolanty Bubelki (Poznań), doc. dr hab. Danuty Gierulanki (Kraków), doc. dr hab. Kazimierza Pasenkiewicza (Kraków), mgr Franciszka Kuboszka (Katowice), prof. dr Bogusława Iwanusia (Katowice), dr hab. Józefa Czarkowskiego (Toruń) i prof. dr Tadeusza Pawłowskiego (Łódź), których pamięć Delegaci uczcili chwilą milczenia.

Na zakończenie zagajenia Zgromadzenia przewodniczący PTF poinformował, że Oddział Toruński PTF przygotowuje się do obchodów 75-lecia zasłużonego członka PTF, redaktora naczelnego „Ruchu Filozoficznego”, Leona Gumańskiego, a także, iż Jan Garewicz (Warszawa) za osiągnięcia na polu przekładu otrzymał nagrodę Fundacji Roberta Boscha dla polskich tłumaczy literatury niemieckojęzycznej, przyznawaną przez Deutsches Polen Institut w Darmstadtzie, którym kieruje Karl Dedecius.

AD PKT 2 PORZĄDKU OBRAD

Delegaci jednomyślnie wybrali na przewodniczącego Zgromadzenia Józefa Niżnika (Warszawa), a na sekretarza Zgromadzenia Zygmunta Siembierowicza (Warszawa).

AD PKT 3 PORZĄDKU OBRAD

Protokół z poprzedniego Walnego Zgromadzenia Delegatów PTF w dniu 28 stycznia 1995 r. odczytał jego sekretarz, Jacek Kabziński (Kraków). Jan Woleński (Kraków) sprostował nieprecyzyjnie oddaną w protokole jego wypo-

wiedź na temat zapraszania polskich filozofów z zagranicy na Kongres Filozoficzny w Toruniu w 1995 r. Dokonano stosownej korekty protokołu i został on przyjęty wobec niezgłoszenia sprzeciwu.

AD PKT 4 PORZĄDKU OBRAD

Sprawozdanie z działalności PTF w 1995 r. przedstawiła sekretarz ZG PTF, Barbara Markiewicz (Warszawa).

AD PKT 5 PORZĄDKU OBRAD

Sprawozdanie finansowe za 1995 r. przedstawił skarbnik ZG PTF, Andrzej Półtawski (Kraków).

AD PKT 6 PORZĄDKU OBRAD

Przewodniczący Głównej Komisji Rewizyjnej, Jan Garewicz, przedstawił sprawozdanie z działania GKR, zakończone wnioskiem o udzielenie absolutorium ustępującemu Zarządowi Głównemu PTF.

AD PKT 7 PORZĄDKU OBRAD

W ramach dyskusji nad sprawozdaniami władz PTF sekretarz Komitetu Głównego Olimpiady Filozoficznej, Ryszard Banajski (Warszawa), przedstawił sprawozdanie z działalności KGOF.

Józef Niżnik zaapelował do członków PTF o możliwie jak najszersze poparcie działań prowadzonych w ramach szkolnej olimpiady filozoficznej w dobre pojętym interesie własnym środowiska filozoficznego.

Przewodniczący PTF podkreślił znaczne osiągnięcia KGOF i podziękował za duży wkład pracy sekretarzowi KGOF, Ryszardowi Banajskiemu, oraz przewodniczącemu KGOF, Władysławowi Krajewskiemu (Warszawa), któremu wręczył Medal Komisji Edukacji Narodowej przyznany przez ministra edukacji narodowej za usługi na polu krzewienia kultury filozoficznej.

Władysław Krajewski, dziękując za słowa uznania pod adresem KGOF i osobiste wyróżnienie, zaapelował do władz PTF o poparcie dla zgłoszonej przez niego wstępnie idei zorganizowania w Polsce w roku 1997, Międzynarodowej Olimpiady Filozoficznej, na wzór tej, jaka odbyła się w 1995 r. w Bugarii i jaka ma odbyć się w roku bieżącym w Turcji.

Michał Woroniecki i Romuald Piekarski (obaj Gdańsk) podnieśli kwestię uchybienia formalnego, jakie nastąpiło podczas przedłużenia kadencji władz PTF w związku z wejściem w życie nowego Statutu PTF, który inaczej niż poprzedni statut reguluje długość kadencji władz.

Władysław Stróżewski i Barbara Markiewicz, wyjaśniając podniesioną kwestię, przyznali, że na Walnym Zebraniu Delegatów w 1994 r., na którym przyjęto nowy statut, został popełniony błąd, polegający na przedłużeniu ka-

dencji ZG na skutek wniosku *ad hoc*, jednakże zmienić tego już nie można, a ponadto sytuacja została prawnie usankcjonowana przez sądową rejestrację nowego statutu także na podstawie protokołu z owego Zebrania. Oddziały PTF mogły postąpić i postąpiły w tej sprawie dowolnie: wybrały nowe władze Oddziałów lub przedłużyły kadencję starym. Dla uniknięcia nieporozumień w kontaktach Oddziałów z instytucjami administracji oraz bankami, związanych ze zmianą statutu Towarzystwa – co zostało podniesione w wypowiedzi Barbary Sierockiej (Wrocław) – ustalono, że nowy ZG prześle Zarządom Oddziałów kopie postanowienia sądu o zmianie statutu PTF.

Jacek Kabziński zaproponował, aby GKR czuwała nie tylko nad poprawnością gospodarki finansowej Towarzystwa, lecz także nad przestrzeganiem statutu podczas zebrań ZG i w obiegu dokumentów wewnątrz Towarzystwa. Ta propozycja nie wywołała żadnych głosów polemicznych.

Jan Woleński (Kraków) przedstawił informacje o realizacji dwóch inicjatyw Oddziału Krakowskiego. Pierwsza dotyczyła stanu przygotowań do wznowienia wydawania „*Studia Philosophica*” jako czasopisma PTF. Druga – sprzeciwu Komitetu Nauk Filozoficznych PAN, wobec popartego przez ZG PTF projektu zwołania w Krakowie w roku 1999 Międzynarodowego Kongresu Logiki, Metodologii i Filozofii Nauki, który formalnie miałyby organizować polski komitet (czyli KNF) International Union of History and Philosophy of Science – Division of Logic, Methodology and Philosophy of Science. List do władz I.U.H.Ph.S., zawierający odmowę zorganizowania tego Kongresu, podpisał prof. Jerzy Pelc. Jeśli KNF nie chce być organizatorem, to będzie nim Uniwersytet Jagielloński – powiedział Jan Woleński.

Zgromadzenie przyjęło do wiadomości obie informacje i podtrzymuje poparcie PTF dla krakowskiej inicjatywy zwołania Międzynarodowego Kongresu Logiki, Metodologii i Filozofii Nauki w 1999 r. w Krakowie.

AD PKT 8 PORZĄDKU OBRAD

Zgromadzenie w głosowaniu jawnym jednomyślnie udzieliło absolutorium ustępującemu ZG PTF. Członkowie ustępującego ZG nie brali udziału w głosowaniu.

AD PKT 9 PORZĄDKU OBRAD

Zgromadzenie w głosowaniu jawnym jednomyślnie wybrało Komisję Skrutacyjną do wyboru przewodniczącego PTF w składzie: Barbara Markiewicz, Romuald Piekarski.

Na listę kandydatów na przewodniczącego PTF zgłoszono jedną osobę: Władysława Stróżewskiego.

Zgromadzenie w głosowaniu tajnym jednomyślnie wybrało Władysława Stróżewskiego przewodniczącym PTF

AD PKT 10 PORZĄDKU OBRAD

Zgromadzenie w głosowaniu jawnym jednomyślnie wybrało Komisję Skrutacyjną do wyboru Zarządu Głównego, Głównej komisji Rewizyjnej i Sądu Koleżeńskiego w składzie: Leopold Zgoda (Kraków), Cezary Gorzka (Toruń).

Na listę kandydatów na członków ZG PTF zgłoszono 9 osób: Barbarę Markiewicz, Ryszarda Panasiuka (Łódź), Adama Węgrzeckiego (Kraków), Leona Gumańskiego (Toruń), Jacka J. Jadackiego (Warszawa), Władysława Krajewskiego, Witolda Marciszewskiego (Warszawa), Jadwigę Mizińską (Lublin), Andrzeja Póltawskiego (Kraków).

Na listę kandydatów na członków GKR PTF zgłoszono 5 osób: Jana Garewicza, Zygmunta Simbierowicza, Michała Woronieckiego, Ryszarda Jadcza (Toruń), Andrzeja Siemianowskiego (Poznań).

Na listę kandydatów na członków SK PTF zgłoszono 7 osób: Józefa Niżnika, Ryszarda Kleszcza (Łódź), Zbigniewa Hull (Olsztyn), Beatę Sierocką, Barbarę Mejbaum (Łódź), Czesława Gryko (Lublin), Romualda Piekarskiego (Gdańsk).

Zgromadzenie w głosowaniu tajnym wybrało ZG PTF w składzie:

Leon Gumański,
Jacek J. Jadacki,
Władysław Krajewski,
Barbara Markiewicz,
Ryszard Panasiuk,
Adam Węgrzecki.

Zastępcami członka ZG PTF zostali:

Witold Marciszewski,
Jadwiga Mizińska,
Andrzej Póltawski.

Zgromadzenie w głosowaniu tajnym wybrało GKR PTF w składzie:

Jan Garewicz,
Ryszard Jadcza,
Michał Woroniecki.

Zastępcami członka GKR PTF zostali:

Andrzej Siemianowski,
Zygmunt Simbierowicz.

Zgromadzenie w głosowaniu tajnym wybrało SK PTF w składzie:

Zbigniew Hull,
Ryszard Kleszcz,
Barbara Mejbaum,
Józef Niżnik,
Beata Sierocka.

Zastępcami członka SK PTF zostali:

Czesław Gryko,

Romuald Piekarski.

Nowo wybrany Zarząd Główny PTF ukonstytuował się następująco:

przewodniczący – Władysław Stróżewski,

wiceprzewodniczący – Władysław Krajewski,

sekretarz – Barbara Markiewicz,

skarbnik – Jacek J. Jadacki,

członkowie Zarządu – Leon Gumański,

– Ryszard Panasiuk,

– Adam Węgrzecki.

AD PKT 11 PORZĄDKU OBRAD

Barbara Markiewicz przedstawiła zarys planu pracy ZG PTF na 1996 r. oraz proponowane przez Oddziały Towarzystwa niektóre przedsięwzięcia naukowe na ten rok.

Jan Woleński przypomniał, że w 1996 r. przypada setna rocznica urodzin prof. Marii Ossowskiej, a w 1997 r. – setna rocznica urodzin prof. Stanisława Ossowskiego. W uczczeniu tych rocznic PTF powinno wziąć udział.

AD PKT 12 PORZĄDKU OBRAD

Beata Sierocka poinformowała, że z inicjatywy członków Oddziału Wrocławskiego PTF powstały dwie nowe sekcje Towarzystwa: Wittgensteinowska i Młodzieżowa (nazwy prowizoryczne). Zarząd Oddziału wystąpi do ZG z wnioskiem o powołanie przy ZG tych nowych sekcji i powierzenie nad nimi opieki Oddziałowi Wrocławskiemu.

Jan Garewicz postawił wniosek, aby – zgodnie z § 16 pkt a Statutu PTF – ZG wystąpił do Walnego Zgromadzenia Delegatów o nadanie członkostwa honorowego Towarzystwa Leonowi Gumańskiemu. Przypomniał też o konieczności wystosowania pisma gratulacyjnego do Sędziwej Jubilatki, członka honorowego PTF, prof. Janiny Kotarbińskiej z okazji jej 95-lecia, które przypada w bieżącym roku. Jan Garewicz zwrócił także uwagę, iż w przyszłości do Sądu Koleżeńskiego należy wybierać osoby z dużym doświadczeniem i niewątpliwym autorytetem, a do Zarządów – osoby młode, energiczne i z zapałem do pracy.

Przewodniczący PTF wyraził uznanie i podziękowanie za dobrą pracę i oddaną postawę obu Paniom z Biura ZG: Sabinie Bagińskiej i Marzenie Bykiewicz, zaś Delegaci przyłączyli się do gratulacji oklaskami.

Zgromadzenie przychyliło się do wniosków sekretarza ZG PTF,

1) aby na początku każdej kadencji Zarządu Głównego publikować w „Ruchu Filozoficznym” listę członków PTF z podaniem oddziału, do którego członek należy, oraz adresy ZG i Zarządów Oddziałów, a także,

2) aby nowy wzór deklaracji członkowskiej PTF zawierał rubrykę, do której kandydat mógłby wpisać swoje zainteresowania lub specjalizację.

Romuald Piekarski podniósł sprawę prowadzenia w Ministerstwie Edukacji Narodowej jakichś prac nad tzw. minimum programowym z zakresu filozofii, a być może także nad programem studiów filozoficznych, które mogą zagrozić wolności ustalania programów przez uczelnie. Po krótkiej wymianie opinii na ten temat Zgromadzenie postanowiło, że ZG PTF wystosuje do MEN oświadczenie, w którym da wyraz zaniepokojenia PTF działaniami Ministerstwa, które zmierzają do ograniczenia wolności w tworzeniu własnych programów nauczania.

Na zakończenie Zgromadzenia Władysław Stróżewski wygłosił odczyt pt. *Dźwięk i ton. Norwid i Cieszkowski o muzyce*, po którym nastąpiła dyskusja. Zebranie zakończyło się o godz. 16.45.

Sekretarz WZD PTF

Zygmunt Siembierowicz

Przewodniczący WZD PTF

Józef Niżnik

Autobiogramy

KAROL BAL

Urodził się 4.09.1934 r. w Zamościu. Wykształcenie: 1953–1958 Uniwersytet Moskiewski, nauczyciele: prof. W.F. Asmus, M.F. Owsiannikow, B. Baczeko, M. Fritzhand, 1969 – doktor nauk humanistycznych, 1983 – doktor habilitowany, 1989 – tytuł profesora. Temat pracy doktorskiej: *Filozofia Hegla wobec Oświecenia*. Promotor prof. B. Baczeko; temat pracy habilitacyjnej: *Recepcje i interpretacje marksizmu oraz jego teoretycznych źródeł w piśmiennictwie RFN (1968–1978)*.

Przebieg pracy zawodowej: 1958 – Zakład Filozofii Uniwersytetu Wrocławskiego, asystent, 1961 – Katedra Historii Filozofii Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Instytut Filozofii, Socjologii i Logiki, starszy asystent, adiunkt, kierownik Zakładu Historii Filozofii; 1981 – Katedra Historii Filozofii, docent, profesor nadzwyczajny, kierownik Katedry; 1990 – Instytut Filozofii, profesor nadzwyczajny, profesor zwyczajny, dyrektor Instytutu, kierownik Zakładu Etyki i kierownik Pracowni Badań Dziejów Filozofii na Śląsku.

Towarzystwa naukowe: Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe. Internationale Kant-Gesellschaft, członek Rady Naukowej Internationale Schelling-Gesellschaft, członek Rady Naukowej Societas ad Studia de Homine Condizione Colenda (Internationale Gesellschaft der Feuerbach-Forscher), zagraniczny członek-korespondent Collegium Europeanum Jenense, członek Rady Naukowej Interdisziplinäres Zentrum für die Erforschung der Europäischen Aufklärung, prezydent Internationale Hegel-Gesellschaft.

Kierunki zainteresowań: recepcja filozofii niemieckiej w Polsce, Jakob Böhme, Oświecenie niemieckie, systemy idealizmu niemieckiego (Kant, Hegel, Schelling): etyka, historiozofia, zagadnienia historii filozofii; twórczość Ludwika Feuerbacha, wybrane problemy współczesnej filozofii niemieckiej, dzieje filozofii na Śląsku i we Wrocławiu od 1700 r.

Wykształcił 12 doktorów. Był promotorem doktoratów honorowych Zbigniewa Pełczyńskiego (Oxford) i Hansa-Georga Gadamera (Heidelberg). Organizował konferencje międzynarodowe, m.in. Kongresy Heglowe we Wrocławiu (1990 r.) i w San Sebastian (1996 r.) oraz Schelling-Tagung (Wrocław 1996). Jest członkiem Komitetu Nauk Filozoficznych PAN.

Stypendysta Fundacji Humboldta i Fundacji Eberta. Prowadził wykłady i odczyty w wielu ośrodkach uniwersyteckich w Niemczech, Francji, Szwajcarii, Holandii, Włoszech, Hiszpanii, na Węgrzech, w Portugalii oraz USA.

BIBLIOGRAFIA

a) Monografie

1. *Rozum i historia. Historiozofia Hegla wobec Oświecenia*. Warszawa–Wrocław–Kraków 1973, s. 270. 2. *Recepcje i interpretacje marksizmu oraz jego teoretycznych źródeł w piśmiennictwie RFN (1968–1978)*, Wrocław 1982, s. 294. 3. *Wprowadzenie do etyki Kanta*. Wrocław 1984, s. 94. 4. *Zwischen Ethik und Geschichtsphilosophie. Aufsätze über Kant, Schelling, Hegel*. Wrocław 1989, s. 123. 5. *Kant i Hegel. Dwa szkice z dziejów niemieckiej myśli etycznej*. Wrocław 1992, s. 89. 6. *Aktualität der Vergangenheit*. Wrocław 1996, s. 160.

b) Artykuły

1. *Moralność indywidualna a moralność społeczna według Hegla*. „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Prace Filozoficzne II, Wrocław 1964, s. 3–47. 2. *Marks – przeszłość i teraźniejszość*. „Odra” 10/1968, s. 7–13. 3. *Pojęcie Oświecenia w niemieckiej filozofii XVIII w.* „Germanica Wratislaviensa” XIII, Wrocław 1969, s. 31–43. 4. *Rozwój poglądów filozoficznych Hegla i jego wpływ na treść i charakter pojęcia Oświecenia*. „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Prace Filozoficzne VI, Wrocław 1970, s. 7–61. 5. *Ideal społeczny Hegla a zagadnienie periodyzacji historii powszechnej*. „Studia Filozoficzne” 4–5, 1970, s. 20–41. 6. *Francuskie Oświeceniowe lektury Hegla. Z kręgu badań nad związkiem Hegla z francuskim racjonalizmem*. „Acta Univ. Wratislaviensis”, Prace Filozoficzne VII, Wrocław 1971, s. 30–55. 7. *Problematyka sumienia w poglądach etycznych Hegla*. „Etyka” nr 8, 1971, s. 42–53. 8. *Hegel o epoce i filozofii Odrodzenia. Przyczynek do interpretacji poglądów ideowo–społecznych Hegla*. „Acta Univ. Wratislaviensis”, Prace Filozoficzne IX, Wrocław 1971, s. 3–29. 9. *Reforma czy rewolucja? Antynomie heglowskiej koncepcji procesu historycznego*. „Acta Univ. Wratislaviensis”, Prace Filozoficzne X, Wrocław 1972, s. 24–46. 10. *Afirmacja i krytyka. Hegel o źródłach, istocie i znaczeniu powszechnodziejowym Rewolucji Francuskiej*. „Acta Univ. Wratislaviensis”, Prace Filozoficzne XI, Wrocław 1973, s. 39–59. 11. *Historiozofia Hegla między dialektyką a metafizyką*. „Studia Filozoficzne” I, 1975, s. 41–45. 12. *Hegel’s Philosophy of History between Dialectics and Metaphysics*. „Dialectics and Humanism”, Vol. I, No 4, 1974, s. 77–81. 13. *Historiozofia Hegla między dialektyką a metafizyką*. W: *Hegel a Współczesność*. Warszawa – Wrocław – Kraków – Gdańsk, 1975, s. 47–70. 14. *Spory wokół Schellinga w Polsce*. W: „Germanica”, Wrocław 1975, s. 18–31. 15. *Krytyka marksizmu i filozofia marksistowska w RFN*. „Acta Univ. Wratislaviensis”, Prace Filozoficzne XIX, Wrocław 1977, s. 65–98. 16. *Die Rezeption der Philosophie von Schelling in Polen im viertem Jahrzehnt des 19. Jhs. (J. Gołuchowski und E. Dembowski)*. „Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller – Universität – Jena”, 25 Jahrgang, Heft 1, 1976, s. 121–126. 17. *Rozwój radzieckich badań heglowskich. Główne etapy dyskusji wokół filozofii heglowskiej w ZSRR*. W: *Filozofia w ZSRR*, Wrocław 1977, s. 38–79. 18. *Současne směry a metody burzuazne deformace marxismu w Nemecké Spolkove Republice*. „Filosofický Casopis” 3/XX r, 1977, s. 12–29. 19. *Gesellschaftliche Materie und die „Tätigkeit des Geistes”. Realistische Motiven des Hegelschen Begriffs der „Übergangsepoche”*. „Humanistas”, T. 11, Warszawa 1979, s. 17–31. 20. *Aufklärung und Religion bei Men-*

- delssohn, *Kant und dem jungen Hegel*. „Deutsche Zeitschrift für Philosophie”, Heft 10, 1979, s.1248–1257. 20. *Bemerkungen zur Negativität und ihren Grenzen bei Hegel*. W: *Vom Mute des Erkennens. Beiträge zur Philosophie G. W F. Hegels*. Berlin 1981, s. 246–250. 21. *Problematyka źródeł marksizmu*. „Acta Univ. Wratislaviensis”, Prace Filozoficzne XXXVII, Wrocław 1983, s. 19–45. 22. *Kriterien der Hegelschen Periodisierung der Weltgeschichte*. W: *Philosophie und Geschichte. Beiträge zur Geschichtsphilosophie der deutschen Klassik*, Weimar 1983, s. 28–34. 23. *Dwa profile Marksza*. „Odra” 7–8/1983, s.10–22. 24. *Alfred Schmidt und die Dialektik der Natur*. „Die Natur im Denken der deutschen Klassik. Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller–Universität Jena”, 34 Jahrgang, Heft 3, 1985, s. 397–482. 25. *From Kant's Ethics: How is Freedom Possible?* „Dialectics and Humanism”, Vol. 2/2, 1986, s. 237–242. 26. *Hegel and his disciples*. „The Bulletin of the Hegel Society of Great Britain”, Number eleven, 1985, s. 30–34. 27. *Einige Aspekte der Hegelschen Auffassung der Gegenwart*. „Reports on Philosophy”, No 9, Warsaw–Cracow 1985, s. 21–32. 28. *Hegłowska „biografia” kultury*. „Historyka, Studia Metodologiczne”, T XVI Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1986, s. 127–136. 29. *Kunst in der Philosophie. Bemerkungen über die Konzeption der Ästhetisierung der Philosophie bei Schelling (wraz z Piotrem Dehnelem)*. „Kultur und Kunst im Denken der deutschen Klassik. Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller–Universität Jena”, 36 Jahrgang, Heft 5, 1986, s. 435–439. 30. *Der Begriff Gewissen als zentrale Kategorie der Hegelschen Ethik*. „Hegel–Jahrbuch”, Bochum 1987, s. 226–234. 31. *Kilka uwag o etyce Kanta*. „Szkice z filozofii niemieckiej”. Wrocław 1988, s. 17–27. 32. *Hegel über die „bürgerliche Gesellschaft” des ancien regime*. „Hegel–Jahrbuch”, Bochum 1988, s. 331–336. 33. *Selbstbestimmung der Epoche. Aufklärungsbegriff in Polen (wraz z Mirosławem Żarowskim)*. W: *Aufklärung in Polen und Deutschland*, Bd. 1, Warszawa–Wrocław, 1989, s. 5–36. 34. *I. Kant's „Zum ewigen Frieden” – ein aufklärerischer Manifest?* W: *Aufklärung in Polen und Deutschland*, Bd. 2, Warszawa–Wrocław 1990, s. 149–166. 35. *Pokój – współistnieniem państw o ustrojach republikańskich w poglądach Immanuela Kanta*. „Oświata i Wychowanie”, nr 17/1989, s. 32–35. 36. *Einige Bemerkungen zu Kants Ethik*. „Vernunft und Erbe. Festschrift zur 60 Geburtstag von Helmut Seidel. Thematische Information Philosophie”, 13 Jhrg., Heft 4–5, Berlin 1981, s. 109–120. 37. *I Kant: „Zum ewigen Frieden” – ein zeitgenössischer Manifest?* „Kant und die Französische Revolution. Zentralstelle für philosophische Information und Dokumentacion”, 17/1990 Berlin, s. 18–33. 38. *Klassenkampf und Toleranz, wie ist das möglich?* „Aus dem philosophischen Leben”, 26. Jahrgang, Heft 23, Berlin 1990, s. 35–38. 39. *Das „Utopische” als wesentliches Element der Natur des Geistes bei Hegel*. „Hegel–Jahrbuch”, Bochum 1990, s. 113–116. 40. *Democracy, Nation and History. On Hegel's evaluations of a historical role of 18th Century France*. W: *Denken Unterwegs. Philosophie im Kraftfeld sozialen und politischen Engagements*, Rotterdam 1990, s. 145–155. 41. *Sztuka w filozofii. Uwagi o Schellingiańskiej koncepcji estetyzacji filozofii (wspólnie z Piotrem Dehnelem)*. „Acta Univ. Wratislaviensis”, Prace Filozoficzne LVIII, Wrocław 1990, s. 3–8. 42. *Ein Weg zur polnischen Aufklärung. Abriss der ethischen Anschauungen Johannes Crell*. W: *Frühauflklärung in Deutschland und Polen*, Berlin 1991, s. 136–162. 43. *W kierunku tradycji. Najnowsze badania spuścizny filozoficznej Jakuba Böhme*. „Zbliżenia. Polska–Niemcy”, Wrocław 1991, s. 103–106. 44. *Hegłowskie wartościowanie epok historycznych. Na przykładzie średniowiecza i renesansu*. W: *Wartości i wartościowania w historii filozofii*. Wrocław 1991, s. 185–208. 45. *Zur Eröffnung*. „Hegel–Jahrbuch”, Bochum 1991, s.13–16. 46.

Erwartungen an die slavisch – deutschen Wissenschaftsbeziehungen im vereinigten Europa. W: *Universität im Aufbruch. Die Alma Mater Jenensis als Mittler zwischen Ost und West*, Jena–Erlangen 1992, s. 47–55. 47. *Wartości świeckie w etyce Jana Crella.* W: *Wartości i wartościowania w historii filozofii*, Cz. I, Wrocław 1992, s. 251–168. 48. *Kantowska idea wiecznego pokoju. Przesłanie dla współczesności.* „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”, Opole 1992, s. 47–61. 49. *Przyroda i jej badanie jako przedmiot wartościowania. Przyczynek do teorii aksjologicznej Ludwika Feuerbacha.* W: *Szkice z filozofii współczesnej*, Wrocław 1992, s. 75–82. 50. *Dwa poziomy moralności w heglowskim systemie wartości etycznych.* W: *Wartości i wartościowania w historii filozofii*, Cz. II, Wrocław 1992, s. 57–100. 50. *Artur Schopenhauer. Szkic do portretu.* „Zbliżenia. Polska–Niemcy”, nr 3, 1992, s. 91–103. 51. *Polen und Deutsche. Bemerkungen am Rande der Europavorlesung.* W: *Polen und Deutsche in Europa. Tradition der Gemeinsamkeit und neue Wege*, Jena–Erlangen 1992, s. 15–27. 52. „*La paz perpetua*” de Kant, *Un manifesto actual?* „Taula. Quaderns de pensament”, 17–18 (gener–desembre) 1992, Palma 1992, s. 7–20. 52. *Wokół heglowskiej koncepcji moralności.* „Principia”, T. VI, Kraków 1992, s. 45–56. 53. *Idea wojny i pokoju w niemieckiej klasycznej filozofii.* „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”, Nauki Społeczno–Polityczne VIII, Opole 1993, s. 5–17. 54. *Czy nowy kształt „Ty”? Pojęcie sumienia w etyce późnego Feuerbacha.* W: „Principia”, T. VII Kraków 1993, s. 7–19. 55. *Der Begriff Gewissen als zentrale Kategorie der Hegelschen Ethik. Selbstanzeigen.* W: *Archiv für Begriffsgeschichte*. Band XXXVI, Bonn 1993, s. 332. 56. *Hegels Jakob Böhme – Bild.* „Zbliżenia. Polska – Niemcy”, 2(8) 1994, s. 77–82. 57. *Wrocławianin Christian Wolff (1679–1754).* „Zbliżenia. Polska–Niemcy”, 3(9), 1994, s. 76–77. 58. *Polen auf der Suche nach europäischer Identität. W: Europäische Herausforderungen heute. European Challenger Today. Toleranz und Vertrauen zu einer Gemeinsamkeit.* Jena 1994, s. 197–202. 59. *Das andere „Du”? Der Gewissensbegriff in der Feuerbachschen Spätethik.* W: *Solidarität oder Egoismus. Studien zu einer Ethik bei und nach Ludwig Feuerbach*, Berlin 1994, s. 154–166. 60. *Wandlungen der „ethischen Vernunft” – Vom Transzendentalismus zum Historismus: Praxis.* 61. *Vernunft – Gemeinschaft*, Weinheim 1994, s. 153–162. 62. *Transzendentalizm a historyzm. Rozdroża etyki Kanta.* W.: *Filozofia transcendentalna a dialektyka*, Warszawa 1994, s. 53–64. 63. *Aus der Tradition des polnischen föderalistischen Denkens.* W: *Föderalismus und die Architektur der europäischen Integration. Südosteuropa Studien*, Bd. 55, München 1994, s. 105–116. 64. *Das Recht auf Moral.* „Hegel–Jahrbuch”, Berlin 1995, s. 46–52. 65. *Kant in Polen.* „Zbliżenia. Polska–Niemcy”, 3 (12) 1995, s. 21–27. 66. *Feuerbachs Jakob–Böhme–Bild.* „Zbliżenia. Polska–Niemcy” 1 (100) 1995, s. 21–27. 67. *Hans–Georg Gadamer – naoczny świadek XX-go wieku.* „Odra” 2/1995, s. 80–82. 68. *Aufklärung und Aufklärungsforschung in Osteuropa. Ein Problemaufriss am Beispiel Polens.* „Das Achtzehnte Jahrhundert 19. Jahrgang”, Heft 1, Wolfenbüttel 1995, s. 11–18. 69. *Z heglowskiej historii filozofii: Jakob Böhme.* „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, Warszawa 1995, s. 63–68. 70. *Filozofia Celana.* „Zbliżenia. Polska–Niemcy” 1 (13) 1996, s. 125–128. 71. *Unhistorische Nation in der unvernünftigen Welt.* „Hegel–Jahrbuch”, Berlin 1996, s. 144–147.

c) Skrypty

1. *Wybrane zagadnienia etyki.* Wrocław 1970, s. 20. 2. *Materiały pomocnicze z wybranych problemów etyki.* Wrocław 1975, s. 17. 3. *Wykłady z etyki.* Cz. I. Podsta-

wowe pojęcia i systemy etyczne. Wrocław 1979, s. 72.

d) Inne opracowania

1. *Pisma filozoficzne Moseasa Hessa*. „Euhemer” nr 5/1965, s. 6. 2. *A. W. Gulyga – Iz historii niemieckowo materializma*. „Euhemer” nr 2/1966, s. 48–55. 3. *Subjekt und Geschichte. Theorien gesellschaftlicher Veränderung*. (Głos w dyskusji, 5 stron), Köln 1980, s. 81–84. 4. *Z dziejów kształtowania się historii filozofii jako dyscypliny filozoficznej* (myśl niemiecka przełomu XVIII i XIX w). W: *Abstrakty. VI Polski Zjazd Filozoficzny*, Toruń 1995, s. 8.

f) Prace redaktorskie

1. *Wokół Przemowy do „Fenomenologii ducha” G.W.F. Hegla*, Wrocław 1985, s. 102 (Wstęp, s. 3–5). 2. (wraz z S. Wollgastem) *Aufklärung in Polen und Deutschland*, T. I Warszawa–Wrocław 1989 (Wstęp, str. 4), s. 114; T. II Warszawa–Wrocław 1990 (Wstęp s. 4), s. 204. 3. (wraz z S. Wollgastem i P. Schellenberger) *Frühauklärung in Deutschland und Polen*, Berlin 1991 (Wstęp, s. 7–20), s. 374. 4. (wraz z Z.J. Czarnecim) *Wartości i wartościowania w historii filozofii*, Wrocław 1991, (Wstęp, s. 4), s. 349. 5. (wraz z J. Gajdą) *Wartości i wartościowania w historii filozofii*. Cz. I, s. 268; cz. II s. 178, Wrocław 1992 (Wstęp s. 4). 6. *Hegel im Kontext der Wirkungsgeschichte*. Wrocław 1992, s. 367 (Wstęp, s. 4–7). 7. *I. Kant. O wiecznym pokoju*. Wrocław 1992, s. 86 (Wstęp, s. 5–28). 8. (wraz z A. Arndtem i Henningiem Ottmannem) „Hegel–Jahrbuch” 1993/1994, Berlin 1995 (Wstęp, s. 5), s. 501 oraz „Hegel–Jahrbuch” 1995, Berlin, 1996, s. 408. 9. *I. Kant. O wiecznym pokoju. Zarys filozoficzny*. Wyd. II poprawione i rozszerzone, Wrocław 1995, s. 85 (Wstęp, s. 5–25). 10. *Johann Gottlieb Fichte. Zum curriculum vitae des Philosophen. Załącznik do biografii filozofa*. Wrocław 1996, s. 48 (Wstęp, s. 5 i 6).

TADEUSZ BATÓG

UZUPEŁNIENIE AUTOBIOGRAMU

W 1987 T. Batóg otrzymał nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego indywidualną stopnia trzeciego za podręcznik pt. *Podstawy logiki*.

Z dniem 1 lipca 1991 r. został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego UAM. 18 października 1995 Prezydent RP nadał mu tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych. Od 1 listopada otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego w UAM na stałe.

Jego zainteresowania naukowe przesunęły się ostatnio w kierunku filozofii, a w szczególności filozofii matematyki.

W 1995 roku wydana została pod redakcją prof. Jerzego Pogonowskiego księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Marii Steffen–Batogowej oraz profesorowi Tadeuszowi Batogowi pt. *Eufonia i logos* (Poznań 1995, Wydawnictwo Naukowe UAM, ss.

696). W księdze tej znajduje się dość szczegółowe omówienie dotychczasowej twórczości T. Batoga.

UZUPEŁNIENIE BIBLIOGRAFII

a) Monografie, studia i rozprawy

- [1992] 6. *On the existence of an algorithm for phonemizing texts with given phonetic structures*. „Studia Phonetica Posnaniensia” 3, s. 29–46.
- [1994] 7. *O Kantowskiej krytyce argumentu ontologicznego*. „Archiwum Historii i Myśli Społecznej” 39, s. 3–24. 8. *Studies in Axiomatic Foundations of Phonology*. Poznań 1994, Wydawnictwo Naukowe UAM, ss. 148.
- [1996] 9. *Dwa paradygmaty matematyki: Studium z dziejów i filozofii matematyki*. Poznań 1996, Wydawnictwo Naukowe UAM, ss. 103.

b) Artykuły i komunikaty naukowe

- [1984] 21. *Twórczość Ajdukiewicza a rozwój logiki formalnej*. „Studia Filozoficzne” 1984, nr 5, s. 135–147.
- [1987] *Filozofia matematyki*. W: *Filozofia a nauka*. Ossolineum, Wrocław 1987, s. 177–186. 23. *Teoria mnogości*. W: *Filozofia a nauka*. Ossolineum, Wrocław 1987, s. 371–380.
- [1989] 24. *Logika a językoznawstwo*. „Język Polski” 69, z. 3–5, 1989, s. 86–91.
- [1990] 25. *O problemie Locke’a–Berkeley’a w filozofii matematyki*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 35, 1990, s. 3–14.
- [1991] 26. *Locke i Leibniz o podstawach matematyki*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 36, 1991, s. 103–119. 27. *Das Problem der automatischen Beschreibung des Phoneminventars einer Sprache*. W: J. Bańczerowski (red.): *The application of microcomputers in the humanities*. Poznań 1991, Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 30–34. (Współautor: Maria Steffen–Batóg).
- [1995] 28. *Ajdukiewicz and the development of formal logic*. W: V. Sinisi and Wołęński (eds.): *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*. Amsterdam–Atlanta, GA, 1995, Rodopi, s. 53–67.

c) Skrypty i podręczniki

- [1986] 2. *Podstawy logiki*. (Skrypt dla studentów matematyki i filozofii). Poznań 1986, Wydawnictwo Naukowe UAM, ss. VI+252.
- [1994] 3. *Podstawy logiki. Wyd. drugie, poprawione i uzupełnione*. (Podręcznik dla studentów matematyki i filozofii). Poznań 1994, Wydawnictwo Naukowe UAM, ss. 360.

ANDRZEJ BOGUSŁAWSKI

Urodził się 1 grudnia 1931 r. w Warszawie. Studiował filologię słowiańską w Uniwersytecie Warszawskim w latach 1949–1953 (tamże uzyskał magisterium w r. 1953). W czasie studiów uczestniczył w różnych seminariach filozoficznych, z których należy wymienić przede wszystkim seminarium prof. M. Fritzhandy. Stopień doktora filozofii w zakresie filologii słowiańskiej uzyskał 6 grudnia 1960 roku na Wy-

dziale Filologicznym UW; tematem rozprawy była prefiksacja czasownika w języku rosyjskim (rozprawa ukazała się pod tym właśnie tytułem w Ossolineum w r. 1963); promotorem był prof. dr Anatol Mirowicz. Habilitował się na tym samym Wydziale 15 listopada 1966 roku na podstawie pracy „Semantyczne pojęcie liczebnika i jego morfologia w języku rosyjskim” (Ossolineum 1966). Pracował i pracuje w Uniwersytecie Warszawskim od roku 1951 (jako, kolejno, zastępca asystenta, asystent, adiunkt (od roku 1956), docent (od roku 1967), profesor nadzwyczajny (od roku 1977), profesor zwyczajny (od roku 1989)), w Katedrze Języka Rosyjskiego w latach 1951–1968, w Wyższej Szkole Nauczycielskiej Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1968–1972 (jako dziekan Wydziału Humanistycznego) oraz w Wyższym Studium Języków Obcych Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1970–1972, w Katedrze Lingwistyki Formalnej (Wydział Neofilologii) od roku 1972 do chwili obecnej, od roku 1987 jako jej kierownik. Od połowy lat 50-tych jest członkiem Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, którego przewodniczącym był w latach 1985–1988; jest jednym z członków–założycieli Polskiego Towarzystwa Semiotycznego, w którego Zarządzie pełnił (i pełni) przez wiele lat funkcje członka, a także przez szereg lat skarbnika lub zastępcy skarbnika; był sekretarzem Towarzystwa Popierania i Krzewienia Nauk w latach 1981–1995, obecnie jest członkiem Sądu Koleżeńskiego w latach 1992–1995, obecnie jest członkiem Komisji Rewizyjnej tego Towarzystwa; w roku 1993 został wybrany na członka–korespondenta PAU w Krakowie; od roku 1983 jest członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego; jest członkiem International Association for Semiotic Studies oraz International Pragmatics Association, gdzie pełni funkcję członka Consultation Board.

Obok zainteresowań ściśle filologicznych lub językoznawczych (w tym głównie rusycystycznych), z którymi jest związana większość jego dorobku publikowanego (obejmującego około 250 pozycji), rozwija badania należące do obszaru pogranicznego między językoznawstwem a filozofią lub nawet należące bardziej do filozofii. W tym zakresie szczególnie przedmiotem jego zainteresowania jest pojęcie wiedzy, któremu poświęcił szereg prac; główną jego tezą (znaną z niewielu dzieł w tradycji filozoficznej) jest tu niedefiniowalność, uniwersalność i bazowość pojęcia/wyrażenia „wie o _że_”.

BIBLIOGRAFIA

(PRACE MAJĄCE ODNIESIENIE DO FILOZOFII)

a) Monografie

1. *Semantyczne pojęcie liczebnika i jego morfologia w języku rosyjskim*. Wrocław: Ossolineum 1966, ss. 280.
2. *Właściwości pragmatyczne wyrażen równoznacznych. Projekt schematu*. „Pamiętnik Literacki” LXIV, 1973, s. 121–151.
3. *On the status of temporal expressions*. W: Z. Topolińska, M. Grochowski (red.), *Charakterystyka temporalna wypowiedzenia*. Wrocław: Ossolineum 1975, s. 7–61.
4. *Problems of the Thematic Structure of Sentences*. Warszawa: PWN 1977, ss. 316.
5. *Towards an operational grammar*. „Studia Semiotyczne” VIII, 1978, s. 29–90. [Tłum. polskie: *Preliminaria gramatyki operacyjnej*. „Polonica” XIII, s. 163–223].
6. *Performatives or metatextual comments? On the cognitive and non-cognitive linguistic conventions*. „Kwartalnik Neofilologiczny” XXVII, 3, 1979, s. 301–326.
7. *Wissen, Wahrheit, Glauben: zur sematischen Beschaffenheit des kognitiven Vokabulars*. W: Th. Bungarten (red.), *Wissenschaftssprache. Beiträge zur Methodologie, theoretischen Fundierung und Deskription*. München: Fink 1981, s. 54–84.
8. *Sematic and Pragmatic Aspects of Reference*.

„Linguistische Studien” 91/I. Berlin: Akademie-Verlag 1982, ss. 111. 9. *Przyczynek do rozważań nad pojęciem odbioru literackiego*. W: M. Głowiski, J. Sławiński (red.), *Wypowiedź literacka a wypowiedź filozoficzna*. Wrocław: Ossolineum 1982, s. 131–164. 10. Słowo o zdaniu i o tekście. W: T. Dobrzyńska, E. Janus (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*. Wrocław: Ossolineum 1983, s. 7–31. 11. *Interpretacja nieliteralna, metafora, proporcja analogiczna*. W: M. Głowiski, A. Okopień-Sławińska (red.), *Studia o metaforze II*. Wrocław: Ossolineum 1983, s. 63–88. 12. *You can never know that you know*. „Semantikos” 10, 1–2, 1986, s. 1–44. 13. *Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*. Wrocław: Ossolineum 1988, ss. 146. 14. *Język i świat znaków*. „Przegląd Humanistyczny” 1–2, 1988, s. 133–168. 15. *Semantic primes for agentive relations*. „Lingua Posnaniensis” XXXII–XXXIII, 1989–1990, s. 29–49. 16. *O „wolności woli”* (w związku z artykułem Marka Witkowskiego „Wolność, konieczność, przypadek”). „Etyka” 25, 1990, s. 191–227. 17. (wraz z Ewą Herman) *Prawda o sobie (TY i narracja drugoosobowa)*. W: S. Żółkiewski, M. Hopfinger (red.), *Posługiwanie się znakami*. Wrocław: Ossolineum 1991, s. 49–66. 18. *Two Essays on Inflection*. Warszawa: Energeia 1992, ss. 170. 19. *Hiérarchie des concepts épistémiques et nature des „arguments propositionnels”*. W: P. Sériot (éd.), *Relations inter- et intrapredicatives. Linguistique slave et linguistique générale*. Lausanne: Université de Lausanne 1993. 20. *Czy wiedza, że p, pociąga za sobą inny stan mentalny?* W: J. Pelc (red.), *Znaczenie i prawda*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN 1994, s. 391–412. 21. *Duality and Knowledge. The Root and the Fruit*. Wuppertal 1994, ss. 31. 22. *Sprawy słowa / Word Matters*. Warszawa: Veda 1994, ss. 431. 23. *Świętość jakości życia?* „Przegląd Humanistyczny” 2, 1996.

b) Artykuły i komunikaty naukowe

1. *Dyskusja fonologiczna w Związku Radzieckim*. „Myśl Filozoficzna” 2, 1954, s. 346–358. 2. *O niektórych właściwościach układu syntagmatycznego wielkości semantycznych*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXI, 1962, s. 41–48. 3. *O interpretacji*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXII, 1963, s. 121–130. 4. *O komunikatywnych tipach predloženíj*. „Filologičeskie Nauki” 4, 1964, s. 144–151. 5. *Niektóre problemy semantyki*. W: *K metodologickým problémům společenských věd*. Praha 1967, s. 45–47. 6. *On semantic primitives and meaningfulness*. W: A. Greimas et al. (eds.), *Sign. Language. Culture*. The Hague: Mouton Publishers 1970, s. 143–152. 7. *O metaforze*. „Pamiętnik Literacki” LXII, 1971, s. 113–126. 8. *O wyrażeniach oznaczających zmianę*. W: A. Wierzbicka (red.), *Semantyka i słownik*. Wrocław: Ossolineum 1972, s. 147–149. 9. *Jaka jest prawda o prawdzie?* „Miesięcznik Literacki” 5, 1972, s. 131–133. 10. *O rozczłonkowaniu semantycznym wypowiedzenia*. W: M.R. Mayenowa (red.), *Semiotyka i struktura tekstu*. Wrocław: Ossolineum 1973, s. 63–70. 11. *O analizie semantycznej*. „Studia Semiotyczne” VI, 1975, s. 29–41. [Przedr.: H. Loflin, J. Silverberg (eds.), *Discourse and Inference in Cognitive Anthropology. An Approach to Psychic Unity and Enculturation*. The Hague: Mouton Publishers 1978]. 13. *O negacji*. W: E. Janus (red.), *Słownik i semantyka. Definicje semantyczne*. Wrocław: Ossolineum 1975, s. 137–143. 14. *Measures are measures. In defence of the diversity of comparatives and positives*. „Linguistische Berichte” 36, 1975, s. 1–9. 15. *On „the world”*. „Linguistica Silesiana” 1, 1975, s. 63–69. 16. *Presupozycje a negacja*. W: M.R. Meyenowa (red.), *Semantyka tekstu i języka*. Wrocław: Ossolineum 1976, s. 33–50. 17. *On the semantic structure of interrogative sentences*. W: G. Drachman (ed.),

- Salzburger Beiträge zur Linguistik 3. Tübingen: Narr 1977, s. 61–70. 18. *A definition of sign and the problem of sign transparency*. „Studia Semiotyczne” VII, 1977, s. 83–89. 19. *On the uniqueness condition on definite descriptions and their differentiation*. W: F. Daneš, D. Viehweger (eds.), *Probleme der Textgrammatik II*. Berlin: Akademie-Verlag 1977, s. 155–172. 20. *Z problematyki wyrażen epistemicznych*. „Sprawozdania TNT” 29, 1977, s. 63–65. 21. *O interpretacji zdań z wyrażeniami okazjonalnymi*. „Przegląd Humanistyczny” 2, 1977, s. 39–56. 22. *On decision making in semantics*. W: F. Daneš, D. Viehweger (eds.), *Probleme der Satzsemantik I*. Berlin: Akademie-Verlag 1978, s. 25–63. 23. *Indirect questions one interpretation or more?* „Linguistica Silesiana” 3, 1979, s. 39–52. 24. *An analysis of promise*. „Journal of Pragmatics”, 7, 6, 1983, s. 607–627. 25. *Traitors or victims? Remarks on effability and translatability*. W: *The Mission of the Translator Today and Tomorrow. Proceedings of the IXth World Congress of the International Federation of Translators Warsaw 1981*. Warszawa: Interpress 1984, s. 291–300 [Tłum. polskie: *Zdraycy czy ofiary?* „Przegląd Humanistyczny” 2, 1990, s. 47–60]. 26. *On the problem of sign typology*. W: J. Pelc et al. (eds.), *Sign, System and Function*. Amsterdam–Berlin: Mouton Publishers 1984, s. 25–35. 27. *O pojęciu wyjaśniania i o wyjaśnianiu w lingwistyce*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XL, 1986, s. 45–51. 28. *A semantic analysis of basic indicative conditionals*. W: A. Szwedek (ed.), *Selected Problems in Linguistics*. Warszawa–Poznań: PWN 1986, s. 5–19. 29. *Entailment described in ordinary prose*. W: J. Mey (ed.), *Language and Discourse. Test and Protest*. Amsterdam: Benjamins 1986, s. 31–41. 30. *Analiza zdań warunkowych a problem funkcji semiotycznych*. „Studia Semiotyczne” XIV–XV, 1986, s. 215–224. 31. *Jeszcze o Ajdukiewicza pojęciu wyrażania* (w związku z artykułem Jacka Juliusza Jadackiego „O zdaniach warunkowych”). „Studia Semiotyczne” XIV–XV, 1986, s. 249–270. 32. *Nulla metaphora sine contradictione?* „Pamiętnik Literacki” LXXVII, 1, 1986, s. 139–158. 33. *Know if and know that*. W: J.D. Johansen, H. Sonne (eds.), *Pragmatics and Linguistics*. Odense: University Press 1986, s. 37–48. 34. *Towards understanding „understanding”*. W: A. Bogusławski, B. Bojar (red.), *Od kodu do kodu*. Warszawa: Wyd. UW 1987, s. 73–82. 35. *The problem of ifs vs. logical implication revisited*. W: L. Melazzo, M. Herzfeld (eds.), *Semiotic Theory and Practice. Proceedings of the Third International Congress of the International Association for Semiotic Studies*. Berlin: Mouton-de Gruyter 1988, s. 81–88. 36. *Le monde possible le plus proche de Stalnaker est loin du monde conditionnel*. „Langages” 89, 1988, s. 27–38. 37. „*Dlaczego wiemy, za co powinniśmy kochać Pana Profesora?” – dlaczego*? „Acta Philologica”. Warszawa: Wyd. UW 1988, s. 5–25. 38. *Glosa do księgi aktów mowy*. „Pamiętnik Literacki” LXII, 4, 1988, s. 103–123. 39. *Knowledge is the lack of knowledge, but what is that lack of? On Ziff's coherence theory of knowledge*. „Quaderni di semantica” 1, 1989, s. 15–31. 40. *Charakterystyka semantyczna spójnika ponieważ*. W: Z. Saloni (red.), *Metody formalne w opisie języków słowiańskich*. Białystok: Wyd. Filii UW 1990, s. 291–302. 41. *This*. W: M. Grochowski (red.), *Problemy opisu gramatycznego języków słowiańskich*. Warszawa: Wyd. SGGW 1991, s. 23–30. 42. *On the proper measure of semantic nihilism in the treatment of the articles*. „Rivista di linguistica” 3, 1, 1991, s. 109–121. 43. *Lingwistyczny relatywizm względny*. *Anny Wierzbickiej rozwiązanie problemu różnorodności języków*. „Etnolingwistyka” IV, 1991, s. 41–50. 44. *Sentential complementation and truth*. W: S. Čmjerková, F. Šticha (eds.), *The Syntax of Sentence and Text*. Amsterdam: Benjamins 1994, s. 317–331. 45. *Arguments and argument expressions. How to weaken some enemies of extensionality?*

W: Z. Muszyński (red.), *Miedzy logiką a etyką*. Lublin: Wyd. UMCS 1995, s. 307–320.
46. *A note cataphora and mental predicates*. W: J. Pogonowski (red.), *Eufonia i Logos*,
Poznań: Wyd. Naukowe UAM 1995, s. 331–336. 47. *On what impossible entailing
everything*. W: B. Partee, P. Sgall (eds.), *Discourse and Meaning*. Amsterdam: Benja-
mins 1995.

MIECZYŚLAW BOMBİK

Urodził się 10.10.1938 roku w Rybniku. Studiował teologię w latach 1956–1962 w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie i 24.06.1962 roku otrzymał w Katowicach święcenia kapłańskie.

Studia filozoficzno–logiczne rozpoczął w roku 1967 na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie i ukończył je 22.06.1971 roku uzyskaniem stopnia magistra filozofii. Jego nauczycielami filozofii i logiki byli m.in.: ks. prof. P. Chojnacki, ks. prof. J. Iwanicki, ks. prof. K. Kłósak i prof. E. Nieznański. W latach 1973–1976 przebywał on na stypendium naukowym w Austrii i w „Institut für Logistik” rozpoczął pisanie pod kierunkiem prof. K. Christiana pracy doktorskiej: „Theorie der Definitionen”. Na podstawie tej pracy uzyskał 12.05.1978 roku stopień doktora filozofii w zakresie nauk formalno–przyrodniczych na: „Formal–und Naturwissenschaftlichen Fakultät” Uniwersytetu Wiedeńskiego. Nostryfikacja doktoratu odbyła się 10.02.1979 roku na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Recenzentami pracy byli: ks. prof. J. Iwanicki i doc. dr hab. E. Nieznański. Stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie filozofii i socjologii–filozofii–logiki i metodologii nauk uzyskał na podstawie kolokwium habilitacyjnego i pracy: „Pojęcie błędu petitionis principii” 5.06.1991 roku na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Recenzentami pracy byli: prof. L. Gumański, doc. H. Stonert i prof. J. Such. Habilitacja została zatwierdzona przez Centralną Komisję do Spraw Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych 25.05.1992 roku.

Na stanowisko starszego asystenta przy Katedrze Logiki, Ogólnej Metodologii Nauk i Teorii Poznania na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, Mieczysław Bombik został powołany 18.02.1976 roku, a na adiunkta 1.05.1978 roku. Od 1.10.1992 roku kieruje on Katedrą Metodologii Nauk Wydziału, a 1.10.1995 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym tegoż Wydziału Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Od roku 1976, Mieczysław Bombik, jest wykładowcą logiki, ogólnej metodologii nauk i teorii poznania w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Katowicach. Od roku 1989 jest on kwalifikatorem kandydatów z Polski na stypendia językowe (jęz. niemiecki) z ramienia Pax Christi Internationale Katolische Friedensbewegung–Werk Janineum, Europäische Hilfsfonds i Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski, zaś od roku 1993 jest członkiem zwyczajnym Komitetu Nauk Filozoficznych PAN.

Głównymi kierunkami zainteresowań Mieczysława Bombika są: ogólna metodologia nauk, naukoznawstwo, logika, filozofia języka, filozofia nauk humanistycznych, filozofia dialogu i problematyka błędów logicznych. Jego dotychczasowa twórczość naukowa dotyczyła: problematyki definicyjnej i błędów logicznych oraz zastosowań logiki do teologii.

Przez próby ustalenia przyczyn wieloznaczności słowa definicja, zaproponowanie kryteriów (syntaktycznych – na ile to możliwe) klasyfikowania definicji i sformułowanie kryteriów kwalifikowania definicji do wyróżnionych w klasyfikacji rodzajów definicyjnych, wprowadza Mieczysław Bombik pewien porządek do bardzo złożonej, wieloaspektowej, spontanicznie się rozwijającej i często wybiórczo badanej współczesnej teorii definicji.

Monografia: „Pojęcie błędu *petitionis principii*”, w której dokonano pierwszej od Arystotelesa gruntownej, trójaspektowej (formalnej, epistemicznej i dialektycznej) krytycznej analizy często pojawiającego się w rozumowaniach błędu logicznego i wyróżniono 52 jego odmiany (w podręcznikach i encyklopediach wymieniano najczęściej 4), stanowi istotny wkład Mieczysława Bombika w problematykę błędów logicznych.

W sprawie stosowania logiki do teologii, Mieczysław Bombik, twierdzi, że warsztat badawczy teologa stałby się sprawniejszy, bogatszy i poznawczo skuteczniejszy, gdyby ten częściej i bez niepotrzebnych zahamowań sięgał do środków, jakie w zakresie np. ustalania jednoznaczności wypowiedzi, definiowania pojęć, czy przeprowadzania rozumowań oferuje mu współczesna logika.

BIBLIOGRAFIA

a) Monografie

1. *Pojęcie błędu *petitionis principii**, „Miscellanea Logica” 4/1991, s. 103.

b) Rozprawy

1. *O rodzajach definicji*, „Miscellanea Logica” 2/1985, s. 147–239. 2. *Filozoficzne uwarunkowania deterministycznej interpretacji mechaniki kwantowej Dawida Bohma*, „Z zagadnień filozofii przyrodoznawstwa i filozofii przyrody” 10/1988, s. 137–190.

c) Artykuły

1. *W sprawie kryteriów kwalifikowania definicji normalnych*, „Studia Philosophiae Christianae” 1/1980, s. 189–192. 2. *O definiowaniu pojęcia definicji*, „Studia Philosophiae Christianae” 1/1985, s. 129–142. 3. *Logika i teologia*, „Studia Philosophiae Christianae” 2/1988, s. 75–89. 4. *Sprawa stosowania dzisiejszej logiki do współczesnej teologii*, „Śląskie Studia Historyczno–Teologiczne” 23/24/1990–91, s. 165–172. 5. *Teoria błędów logicznych w ujęciu Stanisława Kamińskiego*, „Studia Philosophiae Christianae” 1/1993, s. 163–166. 6. Wolfgang Stegmüller – człowiek i uczonec, „Studia Philosophiae Christianae” 1/1995, s. 157–168. 7. Bibliografia prac Wolfganga Stegmüllera, „Studia Philosophiae Christianae” 1/1995, s. 168–176.

d) Recenzje

1. W. Sedlak, *Rola krzemu w ewolucji biochemicznej życia*, Warszawa 1967, „Studia Philosophiae Christianae” 2/1969, s. 207–211. 2. G. Tembrock, *Grundlagen der Tierp-*

sychologie, Berlin 1967, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1/1971, s. 177–180. 3. J. Speck, *Handbuch wissenschaftstheoretischen Begriffe*, Göttingen 1980, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1/1982, s. 227–229. 4. E. Zeller, *Die empirische Humanwissenschaft im Umbruch*, München 1979, „*Studia Philosophiae Christianae*” 2/1984, s. 188–193. 5. E. Grodziński, *Paradoksy semantyczne*, Wrocław 1983, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1/1985, s. 162–167. 6. J.M. Bocheński, *Über den Sinn des Lebens und über die Philosophie*, Freiburg–Basel–Wien–Zürich 1987, „*Collectanea Theologica*” 59/1988, fasc. III, s. 173–175. 7. M. Müller und A. Halder, *Philosophisches Wörterbuch*, Freiburg–Basel–Wien 1988, „*Collectanea Theologica*” 59/1989, fasc. IV, s. 170–171.

e) Sprawozdania

1. *Posiedzenie naukowe kierunków: logiki, metodologii nauk, filozofii bytu i etyki*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1/1981, s. 249–251. 2. *Sprawozdanie z posiedzenia naukowego katedr: etyki, filozofii Boga i religii, filozofii bytu, teorii poznania, logiki i metodologii nauk*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1/1982, s. 239–240. 3. *Skład Osobowy oraz Spis Wykładów i Ćwiczeń na Rok Akademicki 1979/80*, s. 245–302. 4. *Skład Osobowy... na Rok Akademicki 1980/81*, s. 252–303. 5. *Skład Osobowy... na Rok Akademicki 1981/82*, s. 264–313.

f) Przekłady:

1. J. Mader, *Współczesna dyskusja o moralności i etyce*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 2/1980, s. 221–234. 2. W. Waldstein, *Byt i powinność*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 2/1987, 217–227. 3. F. Höpflinger, *Prokreacyjne decyzje a „wartość” dzieci*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1/1991, s. 139–148. 4. F. Höpflinger, *Zależność liczby urodzeń od ilości zakładanych rodzin w krajach zachodnioeuropejskich*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1/1991, s. 133–139. 5. G. Zecha, *Relatywizm wartości i przemiany wartościowania. Uwagi krytyczne ze szczególnym uwzględnieniem współczesnej filozofii wychowania*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 1/1995, s. 177–187.

g) Prace redaktorskie

1. Redaktor II tomu „*Miscellanea Logica*”, Warszawa 1985. 2. Sekretarz III i IV tomu „*Miscellanea Logica*”, Warszawa 1990 i 1991.

HENRYK BOROWSKI

Urodził się dn. 29.05.1930 r. w Kol. Wojciechów, nr 1; wojew. Lubelskie. W latach 1950–53 studiował prawo na Wydz. Prawa UMCS w Lublinie, które to studia ukończył uzyskując dyplom ukończenia studiów. W latach 1953–1955 studiował filozofię na Uniwersytecie Warszawskim i uzyskał stopień magistra filozofii. Największy wpływ na jego rozwój filozoficzny wywarli profesorowie: Narcyz Łubnicki, kierownik Filozofii UMCS, Tadeusz Korarbiński, Maria Ossowska, Leszek Kołakowski i Andrzej Nowicki.

Od 1959 roku pracował jako asystent i starszy asystent w Katedrze Filozofii (UMCS) w Lublinie. W 1973 roku doktoryzował się na Uniwersytecie Wrocławskim; promotorem pracy pt. „Hegłowska filozofia religii” był A. Nowicki. Doktorem habilitowanym został w 1982 roku, a tematem rozprawy habilitacyjnej była filozofia Kanta („Kantowska filozofia religii”). Kolokwium habilitacyjne odbyło się w UMCS (1982). Dalej, pracował jako docent, doktor habilitowany w Instytucie Filozofii i Socjologii UMCS, a potem na wydziale o tej samej nazwie.

W 1993 roku został profesorem nadzwyczajnym i kierownikiem katedry Filozofii i Etyki Pracy w Politechnice Lubelskiej. Na tym stanowisku pracuje w Politechnice Lubelskiej do dziś.

Prof. H. Borowski był uczestnikiem seminarium z etyki i nauki o moralności u M. Fritzlanda i Marii Ossowskiej. Należy do PTF, PTR i Lubelskiego Towarzystwa Naukowego. Jego zainteresowania naukowe to etyka, a z kolei filozofia Hegla i Kanta. Na temat heglowskiej oraz kantowskiej filozofii religii opublikował kilkanaście artykułów w „Euhemerze”. Filozofiom tym poświęcił prawie dwadzieścia lat życia; w ostatnim czasie jednak tematem jego zainteresowań jest aksjologia. Problematyce tej poświęcił rozprawę pt. „Wartość jako przeżycie. Wprowadzenie do aksjologii”. Rozprawa liczy ponad 180 stron; wychodząc od obrzernego wprowadzenia historycznego autor rozpatruje przede wszystkim dwa główne stanowiska aksjologiczne, tj. obiektywizm i subiektywizm. Przyłączając się do stanowiska subiektywistycznego dokonuje wielu korekt w dotychczasowych jego odmianach i twierdzi, że najważniejszym stanowiskiem aksjologicznym jest tzw. subiektywizm publiczny, podmiotowe a nie przedmiotowe podejście do wartości. Stanowisko takie jest bliższe doświadczeniu i naukom empirycznym (przede wszystkim socjologii). Konkretnie pojęte wartości polegają na indywidualnych i zbiorowych przeżyciach. Przedmioty są tylko tym, co pobudza ludzi do tych, czy innych przeżyć, wartości. Same w sobie zaś są aksjologicznie neutralne (należą do sfery bytu, a nie do sfery powinności). Wartości typu platoskiego, to tylko abstrakcje; ich sens możliwy jest tylko wtedy, gdy mają jakieś odniesienie do konkretnych (zbiorowych bądź indywidualnych) przeżyć. Oto podstawowa teza owej publikacji.

Ostatnia rozprawa Henryka Borowskiego jest jeszcze bardziej pragmatyczna; chodzi w niej o przedstawienie wzajemnych relacji między dobrem moralnym, a dobrem użytecznym i, co więcej, prakseologicznym, bo temu zagadnieniu poświęcona jest opracowana i zredagowana przez autora praca zbiorowa pt. „Jak działać skutecznie? Problemy prakseologii” (Wyd. Politechniki Lubelskiej).

Prof. H. Borowski jest autorem 86–ciu mniejszych i większych, naukowych i popularnonaukowych rozpraw i artykułów.

BIBLIOGRAFIA

a) Monografie, studia i rozprawy

1. *Kantowska filozofia religii*. Druk UMCS, Lublin 1982, s. 1–238.
2. *Kantowska filozofia religii*, wyd. rozszerzone i poprawione, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1986, s. 1–310.
3. *Wartość jako przeżycie. Wprowadzenie do aksjologii*. Druk UMCS, Lublin 1992, s. 1–182.

b) Artykuły i komunikaty naukowe

1. *Problem wolnej woli a determinizm*. „Annales UMCS”, vol. XVI, sekcja F, 1961, s. 23–31.
2. *Co to jest metaetyka?* „Ruch Filozoficzny”, t. XXI, nr 1, 1962, s. 23–27.
- 3.

- Etyka filmu cowbojowskiego*. „Kamena”, nr 22 z dn. 30.11.1966 (9 stron maszynopisu).
4. *Szkice z psychologii religii* (rec. książki Ericha Fromma pod tym samym tytułem). „Kamena” nr 7 (364) z dnia 15.04.1967, 5 stron (maszynopis).
5. *Zagadnienie wartości w etyce i estetyce*. „Kamena”, nr 14 (371) z dn. 31.07.1967 (8 stron maszynopisu).
6. 14 artykułów pod ogólnym tytułem „Problemy etyki”, „Kultura i Życie” (dodatek do „Sztandaru Ludu”) po 5 stron każdy, w okresie od 24.09.1967 do 15.09.1968.
7. *Krytyka religii we wczesnych pismach Hegla*. „Euhemer – Przegląd Religioznawczy”, nr 2 (80), 1971, s. 65–80.
8. *Hegel jako prekursor „teologii śmierci Boga”*. „Euhemer – Przegląd Religioznawczy”, nr 4 (86), 1972, s. 59–67.
9. *Hegłowska prawica i ortodoksja a filozofia religii Hegla*. „Euhemer – Przegląd Religioznawczy”, nr 3 (89), 1973, s. 35–45.
10. *Hegłowska filozofia religii*. „Zeszyt Naukowo-Techniczny Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Lublinie”, październik 1973, s. 163–179.
11. *Cybernetyka a nauki społeczne*. „Kamena”, nr 18 (530) z dn. 9.09.1973 (8 stron maszynopisu).
12. *Kantowska krytyka dowodów na istnienie Boga*. „Annales UMCS”. Vol. II, 5. Sectio I, 1977 Lublin, s. 63–80.
13. *Metafora opium i krytyka religii u Kanta*. „Euhemer – Przegląd Religioznawczy”, nr 2/104, 1977, s. 49–59.
14. *Rozum praktyczny i teoretyczny u Kanta*. „Annales UMCS”. Vol. III/IV, 5. Sectio I, 1978/1979, s. 65–83.
15. *Kant jako teoretyk kultury świeckiej*. „Euhemer – Przegląd Religioznawczy”, nr 2 (112), 1979, s. 39–46.
16. *Filozoficzne aspekty wolności*. „Kamena”, dn. 30.08.1981 (8 stron maszynopisu).
17. *Wiara i rozum w systemie Hegla*. „Studia Filozoficzne”, nr 12 (1981), s. 169–186.
18. *Czas w ujęciu Immanuela Kanta (1724–1804)*. W: *Czas w kulturze*. Praca zbiorowa pod red. A. Nowickiego, Lublin 1983, s. 41–46.
19. *Spotkania Immanuela Kanta (1724–1804)*. W: *Studia z inkontrologii*. Praca zbiorowa pod red. A. Nowickiego, Lublin 1984, s. 76–82.
20. *Problem nadziei u Kanta*. „Studia Filozoficzne”, nr 1, 1985, s. 81–93.
21. *Pluralizm niedoskonały*. „Tygodnik Współczesny”. Argumenty z dn. 28.04. 1985 (6 stron maszynopisu).
22. *W obronie relatywizmu w estetyce*. „Studia Filozoficzne”, nr 1–2, 1986, s. 183–189.
23. *Kłopoty z moralnością*. „Tygodnik Współczesny”. Argumenty z dn. 1.06.1986, nr 22 (7 stron maszynopisu).
24. *Kultura i wartości*. „Studia Filozoficzne”, nr 10/1986, s. 33–48.
25. *Wartość jako przeżycie*. „Humanitas”, t. XII/1987, Wyd. PAN, s. 77–111.
26. *Czy dobra wola jest wartością bezwzględna?* „Studia Filozoficzne”, nr 6/1987, s. 91–97.
27. *Człowiek i świat wartości*. „Człowiek i Światopogląd”, nr 7, Warszawa 1987, s. 129–139.
28. *Prawda i wartości*. „Studia Filozoficzne”, nr 2, 1989, s. 39–52.
29. *Asceza i żądza posiadania*. „Oświata i Wychowanie”, nr 8/1989, s. 25–29.
30. 13 haseł w *Słowniku etycznym*, wyd. UMCS, Lublin 1990.
31. *Poglądy etyczne Moritza Schlicka*, W: *Etyka XX wieku*, wyd. UMCS, Lublin 1991, s. 19–32.
32. *Etyka i aksjologia w systemie filozoficznym Nicolai Hartmanna*. W: *Etyka XX wieku*, t. 2, wyd. UMCS, Lublin 1991, s. 94–105.
33. *Poglądy aksjologiczne Czesława Znamierowskiego*. *Z dziejów filozofii polskiej dwudziestego wieku*, wyd. UMCS, Lublin 1992, s. 65–79.
34. *Etyczne i polityczne aspekty odpowiedzialności*. „Materiały 3–ciego Sympozjum Etycznego”, Kraków 1993, s. 57–63.
35. *Filozofia społeczna Bertranda Russella*. „Filozofia społeczna w kręgu wybranych zagadnień”. Wyd. UMCS, Lublin 1993, s. 13–31.
36. *Wartości uniwersalne i hierarchia wartości*. *Uniwersalne wartości etyczne w różnych kulturach*. „Materiały V Jagiellockiego Sympozjum Etycznego”, Kraków 1993, s. 51–59.
37. *Blaski i cienie etyki uniwersalnej*. *Czy możliwa jest etyka uniwersalna?* „Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej”. Siedlce 1994, s. 277–285.
38. *Człowieczeństwo w etyce Immanuela Kanta*. *Człowieczeństwo – iluzja, czy rzeczywistość*. Zakład Filozofii WSP w Częstochowie. Częstochowa 1994, s. 51–59.
39. *U źródeł*

prakseologii. Praca zbiorowa pt. *Jak działać skutecznie? Problemy prakseologii*. Wyd. Politechniki Lubelskiej, Lublin 1995, s. 9–36. 40. *Utylitaryzm a wartości moralne*. Praca zbiorowa pt. *Jak działać skutecznie. Problemy prakseologii*. Op.cit. s. 123–141.

c) Skrypty i podręczniki

1. *Zarys etyki*. Wyd. UMCS, Lublin 1990, s. 1–139.

d) Inne opracowania

1. *Jak działać skutecznie? Problemy prakseologii*. Opr. i wstęp H. Borowski, wyd. Politechniki Lubelskiej, Lublin 1995 (opracowanie zbiorowe), s. 1–145.

STANISŁAW BORZYM

Urodził się 8 maja 1939 roku w Tarczynie k/Warszawy. Początkowo, od 1958, studiował na Uniwersytecie Warszawskim psychologię, a od 1960 – filozofię. Tytuł magistra uzyskał w 1965 na podstawie rozprawy *Pojęcie wartości w filozofii Stanisława Brzozowskiego* (pod kierunkiem prof. Bronisława Baczki). Na studiach nauczycielami akademickimi byli podówczas m.in.: prof. Leszek Kołakowski, Bronisław Baczko, Stefan Morawski, Janina Kotarbińska. Od 1965 do 1970 – redaktor w Bibliotece Klasyków Filozofii (PWN, Warszawa). Od 1970 do 1973 – na Studium Doktoranckim przy Instytucie Filozofii i Socjologii PAN. W 1973 doktorat pod kierunkiem prof. Barbary Skargi pt. *Poglądy filozoficzne Henryka Struvego* (opubl. w 1974). W latach 1974–85 adiunkt w IFiS PAN w Zakładzie Historii Filozofii Nowożytnej (kierownik Zakładu – prof. Andrzej Walicki). W 1983 kolokwium habilitacyjne na podstawie rozprawy *Bergson a przemiany światopoglądowe w Polsce* (opubl. w 1984). W 1984 – zatwierdzenie stopnia doktora habilitowanego. Od 1985 docent nadal w Zakładzie Historii Filozofii Nowożytnej (kierownik – prof. Zbigniew Ogonowski, kierownik Pracowni Filozofii XIX i XX wieku – prof. Barbara Skarga). W latach 1989–91 kierownik Studium Doktoranckiego przy IFiS PAN. Od 1991 kierownik Zakładu Filozofii Współczesnej (do chwili obecnej). Od 1992 – profesor. W latach 1992–95 prowadził seminarium z filozofii współczesnej w Szkole Nauk Społecznych przy IFiS PAN. Wypromował do chwili obecnej trzech doktorantów. Dwie nagrody naukowe w 1983 za współautorstwo *Zarysu dziejów filozofii polskiej 1815–1918* (całość pod red. Andrzeja Walickiego), w 1984 nagroda indywidualna za w/w rozprawę habilitacyjną. W swoich pracach dotyczących filozofii polskiej w okresie od powstania styczniowego do czasów współczesnych ukazał polifoniczność i pluralizm tej filozofii (w opozycji do jednostronnych jej ujęć, eksponujących tylko poszczególne nurty: szkołę lwowsko-warszawską, filozofię narodową, filozofię katolicką, marksizm) w ścisłym powiązaniu z rozwojem filozofii światowej. Obecnie prowadzi badania nad współczesną filozofią europejską.

BIBLIOGRAFIA

a) Monografie

1. *Poglądy filozoficzne Henryka Struvego*, Ossolineum, Wrocław 1974, ss. 255. 2. *Bergson a przemiany światopoglądowe w Polsce*, Ossolineum, Wrocław 1984, ss. 337.

3. *Filozofia polska 1900–1950*, Ossolineum, Wrocław 1991, ss. 275. 4. *Panorama polskiej myśli filozoficznej*, PWN, Warszawa 1993, ss. 322. 5. *Tło filozoficzne nauki polskiej. Od odzyskania niepodległości do pierwszego stalinowskiego kongresu nauki polskiej. Przegląd stanowisk*, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 1995, ss. 81.

b) Artykuły

1. *Przybyszewski jako filozof*. „Pamiętnik Literacki” 1968, z. 1, s. 3–24. 2. „Przegląd Filozoficzny” wobec prądów modernistycznych. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”. T. 18, 1972, s. 49–82. 3. *Struve a pozytywizm*. W: *Z historii filozofii pozytywistycznej w Polsce. Ciągłość i przemiany*, pod red. A. Hochfeldowej i B. Skargi, Ossolineum, Wrocław 1972, s. 191–231. 4. *Struve a polska filozofia poheglowska*. „Studia Filozoficzne” 1972, nr 11–12, s. 97–115. 5. *Brzozowski a Przybyszewski: konesje ideowe*. W: *Wokół myśli Stanisława Brzozowskiego*, pod red. A. Walickiego i R. Zimanda. Wyd. Literackie Kraków 1974, s. 293–310. 6. *Henryk Struve*. W: *Polska myśl filozoficzna i społeczna*. KiW Warszawa 1975, t. 2 pod red. B. Skargi, s. 201–230. 7. *Wartenberg jako krytyk Kanta*. W: *Dziedzictwo Kanta*. PWN Warszawa 1976, pod red. J. Garewicza, s. 188–218. 8. *Młody Znaniecki; między pragmatyzmem a neokantyzmem*. „Studia Filozoficzne” 1976, nr 7, s. 97–114. 9. *Mściśław Wartenberg*. W: *Polska myśl filozoficzna i społeczna*. KiW Warszawa 1977, t. 3 pod red. B. Skargi, s. 126–152. 10. *W kręgu idei Bergsonowskich w Polsce: Abramowski i Znaniecki*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”. T. 23, 1977, s. 275–314. 11. *Georg Simmel: metafizyka życia*. W: *U progu współczesności*. Ossolineum Wrocław 1978, pod red. B. Skargi, s. 81–100. 12. *Transformacje idei Bergsonowskich: Sorel i Brzozowski*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” T. 25, 1979, s. 247–273. 13. *Bergson i Leśmian. Światopogląd filozofa a światopogląd poety*. „Studia Filozoficzne” 1981 nr 7–8, s. 169–182. 14. *Ingardenowska krytyka bergsonizmu jako teorii poznania*. „Studia Filozoficzne” 1981, nr 11, s. 23–41. 15. *O filozofii międzywojennej w Polsce*. „Znak” 1982, nr 329 s. 210–241. 16. *Katolicka krytyka filozofii Bergsona w Polsce*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” T. 28, 1982, s. 275–299. 17. *Reakcje obronne polskiej filozofii profesjonalnej na irracjonalizm początków XX wieku*. „Studia Filozoficzne” 1983, nr 5–6, s. 320–326. 18. *Defensive Reactions od Polish Professional Philosophy to Irrationalism in the Early 20th. Century*. „Dialectics and Humanism” 1984, nr 2–3, s. 365–372. 19. *Z dziejów historii filozofii w Polsce (w latach 1863–1918)*. „Studia Filozoficzne” 1984, nr 1, s. 135–157. 20. *Historia filozofii jako nauka w okresie międzywojennym*. „Studia Filozoficzne” 1984, nr 6, s. 3–25. 21. *Bergson w Polsce: schematy interpretacyjne w okresie międzywojennym*. „Humanitas” XI 1986, s. 81–110. 22. *Masaryk jako filozof (w 50-tą rocznicę zgonu)*. „Studia Filozoficzne” 1987, nr 2, s. 139–144. 23. *Z dziejów szkoły lwowsko-warszawskiej oraz Szkoła lwowsko-warszawska a przedstawiciele innych kierunków filozoficznych w Polsce międzywojennej*. W: *Polska filozofia analityczna. Analiza logiczna i semiotyczna w szkole lwowsko-warszawskiej*, pod red. M. Hempolińskiego. Ossolineum Wrocław 1987, s. 43–67 oraz 263–294. 24. *Historia filozofii*. W: *Historia nauki polskiej 1863–1918*, t. IV, cz. III, pod red. B. Suchodolskiego. Ossolineum Wrocław 1987, s. 472–495. 25. *Wartości i historia. Ze studiów nad Masarykiem*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, T. 32 1987, s. 133–148. 26. *Etyka społeczna Edwarda Abramowskiego*. W: *Człowiek i wartości moralne. Studia z dziejów polskiej niezależnej myśli etycznej*, pod red. Z. Czarneckiego i S. Soldenhohha, Wyd. Lubelskie, Lublin 1989, s. 93–124. 27. (Pseud. Belina) *Teatr dyskursu*

(o L. Kolakowskim). „Aletheia” 1987 nr 1, s. 112–121. 28. (Pseud. Belina) *Masaryk: Rosja a Europa*. „Aletheia” 1989, nr 2–3, s. 293–303. 29. *Heidegger a Bergson*. „Aletheia” 1990, nr 1–4, s. 298–307. 30. *Przesłania nauczyciela filozofii. Henri Bergson*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” T. 34, 1990, s. 287–298. 31. *Sublimacja historyzmu*. W: *Historia i wyobraźnia. Studia ofiarowane Bronisławowi Baczce*, PWN Warszawa 1991, s. 25–38. 32. *Tadeusz Kotarbiński: Poszukiwanie drogi*. W: *Logika, praktyka, etyka: przesłania filozofii T. Kotarbińskiego*, pod red. W. Gasparskiego i A. Strzaleckiego. Tow. Nauk. Praks. Warszawa 1991, s. 222–228. 33. *Die Simmel-Rezeption in Polen bis 1918*. „Simmel-Newsletter (Bielefeld)” Vol. 2, Nr 1 1992, s. 61–64. 34. *Aktualność Zdziechowskiego. Przedmowa do: M. Zdziechowski, Pesymizm, romantyzm a podstawy chrześcijaństwa*, t. 1 Wyd. IFiS PAN Warszawa 1993, s. III–IX.

c) Podręczniki

1. (jako współautor) *Zarys dziejów filozofii polskiej 1815–1918*, PWN Warszawa 1983, s. 303–373, 454–465, 478–547 (2 wyd. 1986).

f) Prace edytorskie i redakcyjne

1. *Listy Henryka Struvego*, ze wstępem i przypisami. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” T. 20. 1974, s. 315–355. 2. E. Abramowski, *Metafizyka doświadczalna i inne pisma*. PWN Warszawa 1980 (w serii: Biblioteka Klasyków Filozofii. Pisarze polscy), wstęp, wybór, komentarz, opracowanie rękopisu i indeksy. ss. LX+669. 3. S. Szczepanowski, *Idea polska*. Wybór pism. PIW Warszawa 1988, przedmowa i wybór, ss. 422. 4. Hasła: Ochorowicz Julian, Świętochowski Aleksander, Mahrburg Ada, Tatarkiewicz Władysław, Witkiewicz Stanisław Ignacy, Strzemiński Władysław, Przybyszewski Stanisław. W: *Encyclopédie Philosophique Universelle. Publié sous la direction André Jacob*, PUF, T. 3 *Les oeuvres philosophiques* Paris 1992, s. 1947, 2014, 2140, 2757, 2875, 2937, 3788. 5. (współredakcja) *Przewodnik po literaturze filozoficznej XX wieku*, PWN Warszawa 1994, t. 1–2 oraz hasła: L. Chwistek, *Wielość rzeczywistości* i S.I. Witkiewicz, *Pojęcia i twierdzenia implikowane przez pojęcie istnienia* T. 1, s. 35–38, 453–458 (t. 3–4 w opracowaniu redakcyjnym).

IRENEUSZ BITTNER

Urodził się 1 maja 1928 r. w Husiatynie nad Zbruczem (dawne woj. tarnopolskie).

Studia wyższe (humanistyka – filozofia ścisła) odbył w latach 1949–1952 na Uniwersytecie Łódzkim. W czasie studiów uczestniczył w seminariach prowadzonych przez profesorów: Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Marię Ossowską, Jana Szczepańskiego, Jana Legowicza.

W 1979 r. uzyskał na Wydziale Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego stopień doktora nauk humanistycznych, a w 1985 r. – tamże – stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie filozofii. Rozprawa doktorska: *Mit i historia. Historiozofia Kazimierza Brodzińskiego*, promotor – prof. U.W. Adam Sikora.

Rozprawa habilitacyjna: *Romantyczne „ja”. Studium romantycznego indywidualizmu*. W latach 1979–1982 pracował jako adiunkt, potem jako docent w Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Łodzi – filia Instytutu Kształcenia Nauczycieli w Warszawie.

W latach 1983–1992 pracował jako docent w Instytucie Wychowania Fizycznego w Łodzi – Wydziału Zamiejscowego Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie (był też tam członkiem Senatu). Od 1992 r. jest profesorem nadzwyczajnym w Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego.

Od kilkunastu lat bierze czynny udział w pracach jury Okręgowej Olimpiady Filozoficznej w woj. skierniewickim organizowanej przez Komitet Główny Olimpiady Filozoficznej w Warszawie.

Kierunkiem naukowym zainteresowań Ireneusza Bittnera jest filozofia człowieka ze szczególnym uwzględnieniem podstaw antropologii filozoficznej okresu romantyzmu w Polsce.

Zgodnie też z tym kierunkiem zainteresowań i twórczością naukową przygotowuje studium o modelach filozofii człowieka w polskiej myśli filozoficznej okresu romantyzmu (referat dotyczący tej tematyki zgłoszony na VI Zjeździe Filozoficznym w Toruniu).

BIBLIOGRAFIA

a) Monografie, studia i rozprawy

1. *Brodziński – historiozof* (wyd. Pol. Ak. Nauk., Komitetu Nauk o Literaturze); Ossolineum, Wrocław–Warszawa 1981. 2. *Romantyczne „ja”. Studium romantycznego indywidualizmu*, Wyd. Inst. Kształc. Nauczycieli, Warszawa 1984. 3. *Kultura fizyczna jako sfera psychofizycznej aktywności człowieka*, Wyd. Uniw. Łódzkiego, Łódź 1995.

b) Artykuły

1. *Romantyczne „odnajdywanie siebie”*, „Litteratria”, Prace Wrocławskiego Tow. Naukowego, Wrocław, Ossolineum, nr XVI, 1984. 2. *O filozoficzno–antropologicznej problematyce kultury fizycznej*, Komitet Nauk o Kulturze Fizycznej PAN, Akad. Wych. Fiz. w Warszawie, Kwartalnik tom XXXIII, nr 2 Warszawa 1989 (PWN). 3. *Problematyka człowieka i jego cielesności. Metateoretyczne przesłanki antropologicznej koncepcji kultury fizycznej*, (wyd. j.w.) tom XXXV, nr 1, Warszawa 1991. 4. *Kultura fizyczna i jej antropologiczne wyróżniki*, (wyd. j.w.), tom XXXVII, nr 1, Warszawa 1993.

c) Skrypty

Filozofia człowieka. Zarys dziejów i przegląd stanowisk, Wydawnictwo Ak. Wych. Fizycznego w Warszawie, Warszawa 1993.

d) Inne opracowania

Kultura fizyczna w kategoriach humanizmu (praca wykonana w ramach Probl. Centr. Ster. – CPBP – 08.16.I z. 37), publikacja w: „Roczniki Naukowe AWF w Warszawie”, tom XXXIII, 1992.

EWA BOROWIECKA

Urodziła się 7 lutego 1943 r. w Lublinie. Po maturze uzyskanej w 1960 r. w liceum ogólnokształcącym studiowała filologię polską na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Logikę i historię filozofii dla studentów tego wydziału wykładał prof. dr hab. Narcyz Lubnicki. Studia ukończyła w 1965 r. W tymże roku rozpoczęła pracę asystenta w Katedrze Filozofii UMCS pod kierunkiem profesora Lubnickiego.

W 1973 r. uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie pracy „Poglądy filozoficzne Marii Dąbrowskiej” napisanej pod kierunkiem prof. N. Lubnickiego. Od 1974 r. była adiunktem w Zakładzie Etyki i Estetyki Międzyuczelnianego Instytutu Filozofii i Socjologii UMCS. Przez wiele lat pracowała pod kierunkiem doktora potem docenta, obecnie profesora dra hab. Bohdana Dziemidoka.

W 1986 r. uzyskała na Wydziale Humanistycznym UMCS stopień doktora habilitowanego w dziedzinie filozofia, w specjalności estetyka na podstawie rozprawy „Poznawcza wartość sztuki” (recenzenci: prof. dr hab. Bohdan Dziemidok, prof. dr hab. Sław Krzemień-Ojak, prof. zw. dr hab. Antoni B. Stępień). Od lutego 1988 r. była docentem w MIFiS UMCS. Prowadziła zajęcia dydaktyczne z filozofii, estetyki i aksjologii na różnych kierunkach studiów. Była promoterm jednej pracy doktorskiej, recenzentką jednej pracy habilitacyjnej i 4 prac doktorskich. Była opiekunką 30 prac magisterskich.

Odbyła 3-miesięczny staż naukowy w Uniwersytecie Sofijskim w Bułgarii (1975 r.) oraz dwutygodniowy staż na Uniwersytecie w Camerino we Włoszech (1982 r.).

Pełniła obowiązki kierownika Zakładu Etyki i Estetyki (1979–1981, 1986–1991), a także wicedyrektora Międzyuczelnianego Instytutu Filozofii i Socjologii (1981–1983) oraz prodziekana Wydziału Filozofii i Socjologii do spraw studenckich (1990/91).

We wrześniu 1991 r. choroba (wylew krwi do mózgu) spowodowała trzyletnią przerwę w jej pracy. Od początku 1995 roku jest na rencie inwalidzkiej, ale od lutego 1995 r. pracuje w wymiarze 1/2 etatu na Wydziale Filozofii i Socjologii na stanowisku profesora nadzwyczajnego UMCS.

Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

Główne kierunki zainteresowań – estetyka, etyka, aksjologia, historia filozofii, historia estetyki, filozofia człowieka. Zajmuje się szczególnie zagadnieniami wartości estetycznych i wartości sztuki, zwłaszcza poznawczych i moralnych, a także w związku z człowiekiem (filozofia człowieka).

Jej wzorem naukowym jest Władysław Tatarkiewicz.

BIBLIOGRAFIA

a) Monografie, studia i rozprawy

1. *Koncepcja szczęścia w powieści Marii Dąbrowskiej „Noce i dnie”*, „Annales UMCS” sect. F. vol. 12 1967, s. 27–55.
2. *Poglądy estetyczne Marii Dąbrowskiej*, „Studia Estetyczne” t. X 1973, s. 6–27.
3. *Poglądy Władysława Witwickiego z zakresu filozofii człowieka*, „Studia Filozoficzne” 1974 nr 7, s. 93–113.
4. *Uwagi o metodologii badania poglądów filozoficznych w utworach literackich*, „Annales UMCS” sect. I vol. 1 1976, s. 85–100.
5. *Trzy „Historie” Władysława Tatarkiewicza* [w:] „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1977 nr 1, s. 27–57.
6. *Teorie estetyczne w „Historii estetyki” Władysława Tatarkiewicza. Studia o współczesnej estetyce polskiej*, red. S. Krzemień-Ojak, War-

szawa 1977, s. 233–254. 7. *Twórczość artystyczna jako działanie poznawcze* [w:] *Homo agens*, red. Z.J. Czarniecki i B. Dziemidok Lublin 1981, s. 246–263. 8. *Poznawcza wartość sztuki*, Lublin 1986, s. 219. 9. *Czy piękno w sztuce jest związane z dobrem i prawdą?* „Colloquia Communia” 1987 nr 5, s. 25–34. 10. *Nowożytne pomyłki* [w:] *Czy kryzys wartości*, red. J. Mizińska i T. Szkołut, Lublin 1992, s. 125–137. 11. *Mądrość* [w:] *Nazwy wartości* red. J. Bartmiński i M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993, s. 95–115.

b) Artykuły i komunikaty naukowe

1. Edward Abramowski a Maria Dąbrowska, „Biuletyn LTN” sec. A vol. 11 1971, s. 49–54. 2. Uwagi o „Historii filozofii” i metodologii historii filozofii Władysława Tatarkiewicza, „Biuletyn LTN” Hum. 1 vol. 17 1975, s. 3–11. 3. Najnowsza estetyka bułgarska, „Studia Estetyczne” t. XIV 1977, s. 339–355. 4. Todorowa Pawłowa „Ogólna teoria sztuki” „Studia Estetyczne” t. XVI 1979, s. 241–258. 5. *Pojęcie mądrości w kulturze współczesnej* [w:] *Aksjologiczne dylematy epoki współczesnej* red. T. Szkołut, Lublin 1994, s. 159–166.

d) Inne opracowania

1. *Groteska a realizm* (recenzja książki J. Manna, *O grotesce w literaturze*, Moskwa 1966) „Studia Estetyczne” t. V 1968, s. 414–417. 2. *Dwadzieścia wieków teorii dramatu* (recenzja książki A. Aniksta, *Teoria dramy od Arystotelesa do Lessinga*, Moskwa 1967) „Studia Estetyczne” t. VII 1970, s. 382–388. 3. *Rzeczywistość – artysta – sztuka* (recenzja książek I. Wercmanna, *Problemy chudożestwiennogo poznania*, Moskwa 1967 i L. Zielenowa, *Process esteticzeskiego otryazienija*, Moskwa 1969) „Studia Estetyczne” t. VIII 1971, s. 336–344. 4. *Atanasa Stojkowa a studia o estetyce* (recenzja książki A. Stojkowa, *Esteticzeski razmiszlenia*, Sofia 1973) „Studia Estetyczne” t. XII 1975, s. 390–393. 5. *Wariacje na temat snobizmu* (recenzja książki L. Kawałdziejewa, *Snobizam, cennosti, kultura*, Sofia 1974) „Studia Estetyczne” t. XIII 1976, s. 331–334 oraz w jęz. bułgarskim *Filosofska Misal* (Sofia) 1976 kn. 9, s. 118–120. 6. „*Dzieje szczęściu pojęć*” Władysława Tatarkiewicza (recenzja), „Człowiek i Światopogląd” 1976 nr 6, s. 145–151. 7. *Współcześni marksiści o estetyce Kanta* (recenzja książek M. Afasiżewa, *Estetika Kanta*, Moskwa 1975 i I. Passiego, *Estetikata na Kant*, Sofia 1976) „Studia Estetyczne” t. XV 1978, s. 368–372. 8. Wstęp do książki I. Passiego, *Powaga śmieszności*, Warszawa 1980, s. 5–14. 9. *Ironia jako totalna negacja* (recenzja książki I. Słowowa, *Ironiata w strukturata na modernizma*, Sofia 1979) „Studia Estetyczne” t. XVII 1981, s. 333–335. 10. *Zagadnienia estetyki w epoce skończonej nowożytności* (recenzja książki G. Vattimo, *La fine della modernita*, Milano 1985), „Przegląd literatury metodologicznej” 1992, nr 9, s. 50–55. 11. *Komentarz do Listy hasel Słownika Aksjologicznego* [w:] *Język a kultura*, t. II, red. J. Puzymina i J. Bartmiński Wrocław 1989, s. 317–326.

e) Przekłady (wszystkie z języka bułgarskiego i wszystkie opublikowane w tomie *Antologia współczesnej estetyki bułgarskiej* red. S. Krzemień-Ojak, Warszawa 1979)

1. T. Pawłow, *Co to jest realizm socjalistyczny*, s. 115–142. 2. A. Stojkow, *O socjologicznym traktowaniu sztuki*, s. 254–291. 3. A. Natew, *O naukowym badaniu twórczości artystycznej*, s. 292–328. 4. I. Passi, *Sztuka i człowiek w estetyce Karola Marksa*, s. 329–372. 5. W. Kolewski, *Wielkie zasady Leninowskie*, s. 373–397. 6. I. Słowow, *Ironia we współczesnej estetyce*, s. 447–485.

Przegląd czasopism

Zestawił W. Mincer

I

Anuario Filosófico [wyd.] Universidad de Navarra, 29 (1996) nr 1 BEHLER E.: Wackenroder y la concepción musical del primer romanticismo; CORTES H.: El canto de Diótima: Hölderlin y la música; ESPÑA Y.: La música en el sistema filosófico de Hegel; INNERARITY D.: Figuras del fracaso en el último Beethoven; LABRADA A.: La conciencia del espectador en la teoría musical de Schopenhauer; LEYTE A.: Schelling y la música; ROWELL L.: El tiempo en las filosofías románticas de la música; SCHOLTZ G.: Schleiermacher y la música.

II

Ethics, 107 (1996/1997) nr 2. McCARTHY D.: Rights, explanation, and the morality critics; BOONIN-VAIL D.: A defense of „A defense of abortion”: on the responsibility objection to Thomson’s argument; SHAVER R.: Sidgwick’s false friends.

III

Journal of Philosophical Logic, 26 (1997) nr 1-2. SHER G.Y.: Partially-ordered (branching) generalized quantifiers: a general definition (nr 1); PRIEST G.: On a paradox of Hilbert and Bernays (nr 1); DELMAS-RIGOUTSOS Y.: A double deduction system for quantum logic based on natural deduction (nr 1); HALBACH V.: Tarskian and Kripkean truth (nr 1); HODKINSON I., SIMON A.: The k -variable property is stronger than H -dimension k (nr 1); BURGESS J.A.: Supervaluations and the propositional attitude

constraint (nr 1); HELLMAN G.: Quantum mechanical unbounded operators and constructive mathematics – a rejoinder to Bridges (nr 2); THOMASON S.K.: Relational models for the modal syllogistic (nr 2); CROSS Ch. B.: The modal logic of discrepancy (nr 2); APOSTOLI P.: On the completeness of first degree weakly aggregative modal logics (nr 2); DENIS P.S., GRIM P.: Fractal images of formal systems (nr 2); PRIEST G.: Inconsistent models of arithmetic. Part I: Finite models (nr 2).

IV

Mind, 106 (1997) nr 421-422. GAUKER Ch.: Domain of discourse (nr 421); HALES S.D.: A consistent relativism (nr 421); HUGHES Ch.: Same-kind coincidence and the ship of Theseus (nr 421); McGRATH M.: Weak deflationism (nr 421); HAUSMAN D.M.: The impossibility of interpersonal utility comparisons – a reply (nr 421); MORTON A.: Can Edgington Gibbard counterfactuals? (nr 421); EDGINGTON D.: Truth, objectivity, counterfactuals and Gibbard (nr 421); SIMMONS H.: Circumstances and the truth of words: a reply to Travis (nr 421); TRAVIS Ch.: Reply to Simmons (nr 421); OPPY G.: The philosophical insignificance of Gödel’s slingshot (nr 421); NEALE S., DEVER J.: Slingshots and boomerangs (nr 421); GREEN M.S.: On the autonomy of linguistic meaning (nr 422); PATTON Th.E.: Explaining referential attributive (nr 422); RAMACHANDRAN M.: A counterfactual analysis of causation (nr 422); ROWLANDS M.: Teleological semantics (nr 422); ZIMMERMAN D.W.: Distinct indiscernibles and the bundle theory (nr 422);

ABBOTT B.: A note on the nature of „water” (nr 422); HOEFER C.: On Lewis’s objective chance: „Humean supervenience debugged” (nr 422).

V

Philosophy, 70 (1995) nr 271. LEVI D.S.: The Gettier problem and the parable of the ten coins; WALKER D.: The quiddity of Mercy; LORCA D.: A critique of Quentin Smith’s atheistic argument from Big Bang cosmology; HOUGHTON D.: Reasonable doubts about rational choice; RICHTER D.: The incoherence of the moral ought; HAYNES-CURTIS C.: Sartre and the drug connexion.

VI

Revue de Synthèse, 46 (1995) nr 1-2/3. BIENENSTOCK M.: Qu’est-ce qu’être idéaliste en politique? La réponse de Hegel (nr 1); LÖWY L.: Les „faits scientifiques” et leur public: l’histoire de la détection de la syphilis (nr 1); MUCCHIELLI L.: Aux origines de la „Nouvelle Histoire” en France: l’évolution intellectuelle et la formation du champ des sciences sociales (1880-1930) (nr 1); OROBITG-LAVAL C.: La typologie des nations et l’Espagnol mélancolique: notes pour l’interprétation d’un cliché (nr 1); John Toland (1670-1722): BRYKMAN G.: Présentation: „Pour en savoir plus, cherchez dans mes écrits” (nr 2/3); CARRIVE P.: Les convictions politiques de Toland (nr 2/3),

CHAMPION J.A.I.: The politics of pantheism (nr 2/3); BRYKMAN G.: Les deux christianismes de Locke et de Toland (nr 2/3); BRUGÈRE F.: Philosophie de la nature et communauté chez Shaftesbury et Toland (nr 2/3); SEIDENGART J.: L’infinisme panthéiste de John Toland et ses relations avec la pensée de Giordano Bruno (nr 2/3); HARRISON A.: Sur les origines celtiques de John Toland (nr 2/3); MALHERBE M.: La raison polémique chez John Toland (nr 2/3); LURBE P.: *Clidophorus* et la question de la double philosophie (nr 2/3); JAFFRO L.: L’art de lire Toland (nr 2/3); FICHANT M.: Leibniz et Toland: philosophie pour princesses? (nr 2/3)

VII

Revue Philosophique de Louvain, 93 (1995) nr 1/2. Le réductionnisme dans les sciences de la vie: FELTZ B.: Le réductionnisme en biologie: approches historique et épistémologique; CALLEBAUT W.: Réduction et explication mécaniste en biologie; FRANCK R.: Masaiques, machines, organismes et sociétés. Examen multidisciplinaire du réductionnisme; LAMBERT D.: Vers de nouvelles interactions entre mathématiques et biologie; DELSOL M.: La théorie synthétique de l’évolution. Essai d’analyse épistémologique; GAYON J.: La biologie darwinienne de l’évolution est-elle «réductionniste»?; CROMME-LINCK M.: Quand la trace des souvenirs se dévoile au found d’une coupelle. A propos du réductionnisme et des neurosciences.

Zapiski bibliograficzne (Bibliographical Notes) za rok 1996 oraz uzupełnienia z lat poprzednich Zestawił W. Mincer

a) Prace opublikowane w Polsce (Polish publications)

Filozofia w ogóle
(Philosophy in general)

Banaszczyk T.: Znaczenie uprawiania filozofii. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 3 (1994) s. 5–7. Sum.

Cioran E.M.: O niedogodności narodzin; przeł. I. Kania. Kraków: Oficyna Literacka, 1996 – 165 s. [Zbiór esejów].

Dębowski J.: Filozoficzne źródła refleksji ekologicznych. Olsztyn: WSP, 1996 – 151 s. (Studia i Materiały WSP w Olsztynie nr 103).

Dołęga J.M.: Z zagadnień metateoretycznych i merytorycznych ekofilozofii. – *Stud. Philos. Christ.* 1996 nr 1 s. 270–278.

Falkiewicz A.: Istnienie i metafora. Wrocław: „A”, 1996 – 456 s. [Zbiór szkiców].

Krajewski W.: Międzynarodowa konferencja filozofii nauki w Warszawie. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 3/4 s. 223–226.

Mała encyklopedia filozofii: pojęcia, problemy, kierunki, szkoły. Bydgoszcz: „Branta”, 1996 – 572 s.

[VI Polski Zjazd Filozoficzny w Toruniu: Toruń, 5–9 IX 1995: materiały]. – *Ruch Filoz.* 1996 nr 2/3 s. 159–414.

Rozmowy o filozofii. Red. A. Zieliński, M. Bagiński, J. Wojtysiak. Lublin: KUL, 1996 – 303 s.

Ślęczka K.: Milczenie filozofów: (impresja zjazdu). – *Principia* 13/14 (1995) s. 283–290 [dot. VI Pol. Zjazdu Filoz.].

Słownik pojęć filozoficznych. Red. W. Krajewski. Warszawa: „Scholar”, 1996 – 254 s.

Z życia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego: sprawozdania oddziałów. – *Ruch Filoz.* 1996 nr 1 s. 103–119.

Teksty źródłowe i ich przekłady (Sources and their translations)

Aristoteles: *Tá metà tà fisiká* = *Metaphysica* = *Metafizyka*. Tekst pol. oprac. M.A. Krapiec, A. Maryniarczyk na podstawie tłum. T. Żeleznika. T.1–2. Lublin: KUL, 1996 – CXXXIV, 409 s. + 426 s.

Fichte J.G.: *Teoria wiedzy: wybór pism; wybrał, przeł., wst. i przyp. M.J. Siemek; aneks przeł. J. Garewicz. T.1.* Warszawa: PWN, 1996 – LV, 596 s. (Biblioteka Klasyków Filozofii).

Fichte J.G.: *Zum curriculum vitae des Philosophen* = *Załącznik do biografii filozofa*. Hrsg. K. Bal. Wrocław: UW, 1996 – 48 s. (*Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 1563).

Heidegger M.: Zwrot [oraz] Czas i bycie [oraz] Heidegger M., Guzzoni A.: Protokół z seminarium na temat wykładu „Czas i bycie”; tł. z niem. J. Mizera. – *Principia* 13/14 (1995) s. 59–125.

Jaspers K.: Problem winy [fragm.]; oprac. J. Garewicz. – *Prz. Polit.* 31 (1996) dod. s. I–VIII.

Kierkegaard S.: O niewidzialnej jedności żartu i powagi, eksperymencie i zaczynaniu od nicości [fragm.]; tł. – *Spol. Otwarte* 1996 nr 9 dod. s. I–XII.

Plato: Dialogi; w przekł. W. Witwickiego; wybrał, tekst przejrzał, przedm. i objaśn. opatrzył. A. Lam. Warszawa: „Verum”, 1996 – 403 s.

Plato: Phaidros; przekł. i słowo towarzyszące E. Zwolski. Kraków: „Aureus”, 1996 – 190 s. (Biblioteka Principia. Stoicheia, 2).

Tomasz z Akwinu, św.: Kwestia o duszy; tł. z łac. Z. Włodek, W. Zega; wpraw. Z. Włodek. Kraków: „Znak”, 1996 – 278 s. (Biblioteka Filozofii Religii).

Historia filozofii (History of philosophy)

Chrudzinski A.: Transcendentalizm Kanta i Husserla. – *Stud. Philos. Christ.* 1996 nr 1 s. 288–292.

Dehnel P.: O stosunku Schellinga do „teorii wiedzy” Fichtego. – *Principia* 13/14 (1995) s. 163–187.

Evans G.R.: Filozofia i teologia w średniowieczu; tł. J. Kielbasa. Kraków: „Znak”, 1996 – 201 s. (Dziedzictwo Średniowiecza).

Folaron S.: Postrenesansowa koncepcja teologii naturalnej według Johanna Heinricha Alsteda. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 4 (1995) s. 111–132.

Nowak L.: Kilka uwag na temat miejsca empiryzmu logicznego w dwudziestowiecznej

filozofii; tł. z ang. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 293–310.

Siemianowski A.: Proces hellenizacji chrześcijaństwa i programy jego dehellenuzacji. – *Acta Univ. Wratisl. Filozofia* 30 (1996) s. 1–57. Sum.

Współczesne kierunki filozoficzne (Contemporary philosophical trends)

Wilkożewska K.: Filozofia amerykańska w Ameryce: oczami outsidera. – *Kult. Współcz.* 1996 nr 1/2 s. 87–99.

Zalewski A.: Fenomenologia jako terapia filozoficzna. – *Principia* 13/14 (1995) s. 129–162.

Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących (Monographs on philosophers)

Przechowski M.: Stefana Amsterdamskiego filozofia porządku świata. – *Stud. Philos. Christ.*, 1996 nr 1 s. 279–284.

Michalski A.K.: Franciszkanin – fenomenolog: o dziele życia o Hermana Leo Van Bredy (1911–1974). – *Stud. Francisk.* 6 (1994) s. 215–224.

Banasiak B.: Gilles Deleuze: Paryż, 1925 – Paryż, 1925. – *Principia* 13/14 (1995) s. 5.

Miller J.E.: Pasja Michela Foucaulta [fragm. książki]; tł. – *Odra* 1996 nr 10 s. 38–45.

Rabus J.: Ernest Gellner: Paryż, 1925 – Praga, 1995. – *Principia* 13/14 (1995) s. 6.

Alechnowicz I.: Karl Jaspers – filozofia i polityka. Wrocław: Akad. Roln., 1996 – 81 s. (Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu nr 285).

Lejewski Cz.: O dramatycznej fazie rozwojowej pansomatyzmu Kotarbińskiego; tł. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 1 s. 23–36. Sum.

Pieniążek P.: Emmanuel Lévinas: Kowno, 1906 – Paryż, 1995. – *Principia* 13/14 (1995) s.7.

Jay M.: Lyrotard a dyskredytacja widzenia w XX-wiecznej myśli francuskiej; tł. z ang. – *Kult. Współcz.* 1996 nr 1/2 s. 100–108.

Gacka B.: Metoda personacji Johna H. Newmana. – *Zesz. Nauk. KUL* 1993 nr 1/4 s. 57–70. Sum.

Ligeża M.: Profesor Maria Przetacznik – Gierowska (1920–1995). – *Prz. Psychol.* 1995 nr 1/2 s. 235–238.

Darowski R.: Poglądy filozoficzne Antoniego Skorulskiego SJ (1715–1777). Kraków: Wyd. Filoz. TJ, 1996 – 74 s.

Kloskowski K.: Poglądy filozoficzne profesora Szczepana Witolda Ślęgi. – *Stud. Philos. Christ.* 1996 nr 1 s. 11–36. Bibliogr. Sum.

Obituaria / S. Szczyrba, J. Życiński et al. – *Stud. Philos. Christ.* 1996 nr 1 s. 253–266 [Ks. prof. S.W. Ślęga].

Walko A.: Polskie badania nad Szkotem i szkotyżmem: (stan badań do 1980 r.). – *Stud. Franciszk.* 6 (1994) s. 155–186.

Folaron S.: Der erste deutsche Philosoph [Nicolaus Taurellus]. – *Rozpr. Niemcozn.* 2 (1995) s. 63–72.

Nowicki A.: O książce Trentowskiego „Die Freimaurerei”. – *Ruch Filoz.* 1996 nr 1 s. 45–48.

Dąbska I.: Jeszcze o „Legendzie o Kazimierzu Twardowskim” H. Hollanda. – *Ruch Filoz.* 1996 nr 1 s. 9–12.

Ontologia i metafizyka
(Ontology. Metaphysics)

Besler G.: Konieczne i hipotetyczne tezy w metafizyce Mieczysława Alberta Krapca. – *Zesz. Nauk. KUL* 1992 nr 3/4 s. 45–58. Sum.

Chudy W.: Byt czy refleksja: metafizyczne aspekty periodyzacji dziejów kultury. – *Zesz. Nauk. KUL* 1992 nr 3/4 s. 13–27. Sum.

Maryniarczyk A.: Pierwsze zasady wyrazem racjonalnego istnienia bytu: interpretacja metafizycznych pierwszych zasad. – *Zesz. Nauk. KUL* 1992 nr 3/4 s. 29–43. Sum.

Paprzycka K.: Dziury metafizyczne: o ontologicznych podstawach koncepcji związku w metafizyce unitarnej. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 311–320.

Pawłowski K.: Zagadnienia metafizyczne w pismach Apulejusza z Madaury: metafizyczna teoria pryncypiów wszechrzeczy. – *Meander* 1996 z. 3/4 s. 137–161.

Smith B.: Ontologia i logiczna analiza rzeczywistości; tł. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 1 s. 5–21.

Williams Ch.J.F.: Identyczność i zwrotność. – *Zesz. Nauk. KUL* 1992 nr 3/4 s. 3–11.

Wszolek S.: Pytając o Boga: „dowody” istnienia Boga w dziejach filozofii. Tarnów: „Biblos”, 1996 – 227 s.

Filozofia języka
(Philosophy of language)

Kalisz R., Kubiński W., Buller A.: In search of a frame of mind: an introduction to cognitive linguistics and artificial intelligence. Gdańsk: UG, 1996 – 150 s. (Rozprawy i Monografie / Uniwersytet Gdański).

Łaciak P.: Rozumienie języka w „Badaniach logicznych” Edmunda Husserla. – *Principia* 13/14 (1995) s. 213–234.

Tokarz M.: Zasada ekonomii w komunikacji językowej. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 3/4 s. 37–56.

Teoria poznania
(Epistemology)

Hartman J.: Cogito – metafizyczność – konserwatyzm. – *Principia* 13/14 (1995) s. 257–268.

- Kuipers** Th.A.F.: Aproksymacja prawdy poprzez konkretyzację; tł. z ang. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 91–118.
- Pobojevska** A.: *Biologia i poznanie: biologiczne „a priori” człowieka a realizm teoriopoznawczy.* Łódź: UŁ, 1996 – 188 s.
- Typologia** i funkcje obrazu świata w umyśle człowieka. Praca zbiorowa pod red. A. Guryckiej. Poznań: Fund. „Humaniora”, 1996 – 180 s.
- Historia i filozofia nauki
(History and philosophy of science)
- Bigaj** T. Przyczynowość w Szkole Lwowsko-Warszawskiej. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 2 s. 69–81. Sum.
- Cohen** L.J.: Idealizacja jako forma rozumowania indukcyjnego; tł. z ang. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 75–90.
- Czarnecka** M.: O nowym eksperymentalizmie bez iluzji: analiza poglądów Hackinga i Franklina. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 1 s. 85–94. Sum.
- Dobosz** A., **Kaźmierczak** J.: Kilka uwag na temat tezy o pozalogicznym charakterze twórczości naukowej. – *Zesz. Nauk. PPozn. Org.* – Z. 19 (1996) s. 5–16. Sum.
- Eilstein** H.: O transjentyzmie. Cz. 1–2. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 2 s. 49–67; nr 3/4 s. 69–91.
- Grabowski** M.: Notatki z aksjologii nauki: prawda. – *Znak* 1996 nr 9 s. 49–61.
- Kalużyńska** E.: Teorie i modele. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 2 s. 27–47. Sum.
- Koj** L.: Nauka i wartości. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 2 s. 15–26.
- Kupracz** A.: Konkretyzacja a korekta. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 119–134.
- Leśkiewicz** Z.: Ogólnometodologiczne aspekty w poznawaniu naukowym. – *Zesz. Nauk. Stud. Informar. USzczec.* 7 (1994) s. 19–37. Sum.
- Nickles** Th.: Epistemiczne wzmacnianie: ku samowspornej metodologii nauk; tł. z ang. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 245–282.
- Nowak** I.: Pewien wariant konkretyzacji jakościowej. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 135–141.
- Nowak** L.: Idealizacyjna koncepcja nauki: przegląd zastosowań i rozwinięć; tł. z ang. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 11–74.
- O filozofii** nauki rozmawiają: M. Czarnocka, H. Eilstein et al. – *Filoz. Nauki.* 1994 nr 3/4 s. 175–199.
- Paprzycki** M., **Paprzycka** K.: Dokładność a istotność. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 211–220.
- Pietruska-Madej** E.: Intelligibilia: trzecie królestwo Fregego i Poppera. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 1 s. 55–66.
- Popper** K.R.: *Wszechświat otwarty: argument na rzecz indeterminizmu;* przekł. A. Chmielewski. Kraków: „Znak”, 1996 – 222 s.
- Przybysz** P.: Idealizacja a konkretyzacja w „Teorii sprawiedliwości” Johna Rawlsa. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 221–244.
- Rott** H.: Aproksymacja *versus* idealizacja: przypadek Keplera–Newtona; tł. z ang. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 143–171.
- Sierotowicz** T.M.: Nauka i codzienność w kontekście realizmu [fragm.]. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 3/4 s. 93–102. Sum.
- Strawson** P.F.: Antyredukcyjny naturalizm; rozm. przepr. M. Sainsbury, M. Davies; tł. *Filoz. Nauki* 1994 nr 2 s. 95–109.
- Such** J.: Idealizacyjna teoria nauki a fizyka mikroświata. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 173–183.

Tempezyk M.: Integracja wiedzy o myśleniu i mózgu. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 33/4 s.119–126. Sum.

Thom R.: Prawda, fałsz i brak znaczenia albo krajobraz logosu; tł. z ang. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 283–291.

Wszolek S.: Znaczenie eksperymentu w nauce czyli powrót do Bacona. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 1 s. 77–84. Sum. [Poglądy Iana Hackinga].

Logika i metodologia.
Semiotyka
(Logic. Methodology. Semiotics)

Leśniewski S.: Próba dowodu ontologicznej zasady sprzeczności. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 2 s. 117–147.

Leśniewski S.: Przyczynek do analizy zdań egzystencjalnych. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 1 s. 117–134. Sum.

Łukasiewicz D.: Znaczenie i prawda w świetle niektórych prac Edmunda Husserla. – *Principia* 13/14 (1995) s. 203–212.

Łukasiewicz J., Smolka F., Leśniewski S.: U źródeł logiki trójwartościowej. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 3/4 s. 227–240.

Miszczyński R.: O pewnym formalnym podobieństwie teorii mnogości i tomizmu. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 3 (1994) s. 65–75. Sum.

Scheffler U.: Sind Russells Fakten Ereignisse? – *Ruch Filoz.* 1996 nr 1 s. 17–28.

Stuchliński J.A.: Niesprzeczność a znaczenie. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 3/4 s. 103–117. Sum.

Stuchliński J.A.: Pragmatyczno–logiczna zasada sprzeczności: w obronie Arystotelesa. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 1 s. 37–53. Sum.

Wajszczyk J.: Niefiniowalność funktora zmiany na gruncie rachunków logiki temporalnej. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 3/4 s. 57–68. Sum.

Wiatlewska J.: Możliwości interpretacyjne „Traktatu logiczno–filozoficznego”. – *Principia* 13/14 (1995) s. 235–246.

Woleński J.: W stronę logiki. Kraków: „Aureus”, 1996 – 353 s.

Wszolek S.: Indeterminism, three–valued logic and Jan Łukasiewicz. – *Tar. Stud. Teol.* 14 (1995/1996) s. 135–150.

Wuttich K.: Zur Analyse von sogenannten intensionalen Sätzen durch Ockham und seine Kritiker. – *Ruch Filoz.* 1996 nr 1 s. 29–43.

Żabski E.: Algebraiczna semantyka dla nihilistycznych rachunków kwantyfikatorów. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 1 s. 67–76; nr 2 s. 149–150. Sum.

Zemło M.: Fenomenologiczna metodologia Alfreda Schütza. – *Principia* 13/14 (1995) s. 247–255.

Psychologia
(Psychology)

Bateson G.: Umysł i przyroda: jedność konieczna; przeł. A. Tanalska–Dulęba. Warszawa: PIW, 1996 – 315 s. (Biblioteka Myśli Współczesnej).

Bobryk J.: Czy można odkryć istnienie zależności przyczynowych w obrębie zjawisk badanych przez psychologię?: kategoria przyczynowości i badania eksperymentalne w psychologii. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 2 s. 83–94.

Brzeziński J.: Metodologia badań psychologicznych. Warszawa: PWN, 1996 – 678 s.

Fhanér S.: Słownik psychoanalizy; przekł. J. Kubitsky. Gdańsk; Gdań. Wyd. Psychol., 1996– 317 s.

Głaz S.: Intensywność doświadczenia religijnego a koncepcja siebie. Kraków: Wyd. Nauk. PAT, 1996 – 371 s. (Rozprawy Habilitacyjne / Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie nr 6).

- Laplanche J., Pontalis J.-B.:** Słownik psychoanalizy; przekł. E. Modzelewska, E. Wojciechowska. Warszawa: Wyd. Szk. i Ped., 1996 – 413 s.
- Ledzińska M.:** Prace o problematyce psychologicznej opublikowane w piśmiennictwie polskim: artykuły i książki. – *Psychol. Wychow.* 1996 nr 5 s. 464–475.
- Łygan J.:** Pojęcie i własności działania twórczego. – *Zesz. Nauk. WSP Bydg. Stud. Tech.* 18 (1995) s. 30–40. Sum.
- Rzepa T.:** Autobiografia wewnętrzna jako przedmiot badań psychobiograficznych. – *Zesz. Nauk. Stud. Socjol. USzczec.* 6 (1994) s. 55–71.
- Śleszyński D.:** Uwagi dotyczące zagadnienia empiryczności w psychologii fenomenologicznej. – *Stud. Philos. Christ.* 1996 nr 1 s. 292–296.
- Widera-Wysoczańska A.:** Hermeneutyczne pytania o ludzkie doświadczenie. – *Prz. Psychol.* 1995 nr 1/2 s. 103–116. Sum.
- Wójcik B.:** Monistyczna interpretacja genezy świadomości w ujęciu D.C. Dennetta, Cz. 1. *Tar. Stud. Teol.* 14 (1995/1996) s. 101–134. Sum.
- XXIX **Zjazd Naukowy** Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Gdańsk 12–15 września 1996: program i streszczenia. Red. B. Wojciszke, K. Drat–Ruszczak. Sopot: Gdań. Wyd. Psychol., 1996 – 284 s.
- Antropologia filozoficzna
(Philosophical anthropology)
- Günther M.:** Analiza oraz krytyka filozoficznej antropologii „niemieckiego konstrukttywizmu”: Szkoła Erlangen. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 3 (1994) s. 57–64. Sum.
- Palczewski M.:** Idea „nowego człowieka” w pracach Herberta Marcusego. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 3 (1994) s. 117–124. Sum.
- Pawliszyn A.:** Krajobrazy czasu: obecne dociekania egzystencjalnej wartości czasu. Gdańsk: UG, 1996 – 243 s. (Rozprawy i Monografie / Uniwersytet Gdański nr 226).
- Słomski W.:** Wolność osoby ludzkiej według Emmanuela Mouniera. Warszawa: W. Słomski, 1996 – 140 s.
- Starzyńska-Kościuszko E.:** Filozoficzne koncepcje człowieka. Warszawa: WSP Tow. Wiedzy Powsz., 1996 – 162 s.
- Aksjologia
(Axiology)
- Janukowicz M.:** Pojmowanie życia w kategoriach aksjologicznych. – *Pr. Nauk. Pedagog. WSP Częst.* 5 (1994) s. 189–202.
- Z zagadnień** współczesnej aksjologii. Red. S. Opara, E. Starzyńska-Kościuszko. Olsztyn: WSP, 1996 – 179 s. (Studia i Materiały WSP w Olsztynie nr 97).
- Etyka i teoria postępowania
(Ethics)
- Brandt R.B.:** Etyka: zagadnienia etyki normatywnej i metaetyki; przeł. B. Stanosz; wstęp J. Hołówka; konsult. terminol. M. Środa. Warszawa: PWN, 1996 – XL, 924 s. (Biblioteka Współczesnych Filozofów).
- Janeczek S.:** Oświeceniowy renesans etyki: dydaktyka filozofii moralnej w polskim szkolnictwie kościelnym na tle europejskim. – *Zesz. Nauk. KUL* 1992 nr 1/2 s. 33–62. Sum.
- Jedynak S.:** Człowiek, społeczeństwo, moralność: szkice o etyce polskiej. Lublin: UMCS, 1996 – 340 s.
- Moralność i etyka** w ponowoczesności. Red. Z. Sareło. Warszawa: ATK, 1996 – 211 s. [Materiały konferencji i naukowej 1995 r.].
- Pabiasz W.:** Prawo natury jako norma moralna w etyce Marcina Lutra. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 3 (1994) s. 97–106. Sum.

Pietrzak J.: Egoizm jako postulat pedagogiczny Fryderyka Nietzschego. – *Ruch Filoz.* 1996 nr 1 s. 57–64.

Pietrzak J.: Litość i współczucie w filozofii A. Schopenhauera i F. Nietzschego. – *Ruch Filoz.* 1996 nr 1 s. 49–56.

Podobiński S.: Konstruowanie haseł słownikowych w pracy Stanisława Jedynaka „Etyka w Polsce. Słownik pisarzy”. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 3 (1994) s. 155–158. Sum.

Przybysz P.: Idealizacja a konkretyzacja w „Teorii sprawiedliwości” Johna Rawlsa. – *Pozn. Stud. Filoz. Hum.* 2 (1996) s. 221–244.

Taylor Ch.: Etyka autentyczności; przekł. A. Pawelec. Kraków; „Znak”, 1996 – 95 s. (Demokracja – Filozofia i Praktyka).

Woźniczka M.: Etyka i etycy. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 4 (1995) s. 215–222. Sum.

Żuk-Łapińska L.: Paraliż metodologiczny etyki XX wieku. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 4 (1995) s. 223–238. Sum.

Estetyka i filozofia sztuki
(Aesthetics. Philosophy of art)

Aksjologiczne spektrum sztuki. Red. P. Kawiecki, J. Tarnowski. T. 2. Między poznaniem, odpowiedzialnością i polityką. Gdańsk: UG, 1995 – 178 s. (Rozprawy i Monografie / Uniwersytet Gdański).

Kurowicki J.: Estetyka starożytna a estetyka nowożytna. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 4 (1995) s. 163–171. Sum.

Morawski S., Ciszewska J.: O Lyotardzie: rozm. przepr. B. Frydryczak. – *Mag. Szt.* 9 (1996) s. 195–207. [Tekst również w jęz. ang.].

Ortega y Gasset J.: Dehumanizacja sztuki i inne eseje; przeł. P. Niklewicz. Warszawa: „Muza”, 1996 – 219 s. (Spectrum).

Przybysławski A.: O metaforze i sztuce czyli kilka uwag po lekturze „O prawdzie i kłamstwie w pozamoralnym sensie”. – *Principia* 13/14 (1995) s. 275–280.

Filozofia społeczeństw
i nauk społecznych
(Social philosophy. Philosophy of politics)

Bocheński J.M.: Lewica, religia, sowietologia; oprac. J. Parys. Warszawa: „Mores”, 1996 – 403 s. Bibliogr.

Filozofia państwa i prawa
(Philosophy of law)

Buchner W.: Kant – państwo i prawo. Kraków: „Aureus”, 1996 – 218 s. (Biblioteka Myśli Politycznej).

Grocholewski Z.: Filozofia prawa w nauczaniu Jana Pawła II; tł. z wł. M. Jędraszewski. Poznań: Księg. św. Wojciecha, 1996 – 38 s.

Łyko Z.: Wybrane zagadnienia z filozofii prawa. – *Rocz. Teol.* (Warsz.) 1996 z. 1/2 s. 5–63.

Filozofia historii
i nauk historycznych
(Philosophy of history)

Domańska E.: Po–postmodernistyczny romantyzm: (sensitivism – „nowa” filozofia historii – Franklin R. Ankersmit). – *Kult. Współcz.* 1996 nr 1/2 s. 69–86.

Filozofia przyrody
i nauk przyrodniczych
(Philosophy of nature)

Augustynek Z.: Z ontologii czasoprzestrzeni. – *Filoz. Nauki* 1994 nr 2 s. 5–13. Sum.

Mazanka P.: O epistemologicznych podstawach zaniku wiary religijnej. – *Stud. Philos. Christ.* 1996 inr 1 s. 284–287.

Perek M.: Obraz świata współczesnych nauk fizykalnych a problematyka antropologiczna. – *Pr. Nauk. Filoz. Socjol. WSP Częst.* 3 (1994) s. 125–137. Sum.

Roskal Z.E.: Średniowieczne koncepcje przyrody. – *Człow. i Przyr.* 3 (1995) s. 43–53. Sum.

Sady W.: Pojęcie prawdy w naukach przyrodniczych. – *Znak* 1996 nr 9 s. 21–33.

Wolsza K.: Kierunki odnowy filozoficznej nauki o Bogu. – *Ruch Filoz.* 1996 nr 1 s. 65–68.

Filozofia religii
(Philosophy of religion)

Gilson E.: Bóg i ateizm; tł. M. Kochanowska, P. Murzański; wpraw. K. Tarnowski. Kraków: „Znak”, 1996 – 191 s. (Biblioteka Filozofii Religii).

Milerski B.: Z problemów hermeneutyki protestanckiej. Łódź: Wyd. Ewang. Św. Mateusza, 1996 – 135 s. (Biblioteka Myśli Protestanckiej).

Miodoński L.: Filozofia religii Arthura Schopenhauera. – *Acta Univ. Wratisl. Filoz.* 29 (1996) s. 1–162. Zsfg.

Tomasz z Akwinu, św.: Kwestia o duszy; tł. z łac. Z. Włodek, W. Zega; wpraw. Z. Włodek. Kraków: „Znak”, 1996 – 278 s. (Biblioteka Filozofii Religii).

Welte B.: Filozofia religii; tł. G. Sowiński; wstęp J.A. Kłoczowski. Kraków: „Znak”, 1996 – 259 s. (Biblioteka Filozofii Religii).

b) Piśmiennictwo obce
(Foreign publications)

Filozofia w ogóle
(Philosophy in general)

Argumentation et questionnement. Dir. C. Hoogaert. Paris: PUF, 1996 – 160 s., (L'interrogation philosophique). Ff 98.

L'ancien et le nouveau. Dir. R. Heyer. Strassbourg: Presses univ., 1996 – 256 s. Ff 140.

Gilroy P.: Meaning without words: philosophy and non-verbal communication. Aldershot: Avebury, 1996 – VII, 209 s.

Hampe M.: Gesetz und Distanz: Studien über die Prinzipien der Gesetzmässigkeit in der theoretischen und praktischen Philosophie. Heidelberg: Winter, 1996 – 228 s. (Heidelberger Forschungen, 31). DM 58,00.

Kaplan M.: Decision theory as philosophy. Cambridge Univ. Press, 1996 – XV, 227 s. £ 35,00.

Kellerwessel W.: A bibliography on reference and some related topics in analytical philosophy. Bern: Lang, 1996 – 239 s. DM 79,00.

Philosophy and cognitive science: categories, consciousness and reasoning: proceedings of the Second International Colloquium on Cognitive Science. Ed. A. Clark et al. Dordrecht: Kluwer, 1996 – XVIII, 270 s.

Philosophy and pluralism. Ed. D. Archard. Cambridge Univ. Press, 1996 – VII, 212 s. (Royal Institute of Philosophy supplements, 40).

Stein E.: Without good reason: the rationality debate in philosophy and cognitive science. Oxford: Clarendon, 1996 – VIII, 296 s. £ 30,00.

Whitman J.P.: The power and value of philosophical skepticism. Lanham, Md: Rowman a. Littlefield, 1996 – X, 110 s.

Windelband W.: Präludien: Aufsätze und Reden zur Einleitung in die Philosophie. Eschborn: Klotz, 1996 – VI, 325 s. [Przedruk wyd. z 1884 r.]. DM 134,00.

Teksty źródłowe
i ich przekłady
(Sources and their translations)

Ioannes Buridanus: Ioannis Buridani Expositio et Quaestiones in Aristotelis De caelo: édition crit. et doctrinaire B. Patar. Leuven: Peeters, 1996 – 196–602 s. (Philosophes médiévaux, 33). Ff 949.

Main de Biran P.F.: Correspondance philosophique 1766–1804; 1805–1824. Ed. F. Azouvi. Paris: Vrin, 1996 – XXII, 419 + 402 s. (Maine de Biran: Oeuvres, 13.2 –13.3). FF 375 + 400.

Nicolaus (Oresmius): Quaestiones super de generatione et corruptione. Hrsg. S. Caroti. München: Beck, 1996 – 356 s. (Bayerische Akademie der Wissenschaften).

Tomasz z Akwinu, św., Dietrich von Freiberg: L'être et l'essence, le vocabulaire médiéval de l'ontologie: deux traités De ente et essentia de Thomas d'Aquin et Dietrich de Freiberg. Paris: Seuil, 1996 – 288 s. Ff 49. [Tekst łac.–franc.].

Wolfi Ch.: Discursus praeliminaris de philosophia in genere. Historisch–kritische Ausg. Hrsg. G. Gawlick, L. Kreimendahl. Stuttgart: Frommann–Holzboog, 1996 – LXVIII, 293 s. (Forschungen und Materialien zur deutschen Aufklärung. Abt.: Texte,1). DM 88,00.

Historia filozofii
(History of philosophy)

Bozzetti M.: Hegel und Adorno: die kritische Funktion des philosophischen Systems. Freiburg/B.: Alber, 1996 – 256 s. DM 58,00.

Combès J.: Etudes néoplatoniciennes. Grenoble: J. Millon, 1996 – 368 s. Ff 190.

Crépon M.: Les géographies de l'esprit: enquête sur la caractérisation des peuples, de Leibniz à Hegel. Paris: Payot, 1996 – 432 s. Ff 160.

Decline and obsolescence of logical empirism: Carnap vs. Quine and the critics. Ed. S. Sarkar. London: Garland, 1996 – XVIII, 411 s. (Science and philosophy in the twentieth century, 5). £ 70,00.

Den Otter S.M.: British Idealism and social explanation: a study in late Victorian thought. Oxford: Clarendon, 1996 – X, 250 s.

Dräxler H.–D.: Die Ideologie in Deutschland: Versuch der Rekonstruktion einer französischen wissenschaftlichen Theorie im Deutschland des frühen 19 Jahrhunderts. Münster: Nodus–Publ., 1996 – 268 s. DM 84,00.

Grosos Ph.: Système et subjectivité: études sur la signification et l'enjeu du concept de système, Fichte, Hegel, Schelling. Paris: Vrin, 1996– 334 s. Ff 240.

Introduction à la philosophie du mythe. 1. Brisson L.: Sauver les mythes. 2. Jamme Ch.. Epoque moderne et contemporaine. Paris: Vrin, 1996 – 243 + 177 s. Ff 125 + 150.

Jullien F.: Procé ou création: une introduction à la pensée chinoise: essai de problématique interculturelle. Paris: LGF, 1996 – 342 s. Ff 46. [Poglądy Wang Fuzhi].

The legacy of the Vienna Circle: modern reappraisals. Ed. S. Sarkar. London: Garland, 1996 – XVIII, 377 s. (Science and philosophy in the twentieth century, 6). £ 70,00.

Libera A. de: Eckhart, Suso, Tauler et la divination de l'homme. Paris: Bayard, 1996 – 245 s. Ff 93.

Libera A. de: Penser au Moyen Age. Paris: Seuil, 1996 – 416 s. Ff 56.

Neschke-Hentschke A.: Le platonisme politique dans l'Antiquité. Leuven: Peeters, 1996 – XIII, 276 s. (Bibliothèque Philosophique de Louvain, 42). Ff 230.

Prélorentzos Y.: Temps, durée et éternité: études sur les Principes de la philosophie de

Descartes, de Spinoza. Paris: Presses univ. de Sorbonne, 1996 – 264 s. Ff 95.

Rouillois F.: L'invention du progrès: aux origines de la pensée totalitaire, 1680–1730. Paris: Kimé, 1996 – 488 s. Ff 250.

Salaün F.: L'ordre des moeurs: essai sur la place du matérialisme en France au XVIIIe siècle. Paris: Kimé, 1996 – 370 s. Ff 195.

Le **savoir** grec: dictionnaire critique. Dir. J. Brunschwig, G. Lloyd. Paris: Flammarion, 1996–1096 s. Ff 450.

Skepticism in the history of philosophy: a pan-American dialogue. Ed. R.H. Popkin. Dordrecht: Kluwer, 1996 – XXI, 285 s. (International archives of the history of ideas, 145).

Striker G.: Essays on hellenistic epistemology and ethics. Cambridge Univ. Press, 1996 – 335 s. £ 37,50.

Współczesne
kierunki filozoficzne
(Contemporary philosophical trends)

Postmodern materialism and the future of Marxist theory: essays in the Althusserian tradition. Ed. A. Callari, D. Ruccio. Hanover, NH: Wesleyan Univ. Press, 1996 – X, 372 s.

Monografie o filozofach
i pisarzach filozofujących
(Monographs on philosophers)

Parinaud A.: Gaston Bachelard. Paris: Flammarion, 1996 – 547 s. Ff 140.

Duhot J.-J.: Epictète et la sagesse stoïcienne. Paris: Bayard, 1996 – 264 s. Ff 95.

Adorno F.P.: Le style du philosophe: Foucault et le dire vrai. Paris: Kimé, 1996 – 162 s. Ff 125.

Kress A.: Reflexion als Erfahrung: Hegels Phänomenologie der Subjektivität. Würzburg:

Königshausen u. Neumann, 1996 – 297 s. DM 58,00.

Pocai R.: Heideggers Theorie der Befindlichkeit: sein Denken zwischen 1927 und 1933. Freiburg/B.: Alber, 1996 – 318 s. (Symposion, 107). DM 94,00.

Issues in Husserl's Ideas II. Ed. Th. Nenon, L. Embree. Dordrecht: Kluwer, 1996 – XI, 263 s. (Contributions to phenomenology, 24).

Juranville A.: Lacan et la philosophie. Paris: PUF, 1996 – 496 s. Ff 92.

Beeley Ph.: Kontinuität und Mechanismus: zur Philosophie des jungen Leibniz in ihrem ideengeschichtlichen Kontext. Stuttgart: Steiner, 1996 – XIII, 398 s. (Studia Leibnitiana: Supplementa, 30).

Jacques Maritain en Europe: la réception de sa pensée. Dir. B. Hubert. Paris: Beauchesne, 1996 – 336 s. (Bibliothèque Beauchesne, 31). Ff 180.

Conche M.: Montaigne et la philosophie. Paris: PUF, 1996 – 176 s. Ff 98.

Wilson J.E.: Schelling und Nietzsche: zur Auslegung der frühen Werke Friedrich Nietzsches. Berlin: de Gruyter, 1996 – IX, 400 s. (Monographien und Texte zur Nietzsche-Forschung, 33). DM 210,00.

Kevelson R.: Peirce, science, signs. Bern: Lang, 1996 – XVI, 206 s. (Semiotics and the human science, 9). Sfr. 68,00.

Hoffmann M.: Die Entstehung von Ordnung: zur Bestimmung von Sein, Erkennen und Handeln in der späteren Philosophie Platons. Leipzig: Teubner, 1996 – 348 s. (Beiträge zur Altertumskunde, 81). DM 124,00.

Hugly Ph., Sayward Ch.: Intensionality and truth: an essay on the philosophy of A.N. Prior. Dordrecht: Kluwer, 1996 – XII, 422 s. (Synthese Library, 255).

Rosemann Ph. W.: Omne ens est aliquid: introduction à la lecture du système philosophique de saint Thomas d'Aquin. Paris: Peeters-France, 1996 - 223 s. Ff 115.

Hacker P.M.S.: Wittgenstein's place in twentieth century analytic philosophy. Oxford: Blackwell, 1996 - 346 s. £ 50,00.

Schäfer Ch.: Xenophanes von Kolophon: ein Vorsokratiker zwischen Mythos und Philosophie. Leipzig: Teubner, 1996 - 293 s. (Beiträge zum Altertumskunde, 77). DM 98,00.

Ontologia i metafizyka
(Ontology. Metaphysics)

Armstrong D.M., Martin C.B., Place U.T.: Dispositions: a debate: edit. and with introd. by T. Crane. London: Routledge, 1996 - VIII, 197 s. £ 40,00.

Breton S.: Philosophie et mystique, existence et surexistence. Grenoble: J. Millon, 1996 - 192 s. Ff 130.

Clayton Ph.: Das Gottesproblem. Bd. 1: Gott und Unendlichkeit in der neuzeitlichen Philosophie. Paderborn: Schöningh, 1996 - X, 457 s. DM 88,00.

Giacometti A.: Dieu en question. Leuven: Peeters, 1996 - VIII, 278 s. (Bibliothèque Philosophique de Louvain, 43). Ff 280.

Gourinat J.B.: Les Stoïciens et l'âme. Paris: PUF, 1996 - 128 s. Ff 45.

Lotter M.-S.: Die metaphysische Kritik des Subjekts: eine Untersuchung von Whiteheads universalierter Sozialontologie. Hildesheim: Olms, 1996 - 286 s. (Studien und Materialien zur Geschichte der Philosophie, 43). DM 58,00.

Marion J.L.: Sur l'ego et sur Dieu. Paris: PUF, 1996 - 416 s. Ff 198.

Pajda Z.: Hugo Sneyth et ses questions de l'âme. Paris: Vrin, 1996 - 191 s. (Bibliothèque Thomiste). Ff 240.

Sadler T.: Heidegger and Aristotle: the question of being. London: Athlone, 1996 - XII, 250 s. £. 45,00.

Sallis J.: Being and logos. Reading the Platonic dialogues. Bloomington: Indiana Univ. Press, 1996 - VIII, 544 s. \$ 39,95.

Schnepf R.: Metaphysik im ersten Teil der Ethik Spinozas. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 1996 - 295 s. (Schriftenreihe der Spinoza-Gesellschaft, 4). DM 68,00.

Seifert J.: Gott als Gottesbeweis: eine phänomenologische Neubegründung des ontologischen Arguments. Heidelberg: Winter, 1996 - 715 s. (Philosophie und realistische Phänomenologie, 4). DM 188,00.

Seifert J.: Sein und Wesen. Heidelberg: Winter, 1996 - 578 s. (Philosophie und realistische Phänomenologie, 3). DM 148,00.

Le statut contemporain de la philosophie première: centenaire de la Faculté de philosophie / Institut catholique de Paris. Prés. Ph. Capelle. Paris: Beauchesne, 1996 - 400 s. Ff 198.

Filozofia języka
(Philosophy of language)

Bachmaier P.: Die Logik der Sprachspiele: eine philosophische Abhandlung. München: Bachmaier, 1996 - 244 s. DM 68,00.

Teoria poznania
(Epistemology)

Flusser V.: Choses et non-choses: esquisses phénoménologiques. Nîmes: J. Chambon, 1996 - 250 s. Ff 149.

Gebracht L.: Wahrheit und kognitive Perspektive: zur gleichberechtigten Vorrangstellung und zu den unterschiedlichen Anwendungsbereichen korrespondenztheoretischer Wahrheitskonzeptionen. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 1996 - 180 s. DM 48,00.

Kelly K.Th.: The logic of reliable inquiry. Oxford Univ. Press, 1996 - XIV, 434 s. £ 45,00.

Knowledge and postmodernism in historical perspective. Ed. J. Appleby et al. London: Routledge, 1996 - XI, 559 s. £ 15,99.

Knowledge, teaching and wisdom. Ed. K. Lehrer et al. Dordrecht: Kluwer, 1996 - XII, 288 s.

Martin J.-C.: L'image virtuelle: essai sur la construction du monde. Paris: Kimé, 1996 - 128 s. Ff 105.

Mertz D.W.: Moderate realism and its logic. New Haven: Yale Univ. Press, 1996 - XVI, 310 s. £ 26,50.

Sandywell B.: Reflexivity and the crisis of Western reason. London: Routledge, 1996 - XXIII, 525 s. £ 60,00.

Schmitz H.: Psychologischer Neukantianismus und evolutionäre Erkenntnistheorie: die Probleme des Reduktionismus in der evolutionären Erkenntnistheorie. Bern: Lang, 1996 - 221 s. DM 89,00.

Theories of theories of mind. Ed. P. Carruthers, P.K. Smith. Cambridge Univ. Press, 1996 - XV, 390 s. £ 40,00.

Wahl F.: Introduction au discours du tableau. Paris: Seuil, 1996 - 208 s. Ff 130.

White F.C.: Kant's first critique and the transcendental deduction. Aldershot: Avebury, 1996 - VII, 140 s.

Yolton J.W.: Perception and reality: a history from Descartes to Kant. Ithaca: Cornell Univ. Press, 1996 - XI, 240 s.

Zagzebski L.T.: Virtues of the mind: an inquiry into the nature of virtue and the ethical foundations of knowledge. Cambridge Univ. Press, 1996 - XVI, 365 s. £ 45,00.

Logika i metodologia.
Semiotyka
(Logic. Methodology. Semiotics)

Bar-Elli G.: The sense of reference: intentionality in Frege. Berlin: de Gruyter, 1996 - XXVI, 251 s. (Perspectives in Analytical Philosophy, 10). DM 168,00.

Bierman A.K., Assali R.N.: The critical thinking handbook. London: Prentice Hall, 1996 - XV, 560 p.

Biggs M.A.R.: Editing Wittgenstein's „Notes on logic“. Vol. 1-2. Bergen: Univ. Bergen, 1996 - 80 + 152 s.

Forrester J. W.: Being good & being logical: philosophical groundwork for a new deontic logic. London: M.E. Sharpe, 1996 - X, 332 s.

Gabbay D.M.: Labelled deductive systems. Part 1. Oxford: Clarendon, 1996 - XIII, 497 s. £ 65,00.

Jacquette D.: Meinongian logic: the semantics of existence and nonexistence. Berlin: de Gruyter, 1996 - XIII, 297 s. (Perspectives in Analytical Philosophy, 11). DM 198,00.

Kalinowski G.: La logique déductive: essai de présentation aux juristes. Paris: PUF, 1996 - 176 s. Ff 98.

Kieseppä I.A.: Truthlikeness for multidimensional quantitative cognitive problems. Dordrecht: Kluwer, 1996 - XII, 223 s. (Synthese Library, 254).

Logic, probability and epistemology: the power of semantics. Ed. S. Sarkar. London: Garland, 1996 - XVIII, 403 s. (Science and philosophy in the twentieth century, 3). £ 70,00.

Siebel W.: Systematische Wahrheitstheorie: methodische und wissenschaftstheoretische Überlegungen zur Frage nach dem grundlegenden Einheitsprinzip. Bern: Lang, 1996 - 208 s. DM 59,00.

Studies on the history of logic: proceedings of the III Symposium on the History of Logic. Ed. I. Angelelli, M. Cerezo. Berlin: de Gruyter, 1996 - XII, 413 s. (Perspektiven der analytischen Philosophie, 8).

Thom P.: The logic of essentialism: an interpretation of Aristotle's modal syllogistic. Dordrecht: Kluwer, 1996 - XII, 381 s. (The new synthese historical library, 43).

Psychologia
(Psychology)

Barrier G.: La communication non verbale. Paris: ESF éditeur, 1996 - 162 s. Ff 130.

Bierbauer G.: Sozialpsychologie. Stuttgart: Kohlhammer, 1996 - 206 s. (Grundriss der Psychologie, 15). DM 26,00.

Bond M.H.: The handbook of Chinese psychology. Hong Kong: Oxford Univ. Press, 1996 - 588 s. £ 45,00.

Calvin W.H.: The cerebral code: thinking a thought in the mosaics of the mind. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1996 - V, 256 s. £ 14,95.

Clair J.: Eloge du visible: fondements imaginaires de la science. Paris: Gallimard, 1996 - 228 s. Ff 145.

Contemporary psychology in Europe: theory, research and applications: proceedings of the IVth European Congress of Psychology. Ed. J. Georgas. Göttingen: Hogrefe u. Huber, 1996 - 385 s. DM 69,00.

Enzyklopädie der Psychologie. Hrsg: N. Birbaumer. Themenbereich C: Theorie und Forschung. Ser. 1: Biologische Psychologie. Bd. 1: Grundlagen der Neuropsychologie. Hrsg. H.J. Markowitsch. Göttingen: Hogrefe, 1996 - XIX, 810 s. DM 288,00.

Nelkin N.: Consciousness and the origins of thought. Cambridge Univ. Press, 1996 - 280 s. £ 40,00.

Post-Soviet perspectives on Russian psychology. Ed. V.A. Koltsova et al. London: Greenwood Press, 1996 - XIV, 334 s. (Contributions in psychology, 31).

Antropologia filozoficzna
(Philosophical anthropology)

Agacinski S.: Critique de l'égoïsme: l'évènement de l'autre. Paris: Galilée, 1996 - 157 s. Ff 150.

Bourg D.: L'homme artifice: le sens de la technique. Paris: Gallimard, 1996 - 341 s. Ff 150.

Matlik M.: Zwischen Differenz und Gleichheit: zur Tradition philosophisch-anthropologischer Wesensbestimmungen der Geschlechter. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 1996 - 301 s. DM 64,00.

Misrahi R.: Le jouissance d'être: le sujet et son désir (essai d'anthropologie philosophique). Versannes: Encre marine, 1996 - 480 s. Ff 230.

Aksjologia
(Axiology)

Mesure S., Renaut A.: La guene des Dieux: essai sur la querelle des valeurs. Paris: Grasset 1996 - 270 s. Ff 135.

Pernot C.: La politesse et sa philosophie. Paris: PUF, 1996 - 368 s. Ff 198.

Etyka i teoria postępowania
(Ethics)

Berque A.: Etre humains sur la terre: principes d'éthique de l'écoumène. Paris: Gallimard, 1996 - 224 s. Ff 120.

Bryant J.M.: Moral codes and social structure in ancient Greece. Albany: State Univ. of New York Press, 1996 - 575. \$ 27,95.

Cudworth R.: A treatise concerning eternal and immutable morality. Cambridge Univ. Press, 1996 - 218 s. £ 37,50.

- Dictionnaire** d'éthique et de philosophie morale. Dir. M. Canto-Sperber. Paris: PUF, 1996 – 1744 s. Ff 980.
- Gensler** H.J.: Formal ethics. London: Routledge, 1996 – VIII, 224 s. £ 40,00.
- Griffin** J.: Value judgement: improving our ethical beliefs. Oxford: Clarendon, 1996 – XII, 180 s. £ 19,99.
- Heller** A.: An ethics of personality. Oxford: Blackwell, 1996 – 316 s. £ 45,00.
- Kim** O.–H.: Ich, Freiheit und Moral: eine kritische Interpretation der Theorie Fichtes. Bern: Lang, 1996 – 195 s. DM 65,00.
- Kindl** M.: Philosophische Bewertungsmöglichkeiten der Abtreibung. Berlin: Duncker u. Humblot, 1996 – 231 s. (Philosophische Schriften, 18). DM 118,00.
- O'Neill** O.: Towards justice and virtue: a constructive account of practical reasoning. Cambridge Univ. Press, 1996 – 230 s. £ 35,00.
- Thomasset** A.: Paul Ricoeur, une poétique de la morale: aux fondements d'une éthique herméneutique et narrative dans une perspective chrétienne. Leuven: Peeters, 1996 – XVI, 706 s. Ff 900.
- Zagzebski** L.T.: Virtues of the mind: an inquiry into the nature of virtue and the ethical foundations of knowledge. Cambridge Univ. Press, 1996 – XVI, 365 s. £ 45,00.
- Estetyka i filozofia sztuki
(Aesthetics. Philosophy of art)
- L'**esthétique** des philosophes. Paris: Dis voir, 1996 – 160 s. Ff 160.
- Holz** H.H.: Philosophische Theorie der bildenden Künste. Bd.1: Der ästhetische Gegenstand: die Präsenz des Wirklichen. Bielefeld: Aisthesis-Verl., 1996 – 325 s. DM 98,00.
- Kleimann** B.: Der Rätselcharakter der Kunst: Untersuchungen zu einem Topos der philosophischen Ästhetik. Bern: Lang, 1996 – 302 s. DM 89,00.
- Lühe** A.: David Humes ästhetische Kritik. Hamburg: Meiner, 1996 – 271 s. (Studien zum achtzehnten Jahrhundert, 20). DM 86,00.
- Meier** W.: Über die Antinomie des Geschmacks. Erlangen: Palm u. Enke, 1996 – 244 s. (Erlanger Studien, 106). DM 48,00.
- Naturbilder**: ökologische Kommunikation zwischen Ästhetik und Moral. Hrsg. W. Lesch. Basel: Birkhäuser, 1996 – VIII, 328 s. Sfr 48,00.
- Steinbrenner** I.: Kognitivismus in der Ästhetik. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 1996 – 210 s. DM 38,00.
- Filozofia społeczeństw
i nauk społecznych
(Social philosophy. Philosophy of politics)
- Brose** K.: Friedensphilosophie und Friedenserziehung: von Kant bis Adorno. Essen: Verl. Die Blaue Eule, 1996 – 210 s. DM 29,00.
- Bubner** R.: Welche Rationalität bekommt der Gesellschaft?: vier Kapitel aus dem Naturrecht. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1996 – 192 s. DM 18,80.
- Rosen** M.: On voluntary servitude: false consciousness and the theory of ideology. Oxford: Polity, 1996 – XI, 289 s. £ 45,00.
- Rouvillois** F.: L'invention du progrès: aux origines de la pensée totalitaire, 1680–1730. Paris: Kimé, 1996 – 488 s. Ff 250.
- Shearmur** J.: Hayek and after. London: Routledge, 1996 – X, 257 s. £ 45,00.
- Shearmur** J.: The political thought of Karl Popper. London: Routledge, 1996 – 217 s. £ 31,50.
- „Zum ewigen Frieden“: Grundlagen, Aktualität und Aussichten einer Idee von Immanuel Kant. Hrsg. R. Merkel, R.

Wittmann. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1996 – 355 s. DM 184,00.

Filozofia państwa i prawa
(Philosophy of law)

Goyard-Fabre S.: La philosophie du droit de Kant. Paris: Vrin, 1996 – 292 s. Ff 250.

Filozofia przyrody
i nauk przyrodniczych
(Philosophy of nature)

Bartels A.: Grundprobleme der modernen Naturphilosophie. Paderborn: Schöningh, 1996 – 218 s. DM 22,80.

Boden M.A.: The philosophy of artificial life. Oxford Univ. Press, 1996 – VIII, 405 s. £ 35,00.

Cunningham S.: Philosophy and the Darwinian legacy. Woodbridge: Univ. of Rochester Press, 1996 – X, 293 s. £ 25,00.

Des Chene D.: Physiologia: natural philosophy in late Aristotelian and Cartesian thought. Ithaca: Cornell Univ. Press, 1996 – XI, 426 s. £. 33,50.

Kanitscheider B.: Im Innern der Natur: Philosophie und moderne Physik. Darmstadt: Wiss. Buchges., 1996 – VI, 224 s. DM 68,00.

Price H.: Time's arrow & Archimedes' point: new directions for the physics of time. Oxford Univ. Press, 1996 – XIII, 306 s. £ 18,99.

Filozofia techniki
(Philosophy of technology)

Deege M.: Die Technikphilosophie Arnold Gehlens. Hamburg: Kovač, 1996 – XII, 345 s. DM 138,00.

Filozofia religii
(Philosophy of religion)

Mouton J.: Misère de Dieu. Paris: Aubier, 1996 – 250 s. Ff 110.

The **nature** of religion language: a colloquium. Ed. S.E. Porter. Sheffield Academic Press, 1996 – 312 s.

Stiver D.R.: The philosophy of religion language: sign, symbol and story. Oxford: Blackwell, 1996 – XIII, 258 s. £ 45,00.

Wiadomości bieżące

WIADOMOŚCI WYDAWNICZE

Publikacje jednostkowe

Wartości. Geneza–Wielość–Trwanie. Praca zbiorowa pod redakcją Czesława Głombika (Wydawnictwo Gnome, Katowice 1995, ss. 69). Praca jest zbiorem artykułów przedstawionych – w pierwotnej formie referatowej – w trakcie konferencji, jaką na temat „Wartości i ich uwarunkowania” zorganizowała Komisja Filozofii i Socjologii Oddziału PAN w Katowicach. Problem wartości podjęty został w artykułach w ogólniejszym znaczeniu tego terminu, jaki uzyskuje on zwykle w analizach filozofów oraz socjologów. Uwagę poświęcono więc kwestii statusu wartości, sposobu ich istnienia, ich współczesnych uwarunkowań. Wielokrotnie wracano w tekstach, także w konferencyjnej dyskusji, do sprawy wielości wartości – ich ewolucji oraz hierarchii – i te kwestie znalazły odbicie w większości opracowań zawartych w zeszycie. Kolejne artykuły przygotowali: T. Banaszczyk – O wartościach. Kilka refleksji wstępnych; J. Sztumski – Wielość wartości i potrzeba ich limitacji; W. Anasz – Ontyczny status wartości; W. Morszczyński – Zagadnienie sposobu istnienia wartości w świetle doświadczenia nihilizmu; L. Wroński – Podstawy aksjologiczne koncepcji wolności Johna Locke’a; S. Folaron – Być świadomym swej obecności; M. Rembierz – Wartości, śmierć i konwencje. Analiza aksjologiczna „Tanga” Sławomira Mrożka. (C. Głombik)

Bogdan Ogrodnik: Ontologia czasu konkretnego (Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1995, ss. 142). Praca jest

monografią poświęconą rozważeniu podstawowych problemów ontologii czasu przy wykorzystaniu możliwości interpretacyjnych dostarczanych przez fenomenologię, zwłaszcza przy odwołaniu się do koncepcji czasu konkretnego Romana Ingardena. Wątek analiz fenomenologicznych spleta się w niej ściśle z wybranymi ujęciami czasu obecnymi w fizyce współczesnej, dlatego monografię można zaliczyć do grupy polskich rozpraw wzbogacających fenomenologiczne studia z zakresu filozofii przyrody. Zasadniczym przedmiotem rozważań autora jest ontologiczny aspekt czasu. Stwierdza więc już we „Wstępie”, że w literaturze przedmiotowej Ingardenowski wątek dotyczący takich badań, a stanowiący zasadniczą część dzieła *Spór o istnienie świata*, jest prawie nieobecny. „Mamy tutaj na uwadze – pisze Ogrodnik – zarówno brak prób rozwiązania klasycznych problemów filozofii przyrody z użyciem wypracowanej przez Ingardena aparatury pojęciowej, jak i brak rzetelnej dyskusji z licznymi tezami z zakresu filozofii przyrody, jakie sformułował Ingarden”. W intonacji autora praca jest próbą częściowego wypełnienia tej dotkliwej i trudnej do zaakceptowania luki w dotychczasowych badaniach. Dwie podstawowe części pracy dotyczą: a) czasu konkretnego, b) czasu konkretnego a przedmiotu realnego, przy czym o ile tak we „Wstępie” jak i w części pierwszej pracy częste są odwołania do analiz czołowych fenomenologów, tak część druga posiłkuje się również koncepcją procesualizmu, przedstawioną przez Henryka Bergsona. (C. Głombik)

Kazimierz Twardowski: Dzienniki. Część I 1915–1927. Część II 1928–1936. Do druku przygotował, wprowadzeniem i przypisami

opatrzył Ryszard Jadcak (Wyd. Adam Marszałek, Toruń 1997, ss. 337+418). Jest to publikacja Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. We „Wprowadzeniu” czytamy m.in. „Zainteresowany czytelnik znajdzie w «Dziennikach» bogactwo danych odnoszących się nie tylko do Twardowskiego, ale i ludzi, którzy decydowali i współtworzyli kulturę umysłową Polski”. „«Dzienniki» wzbogacają naszą wiedzę o dziejach Uniwersytetu Lwowskiego, Lwowa (zwłaszcza szczegółowe opisy obrony miasta w latach 1918–1919) i całej Galicji”. „Przygotowując «Dzienniki» do druku starałem się zachować styl i język właściwy Twardowskiemu. Przyjąłem jednak dzisiejszą pisownię”. Na końcu części II znajduje się indeks nazwisk (36 stron) opracowany, przez Macieja Gołombiowskiego, świadczący jak liczne były kontakty Twardowskiego.

Marian Skrzypek: Filozofia Diderota (Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1996, ss. 319). Autor wyjaśnia we wstępie, że ponad połowę zawartości tej książki przejął ze swej publikacji *Diderot* wydanej przez „Wiedzę Powszechną” w 1982 r. W obecnej postaci książka zawiera pięć nowych rozdziałów oraz uzupełnienia dwóch poprzednio napisanych rozdziałów. Nie wprowadzono zaś do niej biografii Diderota. Oto spis treści: 1. Filozofia przyrody, 2. Antropologia filozoficzna, 3. Nieśmiertelność człowieka w dziełach, 4. Człowiek w świecie pozorów, 5. Miłość, kobieta i „fizjologia małżeństwa”, 6. Poznanie i metoda, 7. Estetyka, 8. Etyka, 9. Teoria religii, 10. Myśl polityczna i społeczna, 11. Diderot wobec sprawy polskiej, 12. Recepcja filozofii Diderota w polskim Oświeceniu. Zakończenie. Bibliografia, *Résumé*, Indeks nazwisk.

Ks. Tadeusz Michałek: Jacquesa Maritaina antropologiczna argumentacja istnienia Boga. Analiza szóstej drogi (Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1996, ss. 301). Celem tej rozprawy jest zapoznanie czytelnika z ontycznym i antropologicznym aspektem tzw. szóstej drogi (nawiązanie do pięciu dróg św. Tomasza), czyli dowodu istnienia Boga opracowanego przez neotomistę francuskiego J. Maritaina (1882–1973), autora prawie 400 publikacji. Ks. Michałek analizuje argumentację Maritaina, wskazując na jej słabe punkty, braki i nieścisłości, ale podkreśla również pozytywne strony intuicji francuskiego filozo-

fa. Rozpoczyna od naświetlenia koncepcji bytu, ontologii i epistemologii Maritaina, by przejść od ukazania roli intuicji w przedfilozoficznym poznaniu Boga, co z kolei pozwala mu na wyjaśnienie struktury „Szóstej drogi” i krytyczną jej ocenę. Dostrzeżone zostają wątki myśli bergsonowskiej i heideggerowskiej, jakie wywarły wpływ na koncepcję tomisty. Książka składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz streszczenia w języku francuskim. Zamieszczono też obszerną bibliografię.

A. Zieliński, M. Bagiński, J. Wojtysiak (red.): Rozmowy o filozofii (Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1996, ss. 303). Książka prezentuje dwanaście wywiadów przeprowadzonych przez studentów KUL na temat filozofii, głównie tomistycznej. Wywiadu udzielił: Stefan Świeżawski, Mieczysław A. Krapiiec, Mieczysław Gogacz, Antoni B. Stępień, Andrzej Wawrzyniak, Władysław Stróżewski, Andrzej Póltawski, Jerzy Perzanowski, Józef Życiński, Michał Heller, Józef Tischner i Tadeusz Gadacz. Wprowadzenie pt. „O filozofii tomistycznej dziś” napisał Jacek Wojtysiak, który stwierdza m.in., że w tekstach tu zebranych można znaleźć prócz neotomizmu, wpływy fenomenologii, egzystencjalizmu, hermeneutyki, dialogizmu, procesualizmu i innych kierunków filozofii XX wieku.

Henryk Kiereś: Spór o sztukę (Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1996, ss. 192). Jak informuje Wydawnictwo, książka ta jest próbą generalnego filozoficznego przemyślenia problemu sztuki w obliczu tzw. antysztuki. Autor w sposób krytyczny ustosunkowuje się do tego zagadnienia. Najpierw dokonuje prezentacji antysztuki w aspekcie jej dokonań i poglądów antyartystów na sztukę. Następnie próbuje wyjaśnić fakt sztuki, nawiązując do tradycji filozofii klasycznej, arystotelesowsko-tomistycznej. Przypomina zręby klasycznej, „prywatnej” teorii sztuki, na ogół mało znanej i zniekształconej przez błędne interpretacje.

Grzegorz Działowski: Postmodernizm a kryzys estetyki współczesnej (Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1996, ss. 184). Zdaniem autora tej rozprawy kryzys estetyki jest ściśle powiązany z kryzysem koncepcji wiedzy. Badając relacje zachodzące między filozofią a sztuką, autor skupia swą uwagę zwłaszcza na postmodernistycznej

dekonstrukcji i analizie podstaw nowoczesnej estetyki. Rozważa problematykę istoty sztuki i postulat autonomii estetycznej.

George Bateson: Umysł i przyroda. Jedność konieczna (Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1996, ss. 316). Autor jest biologiem, antropologiem i psychologiem. Stawia tezę, że umysł człowieka podlega tym samym powszechnym prawom natury, jakie obowiązują we wszechświecie. Książka zaliczana jest do reprezentujących ruch New Age. Przekładu z angielskiego dokonała Anna Tanalska-Dulęba.

Erich Fromm: Zdrowe społeczeństwo (Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1996, ss. 374). Jest to również przekład z angielskiego Anny Tanalskiej-Dulęby. Oryginał tej książki został napisany w 1955 r. Stanowił kontynuację koncepcji tegoż autora przedstawionej wcześniej w publikacji *Ucieczka od wolności* (1941). Fromm przeprowadza psychoanalityczne rozważania nad współczesną sytuacją człowieka, które doprowadzają go do pesymistycznych konkluzji co do wolności osobistej w demokracji. Wskazuje także rozmaite zagrożenia obecnej egzystencji ludzkiej.

Robert P. George (ed.): The Autonomy of Law. Essays on Legal Positivism (Clarendon Press, Oxford 1996, ss. 388, cena £ 35 w oprawie). Jest to zbiór prac teoretyków prawa wydany przez profesora Princeton University. Autorzy rozstrząsają naturę pozytywizmu prawniczego i oceniają jego żywotność oraz przyczyny dominacji tego kierunku we współczesnych debatach z zakresu filozofii prawa.

Robert Kane: The Significance of Free Will (Oxford Univ. Press, New York 1996, ss. 320, cena £ 35 w oprawie). Autor tej książki jest profesorem filozofii Uniwersytetu Teksaskiego w Austin. Daje tu obszerny przegląd dyskusji na temat wolnej woli i odpowiedzialności moralnej, jakie prowadzono w ostatnim ćwierćwieczu. Przedstawia pewną wersję „inkompatybilistycznego” lub „liberalnego” poglądu na wolność woli. Broni klasycznego pojmowania tej wolności jako „zdolności do wyboru i uznawania słuszności swych własnych celów i zadań”.

Henry E. Allison: Idealism and Freedom. Essays on Kant's Theoretical and Practical Philosophy (Cambridge Univ. Press, Cambridge 1996, ss. 232, cena £ 10.95 broszura).

Autor wyklada w Uniwersytecie Kalifornijskim San Diego i uchodzi za jednego z wybitnych znawców filozofii Kanta. W tym tomie zebrał swe nowsze prace na temat filozofii teoretycznej i praktycznej królewieckiego myśliciela. Dwie z tych prac nie były poprzednio publikowane. Nawiązując do swych dwóch wcześniejszych książek, stara się odpowiedzieć na krytyki, wyjaśnić i rozwinąć przedstawione w nich tezy. W szczególności dokładniej formułuje i broni swej interpretacji transcendentnego idealizmu oraz transcendentalnej dedukcji Kanta. Rozważa również rozmaite aspekty Kantowskiego pojęcia wolności i złożonej roli, jaką to pojęcie odgrywa w filozofii moralnej Kanta.

Roderic M. Chisholm: A Realistic Theory of Categories. An Essay on Ontology (Cambridge Univ. Press, Cambridge 1996, ss. 120, cena £ 10.95 broszura). Autor – znany filozof z Brown University – dzieli wszelkie rzeczy na konieczne i możliwe. Te pierwsze nie mogą ani zaistnieć, ani zakończyć swego bytowania. Chisholm broni argumentacji celowościowej, co pozwala mu na usprawiedliwienie uznania kategorii substancji koniecznej, tj. Boga.

Rita Copeland (ed.): Criticism and Dissent in the Middle Ages (Cambridge Univ. Press, Cambridge 1996, ss. 340, cena £ 40 w oprawie). W tym zbiorze można znaleźć odpowiedź na pytanie, jak przebiegały granice pomiędzy „ofcjalnymi” a „wywrotowymi”, „ortodoksyjnymi” a „dysydenckimi” praktykami w średniowieczu. Umieszczaając rozbieżne stanowiska w ich kulturowym i ideologicznym tle, omawia się tu konflikty dotyczące płci, gwałtu, wolności akademickiej, autorytetu hermeneutycznego, sakramentalizmu i herezji, które powstawały między tzw. oficjalnymi a dysydenckimi grupami. Uwzględniono problematykę pedagogiczną, literacką, akademicką i naukową, teoriopoznawczą, hermeneutyczną, teologiczną oraz profesjonalizm klerykałny.

Theodore R. Schatzki: Social Practice. Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social (Cambridge Univ. Press, Cambridge 1996, ss. 350, cena £ 35 w oprawie). Autor, wykładowca Uniwersytetu Kentucky, omawia zagadnienia teorii społeczeństwa, takie jak podstawowe struktury życia społecznego, charakter ludzkiej aktywności,

istotę indywidualności, odwołując się do twórczości Wittgensteina. Przedstawia swoje ujęcie społecznej egzystencji, wywodzi, że podstawowym zjawiskiem życia społecznego jest praktyka, która pozwala zrozumieć kształtowanie się jednostki w społeczności.

John Ashwoth: Slavery, Capitalism, and Politics in the Antebellum Republic. Vol. 1: Commerce and Compromise, 1820–1850 (Cambridge Univ. Press, Cambridge 1996, ss. 512, cena £ 14.95 broszura). Wykładający w University of East Anglia autor stara się uzasadnić tezę, że Wojna Domowa (*Civil War*) powinna być traktowana jako rewolucja burżuazyjna Stanów Zjednoczonych. Stając na stanowisku marksistowskim, bada amerykańską politykę i ekonomikę okresu czterdziestu lat poprzedzających Wojnę Secesyjną.

Margaret Gilbert: Living Together. Rationality, Sociality and Obligation (Rowman and Littlefield, London 1996, ss. 320, cena £ 15.95 broszura). Autorka tej książki jest profesorem filozofii Uniwersytetu Connecticut. Prezentuje tu zbiór swych prac, w których rozwija teorię grup społecznych potraktowanych jako „przedmioty zbiorowe”. Broni stanowiska, według którego należy odejść od opracowywania na gruncie teorii gier, obrazu ludzkiego działania jako interakcji niezależnych indywidualności. Grupa społeczna jest bowiem – zdaniem autorki – przedmiotem zbiorowym, w którym elementy powiązane są wzajemnymi zaangażowaniami.

Robert F. Ameder: Blind Realism. An Essay on Human Knowledge and Natural Science (Rowman and Littlefield, London 1996, ss. 288, cena £ 18.95 broszura). Książka stanowi wyraz głębokiego przekonania, że szeroko rozpowszechnione uznanie Gettierowskiego typu kontrprzykładów mających obalić klasyczną definicję poznania jest błędem płynącym z mylnego pojmowania natury ludzkiego poznania.

Steven C. Ward: Reconfiguring Truth. Postmodernism, Science Studies, and the Search for a New Model of Knowledge (Rowman and Littlefield, London 1996, ss. 184, cena £ 17.95). Ward zestawia postmodernistyczną krytykę takich pojęć jak: „rzeczywistość” i „prawda” z ujęciem poznania spotykanym w naukach ścisłych i badaniach technicznych. Analizując zwłaszcza metody po-

znancze stosowane w technice, dostrzega możliwości wybrnięcia z impasu, w jakim znalazła się debata modernistów z postmodernistami.

Józef Niżnik (ed.): Debating the State of Philosophy: Habermas, Rorty and Kolakowski (Praeger Publishers – The Eurospan Group, London 1996, ss. 416, cena £ 15.95 broszura). Czy potrzebna jest jeszcze filozoficzna dyskusja jako część międzyludzkiej komunikacji w ramach naszej kultury? Książka daje m.in. na to pytanie odpowiedź. Przedstawia poglądy na stan współczesnej filozofii wyrażone przez znanych filozofów: J. Habermasa, R. Rorty’ego, L. Kolakowskiego i E. Gellnera.

James A. Diefenbeck: Wayward Reflection On the History of Philosophy (University Press of America – The Eurospan Group, London 1996, ss. 322, cena £ 33.50 w oprawie). Ta historia zachodniej filozofii oparta jest na dwóch przesłankach podstawowych autora: 1) Filozofia jest czysto subiektywna, 2) Rozbieżności pomiędzy poglądami filozofów są zrozumiałe, pozostają w określonych stosunkach, ale rokuja nadzieję na postęp.

Vincent G. Potter: Charles S. Peirce On Norms and Ideals (Fordham Univ. Press, London 1996, ss. 230, cena £ 12.95 broszura). Autor uzasadnia tezę, że głoszona przez Peirce’a doktryna nauk normatywnych jest istotna dla pragmatyzmu. Prezentuje amerykańskiego filozofa jako kosmologa i ontologa.

Josef Šmajš: Ohrožená kultura. Od evoluční ontologie k ekologické politice. Přednášky z ekologické filosofie (Brno 1995, ss. 105). Problematyka książki, której autor jest kierownikiem Katedry Filozofii Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Masaryka w Brnie, wyznaczona została jej podtytułem: od ewolucyjnej ontologii do polityki ekologicznej. Przedmiotem rozważań są filozoficzne problemy ekologii, przy czym ich podstawę stanowi autorska koncepcja tzw. ewolucyjnej ontologii. Zakłada ona taki sposób widzenia świata i miejsca w nim człowieka, który ma umożliwić uniknięcie globalnej katastrofy grożącej współczesnej cywilizacji. Rozwój refleksji ontologicznej, szczególnie w czasach nowożytnych, przyjął taką postać, że dominuje w niej tendencja antropocentryczna, odpowiedzialna za oderwanie człowieka od natury, co

zdaniem autora jest już niewystarczające do rozwiązania współczesnego kryzysu ekologicznego. Jest tak dlatego, że to właśnie antropocentryczna ontologia jest odpowiedzialna za powstały kryzys, odzwierciedlający się w licznych instytucjach charakterystycznych i ważnych dla współczesnej cywilizacji. Za jeden z przejawów tradycyjnej antropocentrycznej ontologii uznał piszący, iż biosfera i socjosfera tworzą systemy względem siebie przeciwstawne i rządzące się odrębnymi regułami ewolucji. Konflikt między naturą a kulturą przejawiał się przede wszystkim w dziedzinie techniki, która eksploatując i niszcząc naturę doprowadziła w konsekwencji do zagrożenia życia ludzkiego i samej kultury. Śmajs przywiązuje wielką rolę mediacyjnym możliwościom filozofii i polityce w wyjściu z istniejącego kryzysu, gdyż: 1) jest zadaniem filozofii opracowanie nowej ontologii, która umożliwi przetrwanie ludzkości na Ziemi, 2) kierunek przemian współczesnej cywilizacji wymaga jej przeorientowania w celu zachowania przyjaznych środowisku form życia, a także różnorodności kultur regionalnych, 3) utrzymanie różnorodnych form życia biologicznego i kulturowego wymaga polityki o wymiarze globalnym. Globalna polityka winna stać się środkiem zmierzającym do urzeczywistnienia transformacji całej technosfery oraz kultury duchowej człowieka, gdyż – jak sądzi autor – jest to droga do rozwiązania współczesnego kryzysu ekologicznego. (A. Kiepas)

Vérité et Jubilation. Entretiens sur la philosophie de l'art (Editions Normandie Terre des Arts, Brecey 1996, ss. 272, cena 210 F). Jest to zbiór wypowiedzi francuskich artystów, muzyków, literatów i filozofów na temat sztuki, zwłaszcza współczesnej, oraz filozofii sztuki. Zbiór powstał jako rezultat spotkania, które odbyło się na zaproszenie Liceum Ch. F. le Bruna w Coutances (Francja).

Publikacje zbiorowe

Roman Ingarden: Gesammelte Werke. Band 13. Vom Erkennen des literarischen Kunstwerks (Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1997, ss. XXIV+509, cena 196 DM w oprawie). Wydawcami tego tomu są Rolf Fieguth i Edward M. Świdorski. Polski pierwotny

oryginał tej książki został opublikowany w 1937 r. a po niemiecku ukazał się w 1968 r. Dzieło to stanowi bardziej popularny, teorio-poznawczy odpowiednik ontologicznego ujęcia zaprezentowanego w książce *Das literarische Kunstwerk* (1931). Jest w nim też widoczna reakcja autora na wojnę, ludobójstwo i totalitaryzm oraz wyraźny nacisk na konieczność zachowania tradycyjnych wartości. Książkę wyposażono w analityczny indeks rzeczowy oraz w indeks osób.

Ludwig Feuerbach: Gesammelte Werke (Akademie Verlag, Berlin 1981–1996). To wydanie zbiorowe zapoczątkowane zostało przez W. Schuffenhauera, obecnie wydawcą jest Berlińsko-Brandenburska Akademia Nauk. Pierwszy tom ukazał się w 1981 r. a następne w odstępach kilkuletnich. Tom XX wydrukowano w 1996 r. (ss. 620, cena 98 DM w oprawie). Jest to już czwarty kolejny tom listów Feuerbacha, zawiera listy z lat 1853–1861. W opracowaniu są jeszcze dwa tomy: XXI – listy z lat 1862–1872 oraz XXII – obejmujący rejestry, dokumenty, uzupełnienia i corrigenda.

Wydawnictwa ciągłe

Biblioteka Klasyków Filozofii Wydawnictwa Naukowego PWN wzbogaciła się w latach 1995–1996 o szereg nowych pozycji: **R. Descartes: Listy księżniczki Elżbiety** (1995, ss. XXVII+163). Są to trzydzieści cztery listy napisane w latach 1643–1649. Przekład sporządził, wstępem i przypisami opatrzył Jerzy Kopania. **R. Descartes: Listy do Regiusa** (1996, ss. 141). Tłumaczył, wstęp i komentarze napisał Jerzy Kopania. Regius (Henryk van Roy) był uczniem Kartezjusza. Aneks do tej książki zawiera m.in. „Uwagi o pewnym piśmie”. **J.G. Fichte: Teoria wiedzy. Wybór pism**. Tom I (1996, ss. 596). Jest to przekład Marka J. Siemka i Jana Garewicza. W tomie zebrano teksty z okresu jenańskiego (1794–1800) mające charakter idealistycznej metafizyki. Wyboru dokonał, wstępem i komentarzami opatrzył M.J. Siemek. **G.W.F. Hegel: Wykłady z historii i filozofii**. Tom 2 (1996, ss. 631). Tom 1 ukazał się w 1994 r. (ss. 793). Całość tłumaczył Światosław Florian Nowicki. Niemiecki oryginał powstał na podstawie

notatek słuchaczy wykładów Hegla. Tom 2 obejmuje wykłady poświęcone filozofii greckiej, zwłaszcza systemom Platona i Arystotelesa. **Ibn'Arabi: Traktat o miłości** (Rozdział 178 „Objawień mekkańskich”, 1995, ss. 210+LX). Tłumaczką tego dzieła jest Joanna Wronecka. **A. Schopenhauer: Świat jako wola i przedstawienie**. Tom 2 (1995, ss. XIV+940). Jest to przekład Jana Garewicza. Pierwszy tom ukazał się w 1994 r. (ss. XL+822) w przekładzie tego samego tłumacza. **M. Stirner: Jedyny i jego własność** (1995, ss. 456+XLIX). Tłumaczyli i przypisami opatrzyli Joanna i Adam Gajlewiczowie. Wstęp napisał Leszek Kusar. Przekład przejrzał Adam Węgrzecki.

Biblioteka Współczesnych Filozofów Wydawnictwa Naukowego PWN poszerzyła się w 1996 r. o następujące publikacje: **R.B. Brandt: Teoria etyki. Metaetyka i etyka normatywna** (ss. 924). Praca z lat pięćdziesiątych omawia różne stanowiska etyczne, relację pomiędzy etyką a metaetyką oraz związki etyki z różnymi dyscyplinami humanistycznymi. Ma charakter systematyczny; zachowuje neutralność światopoglądową. Książka ta wydana została w przekładzie Barbary Stanosz. **R. Carnap: Logiczna składnia języka** (zob. „Ruch Filozoficzny” t. LIII nr 2–3 s. 453). **A. MacIntyre: Dziedzictwo cnoty. Studium z teorii moralności** (ss. 508). Jest to przekład Adama Chmielewskiego książki wydanej w 1981 r., która wywołała żywą dyskusję i nawrót do koncepcji Arystotelesa oraz etyki normatywnej. Autor jest zarówno historykiem filozofii, metaetykiem jak i moralistą.

Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities – seria wydawana przez Editions Rodopi, Amsterdam/Atlanta, redagowana przez Leszka Nowaka i współpracowników, w ciągu trzech ostatnich lat wzbogaciła się o kilkanaście tomów: (informacje o tomach 26–36 podaliśmy w „Ruchu Filozoficznym” t. LI nr 2–3 s. 438) Tom 37: **John Burnheim (ed.): The Social Philosophy of Agnes Heller** (1994, ss. 346, cena 87.50 USD w oprawie). Tom 38: **Bert Hamminga, Neil B. De Marchi (eds.): Idealization VI: Idealization in Economics** (1994, ss. 337, cena 37.50 broszura). Tom 39: **Jerzy Brzeziński (ed.): Probability in Theory–Building**. Experimental and non–experimental

approaches to scientific research in psychology (1994, ss. 223, cena 62 USD w oprawie). Tom 40: **Vito Sinisi, Jan Woleński (eds.): The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz** (1995, ss. 369, cena 93.50 USD). Tom 41: **Jerzy Topolski (ed.): Historiography Between Modernism and Postmodernism**. Contributions to the Methodology of the Historical Research (1994, ss. 221, cena 21.50 USD). Tom 42: **Martti Kuokkanen (ed.): Idealization VII: Structuralism. Idealization and Approximation** (1995, cena 31 USD broszura). Tom 43: **Witold Marciszewski, Roman Murawski: Mechanization of Reasoning in a Historical Perspective** (1995, ss. 267, cena 25 USD broszura). Tom 44: **William E. Herfel, Władysław Krajewski, Ilkka Niiniluoto, Ryszard Wójcicki (eds.): Theories and Models in Scientific Processes**. Proceedings of AFOS'94 Workshop, August 15–26 Mądralin and IUHPS'94 Conference, August 27–29, Warszawa (1995, ss. 436, cena 40.50 USD broszura). Tom 45: **Theo A.F. Kuipers, Anne Ruth Mackor (eds.): Cognitive Patterns in Science and Common Sense**. Groningen studies in philosophy of science, logic, and epistemology (1995, ss. 423, cena 124 USD w oprawie). Tom 46: **Stephen L. Esquith (ed.): Political Dialogue: Theories and Practices** (1996, ss. 355, cena 28 USD broszura). Tom 47: **Anna Zeidler–Janiszewska (ed.): Epistemology and History**. Humanities as a Philosophical Problem and Jerzy Kmita's Approach to It (1996, ss. 630, cena 60 USD broszura). Tom 48: **John A. Hall, Ian Jarvie (ed.): The Social Philosophy of Ernest Gellner** (1996, ss. 739, cena 62 USD broszura). Tom 49: **Stefan Amsterdamski (ed.): The Significance of Popper's Thought**. Proceedings of the conference „Carl Popper: 1902–1994”, March 10–12 1995, Graduate School for Social Research, Warsaw (1996, ss. 97, cena 34 USD w oprawie).

Folia Philosophica T. 14 (Katowice 1996). Red. J. Bańka. Treść: J. Bańka – Nanofilozofia i poznanie *a recentiari*; J. Czerny – Wirtualna czy quasi–rzeczywistość?; J.S. Bańka – Pytanie ontologiczne i problem czasu; D. Kobuk – *mundus sensibilis* i *mundus intelligibilis* w koncepcji Immanuela Kanta; K. Wieczorek – W poszukiwaniu niepowątpiewalnego doświadczenia realnego bytu; P. Skudrzyk –

Kryzys kultury a poczucie wspólnoty; M. Piróg – Koncepcja i funkcja symbolu religijnego w poglądach Paula Tillicha i Carla G. Junga; E. Struzik – Bioelektroniczna metafizyka światła Włodzimierza Sedlaka; B. Szotek – Marian Massonius o litewskich źródłach polskiego romantyzmu; G. Szumera – Społeczno-ekonomiczne poglądy Erazma Majewskiego.

Acta Madiaevalia, seria wydawnicza Międzywydziałowego Zakładu Historii Kultury w Średniowieczu KUL, swym tomem VIII (1995) uczciła rocznicę powstania Zakładu. W artykule wstępnym obecny kierownik tej placówki, ks. prof. Stanisław Wielgus, omówił jej początki, rozwój oraz dorobek naukowy. Warto zauważyć, że prawie wszystkie artykuły i materiały zamieszczone w tym tomie należą do dziedziny historii filozofii. Autorami są: J. Bercharadt, J. Ch. Jarosz, F. Krause oraz M. Markowski.

Hannele Koivunen: The Woman Who Understood Completely. A Semiotic Analysis of the Mary Magdalene Myth in the Gnostic Gospel of Mary (International Semiotics Institute, Imatra 1994, ss. 318). Jest to trzecia pozycja serii „Acta Semiotica Fennica”. Autorka wyjaśnia we wstępie, że jej ujęcie nie jest ani teologiczne, ani językoznawcze; jest semiotyczne, oparte o filozoficzne podejście do nauki i religii. W swych badaniach korzystała z koncepcji Ch.S. Peirce’a, J. Kristewej, R. Ingardena i A.J. Greimasa. Prześledziła korzenie chrześcijańskiej polaryzacji pojęcia żeńskości od aseksualnej madonny reprezentowanej przez Dziewicę Marię do skruszonej nierządniczki uosobionej w Marii Magdalenie. Oba mity zawierają cechy mitów egipskich Isis i Sophii. W gnostycznych źródłach Maria Magdalena jest najważniejszym apostołem, który całkowicie zrozumiał nauki Zbawiciela. Rozwój obu mitów występował równocześnie z rozwojem dwóch tradycji chrześcijańskich: gnostycznej i ortodoksyjnej Piotrowej. Tradycje te różniły się ujęciem żeńskości, zmarłych wstania i zbawienia. Autorka przeciwstawia się rozpowszechnionemu interpretowaniu dualistycznemu gnostycyzmu. Według niej gnostycyzm był procesem opisującym, jak wyostać się poza dualizm. Mity obu Marii nie są oparte na Biblii, tylko na apokryfach ewangelicznych i ludowej tradycji. W gnostycznych społecznościach kobieta była równouprawnio-

na, mogła być kaznodzieją. W ortodoksyjnym chrześcijaństwie autorka widzi przejawy mizoginii wywodzącej się z judaizmu.

Rowland Stout: Thing That Happen Because They Should. A Teleological Approach to Action (Clarendon Press, Oxford 1996, ss. 192, cena £ 25 w oprawie). Nowa pozycja serii „Oxford Philosophical Monographs” przeciwstawia się rozpowszechnionemu pogładowi, że ludzkie działania lepiej dają się wyjaśnić w terminach przekonań i intencji niż w terminach obiektywnych faktów. Aczkolwiek wyjaśnienia teologiczne często wzbudzają podejrzliwość, autor uważa, że w sferze działań ludzkich są najpełniej właściwe. Co więcej, mają ekstenalistyczny charakter, gdyż odwołują się do rzeczywistych faktów. Ten ekstenalizm jest naturalnym „partnerem” ekstenalistycznego podejścia do poznania. Otwiera też możliwości behawiorystycznego ujmowania przekonań i intencji.

Margaret A. Boden (ed.): The Philosophy of Artificial Life (Oxford Univ. Press, Oxford 1996, ss. 441, cena £ 11.95 broszura). Jest to wybór prac filozoficznych z nowo powstałego obszaru badań interdyscyplinarnych nad możliwościami życia sztucznego (A-Life). Badania te zmierzają do syntezy cech charakterystycznych życia, korzystając zwłaszcza z technologii komputerowej. Prace tego zbioru podejmują temat istoty życia, stosunku między życiem a umysłem oraz biorą pod uwagę ograniczenia technologiczne. Tę problematykę porównuje się z zagadnieniami sztucznej inteligencji (AI) oraz nauk kognitywnych. Książkę tę wydano w serii „Oxford Readings in Philosophy”.

David Archard (ed.): Philosophy and Pluralism (Cambridge Univ. Press, Cambridge 1996, ss. 220, cena £ 14.95 broszura). Autorzy prac tego zbioru rozważają rozmaite aspekty pluralizmu. Zastanawiają się, czy postulat pluralizmu daje się pogodzić z pojęciem prawdy, zwłaszcza moralnej. Rozpatrują implikacje pluralizmu względem religii, moralności i samej filozofii oraz filozoficznej argumentacji, a także z uwagi na aspekty społeczne tego stanowiska. Książkę wydano w serii „Royal Institute of Philosophy Supplements” jako 40. pozycję.

Michael A. Weinstein: Culture/Flesh. Explorations of Post-Civilized Modernity

(Rowman and Littlefield, London 1996, ss. 144, cena £ 17.95 broszura). Książka z serii „Social Philosophy Research Institute Series” naświetla debaty na temat modernizmu i postmodernizmu charakteryzujące współczesne badania kultury. Autor głosi tezę, że wiek XX nie jest ani kontynuacją modernizmu, ani „pęknięciem” postmodernistycznym tylko okresem „po-cywilizacyjnej współczesności”, w której zaznacza się tyrania kultury wobec ciała.

Evans M. Fales: A Defense of the Given (Rowman and Littlefield, London 1996, ss. 208, cena £ 18.95 broszura). 35. pozycja serii „Studies in Epistemology and Cognitive Theory” jest próbą ponownego rozważenia związku zachodzącego pomiędzy doświadczeniem a wiedzą. Autor występuje w obronie poglądu głoszącego, że doświadczenie zmysłowe może być wykorzystane do uzasadnienia podstawowych przekonań, aczkolwiek te podstawowe przekonania często okazują się raczej tylko prawdopodobne a nie całkowicie niezawodne.

Agnès Minazzoli: L'homme sans image. Une anthropologie négative (Presses Universitaires de France, Paris 1996, ss. 232, cena 128 F). Autorka rozważa, jak określić istotę, co najbardziej charakteryzuje człowieka. Nawiązuje do refleksji krytycznej ciągnącej się od stoików po Montaigne'a, od Diderota po Nietzschego i dalej po czasy współczesne. Uważa, że człowieka nie można określić, gdyż nie ma on stałego oblicza, jest polimorficzny, sam wciąż się odkrywa. Publikacja ta należy do serii „Perspectives critiques”.

Camille Pernot: La politesse et sa philosophie (Presses Universitaires de France, Paris 1996, ss. 400, cena 198 F). Czy grzeczność nie jest tylko zbiorem zwyczajów przypadkowych? Czy ma jakieś szczególne znaczenie? Czym różni się od innych form towarzyskości? Oto pytania na jakie autor udziela swej odpowiedzi. Patrząc z filozoficznej perspektywy, odkrywa paradoksalną naturę grzeczności posługującej się językiem tworzącym znaczenia a zarazem językiem czysto formalnym. Książkę wydano w serii „Philosophie d'aujourd'hui”.

Anné Amiel: Hannah Arendt. Politique et événement (Presses Universitaires de France, Paris 1996, ss. 128, cena 45 F). Książka z serii „Philosophie” omawia krytycznie twórczość H.

Arendt, której teksty od „Les origines de totalitarisme” mają stale charakter refleksji nad sprawami polityki. Tak powstała jej koncepcja państwa, zła, konfliktu i odpowiedzialności. Autorka rozważa, że nadal można spodziewać się po Arendt wypowiedzi raczej „dziko radykalnych” niż filozoficznie poprawnych.

H.M. Emrich, G. Smith (Hgs.): Vom Nutzen des Vergessens (Akademie Verlag, Berlin 1996, ss. 200, cena 38 DM broszura). W serii „Einstein Bücher” ukazał się ten zbiór artykułów, których autorzy rozpatrują, z punktu widzenia swych dziedzin badawczych, rozmaite formy i aspekty zapomnienia. Niektórzy starają się wysondować głębie pracy pamięci, przyczyny zapomniania. Inni wywodzą, że zapomnienie określa naszą tożsamość w takim stopniu jak to, co pamiętamy. Mowa tu również o konieczności zapominania, o pożytkach i szkodach zapomnień dla historii, o patologiach pamięci narodowej, o znaczeniu zapominania według Heideggera itd.

Philipp Thomas: Selbst-Natur-Sein (Akademie Verlag, Berlin 1996, ss. 268, cena 79 DM broszura). Thomas nawiązuje do prac Husserla, Heideggera, Merleau-Ponty'ego i Schmitzensa. Podejmuje próbę wykazania metodą fenomenologiczną, że jaźń nie stanowi przeciwieństwa ciała, tylko istnieje jako część natury człowieka. Ze swej fenomenologii natury wyprowadza wnioski o jej relewancji dla nauki, praktyki i filozofii. Książkę wydano w ramach serii „Lynkeus. Studien zur neuen Phänomenologie”.

Peter Schaber: Moralischer Realismus (Verlag Karl Alber, Freiburg) München 1996, ss. 416, cena 64 DM w oprawie). Autor jest wykładowcą na Uniwersytecie w Zürichu. W tej książce prezentuje nowe, własne rozumienie moralnego realizmu, oparte na przekonaniu, że istnieją prawdy moralne oraz fakty moralne. Włącza się w dyskusje metateoretyczne prowadzone w krajach anglosaskich. W pierwszej części książki rozważa argumenty przemawiające za realizmem moralnym, w drugiej części przeciwstawia się możliwym zarzutom, a w części trzeciej wskazuje na konsekwencje i znaczenie swego stanowiska. Książka stanowi 52. tom serii „Praktische Philosophie”.

Günter Seubold: Das Ende der Kunst und der Paradigmenwechsel in der Ästhetik

(Verlag Karl Alber, Freiburg/München 1996, ss. 460, cena 108 DM w oprawie). Nowa pozycja serii „Alber-Reihe Philosophie” jest autorstwa prywatnego docenta Uniwersytetu w Bonn. Książka włącza się w dyskusję na temat „końca sztuki”. Wykorzystując krytyczne analizy Adorna, Heideggera i Gehlena, a przy tym poszukując rozwiązań systemowych i powołując się na Albana Berga, Paula Cézanne’a i Paula Klee, proponuje „generatywno-destruktywną estetykę”, która ma otwierać nowe perspektywy na przyszłość sztuki.

Wolfdietrich Schmied-Kowarzik: „*Von der wirklichen, von der seyenden Natur*” **Schellings Ringen um eine Naturphilosophie in Auseinandersetzung mit Kant, Fichte und Hegel** (Frommann-Holzboog, Stuttgart 1996, ss. 250, cena 78 DM w oprawie) Ósma pozycja serii „Schellingiana”. Autor przypomina filozofię przyrody Schellinga, widząc w niej aktualność wywołaną potrzebą zmiany stosunku człowieka do natury z uwagi na szybko postępującą degradację biosfery. Ażeby uwydatnić specyfikę Schellingowskiego pojmowania przyrody, porównuje je z poglądami Kanta, Fichtego i Hegla.

Exempla aethetica to nowa seria wydawnictwa Frommann-Holzboog ze Stuttgartu, redagowana przez Jörga Zimmermanna. Ma ona stanowić międzynarodowe forum dyskusyjne na temat estetyki, uwzględniające stanowiska filozoficzne i problemy muzyki, sztuki, literatury oraz filmu. Przewiduje się publikację szeregu pozycji pozostających pod wpływem ekologii, socjologii, etnologii i psychologii. W 1996 r. ukazał się ilustrowany tom pierwszy tej serii mający tytuł **Ästhetik und Naturerfahrung** (ss. 590, cena 98 DM broszura) pod redakcją J. Zimmermanna, G.L. Darsowa i U. Saenger. Tom ten powstał z materiałów interdyscyplinarnego sympozjum, które miało miejsce w Sprenger Museum w Hanowerze w 1994 r. Obejmuje ponad 30 artykułów uwzględniających zarówno tematy współczesności jak i historycznej przeszłości.

Czasopisma

Biuletyn Olimpiady Filozoficznej w wydaniu specjalnym nr 13 (1997, ss. 144) publikuje wybrane referaty i komunikaty przedsta-

wione na seminarium międzynarodowym, które odbyło się 23–27 X 1996 r. w Barczewie koło Olsztyna a poświęcone było „Problemem społeczeństwa otwartego i sposobom ich prezentowania w procesie dydaktycznym w szkole średniej”. Organizatorem seminarium było Polskie Towarzystwo Filozoficzne, zwłaszcza Oddział w Olsztynie oraz Komitet Główny Olimpiady Filozoficznej. Artykuły zamieszczone w tym numerze „Biuletynu” (m.in. autorów zagranicznych z Austrii, Czech i Niemiec) posegregowane zostały na trzy działy: 1. Problemy społeczeństwa otwartego, 2. Filozofia w szkole średniej – problemy dydaktyczne, 3. Filozofia w polskich szkołach średnich.

Dialogue and Universalism poświęcił podwójny zeszyt 1–2 tomu VI (1996) problematyce prawdy. Redaktorem zeszytu był Michał Hempoliński, który opracował także wstęp pt. „The Fall of Foundationalism and the Concept of Truth”. W zeszycie znalazły się prace następujących autorów: L. Kołakowski, D. Davidson (przedruk), B. Allen, M. Przelęcki, A. Grzegorzczak, J. Woleński, J.J. Jadacki, U. Żeglęń, K. Misiuna, H. Czarnocka, H. Skolimowski, M. Hempoliński, J. Tarski (syn Alfreda).

Filozofski Vestnik t. XVI nr 1 (1995) opublikował artykuł Bogdana Dziemidoka pt. „Spór o normativnih temeljih estetike” (Spór o normatywnych podstawy estetyki), w którym autor broni tezy, że estetyka jest dyscypliną aksjologiczną, zaś czysto deskryptywna teoria sztuki nie może dać pełnej charakterystyki sztuki.

Filozofski Vestnik wydawany przez Słoweńską Akademię Nauk i Sztuk (SAZU) zamieścił – w języku francuskim – w t. XVI nr 2 (1995) teksty referatów przedstawionych na międzynarodowym kolokwium nt. „Etyka a polityka”, które zorganizowane zostało przez Collège Internationale de Philosophie (Paryż) i Instytut Filozofii SAZU. Autorami są: A. Badiou, E.E. Berus, C. Mouffe, F. Proust, R. Riha, J. Šumič-Riha i A. Zupančič. Numer zawiera również inne prace z zakresu etyki i polityki.

Filosofia, włoski kwartalnik, poświęcił zesz. II rocz. XLVII (1996) materiałom przedstawionym na spotkaniu nt. „Storicismo e giusnaturalismo in Carlo Antoni”, jakie odbyło się

12–13 IV 1996 r. w Turynie. Autorami prac są: Michele Biscione, Vittorio Stella, Marzio Pinotti, Dario Drivet, Sara Nosari, Antonio Brancaforte. Wstęp napisał redaktor naukowy tego kwartalnika, Vittorio Mathieu. Podano również teksty wypowiedzi uczestników w czasie dyskusji na spotkaniu.

Bibliografie, leksykony, informatory

Przewodnik po literaturze filozoficznej XX wieku. Tom 4. (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, ss. 443). Jak informowaliśmy w t. LI nr 3–4 (1994) s. 440, całość tej encyklopedii powstaje pod redakcją Barbary Skargi przy współpracy S. Borzysza i H. Florjańskiej-Lalewicz. Każde hasło zawiera nazwisko filozofa, informacje bio- i bibliograficzne oraz esej poświęcony dziełu. Autorami haseł są znawcy tematu z ośrodków polskich i zagranicznych. W tomie czwartym omówiono m.in. dzieła Adorna, Ayera, Bergsona, Blumenberga, Cassirera, Chomsky'ego, Crocego, Deleuze, Gilsone, Heideggera, Levi-Straussa, Russella i Schlicka. Podjęto decyzję rozszerzenia encyklopedii. Zapowiedziano tom 5 na 1997 r.

Directory of American Philosophers 1996–1997 (Philosophy Documentation Center Bowling Green State University, Bowling Green 1996, ss. 488, cena 119 USD w oprawie). Jest to już 18. wydanie tego informatora redagowanego przez Archie J. Bahma. Zawiera informacje o 500 nowych filozofach, ogółem obejmuje 12 000 osób zajmujących się zawodowo filozofią. Ponadto znaleźć tu można adresy, numery telefonów ponad 1 800 wydziałów, zakładów i katedr filozoficznych, a także 200 czasopism, 225 wydawców.

International Directory of Philosophy and Philosophers 1997–1998 (Philosophy Documentation Center Bowling Green State University, Bowling Green 1997, ss. 570, cena 99 USD w oprawie). Informator ten ukazuje się co dwa lata. Redaktorami tego dziesiątego wydania są Ramona Cormier i Richard H. Lineback. Zawiera dane ze 130 krajów Europy, Azji, Afryki, Ameryki Łacińskiej i Australii, wskazując adresy, numery telefonów 1 150 wydziałów, 12 230 fakultetów i zatrudnionych w nich filozofów. Podaje ponadto informacje

o 175 towarzystwach filozoficznych, ponad 500 czasopismach i 650 wydawcach.

ODCZYTY I WYKŁADY

Szkoła Nauk Filozoficznych i teologicznych, działająca przy Fakultetach Uniwersyteckich Saint-Louis w Brukseli, prowadzi wykłady publiczne. Na rok akademicki 1996/97 jako ogólny temat obrano „Natura ludzka – humanitarna?” Wykład inauguracyjny wygłosił 7 X 1996 r. Olivier Abel nt. „Comment peut-on être humain? De l'humanité métaphorique à l'action humanitaire. Pozostałe wykłady skomasowano w dniu 28 II 1997 r. Wykładowcami byli: R. Brauman, Mireille Delmas-Marty, R. Legros, Ada Neschke i Q. Wodon.

Redakcja miesięcznika „Dialogue and Universalism” zorganizowała dwa wykłady związane z planowanym na sierpień Pierwszym Europejskim Kongresem Uniwersalizmu: 12 III 1997 r. prof. Leszek Kuźnicki, prezes PAN, wygłosił wykład pt. „Rozziew między nauką a nauczaniem. Dylemat XXI wieku”, 19 III 1997 r. poseł Jacek Kuroń miał odczyt nt. „Epoka uniwersalizmu albo agonia ludzkości”. Wykłady odbyły się w Instytucie Filozofii UW.

ZJAZDY I KONFERENCJE

René Descartes w 400-lecie urodzin. Konferencję poświęconą rocznicy Descartesa zorganizował Oddział Katowicki Polskiego Towarzystwa Filozoficznego oraz Komisja Filozofii i Socjologii Oddziału PAN w Katowicach. Jednodniowa konferencja odbyła się 26 XI 1996 r. a miejscem obrad był Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego. Poza członkami PTF i Komisji w konferencji wzięli liczny udział studenci studiów filozoficznych katowickiej uczelni. Referaty wygłosili: T. Banaszczyk – O stylu filozofii Kartezjusza; W. Morszczyński – Kartezjański racjonalizm a nihilizm; G. Mitrowski – Kartezjański dowód na istnienie świata; W. Sztumski – Paradygmat racjonalizmu kartezjańskiego dzisiaj. Materiały konferencji, łącznie z tekstami referentów nieobecnych w dniu obrad, zostaną wydane drukiem.

Książka Prof. Dr Konstatnty Michalski – życie i działalność. W celu przybliżenia osoby

i dzieła naukowego wybitnego filozofa, mediewisty i kapłana rodem z Katowic, odbyła się – pierwsza w ramach rozpoczętych na Śląsku uroczystości upamiętniających 50 rocznicę śmierci Uczzonego – sesja naukowa zorganizowana przez Zarząd Górnośląskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk im. W. Roździeńskiego. Sesję zwołano 31 V 1996 r. a obrady prowadzono w Muzeum Śląskim w Katowicach – udostępniając ją szerokim kręgom miejscowej inteligencji oraz studentom. W trakcie sesji, po „Słowie wprowadzającym” metropolity katowickiego ks. abpa dra Damiana Zimonia, referaty przedstawili: Bp prof. zw. dr hab. W. Świerżawski – Ks. Konstanty Michalski CM (1879–1947) – nauczyciel wiary; Prof. dr hab. G. Szewczyk – Życie i twórczość ks. prof. dr. Konstantego Michalskiego; Prof. zw. dr hab. C. Głombik – Powrót do dzieła duchowego i filozoficznego ks. prof. dr. Konstantego Michalskiego; Ks. dr S. Bafia – Ks. Konstanty Michalski: filozof czasów przelomowych; Ks. dr J. Telus – Idea przewodnia antropologii ks. Konstantego Michalskiego. Sesję przygotował i obradom przewodniczył Prezes Zarządu GTPN prof. zw. dr hab. Józef Śliwiok. Materiały sesji wraz z głosami dyskutantów zostały złożone do druku.

Filozofia jako przetrwanie idei w człowieku – na tak sformułowany temat zorganizowana została coroczna międzynarodowa konferencja przez Instytut Filozofii Uniwersytetu Śląskiego. Konferencja odbyła się w dniach 8–10 V 1996 r. w D.W. „Lechia” w Wiśle–Głębcach. W pierwszym dniu konferencji obrady posiadały charakter plenarny, a referaty przedstawili: J. Bańka (UŚ, Katowice) – Aseicność i egoicność w przetwarzaniu idei terażniejszości; A. Zachariasz (WSP, Rzeszów) – Filozofia: kreacja idei, czy kontemplacja bytu? W drugim dniu prace prowadzono w sekcjach. W sekcji I z referatami wystąpili: J. Dębowski (WSP, Olsztyn) – Człowiek w obliczu transformacji ustrojowych; W. Sztumski (UŚ, Katowice) – Idea ekologiczmu i postawy proekologiczne; W. Koniew (Uniwersytet w Samarze, Rosja) – Indywidualność a nieśmiertelność; E. Sajdak–Michnowska (WSP, Słupsk) – Spadkobierca i współtwórca. Człowiek wobec przyszłości; D. Kovalova (Uniwersytet M. Bela, Bańska Bystrzyca, Słowacja) – Moralna implikacja ochrony życia; M. Szulakiewicz (WSP,

Rzeszów) – Język i filozofia. Krytyka rozumu czy krytyka języka; M. Mrówka (ART, Olsztyn) – Filozofia jako sztuka. S. I. Witkiewicz; K. Barczewski (WAT, Warszawa) – Niektóre elementy sprzężenia aksjologii i antropologii. W ramach sekcji II referaty przedstawili: A. Lorczyk (UWr, Wrocław) – Powinność jako podstawowa modalność aksjologiczna; B. Radzicki (ART, Olsztyn) – Sumienie w psychiatrycznym doświadczeniu człowieka w ujęciu A. Kępińskiego. Implikacje filozoficzne; D. Kubok (UŚ, Katowice) – Początek filozofii jako droga od pytania „skąd” do pytania „co”; Z. Migus (WSP, Olsztyn) – Człowiek w indyjskiej Filozofii Tradycji; S. Blandzi (IFiS PAN, Warszawa) – Traktat Gorgiasza „O Niebycie”; B. Dembiński (UŚ, Katowice) – Ewolucja Platonskiej teorii idei; K. Wieczorek (UŚ, Katowice) – Spór o przedmiot transcendentny: Rickert–Twardowski–Husserl; B. Ogrodnik (UŚ, Katowice) – Idea meta-fizyki; K. Wieczorek (Zakład Logiki, UŚ, Katowice) – Zdanie i sąd a prawda w języku potocznym; I. Šimo (Uniwersytet M. Bela, Bańska Bystrzyca, Słowacja) – Wolność, odpowiedzialność a wartości. W trzecim dniu konferencji wrócono do obrad plenarnych, a z referatami wystąpili: D. Fobelova (Uniwersytet M. Bela, Bańska Bystrzyca, Słowacja) – Chaos, harmonia, porządek; R. Brazda (Uniwersytet Plackiego, Ołomuniec, Czechy) – Kto słucha filozofii?; J. Kosian (UWr, Wrocław) – Od ideologii do ideokracji.

Wzorem wcześniejszych konferencji odbyła się także studencka sesja filozoficzna, w trakcie której przedstawiono łącznie sześć referatów – trzy przygotowane przez studentów filozofii Uniwersytetu Pałackiego w Ołomuńcu oraz trzy autorstwa młodych filozofów z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. (C. Głombik)

XXXVII Tydzień Filozoficzny KUL zorganizowany przez Koło Naukowe Studentów Filozofii KUL odbył się w dniach 13–16 III 1995 r. Tematem obrad był „Spór o przedmiot filozofii”. Obrady otworzył rektor ks. prof. Stanisław Wielgus. Referaty wygłosili: J. Czerkawski, J.J. Jadacki, M.A. Krapiec, A.B. Stępień, Z.J. Zdybicka, K. Wroczyński, H. Kierś, A. Węgrzecki, A. Szostek oraz P. Jaroszyński. Przy tej okazji urządzono też konserwatorium dyskusyjne prowadzone przez W. Dłubacza

i P. Gutowskiego.

IX „Czytania filozoficzne” we Lwowie. 11 lutego 1997 r. odbyła się we Lwowie w rocznicę śmierci twórcy Szkoły Lwowsko-Warszawskiej – Kazimierza Twardowskiego, konferencja, zwana „Czytaniem filozoficznymi”. Organizuje je od dziewięciu lat grupa ukraińskich badaczy zainteresowanych m.in. filozofią polską, jej inspiracjami teoretycznymi (zwłaszcza metodologią i logiką), ale też w powiązaniu z praktyką pedagogiczną. Stąd gospodarzem „Czytań” jest Lwowski Obwodowy Instytut Naukowo-Metodyczny Oświaty (LONMIO).

Tegoroczną konferencję, której głównym hasłem była struktura wiedzy filozoficznej, z naciskiem na określenie jej racjonalnych aspektów, otworzył Dyrektor LONMIO – R.B. Szijan. Wygłoszono ponad dwadzieścia referatów. Oto niektóre z nich: L.O. Mazur – Filozofia mowy i mowa nauki; B.T. Dombrowski – Rola pojęć „prawda” i „wartość” w różnieniu filozofii racjonalnej i humanistycznej; J. Sanocki – Alternatywna logika B. Erdmanna; E.T. Winogradow – Filozofia współczesna; A.I. Kowalenko – Postmodernizm a nauka racjonalność; P. Kuczer – Granica między racjonalnością a filozofią; W.L. Wasiukow – Badania nad Szkołą Lwowsko-Warszawską w Instytucie Filozofii Rosyjskiej Akademii Nauk; C.M. Pawtorewa, W.P. Sawieliew – Teologia i filozofia: problemy współdziałania; K.A. Moszina – Impresyjność idei jako warunek jej przeżywania; N.W. Wichoti – Zasady etyczne jako czynnik integracyjny filozofii K. Twardowskiego; O. Hirnyj – Propedeutyka filozofii w szkole średniej (na podstawie doświadczeń polskich); M.M. Barna – Dorobek oświaty w Galicji w latach 1772–1939 i warunki jej wykorzystania współcześnie; J. Dubrow – Logiczno-filozoficzna struktura wiedzy filozoficznej; W.A. Liczkowah – Epistemologiczny paradygmat estetyki nieklasycznej; O.M. Nagornyj – Informacyjna ekspansja czy wojna informatyczna; L.G. Kudryk – Filozofia P. Jurkiewicza w kontekście współczesnych religijnych poszukiwań.

Z Polski w IX „Czytaniach” uczestniczyło dwóch pracowników Instytutu Filozofii UMK w Toruniu. J. Pawlak wystąpił z referatem „Idea racjonalności a rzeczywistość społeczna” natomiast R. Jadczał mówił o „Dziennikach”

K. Twardowskiego jako źródło do biografii filozoficznej twórcy Szkoły Lwowsko-Warszawskiej.

Tradycyjnie już uczestnicy konferencji złożyli kwiaty na grobie Kazimierza Twardowskiego na Cmentarzu Łyczakowskim. (R. Jadczał)

Pierwszy Europejski Kongres Uniwersalizmu. Jak informowaliśmy w poprzednim numerze, Kongres ma się odbyć w Warszawie 18–24 VIII 1997 r. Organizatorzy ustalili już dalsze szczegóły dotyczące Kongresu. Oto niektóre: Celem ma być współtworzenie otwartego europeizmu, rozwijanie uniwersalizmu, w tym planów integracji i syntezy nauk, kultur i praktyk. Obrady będą prowadzone w językach polskim i angielskim z równoczesnym przekładem. Rozszerzono ilość sekcji do dwunastu. Warunkiem uczestnictwa biernego jest wykupienie identyfikatora za 30 zł (studenci i emeryci 15 zł), uczestnictwa pełnego – 125 zł. Organizatorzy rozesłali szczegółowe informacje do wszystkich bibliotek uniwersyteckich.

British Society for the History of Philosophy organizuje w dniach 13–14 VI 1997 r. konferencję na temat „Humanizm i wczesna filozofia nowożytna”. Informacje: Martin Stone, Department of Theology and Religious Studies, King’s College, The Strand, London WC2 2 LS, England.

Anglo-amerykański idealizm 1863–1927 będzie przedmiotem omawianym na konferencji urządzonej w Manchester College, Oxford w dniach 4–6 VII 1997 r. Informacje: Bill Mander, Manchester College, Mansfield Road, Oxford OX1 3TD, England.

XI Kongres Europejskiego Towarzystwa Filozofii Medycyny i Opieki Zdrowotnej został wyznaczony na 21–23 VIII 1997 r. Kongres odbędzie się w Padwie a ogólny temat obrad brzmi: „Research in Health Care – Philosophical, Ethical and Historical Aspects”. Informacje: H. ten Have, secretariaat ESPMH, Faculteit der geneskunde, Katholiek Universiteit Nijmegen, Postbus 9101, NL–6500 HB Nijmegen, Holandia.

Perception and Experience in Modernity to temat kongresu organizowanego w Amsterdamie przez Walter Benjamin Association. Kongres wyznaczono na 24–26 VII 1997 r. Informacje: International Walter Benjamin

Association, Instituut voor vergelijkende literatuurwetenschap, Universiteit van Amsterdam, Spuistraat 210, NL-1012 VT, Amsterdam, Holandia.

Doroczne Zjazdy American Philosophical Association odbyły się: 27–30 XII 1996 r. w Atlancie (Eastern Division), 26–29 III 1997 r. w Berkeley (Pacific Division) oraz 23–26 IV 1996 r. w Pittsburgu (Central Division).

NAUCZANIE

Wrocławska Wszechnica Filozoficzna rozpoczęła swą działalność cyklami wykładów pt. „Forum Otwarte” i „Autoprezentacje”. Wykłady na Wszechnicy mają być prowadzone przez filozofów z całego kraju i są ogólnie dostępne. Kierownikiem Wszechnicy została dr Beata Sierocka.

VI Europejskie Seminarium Bioetyczne odbędzie się 4–8 VIII 1997 r. w Nijmegen staraniem International Program in Bioethics Education. Kurs prowadzony będzie w języku angielskim i ma obejmować zagadnienia interdyscyplinarne. Informacje: dr B. Gordijn, vakgroep Ethiek, filosofie en geschiedenis van de geneeskunde 232, KU Nijmegen, Postbus 9101, NL-6500 HB Nijmegen, Holandia.

WIADOMOŚCI OSOBISTE

Jan Garewicz (Inst. Stud. Polit. PAN) uzyskał 22 X 1996 r. tytuł naukowy nadany przez Prezydenta RP.

Czesław Głombik (U.Śl.) na zaproszenie Katedry Filozofii Uniwersytet Masaryka przebywał w Brnie w dniach 20–24 X 1996 r. i na zebraniu Jednoty filozofické wystąpił z referatem „Filozofia polska po VI Polskim Zjeździe Filozoficznym”, a dla studentów filozofii wygłosił wykład „Polski i czeski neotomizm lat międzywojennych”.

Elżbieta Kałuszyńska (IFiS PAN) uzyskała 18 VI 1996 r. tytuł naukowy profesora nadany jej przez Prezydenta RP.

Marta C. Nussbaum, profesor prawa i etyki Uniwersytetu Chicagowskiego, otrzymała 2 II 1997 r. doktorat *honoris causa* Katolickiego Uniwersytetu w Lowanium.

Halina Promieńska, kierownik Zakładu Etyki w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, uzyskała 16 XII 1996

r. tytuł naukowy profesora nadany jej przez Prezydenta RP.

Ks. Józef Turek habilitował się w czerwcu 1995 r. na Wydziale Filozofii KUL na podstawie rozprawy pt. „Wszechświat dynamiczny. Rewolucja naukowa w kosmologii”, którą recenzowali prof. Michał Heller, prof. Piotr Flin i prof. Zygmunt Hajduk.

KONKURSY I NAGRODY

Katolicka Akademia przy Arcybiskupstwie we Fryburgu Bryzgowijskim rozpięła konkurs na pracę w języku niemieckim na temat „Der Beitrag der Philosophie zur praktischen Politik”. Do konkursu przyjmowano prace autorów mających co najmniej doktorat i nie przekraczających 40 roku życia. Termin składania prac konkursowych upłynął 15 III 1997 r. Nagroda w kwocie 10.000 DM zostanie wręczona na specjalnym sympozjum.

NEKROLOGIA

Jakub Barion, em. profesor Rheinische Friedrich-Wilhelms Universität w Bonn, zmarł 16 II 1996 r. w wieku 97 lat. Napisał m.in. *Hegel und diemarxistische Staatslehre* (1963), *Was ist Ideologie?* (1964), *Philosophie. Einführung in ihre Terminologie und Hauptprobleme* (1977).

Alistair C. Crombie (ur. 1915 w Brisbane), em. profesor Oxford University, członek Brytyjskiej Akademii, zmarł w 1996 r. Był współzałożycielem „The British Journal for the Philosophy of Science”. Zajmował się głównie historią nauki. Za najważniejsze jego dzieło uchodzi *The Styles of Scientific Thinking* (1994).

Ezequiel De Olaso (ur. 1932), filozof brazylijski, zmarł 20 VI 1996 r. Studiował i promował się w Bryn Mawr College (Pennsylvania). Potem wykładał w Buenos Aires na Uniwersytecie San Andrés. Publikował prace o sceptycyzmie i Leibnizu. Był współzałożycielem czasopisma „Manuscrito” oraz „Revista Latinoamericana de Filosofia”.

Cornelio Fabro (ur. 24 VIII 1911), włoski neotomista, zmarł w Rzymie 4 V 1995 r. Był profesorem w rzymskim Lateranum od 1948 r. Potem nauczał w Università Cattolica del S. Cuore w Mediolanie (1956–1958) i jako

profesor zwyczajny na Uniwersytecie w Perugii (1965–1982).

Gustav Heckmann (ur. 1898), em. profesor Uniwersytetu w Hannoverze, zmarł 8 VI 1996 r. Był uczniem Maxa Borny w zakresie fizyki jądrowej oraz Leonarda Nelsona w zakresie filozofii.

Cornelis Antonie Van Peursen (ur. 8 VII 1920 w Rotterdamie), em. profesor filozofii, zmarł 19 X 1996 r. Wykładał na uniwersytetach: Groningen (1953–1961), Leiden (1960–1982) i w Amsterdamie (1963–1985).

Marian Plezia (ur. 26 II 1917 w Krakowie), profesor filologii klasycznej, członek Oddziału Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, zmarł 3 XI 1996 r. Ukończył studia na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po wojnie przez wiele lat kierował pracownią przygotowującą „Słownik łaciny średnio-wiecznej w Polsce”. Redagował także pięciotomowy słownik łacińsko-polski. Uważano go za osobę mającą wielkie zrozumienie dla filozofii i teologii.

Henryk Swienko, profesor Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, były kierownik Zakładu Antropologii Kulturowej na Wydziale Filozofii i Socjologii UMCS, zmarł 21 I 1997 r.

Richard Sylvan (dawniej Routley), Senior Research Fellow Wydziału Filozoficznego Narodowego Uniwersytetu Australijskiego,

zmarł 16 VII 1996 r. w wieku 60 lat na indonezyjskiej wyspie Bali. Pochodził z Nowej Zelandii, studia odbył w Princeton University, potem wykładał na Uniwersytecie w Sydney i New England (Armidale). Zajmował się filozofią A. Meinonga, eksponując jej aspekty logiczne. Badał teorię przedmiotu oraz szczególności (item), a także noneizmu. Wyniki swych dociekań przedstawił w obszernym dziele *Exploring Meinong's Jungle and Beyond* (1980). Opublikował liczne prace z logiki, zwłaszcza relewantnej i parakonsystentnej. Ostatnio zajmował się też komputerologią i obliczalnością, twierdząc, że nie ma absolutnej obliczalności tylko względna, zależna od systemu, zaś teza Churcha-Turinga jest fałszywa. Prof. Sylvan utrzymywał kontakty naukowe z logiczami polskimi, w 1979 r. brał udział w międzynarodowej konferencji logicznej zorganizowanej w Toruniu.

Erwin Waldschütz (ur. 1948), profesor historii filozofii Instytutu Filozofii Chrześcijańskiej na Uniwersytecie Wiedeńskim, zmarł 18 IX 1995 r. Wydał m.in. *Denken und Erfahren des Grundes. Zur philosophischen Deutung Meister Eckharts* (1989).

Manfred Zahn (ur. 1930), profesor Uniwersytetu Monachijskiego, zmarł po przejściu na emeryturę w 1996 r. Był współwydawcą *Fichte-Gesamtausgabe* (1957–1963). Zajmował się głównie filozofią Kanta i Fichtego.

**Nakładem Wydawnictwa Adam Marszałek
ukazują się następujące czasopisma:**

- Athenaeum
- Cywilizacje w czasie i przestrzeni
- Echo Świdwina
- Edukacja Dorosłych
- Gdańskie Studia Międzynarodowe
- Kultura i Edukacja
- Mercuriusz Łysomicki
- Monochord
- Partyzant
- Polityka Wschodnia
- Poltergeist
- Rocznik Azji i Pacyfiku
- Rocznik Tatarów Polskich
- Ruch Filozoficzny
- Studia Małopolskie
- Teoria i praktyka polityki
- Yearbook

W serii filozoficznej nakładem Wydawnictwa Adam Marszałek ukazały się następujące książki:

Ryszard Jadczyk, *Kazimierz Twardowski – twórca szkoły lwowsko-warszawskiej*,

Ryszard Jadczyk, *Powstanie filozofii analitycznej w Polsce*,

Immanuel Kant, *Wieczny pokój*,

O filozofowaniu, perypetiach dzisiejszej kultury i Rebus Publicis. Z prof. Stefanem

Morawskim rozmawiają A. Szachaj, A. Zeidler-Janiszewska,

Kazimierz Twardowski, *Etyka*,

Kazimierz Twardowski, *Dzienniki*, t. 1, 2,

Lech Witkowski, *Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji*,

Lech Witkowski (red.), *Dyskursy rozumu: między przemocą i emancypacją. Z recepcji Jürgena Habermasa w Polsce*,

VI Zjazd Filozoficzny, *Program*,

VI Zjazd Filozoficzny, *Abstrakty*.

Warunki prenumeraty:

Prenumeratę przyjmuje Wydawnictwo Adam Marszałek. Zamówienia prosimy kierować na adres: ul. Przy Kaszowniku 37, 87-100 Toruń, tel. (056) 322-38, 648-38-60 w.40. Cena prenumeraty na rok 1997 wynosi 40 zł. Prenumerata ze zleceniem wysyłki za granicę jest droższa od prenumeraty krajowej o 100%. Wpłaty prosimy dokonywać na konto: BG I/O Toruń nr 10401514-13622-136. Po jej dokonaniu prosimy o przesłanie do Wydawnictwa informacji o tym fakcie, zaznaczając, na jaki adres należy wysłać kwartalnik.